

GAZDA
LÁSZLÓ
CODEX

MOLDAVIENSIS
BIBLIOTHECA MOLDAVIENSIS

H HARGITA KLADÓHVATAL
EDITURA HARGHITA

[Erdélyi Magyar Adatbank]

BIBLIOTHECA MOLDAVIENSIS

Gazda László

Codex

Kétnyelvű kiadás
Ediție bilingvă

Hargita Kiadóhivatal – Editura Harghita
Csíkszereda – Miercurea Ciuc, 2005

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A kötet megjelenését
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

és a Székelyföld Alapítvány támogatta

Olvasószerkesztők:

Magyar szöveg: Zsigmond Andrea

Román szöveg: Ion Nete

Borítóterv: Ádám Gyula

© Hargita Kiadóhivatal

ISBN: 973-7625-00-5

Halász Péter

Codex Gazdalaciensis

Több mint másfél évszázad eltelt azóta, hogy napvilágot látott az első alapos, rendszerezett, gyakorlatilag minden akkor ismert falura és városra kiterjedő, lexikonszerű helyismereti kiadvány a moldvai magyar településekről. Csak az előmunkálatok vérszegénysége, a források hiányossága miatt nem használtam a „helyismereti lexikon” kifejezést, továbbá mert két, egymással párhuzamos, lényegében összedolgozatlan, adattárként közölt anyagot tartalmaz. Mégis, mindmáig ez az egyetlen olyan könyv az egykori Etelköz magyarságáról, amelyben faluról falura, városról városra megtalálhatjuk a mégoly szerény mennyiségű és sokszor szerény megalapozottságú, de mégiscsak helyhez köthető ismeretanyagot. Jerney János 1851-ben megjelent munkájára¹ gondolok, amit ugyan tizenhárom esztendővel megelőzött Gegő Elek beszámolója², de az csak

1 *Jerney János Keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845.* Pest, 1851.

2 *Gegő Elek: A moldvai magyar telepekről.* Buda, 1838. (Reprint: Státus Kiadó, Csíkszereda, 1999.)

közvetett formában, nehezen kibányászhatóan tartalmaz településenkénti adatokat. Mint ahogy minden azóta megjelenő, a moldvai csángómagyarokra vonatkozó, átfogó könyv. Domokos Pál Péter¹ és Lükő Gábor² munkái tartalmazznak ugyan gondosan összeállított helynévmutatót, de sem a Veszely, Imets és Kovács nevével fémjelzett³ XIX. századi, sem pedig a legutóbb, a XX. század derekán Mikecs László tollából megjelent munka⁴ – bár értékük és kiválóságuk vitathatatlan – nem rendelkezik helynévmutatóval.

Távol álljon tőlem, hogy ezzel az egyetlen, önkényesen kiragadott mércével mérjem a csángó kutatás klasszikusainak számító műveket, e röpke áttekintéssel inkább csak jelezni kívántam, hogy idestova másfél évszázada érlelődik egy „moldvai csángó helytörténeti lexikon” iránti igény, amit nem tudott kielégíteni sem a XIX–XX. század fordulóján megjelent, de mindmáig csak román nyelven hozzáférhető földrajzi szótár⁵, sem pedig a „csángó klasszikusok” újabb, egyre tökéletesebb helynévmutatókkal szerkesztett kiadásai.

1 Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Budapest, 2000.

2 Lükő Gábor: *A moldvai csángók*. Táton Kiadó, Budapest, 2002.

3 *Veszely, Imets és Kovács Utazása Moldva-Oláhonban 1868*. Marosvásárhely, 1870. (Reprint: Státus Kiadó, Csíkszereda, 2004.)

4 Mikecs László: *Csángók*. Bolyai Akadémia, Budapest, 1941. (Reprint: Optimum Kiadó, Budapest, 1989.)

5 Lahovari, G. I. – Brătianu, C. I. – Tocilescu, Gr. G.: *Marele dicționar geografic al României*. I–VI. köt. București, 1898. 1904.

Márpedig azt az elemi követelményt, hogy a moldvai magyarsággal foglalkozó történelmi, néprajzi, művelődéstörténeti, statisztikai ismereteink időhöz és helyhez köthetők legyenek, jobb híján elsősorban önmagunknak kell megfogalmaznunk, s a témával foglalkozó magyar gyűjtőknek és kutatóknak kell kielégíteniük.

Ennek a szemléletnek, ennek a tájékozódási igénynek a jegyében kell üdvözölnünk Gazda László könyvét, melyet, azt hiszem, joggal tekinthetünk egy moldvai csángó helytörténeti lexikon jelentős értékeket felmutató előkészületének...

Azok, akik a moldvai magyarok történelmével és hagyományos értékeivel foglalkoznak, régóta ismerik Gazda László nevét. Annak a Sepsiszentgyörgyöni gyökerező, s részben onnan kirajzott, kiváló embereket útra bocsátó családnak a legidősebb fia ő, amely a Kovásznán élő művészettörténész, művelődésszervező, Erdélyben, a Kárpát-medencében, sőt immár a világban szétszóródott magyarság sorskérdéseinek számontartására és bemutatására vállalkozó Gazda Józsefet és számos kiváló gyermekét, valamint az utóbbi évtizedben Kolozsváron dolgozó tudós néprajzkutató egyetemi oktatót, Gazda Klárit adta az erdélyi és az egyetemes magyar tudománynak. Gazda László tanár érdeklődését nem az elmúlt másfél évtized hirtelen támadt divatja fordította a moldvai csángók felé. Azon kevesek közé tartozik, akik a

legnehezebb időkben, a furfangos székely észjárással kitaktikázható minden lehetőséget felhasználva, mégpedig nem is a könnyebben rejtőzni tudó magányos vitézek módján, hanem diákcsoportok élén, hogy úgy mondjam, az ellenség szeme láttára, azokat esetenként az orruknál fogva vezetve, pionír-expedícióknak álcázott felderítő utakon, a legalitás vérfagyasztó lehetőségeivel élve járta éveken át a moldvai magyar településeket, értékesnél értékesebb írott forrásokat, s talán még fontosabb személyes benyomásokat gyűjtve a Kárpátok keleti oldalán élő testvéreinkről. Amikor tehát az 1990 márciusában Sepsiszentgyörgyön induló *Csángó Újságban*, majd ennek utódjában, a Csikszeredában *Moldvai Magyarság* címmel napvilágot látó, kétnyelvű, havonként megjelenő lapban közölni kezdte az egykori Etelek köz magyar lakosságú településeire vonatkozó, szócikkszerű – vagy műfajú – írásait, ezt a korábban megkezdett, fölbecsülhetetlen értékű munkát folytatta Gazda László.

A magyar szellemi élet egykori fellegráit jelentő kisebb-nagyobb városok közép-, de még alapfokú iskoláira is az volt a jellemző a XVIII–XIX. században, sőt a XX. század elején is, hogy tanárai közül számosan közöltek tudományos írásokat, sokan vettek részt közülük tevékenyen az ország tudományos életében. Mai iskoláinkra, pedagógusainkra egyre kevésbé jellemző, hogy jelen volnának abban a szerteágazó szellemi élet-

ben, amelynek éppen diffúz jellege jelentheti az értékét és a varázsát. Gazda László tanár úr ilyen szempontból különlegességnek, egy valamikori értékesebb kor maradványának számít. Ő már nem egy pezsgő szellemi, netán tudományos életet élő iskola közösségében végezte és végzi csángó helytörténeti búvárkodásait, nem egy segítő alkotóműhely kohójából csorgatja az ércet, hanem magányosan, egyszemélyes felelősséggel és elkötelezettséggel végzi munkáját.

A *Csángó Újságban*, majd a *Moldvai Magyarországnak* megjelenő írásainak összegyűjtött és átdolgozott, kiegészített anyagát adja most közre a Hargita Kiadóhivatal, kétnyelvű, *Bibliotheca Moldaviensis* című sorozatában. Szám szerint harmincöt település múltjával, művelődéstörténeti értékeivel ismerkedhet meg a kötet segítségével az olvasó. Egy-egy településről bővebb ismertetés született, másokról szüksézből a közlés. Melyikről mennyi forrásanyag és személyes tapasztalat állt a szerző rendelkezésére. Márpedig egy Háromszéken élő tanárnak nem különösebben gazdagok a lehetőségei, ha korábban oktatómunkája mellett, manapság pedig nyugdíjasként gyűjti a moldvai csángó települések helytörténeti anyagát. Mint ismeretes, a források rendkívül szűkösek, a hozzáférési lehetőségek pedig mostohák. A jászvásári levéltár még a XIX. század elején porig égett, az azóta összeszedett anyag pedig a magyar kutatók számára gyakorlatilag

hozzáférhetetlenebb a hétfejű sárkány által őrzött királykisasszonynál. Tudjuk, hogy már Jerney János másfél évszázaddal ezelőtti levéltári és régészeti kutatásai is milyen ellenállásra találtak, és milyen fölháborodást váltották ki a hivatalos román közegekből. Domokos Pál Péter, Lükő Gábor szinte lopva, baráti kapcsolataik révén juthattak a XIX. századi egyházi összeírásokhoz, a moldvai csángókra vonatkozó statisztikákhoz. Az elmúlt fél évszázadban aztán a világi levéltárraktól a román belügy, a szekuritáté, az egyháziaktól pedig a hasonló célokat szolgáló klerikális apparátus tartotta távol az igazság, vagy akár csak a valóság feltárásán és bemutatásán fáradozókat. Az elmúlt másfél évtizedben talán valamivel kedvezőbbek lettek a különféle moldvai levéltárak hozzáférhetőségének a feltételei, de nem egy lapos pénztárcájú, nyugdíjas, sepsiszentgyörgyi tanár számára. Nem tudom, hogy a moldvai katolikus plébánosok vezettek-e az utókor számára használható „historia domus”-okat, de nem tartom valószínűnek. Azt azonban tapasztalatból tudom, hogy még a saját gyülekezetükből való csángó diákoktól is megtagadják az egyházi anyagokban való tájékozódást. Ilyen körülmények között a moldvai csángómagyarok „helytörténelmi kutatója” számára nem marad más megoldás, mint hogy részben a már megjelent, gyűjteményes munkákból, részben pedig az elszórt, sokszor ellenőrizhetetlen, alkalmi közlésekből,

forrásokból afféle kényszerű „puzzle-játékosként” próbálja meg összerakni az egy-egy településre vonatkozó ismereteket. Ami óhatatlanul azzal jár, hogy az egyikről ezt találja, a másiktól azt; az egyiknek a történelmét, a másiknak a gazdaságát, a harmadiknak esetleg a természeti környezetét sikerül bővebben vázolnia. Vagyis alapvetően a szerző számára hozzáférhető források köre, tartalma és minősége határozza meg a városokról és a falvakról bemutatott kép gazdagságát és éles-ségét.

Az anyagnak, amelyből Gazda László dolgozott, fontos részét képezi a szájhagyomány, a felkeresett települések jó vagy kevésbé jó emlékezetű lakóival való beszélgetések során szerzett ilyen vagy olyan információ. És ez így is van rendjén. Egy olyan népcsoportnál, mint a moldvai csángók, amelynek magyarul még értő és beszélő része most, a harmadik évezred elején is a szájhagyományozódás állapotában él, s anyanyelvű iskolák hiányában saját nyelvén sem írni, sem olvasni nem tud, a történelmi források között legalább olyan fontosnak kell tekintenünk az apáról fiúra, szájról-szájra szálló szellemi örökséget, mint – mondjuk – 1200 táján, amikor Anonymus mester, leszólva ugyan a szájhagyományt, de számos abból átvett elemből építette fel a magyarokról szóló krónikáját. Csak sajnálhatjuk, hogy Gazda Lászlónak nem volt módja arra, hogy összegyűjtse a bemutatott településekről szóló

összefüggő eredetmondákat, a közeli vagy távoli múltjukra vonatkozó, „akár igaz is lehetne” történeteket.

Pedig egy szóval sem mondhatjuk, hogy Gazda László – lehetőségei és korlátai között – ne vette volna szorgalmasan számba a számára hozzáférhető forrásokat. Ha valamit hiányolhatunk e téren, az az, hogy elsősorban kész anyagból, a csángók múltjával foglalkozó feldolgozásokból dolgozott, s még a lehetséges forráskiadványokat is csak módjával használta. Számos moldvai csángó település templomának, plébániájának történetére lehet adatokat találni a jászvásári egyházmegye havilapjában, a *Lumina Creştinului*-ban, sok használható anyagot közöltek a Neamţ és a Bákó megyei napi- és hetilapok, s legalább fél tucat falumonográfia jelent meg az elmúlt években, ugyancsak Moldvában. Ha ezekről lehántjuk azt a bohócruhát, amitől a moldvai klérus szerzőstül-kiadóstul még mindig nem tudott megszabadulni – miszerint a csángók románok lennének –, rendszerint értékes és jól hasznosítható helytörténeti dokumentumokat találunk bennük. Csak ki kell azokat mosni – mint az aranyszemetet – az önámítás iszapjából. Ezek a források lehetnek majd egy sűrűbben szőtt hálóval dolgozó, mélyebb merítésű helytörténeti búvárkodás fontos és értékes forrásai.

Harmincöt település szerepel Gazda László könyvében, ami nem kevés, de nem is sok, ha arra

gondolunk, hogy Moldvában több százra tehető azoknak a falvaknak és városoknak a száma, amelyeknek részben vagy egészen magyar, vagy magyar volt a lakossága. Hiszen már a Bandinus kódexben is több mint negyven település szerepel, igaz, hogy egy részük már akkor is romokban hevert. De emlékszem, amikor az 1990-es évek elején a Piarista Diákszövetséggel együtt a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület zászlót adományozott a csángóknak, hogy legyen, ami összetartsa őket a csiksomlyói búcsún – papjaik ugye nem foghatták össze őket, nem tartottak velük –, a zászló rúdja szegezve mintegy hetven olyan csángó falunak a nevét vésettük apró réztáblákra, ahol még hallik a magyar szó. Tánczos Vilmosnak a moldvai csángók lélekszámát áttekintő tanulmánya is 85 olyan településről ad számot¹, ahol számottevő magyarul beszélő lakosság él.

A könyvben szereplő harmincöt település között található négy olyan moldvai város, amelynek a múltban számottevő magyar lakossága volt, s egyébként is jelentős szerepet játszottak a moldvai magyarság történelmében. A négy város Bákó, Husztváros, Kotnár és Románvásár, tehát kimaradt a könyvből a magyar szempontból nem

1 Tánczos Vilmos: A moldvai csángók lélekszámáról. In.: Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors. A Magyarságkutatás könyvtára XXIII.* Kiadja a Teleki László Alapítvány, Budapest, 1999. 17–19. o.

kevésbé jelentős Aknavásár, Egyedhalma, Jászvásár, Moldvabánya, Mojnest – hogy csak néhányat említsek. A 31 faluból kettő tartozik az ún. északiként (Szabófalva és kirajzása, Ploszkucén), és három a déliként számon tartott csángó etnikai csoporthoz (Bogdánfalva, Diószén, Trunk).¹ A többi falu az úgynevezett székelyes csángók csoportjához tartozik.

Távol álljon tőlem, hogy ebben a rövid bevezetőben bármit is számon kérjek Gazda Lászlótól, akinek hálával tarthatok minden csángó és a csángók történelmével, sorsával foglalkozó ember, amiért aprólékos munkával számba vette és föl-sorakoztatta a moldvai magyarok által is lakott településekre vonatkozó ismereteink jó részét. Biztosak vagyunk benne, hogy Gazda László folytatni fogja a munkát, s a 35 település leírását a többiét is követni fogja. Számbavétel tehát ez az anyag, arról szól, hogy: ezt tudjuk és ismerjük – most. Erre tudunk építeni a következőkben. Műfaját, tartalmának esetlegességét talán a XIX. század nagy országleírásaihoz – a Fényes Elekéhez, a Pesty Frigyeséhez – lehetne hasonlítani, melyek igazi értékét megszületésük pusztá ténye jelentet-

¹ Táncoz Vilmos beosztását vettem alapul. Amihez a magam részéről annyit tennék hozzá, hogy a Bakótól délre eső magyar falvak között van néhány (Klécse, Diószén, Forrófalva, s talán még Magyarfalva), melynek lakosságát nem memem egyértelműen déli csángónak, vagy székelyes csángónak állítani, valószínűbb, hogy a csángó alaprétrege utóbb jelentős székely népesség rakódott. Ennek azonban e helyütt nincs különösebb jelentősége.

te, s bár Gazda László gyűjteménye teljességében nem hasonlítható hozzájuk, az anyag mindenkori jelentősége a múlt idővel együtt éppen úgy növekszik majd, mind amazoké.

Amit itt írtam, jó szívvvel írtam, s nem egyébért, mint hogy felhívjam a könyvecskét kézbe vevő olvasó figyelmét e mű értékére. Fel szerettem volna hívni az olvasó figyelmét a harmincöt csángó település múltjának ilyen összeszedetten sehol meg nem található ismeretanyagára. Ugyanakkor rá szerettem volna irányítani a figyelmet az e téren még elvégzendő feladatokra. Arra, hogy szükséges volna gyarapítani a bemutatott települések számát, és hogy a felhasznált források körének bővítésében további lehetőségek rejlenek.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

ÉSZAKI CSÁNGÓK

Szabófalva

Szabófalva régi moldvai vásárhely. Neamț megyében található, Románvásártól észak–északnyugatra, a Szeret völgyét a Moldva völgyétől elválasztó platón. Szabófalva az ország legnagyobb faluja. Moldva legnépesebb magyar központja volt.

Mikecs László úgy véli, hogy régen a magyarság súlypontja az északi területen, éppen Szabófalva övezetében volt. Ez a tömörülés a Szamos kapuján kiáramlott magyarság fő ágát képezi.¹

Nicolae Iorga, a nagy román történész úgy véli, hogy a magyarságnak ez a csoportosulása egykori lakóhelyétől északra él. Az általuk lakott rész korábban csak a Szeret és a Moldva vizéig terjedt.² Véleménye szerint Románvásár, Szabófalva és a környező települések a dél-moldvai magyarok észak felé terjeszkedésekor alakultak ki. Állítását cáfolja az itteniek nyelve, amely távol áll a székelyes nyelvjárástól, márpedig a dél-moldvai magyarság azt beszéli. Itt jegyezném meg, hogy e falvak lakói nem vulgáris magyar nyelven beszélnek, ahogyan sokan azt tévesen terjesztik, hanem ellenkezőleg, beszédük a régi magyar nyelv hangtani sajátosságait őrzi, azét a

1 Mikecs László: *Csángók*. Budapest, 1941. (Teljes reprint: 1989.) 83-84. o.

2 Iorga, Nicolae: *România, cum era până la 1918*. Ediutra Minerva, București, 1972

nyelvét, amelyet évszázadokkal ezelőtt a magyarok beszéltek, s mely csak elszigetelt peremvidékeken maradt fenn, délen, Horvátországban és keleten, a Szeret völgyében.

Azt a tényt, hogy Szabófalva körül élne Moldva legrégebbi magyar népcsoportja, Nicolae Iorga is elfogadja. Sokan feltételezik, hogy még az első évezredben telepedtek ide, megelőzve a magyarok Kárpátokon belüli honfoglalását. A magyarok Kárpát-medencét megelőző szállásterülete, Etelköz éppen Moldva területére esik, a Szeret és a Dnyeszter közé.

Szabófalva első írásos feljegyzése Bernardino Quirini barát (argeși püspök) *Relatio*jában maradt fenn. Ezt a szöveget a ferencrendi szerzetes, Moldva és Havasalföld püspöke 1599-ben készítette püspöksége ügyleteiről a pápa ösztöngénnek. Az alábbi szöveg olvasható benne: „Meglátogattam úgyszintén Citta Sabogranit (Szabófalva vásárhelyet), valamint Tomasiani, Lucaciani, Giudani, Luciani és más szomszédos falvakat, ahol a lakosok mind katolikus vallásúak és magyarok, szám szerint 300 család, körülbelül 1400 lélek. A vásárhely temploma kőből épült nagy, de elhanyagolt állapotú, megrongálódott tetőszerkezettel.”¹

Szabófalvát mindegyik misszionárius megemlíti beszámolójában. Sok számvetésben a városok

¹ *Archivo Storico della Sacra Congregazione...* 1, köt. 233. o.

között szerepel. Giovanni Battista del Monte 1670-ben a „Felelet a moldvai missziók helyzetére” vonatkozó kérdőívre a 10. pontban megjegyzi: „A legfontosabb városok: Iasso, Kottinaro, Soboiano Baia, Galazzo”,¹ Szabófalva tehát a legnagyobb és legnépesebb települések között szerepel.

Románia nagy földrajzi szótára azt írja lakosságáról, hogy ősidők óta itt vannak, és mindig szabad parasztokként éltek. Egy 1606. május 12-én Irimia Movila által kiadott okirat azt tartalmazza, hogy az uralkodó Szabófalvát Berendfalvával együtt Secu kolostorának adományozta. Ez az okirat azt tanúsítja, hogy Szabófalva és Berendfalva uradalmi tulajdonban voltak, és magyarok lakták őket.²

A XVII. században a település sok megpróbáltatáson ment keresztül. A gyakori tatár és török betörések, a természeti csapások – például a pestisjárvány – megtizedelték a falu lakosságát. Moldva Vasile Lupu korabeli lakosságának csak az egyharmada maradt meg 1670-re. E helyen újra meg kell cáfolnunk Dumitru Mărtinaş és munkatársai „a lakosság megváltozására” vonatkozó hipotézisét. Mărtinaş azt állítja, hogy „az összes magyar katolikus Erdélybe menekült”.

1 Lahovari, G. I. – Brătianu, C. I. – Tocilescu: *Marele dicționar geografic al României*. V. köt. București, 1900. 326. o.

2 *Călătoria străinii despre Țările Române*. IV. köt. Editura Științifică, București, 1972. 326. o.

Példaként éppen Szabófalvát hozza fel, amelyet 1687-ben teljesen elpusztítottak, és egy fél évszázadig megszűnt létezni, egészen 1774-ig, amikor más, új lakosok jelentek itt meg, csángók, vagyis Erdélyből menekült románok. Íme az idézet: „A magyar katolikusok Erdélybe menekültek... Szabófalvát... számos esetben kirabolták és felégették.” „Ami még megmaradt ebből a faluból, azt lerombolta az újabb török betörés. 1687-ben utolsó házait is felperzselték és a régi kőtemplomot, amelyet Margareta Muşata fejedelemsasszony alapított, kirabolták, felperzselték. A túlélők védelem nélkül maradván, elkeseredetten az erdőkbe bujdostak, Erdélybe menekültek. Fél évszázadon keresztül az elnéptelenedett faluban megszűnt az élet. Később, csak 1744-ben tűnnek fel itt más lakosok, a hegyen túlról érkezettek.”¹

A hipotézis azonban sántít: bármekkora legyen egy csapás, ilyen nagy emberi közösségek nem maradnak túlélők nélkül. És íme, hogyan mutatott a „kipusztított” falu helye az 1687 utáni okiratokban:

Johannes Baptista Berkucza (Bărcuță) misszionárius a Szent Kongregáció kérdőívére válaszolva írja, hogy: a lerombolt templomot újjáépítették, ehhez még ő maga (Berkucza) is 100 tallérral járult hozzá. A prefektus vállalta, hogy három

1 Mărinaş 1985. 22. o.

hetenként tart istentiszteletet... A 600-ból körülbelül 45 visszatért.¹

1696-ban került sor (február–november között) a moldvai katolikusok összeszámlálására. Szabófalván 37 családfőt jegyeztek fel, Gál, Pál, Ember, Cantor, Cadar, Dobos, Varga, Bilibocus, Desca, Ianoscha, Jacobus, Demestrachus, Gherghel stb. nevűeket.²

Bernardino Silvestri a következő évben Szabófalva kapcsán több mint 50 családról ír.³

A misszionáriusok gyakori jelentéseiből és a számos leírásból tagadhatatlan bizonyítékok rajzolódnak ki a moldvai katolikus lakosság kontinuitására. Tehát a csángók nem román menekültek, akik megváltoztatták a régi lakosság összetételét, hanem annak az ősi magyar népnek az utódai, amely az évszázadok során vérét áldozta Nyugat- és Közép-Európa civilizációjának a megvédéséért. Annak a népnek az utódai ők, amely az elsők között alapított tartós államot Közép-Európában, s amely sok évszázadon át menedéket nyújtott a Kárpát-medence népeinek, nemzetiségieknek.

Szabófalva már a XVI. században ismert volt borászatáról. Állandó jelleggel volt borkivitele Lengyelországba és Erdélybe. Hagyományos vásárát minden év szeptember 29-én tartották.

1 *Archiva Storica*... 513. kötet. 454–462. o.

2 Uo. 31. kötet 470–482. o.

3 Uo. (1897-ben a június 28-i jelentés melléklete)

1831. április 24-én Szabófalva a madéfalvihoz hasonló lázadás helyszíne volt. Az újoncozásnak ellenálló, ásóval, kapával felfegyverzett csángó népesség megmozdulását a Bidigoff tábornok vezette orosz katonaság fojtotta vérbe. A mészárlásnak 80, más forrás szerint 300 halálos áldozata volt. A szabófalviak csak a magyar király parancsára lettek volna hajlandók bevonulni.¹

Szabófalvának a XIX. század végén 2462 lakosa volt, többségükben magyarok.² 1984-ben már 10 986 volt a lakosai száma.³ Az 1992. január 7-i népszámlálás 9879 lakost talált itt, 9806-an voltak közülük katolikusok.⁴ Majdnem mind románoknak voltak beírva. A számlálók nem írtak be egyetlen magyart sem, pedig lett volna, kit: a korabeli sajtóban tiltakozó írás jelent meg arról, hogy a számláiőbiztos több lakos magyarként való beírását is megtagadta.⁵ Tánzos Vilmos egyetemi tanár helyszíni felméréséből tudjuk, hogy a magyarul beszélők számát 3000-re lehet becsülni a faluban.⁶

A falu neve magyar eredetű. Szabófalva – a szabók falva. Román elnevezése – Săbăoani – a magyarból származik. A helység névadási módja

1 *Jerney János keleti utazása magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845.* I–II. köt. Pest, 1851. 109. o.

2 Lahovari – Brătianu – Tocilescu V. köt. 326. o.

3 *Mic Dicționar Enciclopedic.* Editura Enciclopedică, București, 1972.

4 *Moldvai Magyarság.* 2002/3. 15. o.

5 Perka Mihály közlése.

6 *Moldvai Magyarság.* 2002/3. 17. o.

a XIII–XIV. századi gyakorlatra utal. Később, a XV. században Báthori Istvánnal elégedetlen erdélyi menekültek érkeztek ide.¹

A falu neve magyar eredetű. Szabófalva – a szabók falva. Román elnevezése – Săbăoani – a magyarból származik. A helység névadási módja a XIII–XIV. századi gyakorlatra utal. Később, a XV. században Báthori Istvánnal elégedetlen erdélyi menekültek érkeztek ide.²

Halász Péter *Szabófalva helynevei* című tanulmányából jól kirajzolódik a település középkori jellege.

A falut 3 méteres magasságot is elérő földtöltés övezte, körülötte mély árok volt. Ezt nevezték Tszernakertnek. Ezt a töltést a falu lakói gondozták, 1-1 családnak 10 méter hossz is jutott. Az ott kinőtt fák teljesen eltakarták a házakat, erdőnek álcázva a falut. A faluba hat kapun keresztül lehetett bejutni, ezeket *örzőkapuk*nak vagy *zsi-tárkapuk*nak nevezték (jitar = csöz, mezőőr, románul). Ilyen kapuk voltak a faluból kivezető utaknál (Gyiristi, Kelgyeszti, Románvásári), a temetőbe és a határba kivezető utaknál. Ezeknél örök állomásoztak, és ellenőrizték a ki- és a be-menőket.³

Íme néhány elnevezés a falu belterületéről és határából: Ádám kútja, Boggyán kutya, Bal-

1 In Lükő, 1936.

2 In Lükő, 1936.

3 Uo.

ászkok, Busuk helye (búcsúk), Iszkola, Zsitár kapu, Örző kapu, Tszernakert (a falut körülvevő töltés), Molom, Templom, Tipografia, Iszkola, Bonyha, Déláru, Likoszén, Lökösz (Lökösfalva), Ludasztó, Miszecke, Rudak, Ugarak, Vaszut, Szil.¹

Szabófalváról került ki a legtöbb neves csángó értelmiségi. Megemlítjük közülük Rab Mihály bírót, aki Rubinyi Mózessel levelezett, Szászka Eröss Péter helytörténeti írót, a Márton Áron emlékéremmel kitüntetett Perka Mihály és Margit tanárokat, valamint legjelentősebb szülöttjét, a Lakatos Demeter néven ismertté vált nagy csángó költőt (eredeti nevén Demeter János). 1911 és 1974 között élt. Első magyar verse 1935-ban jelent meg. Költeményeit hazai és magyarországi lapok közölték. Ezek a versek esztétikai értékük mellett tájnyelvi dokumentumként is fontosak a magyar művelődéstörténet számára. Lakatos Demeter a szóbeliség állapotában lévő, apáról fiúra öröklődő műveltségről és nyelvről hozott üzenetet a magyarságnak, jórészt román helyesírással írt költeményeivel. Lakatos Demeter csángó népe nagy költője volt, versei Szabófalva magyar lakosságának a nyelvjárását tükrözik, azt a nyelvjárást, amely közelebb áll Mátyás király korának a nyelvállapotához, mint korunkéhoz.²

1 *Moldvai Magyarság*. 2003/7-8-9-10.

2 Halász in *Moldvai Magyarság* 2001/12. 14. o.

Más értelmiségiek viszont a hatalom szolgálá-
tába álltak, és a csángók elrománosítása érdeké-
ben kifejtett tevékenységükkel szereztek maguk-
nak érdemeket. Ide sorolhatjuk Mihai Robu (ja-
nicsár) püspököt és Ion Robu bukaresti érseket, a
magyar anyanyelvű egyházi szertartások beveze-
tésének egyik fő akadályozóit.

Románvásár

A 80 000 lakossal rendelkező Románvásár a
Moldva és a Szeret között, a két folyó által hatá-
rolt plató peremén fekszik, 195 m tengerszint
feletti magasságban. A város központi helyet fog-
lal el a Szeret völgyében. Az északi csángó tele-
pülések karéjában található. 44 km választja el
Bákótól és mindegy 70 km Suceavától. Fontos
utak szaladnak össze itt: a 2. számú nemzeti út
Románvásárnál találkozik azzal a Moldva völgyi
15. számú úttal, amely Piatra Neamțot (Kará-
csonykő) érintve átszeli a Kárpátokat.

Gazdag történelmi múltja és gazdasági jelen-
tősége ellenére Románvásár jelentéktelen vidé-
ki városka volt az 1950-es évekig, ekkor azon-
ban a város ipara gyors fejlődésnek indult. Régi
cukorgyárát korszerűsítették, gépelemgyárát ki-
fejlesztették, fűróberendezéseket, traktoralkat-
részeket gyártó üzemek létesültek benne. Nagy
átmérőjű acélcsöveket gyártó csőhengerműve

Moldva egyik legjelentősebb fémipari vállalata. Építőanyagiparát nagy téglagyára, betonelemgyára és egy nagy teljesítményű kerámiagyár képviseli.

Románvásár régen egy Román nevű megye központja volt, ma Neamț megye keretében municípium. Fontos ipari, kereskedelmi és kulturális központ. Történelmi múzeuma a kukuteni kerámia gazdag anyagát őrzi, és természetrajzi múzeuma is említésre méltó. Középületei közül a kórház, az adminisztratív palota, a bankpalota, a gimnázium, iskolák és a laktanyák régiek. Legfontosabb idegenforgalmi nevezetességei az I. Roman korabeli vár romjai és a Ștefan cel Mare (Nagy István) vajda által épített új vár 1466–1483-ból. Említésre méltó a püspöki központ (Alexandru cel Bun utca 5 sz.), amelynek könyvtárában régi kéziratok és több mint 700 régi könyv található. Értékes műemléke a püspöki templom, amelyet 1542-ben Petru Rareș fejedelem kezdett el építtetni és Ilieș fejedelem fejeztetett be 1550-ben. Értékesek a templom XVI. századi falfestményei.

A város másik jelentős műemléktemploma a Nagyboldogasszony templom (Precista Mare) a N. Titulescu utca 2 sz. alatt. Ruxandra fejedelemasszony, Alexandru Lăpușneanu felesége emeltette 1569-ben. A Fehér templomnak is nevezett Szent Vajda templomot (Veronica Micle u. 17 sz.) Ștefan Tomșa fejedelem építtette a XVII. században – 1695-ben Vasile Cantacuzino asztalnok felújít-

tatta. Az örmény templomot 1609-ben emelték. A Viși vendégfogadót a XVIII. században, Done országbíró (vornic) házát a XVIII–XIX. században építették. Érdemes megtekinteni Miron Costin szobrát is, amely azon a helyen áll, ahol Miron Costint hajdanában lefejezték.

Románvásár festői fekvésére már Marcus Bandinus, Moldva XVII. századi apostoli adminisztrátora is felfigyelt. 1648. évi jelentésében leírta, hogy a település fekvése várakozáson felül kellemes.¹ Gegő Elek ferencesrendi szerzetes így vall róla 1838. évi útleírásában: „Ennél szebb várost Moldvában még nem láttam.”² Nicolae Iorga, a nagy román történész kiemelte XX. század eleji országleírásában, hogy Románvásár szép, tiszta város, sokkal gondozottabb, mint Bákó. Szép épületei, kövezett útjai vannak.³

Oklevélben 1392-ben említették először a települést, de már azt megelőzően is létezett.⁴ A szájhagyomány szerint I. Roman uralkodó alapította 1392–94 között, egy általa létesített föld- és favár körül. A település ezt megelőző létezésére utal viszont az a körülmény, hogy már korábban is szerepelt „Romanov torg na Moldove” néven – lengyelül azt jelenti: a Romanovok mezővárosa –

1 Codex Bandinus. In Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 395. o.

2 Gegő Elek: *A moldvai magyar telepekről*. Buda, 1838. (Reprint kiadása: Budapest, 1987.) 24. o.

3 Iorga II. köt. 1972. 174. o.

4 Condrea Petru: *Dicționar geografic al județului Roman*. București, 1981. 99. o.

a galíciai városoknak abban a lajstromában, amelyet 1387–97 között írtak. Ezek szerint a város neve Romanov halicsi fejedelemtől származhatik.¹

Több külföldi utazó emlegette írásában magyar nevén a várost. Ez arra utal, hogy a XIV–XVI. századokban ez az elnevezés is általános használatban volt. Reichenstorffer 1541. évi, latin nyelvű Moldva-leírásában a település Romaniwasar (Románvásár) néven szerepelt.²

Középkori eredetét bizonyítja régi pecsétje is. Felírata: „Sigillum civium de foro Romani”. C. Giurescu román történétíró a pecsét latin betűinek gótikus jellege alapján feltételezi, hogy XIV. századinál nem lehet újabb keletű.³ A város központi részének alaprajzán az erdélyi és a Felső-Tisza-völgyi települések hatása mutatható ki.⁴

Mátyás király hadai 1467-ben, majd a törökök 1476-ban felégették a várost, de hamar újjáépült.

Nagy István vajda (Ștefan cel Mare) 1483-ban körörodöt építtetett a város határában.

Jó Sándor (Alexandru cel Bun) vajda idejében, 1408-ban megalakult a Román Ortodox Püspökség. A románvásári egyházkerület Román, Bákó,

1 Binder 1982. 112. o.

2 Giurescu, Constantin: *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al XVI-lea*. București, 1967. 261–269. o.

3 Greceanu, Emilia: *Structura urbană a orașului Roman, mărturie a trecutului istoric. Monumente istorice și de artă*. II. köt. 1975. 30–40. o.

4 *Dicționar geografic al județului Roman*. 100. o.

Putna, Tekucs, Tutova és Vaslui megyéket foglalta magába. A város püspöke sokáig érseki rangú volt, és az alsó ország érsekének nevezték. Ezt a méltóságot a XVII. század elejéig viselte; ekkor a suceava-i egyházfő magának igényelte ezt a címet. Azután a románvásári egyházfő csak a püspöki süveget viselhetette. Továbbra is megőrizte azonban kiváltságos rangját: ő az ország második egyházi méltósága.

Románvásár a legrégebbi idők óta a hasonló nevű vidék székhelye volt. A vidéket két kapitány (porkoláb) igazgatta. A várost a városbíró (sol-tész) és 12 polgár (tanácsos) irányította.

Nagy István idején Románvásár jövedelemmel rendelkező vásárhely volt. Július 20-án, Szent Illés napján országos vásárokat tartottak itt. Uralkodói vámot is fizettek. A város saját kereskedelemmel rendelkezett. Hajdanában Bákóhoz, Berládhoz, Herlóhoz és Vasluihoz hasonlóan ez a város is az uralkodó egyik tartózkodási helye volt.¹

Románvásár területe a legrégebbi időkben állami birtok volt, majd fokozatosan a püspökség tulajdonába került. Egy 1717-ből származó jegyzőkönyv tanúsága szerint a románvásári püspök dézsmát szedhetett mindazoktól, akik a város birtokán növényeket termesztettek.² A következő években, 1721-ben és 1722-ben kelt oklevelek-

1 I. m. 101. o.

2 I. m. 102. o.

ben Mihai Racoviță vajda is megengedte, hogy a püspökség minden jövedelmet hozó terület, szántó, szénafű, kert, gyümölcsös, méhes után dézsmát szedjen. Ezenkívül mindenkitől, aki a vásárbán valamit árul, a püspökség beinkasszálhatott 2 banit.¹

Románvásár története az egyházzal vívott hosszantartó küzdelemként írható le. A püspökség semmibe vette a település Nagy István vajda óta birtokolt kiváltságait. 1616-ban a feszültség tetőződött. 1756-ban Racoviță fejedelem a város birtokait is a püspökségnek adományozta.

A XIX. század közepe táján a város polgárai csak nagy áldozatok árán tudták visszavásárolni lakóterületeiket s a város birtokainak egy részét. 1844. augusztus 17-én a püspökség egyezséget kötött a várossal a következő feltételek mellett:

- átadja a városnak a település feletti tulajdonjogot s azonkívül 330 fálcsa területet (1 fálcsa 1,43 hektárral egyenlő; régi moldvai területi egység);
- a püspökség kártalanítására a polgárok 500 arany jövedelmet biztosító telket vásárolnak;
- a Moldva folyó hídja a püspökség birtokában marad, de a városiak átmehetnek a gázlókon vagy télen a folyó jegén;
- a Moldva parti malmok továbbra is a püspökség tulajdonában maradnak.

1 I. m. 102. o.

Ennek ellenében a püspöki palota, valamint még tizenöt, a város belterületén található bennvaló (ebből 13 házban a püspökség szolgálai laknak) a várossal szembeni mindennemű kötelezettség, adó alól felmentetnek. Ezt az engedményt a kormány is megszavazta 1845. évi ülésén.¹

A fenti feltételeknek megfelelően a város polgárai megvásároltak két birtokot. Egyiket, a Cordenii nevűt a Kraszna mellékén, Fälciu megyében, a másikat, a Cosmanii nevűt Neamț megyében, az Orbic-melléken. Mindkettő a püspökség birtokába került.²

Románvásár a legrégebbi idők óta számos céh központja volt, céhet alakítottak a szücsök, a szabók, a borbélyok, a prémések, a koldusok, a temetkezők stb. Rendkívüli volt a szegények (koldusok) céhe. Már Ștefan cel Mare megállapította 1458-ban, hogy a városban sok a szegény ember, és ezek társaságot alkotnak. Ez az egyesület 1704. január 21-én szabályosan céhhé szerveződött, céhmestere (sztarosztája) volt, s a tagjait felmentették az állammal szembeni kötelezettségek alól.³ Hasonlóan különleges volt a temetkezők céhe is. Egy Racovița által kiállított oklevélből kitűnik, hogy ez a céh 30 emberből állt. Feladatuk az elhaltak tetemeinek az elföldelése volt, különös tekintettel az idegenekre és a nincstelenekekre.

1 I. m. 103. o.

2 Uo.

3 I. m. 101. o.

Céhmesterük a püspökségtől függött. Fel voltak mentve az állammal szembeni mindennemű kötelezettség alól.¹

A városban augusztus 6-án országos nagyvásárokat rendeztek. Ez a fálticeni után az ország második legjelentősebb sokadalma volt, 10 napig is eltarthatott. (Régen július 20-án tartották.) Románvásárnak ezen kívül hetivására is volt minden keddi napon, ekkor főleg marhákat hajtottak fel. Három piactere volt a városnak.

A XIV–XVI. században Románvásár Moldva egyik legfontosabb kereskedelmi és kézműves központja volt, s egyaránt használatos volt a város latin, román, magyar és német neve: Romano Forum, Roman, Románvásár/Románújvár, Roman Mark. Constantin Giurescu is állítja, hogy a középkori Románvásárban románok, magyarok, szászok és örmények is éltek. Számos dokumentum, okirat bizonyítja azt, hogy ez a város a legrégebbi időktől más nemzetiségek által is lakott volt.

Reichenstorffer *Moldva névtelen leírása* című, 1541-ben megjelent művében Romanwasar néven említette a települést.² Belsius Ion a Habsburg Maximilianhoz címzett leveleit 1562. április 13-án Romanwasarból,³ június 30-án Romanwasarból keltezi.⁴

1 Uo.

2 *Călători străini...* I. köt. 1969. 209. o.

3 I. m. 139. o.

4 I. m. 205. o.

Románvásár lakosságát 1599-ben Bernardino Quirini 400 családra becsülte. Közöttük ekkor már csak 25 katolikus családfő volt, s összesen 138 magyar és szász lélek.¹ Andrea Bogoslavich 1623-ban 72 magyar katolikus családfőről számolt be. A szabófalvi plébános alá tartoztak.

Marcus Bandinus 1646-ban már csak 6 házban talált itt katolikusokat, de megjegyezte, hogy hajdan a város 300-nál több házában éltek magyarok és szászok.²

Baksic 1641-ben már csak 25 felnőtt és 6 gyermek magyar katolikusot talált a városban, beszámolt emellett 260 román (1500 lélek) és 80 örmény (450 lélek) családfőről.³

A brassói számadáskönyvekben az 1520–40-es években több románvásári román, magyar, örmény és szász polgár nevét feljegyezték, olyanokét, akik kereskedelmi kapcsolatokat tartottak fenn Brassóval: Isaia, János, Ivan, Coman, Kovács, Tamás, Craciun, László, Luca, Max Weber, Velte Stoica stb.⁴ Ez is bizonyíték a város hajdani multietnikus jellegére.

1588-ban Domokos Demeter volt a románvárosi bíró. Fennmaradt egy levele egy Máramaros-szigetről származó íjgyártó örökösödési ügyében.

1 I. m. IV. köt. 1972. 42. o.

2 *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706*. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1989. 345. o.

3 *Călători străini...* V köt. 1974. 243. o.

4 Binder: i. m. 113. o.

A levél szövege is a különböző származású polgárok egyítettélését bizonyítja: „Mi romanwassariak, az moldwaji országban lakozandók, magyarok, oláhok és szászok, adunk tudtára köszönetünk és szolgálattunk utána minden rendbeli népeknek, bírának és polgároknak (...). Anno 1588. Domochus Demeter iudex oppidi Roman.”¹

Marcus Bandinus, akiről már többször is szót ejtettünk, feljegyezte, hogy a románvásári katolikus egyháznak 8 szőlőhegye volt. Ezek között a Lukács hegyen (in promontorio Lukácshegy) a magyaroknak kettő, a Zombrikon (in promontorio Zombrik) a szászoknak 6 szőlője volt.²

Románban huszita magyar menekültek is megtelepedtek. 1571-ben a pápai nuncius jelentette, hogy Románvárosnak és a vármegyének a magyarjai, akiket a Husz-féle eretnekség megméltelyezett, visszatértek a katolikus vallásra.³

A XVII. századtól a soltészek vezette városi tanácstól és a vajdai vár porkolábjától származó oklevelekben kevés utalás esik magyar és szász városiakokra. 1688-ban Buda soltész neve mellett az iratokban több román városiak neve fordult elő.

Végkövetkeztetésként megállapíthatjuk, hogy az északi csángó vidék központjában a XV. század óta létesített püspökség előbb vegyes magyar,

1 Uo.

2 *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706.* 1989.

3 Domokos 1987. 124. o.

szász, örmény, román jelleget adott a városnak, azután azonban fokozatosan elrománosodott. A kis létszám miatt megszűnt önálló parókiaként létezni, a híveket a szabófalvi pap gondozta. Katolikus temploma elhagyatottá vált. A harangokat Ion Battista Barcuta Cotnari-ba vitette, szőlőit a kotnáriak gondozták. Munkaerővonzása és központi helyzete révén mégis jelentős szerepet játszott az északi csángó települések életében.

A XIX. század végén kápolna épült a városban, a XX. században templomot is emeltek a környékről beáramló katolikusok számára. Az iparosítás hatására sok ezren települtek ide, így az 1992. január 7-i népszámláláskor Románvásár 80 328 lakosából már 11 828 személy (a lakosság 14,2%-a) vallotta magát katolikusnak.

Husztváros

Husztváros – más néven Husz, románul Huși – Kelet-Moldvában található, Vaslui megyében, 17 km-re Vasluitól, 40 km-re Iașitól, a 24-es országút és a 24B út találkozásánál. A közép-moldvai plató és a Fálcsi dombvidék közt fekszik egy dombok koszorúzza tágas medencében, amely keletre, a Prut völgye felé nyitott. A medencének 70–120 méter a tengerszint feletti magassága. Enyhén hullámos felszínű halmos síkság, teraszok és árterületek tagolják, és a Prut felé igyekvő Huși

patak öntözi. A várost övező dombokat bükk-, valamint tölgygel vegyes hárs- és gyertyánerdők borítják, ezeket gyümölcsösök és szőlősök kerepezik.

A város területén a csiszolt kőkorszak utáni településnyomokra bukkantak.

A mai város eredete a múlt ködébe vész. A város története, múltja a moldvai magyarság számos emlékét őrzi. A szájhagyomány szerint a régmúlt időkben székely telep létezhetett ezen a vidéken. Epureni községben, a Bența nevű helyen fennmaradt a tatárok által elpusztított Székely-Vásárhely emléke. Az itt lakók elhagyták házaikat, és a huși-i részen elterülő évszázados erdőkbe menekültek. A tatárok felgyújtották a telepet, mindent elpusztítottak. A visszatérő telepések a völgyek és a hatalmas erdőségek karéjában építették fel – a mai Huși helyén – új házaikat.¹

Mivel a Nagy István vajdát megelőző időkől nem maradt fenn semmi feljegyzés Husztvárosról, azt feltételezik, hogy megjelenése összefügg a Prut folyó másik (a bal) oldalán felszámolt Sărata nevű vásárhely eltűnésével. Valószínűleg Sărata lakói is a túlparti, védettebb helyen fekvő Huși-ra telepedtek át.²

Román szakkörökben eltérő álláspontok léteznek a város nevének keletkezéséről. A kutatók

1 Chiriță. Constantin: *Dicționarul geografic al județului Fălciu*. Iași, 1893. 110. o.

2 Uo. 112. o.

egy része (például Haşdeu és Timon) úgy véli, a magyar husziták adták nevet a városnak, tanító-mesterükről, Jan Husról nevezték el.¹ Vannak azonban, akik a nevet másként magyarázzák. Felmerült például egy Husu nevű földesúrtól való származtatás gyanúja, ugyanis előkerült egy 1489. március 13-án kelt okmány, melyben az áll, hogy Nagy István vajda szolgája, Stanciul, Husu Jurju fia, eladott egy szállást a Pruton túl, Sărata vásárhelynél 38 tatár aranyért. Egy másik oklevélben szerint Marina, Husu lánya és az ő Nastea nevű nagynénje eladta Bereşti falu $\frac{1}{5}$ -ét 25 tatár aranyért.² A Husu név szláv eredetű és libát jelent, de e kutatók szerint embernévként is előfordult abban az időben. Egy másik magyarázat a magyar „hús” szóból származtatja a város nevét. Régen Cornii magyar lakói a vásár helyén alapított mézsárszékből szereztek volna be hússzükségletüket, s úgy mondták a helynek: „a húsnál”. Innen kapta volna nevét a település.³

Bogdan Ioan a *Ştefan cel Mare dokumentumai* című munkájában azt állítja, hogy a Huşi mint vásárhely elnevezésnek semmi köze a „husu” = liba gúnynévhez, sem a magyar „hús” szóhoz. B. P. Haşdeu is beismerte, hogy a város neve a huszitáktól származik, akiket a XV. században huşiknak neveztek. Ha a mai város az első birtokosáról nyerte volna a nevét, akkor Husuleşti, Huseşti,

1 I. m. 109. o.

2 I. m. 110. o.

3 I. m. 108. o.

vagy Huşeni lenne a neve, az akkoriban szokásos elnevezési szabályok szerint. Egyetlen komoly szakember nem lehet más véleményen ebben a kérdésben. A husu (= líba) alak nevetséges egyeztetés.¹

A középkori dokumentumok arra utalnak, hogy valóban magyar részről történt a névadás. Erre mutat a husziták Moldvába telepedésének és a város megjelenésének a közeli időpontja, valamint korai, XVI. századi magyar névhasználatának a ténye. A magyar, székely és szász husziták Moldvába vándorlásának a kezdetét 1420-ra teszi.² Moldvában való letelepedésüket több, Giurescu által is közölt forrás megerősíti.³

Több külföldi utazó említette magyar néven a várost. Reichenstorffer Hwstwarus (Husztváros) néven írt róla 1541. évi Moldva-leírásában.⁴

1547-ben egy Kobak Ambrus nevű ember szőlőképejével kapcsolatban egy német nyelvű forrás említést tesz a moldvai „Husztvár” bírójáról és tanácsáról.⁵

A XVI. századból oklevelek bizonyítják, hogy a husztvárosi tanácsban románok és magyarok is voltak. 1606-ban egy adásvételi szerződésben egy bizonyos Zole soltész (városbíró) is szerepelt, majd

1 Bogdan, Ioan: *Documentele lui Ştefan cel Mare*. II. köt. Bucureşti, 1913. 191. o.

2 *Kronstadter Kalender*. 1750. 1982. 123. o.

3 Giurescu 1967. 238–241. o.

4 *Călători străini...* I. köt. 1969. 199. o.

5 Giurescu 1967. 238–241. o.

1609-ben a husztvárosi soltész mellett több „jó ember”, köztük Lőrinc és Egyed Máté nevű városiakok tanúskodnak egy földdarab eladása ügyében.¹

A XV. század végén Husztváros is ortodox püspökség székhelyévé vált, akárcsak Románvásár. A püspökség rátette a kezét a város birtokaira, és arra kényszerítette a lakosokat, hogy dézsmát fizessenek.

Nagy István vajda már a XV. században vásári rangra emelte a települést. Az általa építtetett palota a fejedelmek gyakori tartózkodási helyévé vált. 1554. március 19-én erdélyi követek Husztvárosban találták Alexandru Lăpușneanul, Moldova akkori uralkodóját.²

A legteljesebb városleírást a XVII. századból a Bandinus-kódexben olvashatjuk. Az 1646. november 2-án a városba érkezett püspök a következőképpen jellemezte új szálláshelyét: „A város mély gödörrel elválasztott három halmon fekszik, ezért háromhalmú városnak nevezhető. Kelet felől nem messze magas és tágas dombon szőlősök vannak. Nyugaton és délen erdős hegyek emelkednek. (...) Északon van a szakadár püspök kolostora.”³

A szép helyen fekvő katolikus templom nem mutatott templomformát. Külséjéről ítélve kö-

1 Nicolae Iorga In Binder 1982. 124. o.

2 Binder 1982. 124. o.

3 *Călători străini...* II. köt. 1970. 107. o.

zönséges kivitelű faháznak látszott sárral betapasztva, szalmával fedve.¹

Bandinus korában Husztváros volt a legnépesebb moldvai katolikus helység. Az 1646. évi összeírásban 124 családfővel és 682 lélekkel szerepel. A lakosokról Bandinus a következőket írja: „E város lakói magyarok és oláhok, de sokkal több magyar és mindenben elsőbbek, miért is a város legalacsonyabb részét engedték oda az oláhoknak. Mindazonáltal a tisztségeket egymás között így folytatják: ha egyik esztendőben magyar viszi a bíróságot, a másikban oláh tölti be a tisztséget és felváltva viszik a hivatalt.”² Bandinus felsorolta a családfők neveit is. A leggyakoribb családnevek akkor a Csöbörösöki, Szabó, Szöcs, Rab, Róka, Imreh, Szarka nevek voltak; további családnevek: Vaslai, Jászvásári, Huszti, Kádár, Kerekes, Vidéki stb.³

1641. évi vizitációjakor Baksic Deodatus szófiai püspök városnak (citta) tekinti Huszt-t. Leírja róla, hogy nyílt város, nincsenek köfalai, de mivel egy görögkeleti püspökség székhelye, „civitas”-nak számít. 400 felnőtt- és 95 gyerekkorú katolikusról beszélt, akik egyaránt tudnak magyarul és románul. A templomban magyarul énekelnek, a deákok vezetésével.⁴

1 Codex Bandinus. In Domokos 1987. 353. o.

2 Uo.

3 I. m. 354. o.

4 I. m. 436–437. o.

A városban a románok fokozatosan többségbe kerültek, de a katolikus kolónia a legutóbbi időkig megmaradt. Bartolomeo Basetti 1643. évi jelentése szerint a katolikusok száma Husztvárosban 81 családfő és 411 lélek. A külvárosban azonban 110 görögkeleti család élt (411 fő).¹

Antonio Angelini ferences szerzetes, misszionárius a tatárpusztítás utáni állapotokról ír 1682. június 12-én keltezett jelentésében. Ő szakadárak városaként mutatja be Huszt, mivel ott csupán 30 katolikus ház áll. A város templomát szalma fedi, nem áll a pap rendelkezésére ház. A hívek egy veder bort, $\frac{1}{2}$ mérce lisztet és 2 dénárt fizetnek a papnak házanként, de ebből kiegészítés nélkül nem tud megélni. Ruházaton kívül egy lóra és egy szolgára is szüksége van, mert puszta helyek, tatár és rablótanyák vannak itt.²

A XIX. században a husztvárosi katolikusok már román nyelvűekként szerepelnek a nyilvántartásokban. Az 1851-es sematizmus adatai szerint az általuk használt nyelv a román. A hat filiában 2098 lelket jegyeztek fel.³ Az 1875. évi sematizmus két fiókegyházzal és 2482 katolikus lakosról számol be.⁴

Fälciu megye 1893-ban megjelent földrajzi szótára megjegyezte, hogy az 1561-ben katolikus hitre visszatért magyar husziták utódai napja-

1 *Moldvai esángó–magyar okmánytár*, I. köt. 1989. 209. o.

2 *Călători străini...* V. köt. 1975. 179. o.

3 I. m. VII. köt. 339. o.

4 *Schematismus...* 1851 In Domokos 1987. 118. o.

inkig megtalálhatók Huşiban és környékén. A püspökség dokumentumaiból is kitűnik, hogy ha nem is mindenki, de a hívek nagy része a huszita telepések utóda. Soraik sokszor kiegészültek a püspökség által különböző alkalmakkor külföldről betelepített szolganépekkel.¹ A XIX. század végén a husztvárosi katolikusoknak volt egy kápolnájuk és egy temetőjük. Régi templomuk helyett újat akartak építeni, de Meletie ortodox püspök nem adott engedélyt katolikus templom építésére.² Később, a XX. század elején Nicolae Iorga arról tudósít országleírásában, hogy a régi templom helyére olyan gótikus katedrális emeltek, amely mind méreteiben, mind eleganciájában megelőzi a püspökség templomát, s a város díszének tekinthető.³ 1890-ben Huşi-nak 12 660 lakosa volt. Ebből 1838-an voltak – az összlakosság 15%-a – katolikusok. A szomszédos Magyarokni 783 főnyi katolikus népességével együtt (a telep azóta a város részévé vált) a magát magyar eredetűnek valló népesség, a katolikusok száma meghaladta a 2500 főt.

Arról, hogy eredettudatuk milyen mélyen gyökerezett, ismét Iorgát idézhetjük: „Egy dombra felemelkedve a katolikus faluba érsz (...) Lakói, akik nem tudnak másképp, csak románul, mind katolikusok, és még eszükbe jut, hogy ők magya-

1 *Schematismus...* 1875. In Domokos 1987.

2 *Chiriţă* 1893. 109. o.

3 Uo.

rok. Valóban a típusuk is elüt a mi parasztjainkétól”.¹

Husztvárost 1824-ben nyilvánították várossá. Fälci megye székhelye lett. Jelentős borászati központ volt. Jelenleg 33 500 lakosa van, és 1995 óta Vaslui megye municípiuma. Fontos ipari centrum. Szerszámgyártás, bútór-, lábbeli-, textil- (kötöttáru-, készruha-, gyapjúfonó és -szövő) ipar, valamint élelmiszeripar – zöldség- és gyümölcskonzerv-gyártás, tejtermék- és üdítőital-készítés – központja.

Ezen kívül fontos a vidék gyümölcs- és szőlő-termesztése, jelentős a borászata.

A mai Huși tömbháznegyedekkel tűzdelt modern város. Fontosabb műemlékei közül megemlítjük kéttornyú püspöki templomát (Mihai Kogălniceanu út 11. sz.), amelyet Nagy István vajda (Ștefan cel Mare) alapított 1494–1495-ben. A templomot Péter és Pál apostolok emlékének szentelték, és többször megújították. A tatárok felgyújtották, de 1711-ben újjáépült. A XVIII. század közepén felújították, majd a földrengések után megerősítették. 1890–1891-ben Gh. Tattarescu román festőművész freskókkal díszítette a templom belterét.

Az 1782 és 1792 között elkészült püspöki palotát a hajdani fejedelmi udvar alapjaira építették.

¹ Iorga In Binder 1982.

Az ortodox püspökséget 1848-ban egyesítették a románvásárral, székházát 1996-ban felújították.

Említést tehetünk még a város régi templomairól: a Szent Demeter templom a XVIII. században épült, a Szent Fejedelmeké 1770-ben, Szent György temploma 1858 és 1868 között.

A városi múzeum (Mihail Kogălniceanu út 19. sz.) értékes történelmi, régészeti és néprajzi gyűjteményekkel büszkélkedhetik. Ez utóbbi értékes szőnyegetek és a hagyományos mesterségek szerszámaikat is őrzi. Szőlő-múzeuma is van a városnak.

A földrajzi szótár tanúsága szerint érdekes néphagyomány él Huşiban és Magyarokorniban. Minden évben egy meghatározott napon a lakók a Benţa nevű helyre vonulnak papjuk vezetésével, s azon a helyen, ahol templomuk állt, letérdelve imádkoznak a holtak lelkeiért. A szertartás után hazatérnek mai lakhelyeikre.¹

Kotnár

Kotnár régen vásárhely volt. Népessége évszázadokig zömmel katolikus magyarokból és szászokból állt. Őseik honosították meg a szőlőtermesztést Moldvában – a legendás hírű kotnári borok például a magyarországi tokaji szőlők Moldvába telepítése és akklimatizációja révén keletkeztek. Kotnár lakossága jelentős szerepet

¹ Chirişă 1893. 11. o.

játszott a tartomány gazdasági és művelődési életében. A településen a magyar nyelv ismerete ma már a múlté, a nép csak emlékét őrzi eredetének.

Kotnár a Bahlui egyik mellékpatakának a völgyében, a Dealul Mare (Nagy Domb) délkeleti részén található. Ma falu, községközpont. A Pászkányt Herlóval összekötő út mentén fekszik. Körülbelül 10 km távolságra van Herlótól és 53 km-re Iaşitól.

A XIV. században keletkezhetett; Moldva régi települései közé tartozik.

Keletkezése legendáját Bandinus a következőképpen írta le 1648. évi jelentésében: „Nevét a moldvai szőlők első ültetőjéről kapta. Régente ugyanis e tartomány Magyarország királyának adót fizetett. Történt egy időben, hogy e tartomány vajdája Budára utazott a királyhoz, ahol a kiváló magyar borokat megízlelve, fájjalta, hogy az ő egyébként nagyon termékeny tartományában bor nem terem. Azért a királytól egy embert kért, aki a szőlőültetést kiválóan értette. Meg is kapta egy Gutnar nevű német személyében, aki a vajda meghagyására bejárta az egész tartományt, melyben szőlőültetésre eléggé alkalmas hegyeket és dombokat talált. De mindenek elébe helyezte ezt a helyet (...) a jó bor reményében szőlővesszőket ültettek, kunyhókat építettek itt, és a helyet megtalálójáról Gutnarnak nevezték el.” Így keletkezett a Kotnár név.¹

¹ Codex Bandinus In Domokos 1987. 413. o.

Oklevélben 1448-ban említették először a települést vásárhelyként, Kotnár néven.¹ 1453-ban Kotnarea, 1589-ben Kotnár.² Reymondi Cotnar, Bandinus Kuthnar néven említette. Azóta a mai névformát használják a település megjelölésére: Kotnár, Kotnar, Cotnar.

A történelmi okiratokban számtalanszor előfordul a neve. A XV–XVI. században Moldva első városa volt híres várnagyokkal (porkolábok). Számos vezetője a vajda mellett főtiszséget viselt.

Egy 1587. szeptember 5-én kelt adománylevelében megemlíti katolikus templomát, valamint szász és magyar lakóit, akiknek iskoláik voltak. 1599-ben még egy temploma épült; az erdélyi származású Gevert Dániel szentelte fel.³ 1629-ben a bákói püspök szentelte fel az egyik oltárt Mária tiszteletére. A románoknak fatemplomuk volt.

1606-ban Kotnár lakói majdnem mind katolikusok voltak. Többségük magyar, de voltak közöttük gazdag szászok is. 1631-ben olyan papot kértek, aki magyarul és németül is tud.⁴

A fejedelmi írnokokat és titkárokat a kotnáriak közül választották, mert ők egyaránt ismerték a magyar, a német és a latin nyelvet. Ezeket a

1 Costăchescu: i.m. II. köt. 1931–1932. 631. o.

2 Hurmuzaki, Exodiu de: *Documente privitoare la istoria Românilor*. VII. köt. Bucuresci, 1887. 108. o.

3 Domokos 1987. 541. o.

4 A kotnári katolikusok levele. I–XVIII. no. 1810.

nyelveket tanították a kotnári iskolákban (Quirini erről is ír jelentésében).¹

VI. Gergely pápa az olasz Candiai Bernardino Quirinit nevezte ki bákói püspöknek 1590-ben. A pestisjárvány és a tatárbetörések utáni zavaros helyzet következtében Quirini csak 1597-ben jutott el Moldvába. Bejárva egyházmegyéjét, Kotnáron 198 családot, illetve 1083 katolikus magyar és szász hívet talált. Papja erdélyi volt, Dániel nevű. Quirini Kotnáron találta az egyetlen iskolát. Elman Péter volt benne a tanító, magyarul és latinul oktatta a magyar és szász gyermekeket.²

Míg Moldvában a cirill betűket használták, a kotnáriak okiratai latin betűvel készültek. 1688-ban az a Bakucz János volt Kotnár papja, aki később Moldva vikáriusa lett.³

A XVI–XVII. században a protestáns tanok is gyökeret vertek a városban, ezért 1642. november 2-án zsinatot tartottak Kotnáriban a római katolikus hitre való áttérés hangsúlyozására.⁴

Vito Piluzzi, Moldva apostoli vikáriusa úgy találta, hogy a moldva-bányai mellett a kotnári templom a legszebb, „... míg a plebánia olyan gazdag, hogy a román és a suceavai plebánosok szőlőit is ők gondozzák.”⁵

1 *Călători străini...* IV. köt. 1972. A pápának írott levél. 1599. 40. o.

2 Uo. 39–40. o.

3 *Moldvai csángó-magyar okmánytár.* 1989.

4 *Révai Új Lexikona.* XII. köt. 395–396. o.

5 Domokos 1987. 541. o.

Feljegyzésekből tudjuk, hogy ezt a templomot 1682-ben, 1714-ben, 1803–1805 közt, majd 1850-ben is renoválták, de 1873-ban egy újabb tűzvész után csak a falai maradtak épen.¹

A következőképpen írta le Kotnárt Diodat Péter szófiai érsek a moldvai vizitációjáról szóló, 1641. október 8-án kelt jelentésében: „Egy dombok közt elterülő völgyben, egy halfajokban gazdag tó felett fekszik. Sok szőlőskertje van, ugyanis ez a vidék termeli a legjobb bort az országban. Az uralkodók és a bojárok szőlői is ott vannak. Szőlőérés idején az egész lakosság oda megy ki szüretelni vagy bort vásárolni. Gyümölcs is bőséggel terem itt, különösen egy szilvafajta, amely egészen télig a fán marad. 494 katolikus fő van itt, 380 felnőtt és 114 gyermek, szászok és magyarok”.²

Bandinus szerint a város kőtemploma a szépek közt is a legszebb. Oltárát 1619-ben szentelték fel a Szent Szűz tiszteletére, a másodikat a Szentháromság, a harmadikat Szent Katalin mártíromsága tiszteletére. Az evangélium falán, az oltár előtt fából készült festett szószék van, míg a másik oldalon boltozatos sekrestye. A toronyban három harang van és a toronyóra. A templom körül van a bekerített temető és a plébános által lakott épület. A kántori lak a temetőben van. A templomot

1 Domokos 1987, 541–542. o.

2 *Archivo Storico...* XXI. köt. 3–33. o.

(tömjén, gyertya stb.) a szőlősök jövedelméből tartják fenn, amelyeket a kurátorok gondoznak.

Szent Zénó és Szent András apostol elvtársainak az ereklyéi, a mártír Szent Vince csontjai a templomban voltak, Szent Katalin ereklyéi, Szent Valentin csontjai és a 11 000 szűz hamujából egy kevés ugyancsak.¹

Bandinus a szőlők leírásánál néhány helynevet is megemlít. A templomnak 8 holdja volt a Város hegyén. A magyarok szőlői a Szamar hegyen (in monte Samar), a Kevély, a Poloska és a Hurubas hegyen terültek el. Présházaik a városban voltak. A László és a Csombries hegyen is voltak szőlők.²

Ugyancsak Bandinus közölte a papok névsorát. Megemlítjük közülük Galambos, Andrei Szüle, Petrus Lukács, Ioannes Darvas, Ioannes Siculus, laedrus Gáll, Marcus Marti, Martinus Orbán, Gregorius Gecző, Nicolaus Miklós, Iacobus Tálos, Blasiu Biszek, Michell Antal és Michell Róka nevét.³

Gheorghe Ungureanu neves iasi-i történész a következő módon foglalta össze a magyarok és szászok szerepét a szőlőművelés felvirágoztatásában: „Miután elterjedt a szőlőhegyek termékenységének és a borok jó minőségének a híre, messze földről és idegen országokból jöttek olya-

1 *Codex Bandinus*. 415. o.

2 Uo. 415–416. o.

3 Uo. 447–448. o.

nok, akik hozzáértésükkel hozzájárultak a borok minőségének a feljavításához. Őket bízták meg a szőlősök és a fejedelmi borpincék gondozásával. A szász és magyar telepesek hozzáértő szőlőművesek voltak, akik ismerték a szőlészet csínját-bínját.”¹

A város vezetésében és a tanácsban magyar, szász és román polgárok együttesen vettek részt. A szászok, bár kevesebben voltak, ám nagyon gazdagok, fontos szerepet játszottak a tanácsban. A polgármestert soltésznek nevezték (városbíró), de német adománylevelekben előfordult a geréb és a gróf elnevezés is. 1556-ban Tamás volt a geréb (Tomash groff am Kott-snerberg).²

A soltész vezette 12 polgárból álló tanács mellett részt kért a vezetésből a porkolábnak nevezett várnagy is, a fejedelmi hatalom képviselője. A fejedelmi pincemesterrel együtt részt vett a vásárhely irányításában. A városban érvényben volt a magyar, szász és román soltészek rotációja. 1598-ban a soltész neve Jancsi volt, 1610-ben Alzner, 1613-ban Simon, 1623-ban Dumitru. Ez utóbbi valószínűleg román volt.³ Egy 1680-ban keltezett dokumentumban a román ortodox tanácsosokat cirill betűkkel jegyezték be, a katolikusokat latin betűkkel.

1 Ungureanu – Gh. Anghel – Gh. Botez Const. 1971.

2 Binder 1982. 115. o.

3 Uo.

Despot vajda a Kotnári Latin Kollégium élére 1562–63-ban Iohan Sommert, egy német humanistát, a fejedelmi udvar titkárát nevezte ki.

Az 1899-ben kiadott földrajzi szótár szerint Kotnárt 423 család és 1588 lélek lakta. Nagy részük szőlőműveléssel foglalkozott. A román iskolát 1859-ben alapították és 42 tanulója volt. A szótár tanúsága szerint a városnak régi ortodox temploma volt a völgyben, Kotnár torka közelében. Nagy István vajda idejében építették. Régi katolikus temploma romos állapotban volt, 1873-ban le is égett. Ez a templom a Chiskov és az Ineamánul dombok közti völgyben állt. A településnek volt egy kápolnája is, Grigore Radu szerzetes építtette 1886-ban. Ezt 40 pagon szőlővel együtt (1 pagon = $\frac{1}{2}$ ha) felajánlotta a neamț-i kolostornak, de az nemsokára az állam tulajdonába került.¹

Grigore Tocilescu több latin feliratú, kőből készült síremléket fedezett fel itt, ezek közül a legrégebbin 1588-as évszám áll. A még megmaradt pincék közül kettő az ortodox templom szomszédságában, az út szélén található. Hosszúságuk 45 méter, szélességük 5. A pincék magassága a XIX. század végén a 2 métert is elérte. Azt tartja a legenda, hogy Nagy István vajda építtette ezeket az ortodox templommal és a ma már nem létező palotával egyidőben. A Völgy (Valea) és a Domb

1 Lahovari – Brătianu – Tocilescu: i. m. II. köt. 1989. 701. o.

(Dealului) falurészek területén most is láthatóak ilyen pincéknek és más épületeknek a köalapjai.

A vásárhely hajdani létét igazoló bizonyítékok közül a földrajzi szótár felsorolt még néhány uralkodói adománylevelet, és bemutatta közülük a Racovița Mihály által kiállítottat. A világ teremtésétől számított 7216-ik év február 22-én keltezett levél eredetiben megőrződött. Felten Sasul pincemester utódait, Ursolát, Grigore Sasul feleségét, valamint Varvarát és Ana Iosaphot, Felten Sasul dédunokáit erősítette meg e levél a fenti őstől örökölt birtokukban. „Az ő ősüknek, Feltea Sasulnak egy halastava és egy malomhelye volt Bahlui mellett Kotnár vásár határában, és egy kaszálója, ugyanannak a halastónak és lápnak a környékén.¹

A híres vásár hanyatlásáról Nicolae Iorgánál olvashatunk, az 1918 előtti Romániát leíró munkájában: „300 évvel ezelőttig itt szép, gazdag és népes vásárhely volt, szászok és néhány még Moldvánál is régibb magyar élt benne. Központjában óriási templom állt. Despot vajda emeltette, aki ezekből a törvénytisztelő katolikusokból hozza hasonló lutheránusokat akart faragni. 100 évvel ezelőttig még léteztek a régi városiak utódai, nagyon gazdagok, akik latin betűvel írták a nevüket. Volt egy soltész (városbíró), voltak városi polgárok (tanácsosok), egy porkoláb (várnagy),

¹ Uo.

pincemester, s annyi tehetős ember, mind neve és vagyona volt. Büszkén mutogatták a La Piscup és Vajdáé nevű dombokat, ahol Moldva legjobb borait készítették, azokat, melyek sűrűségükkel és erejükkel ámulatba ejtették az idegeneket. A 30 évvel ezelőtti, 1873. évi nagy tűzvész betörte Despot templomának az ablakait, megsemmisítette a fá-részeit, megrepesztette vastag falait, és ledöntötte a masszív torony tetejét.

Az új katolikusok kevesen vannak, és szegény emberek. Nádfüdeles kunyhókban élnek, és nem merészték a múltat feltámasztani, amely halott maradt büszke emlékében is. Csak a szőlők teremtek még a dombokon, az államnak, amely elvette a kolostorok és a iași-i, herlői zsidó kereskedők, néhány szerencsésebb, szorgalmasabb ember vagyonát. Jött aztán a filoxéra, mint egy Istentől jövő átok, és gyökértelenítette a jötevő szőlőket. Amerikai szőlővel újratelepítették a szőlősöket, de nem sikerült megújítani a dicső hagyományokat.

A községházán és néhány vezető lakásán kívül Kotnár falu zezugos keskeny utcái nem tudnak mást mutatni, mint nyomorúságos házacskákat, egyetlen említésre méltó gazdaság nélkül.”¹

A város ezredfordulón is álló temploma 1985-ben épült, a Szent Kereszt felmagasztalására szentelték fel.

1 Iorga: i. m. 1972. 252. o.

1930-ban Kotnáron 218 katolikust számoltak össze, közülük 58-an vallották magukat magyar eredetűnek.¹

1976-ban Kotnár községnek 9700 lakosa volt, részben magyar származású katolikusok. A községhez több falu tartozott: Hodora, Horodiștea, Bahlui, Valea Racului, Cirioaia, Lupăria, Herceni és Făgăt. 1991-ben 8068 személy élt itt.²

Márkosfalva

Sok moldvai faluban a csángók napjainkig használják a magyar nyelvet. Máshol, különösen az északi részen a magyar nyelv kihalt, vagy kihalóban van, s az emberek tudatában épp hogy csak él még magyar eredetük emléke. Az északi részen folyik a leghatásosabb félrevezető, félreinformáló propaganda a csángó népesség elnemzetlenítése érdekében.

A katolikusok romanizálásának a tendenciája a kommunista Ceaușescu-rendszerben érte el a tetőfokát. A rezsim módszerei a következők voltak: elszigetelték a moldvaiakat minden magyar nyelvi „befolyástól”, megtiltották, hogy magyarok látogassák őket, meggyőzték a szülőket, hogy ne használják anyanyelvüket a gyermekeikkel való kommunikációban, mert nem fogadták őket az

1 Az 1930. évi népszámlálás In Domokos 1987. 252. o.

2 *Mic Dicționar Enciclopedic*. 1978.

iskolában, ha nem tudtak románul, büntetéseket róttak ki azokra, akik a szünetben akár használni merészték anyanyelvüket.

Márkosfalva (Butea) a Szeret folyó bal partján terül el, Miklósfalvától 2 km-re, déli irányban. Községközpont Iași megyében, 60 km-re van a megyeközponttól. Régi okmányokban Butea-Miclăușeni néven szerepel – ez azt jelenti, hogy egy Miklósfalva határában keletkezett házcsoporthoz nőtt ki.

Miklósfalva régi falu, már 1472-ben említették oklevélben,¹ Márkosfalváról viszont 1851-es forrásban olvashatunk először. Moldva fejedelemség római katolikus missziójának a sematizmusában fordul elő a neve, abban, amelyet Antonio di Stefano katolikus püspök 1851-ben, a Juliánus-féle kalendárium mellékleteként jelentetett meg. Ez az okirat 208 települést sorol fel, 21 plébániát és 186 leányegyházat. Megemlíti a plébániákon használt nyelvet is. 16 plébániában még a magyar nyelv volt használatban, így Márkosfalván is, amelynek 4 fiókegyháza és 2188 katolikus híve volt.² A következő sematizmus 1877-ben készült el. Akkor 3 fiókegyháza és 2319 katolikus híve volt Márkosfalvának.³

Az 1899-ben megjelent *Románia nagy földrajzi szótára* a következőképpen jellemezte Márkos-

1 Bogdan, Ioan: *Documentele lui Ștefan cel Mare*. I–II, köt. București, 1913.

2 Domokos 1987. 116. o.

3 I. m. 117. o.

falvát: ez a község központja és legnépesebb helysége; egy ekléziát képez Farkasfalvával, Domafalvával és Szkéjával. Kötemploma van.¹

A községnek 420 háza volt 380 családfővel és 1744 lakosa, de közülük csak 20-an tudtak írni-olvasni. A faluban 368 családfő és 1472 lakos élt. A szótár szerint „magyarok”. Eddigre itt már jórészt végbement a nyelvcsere, de az emberek még mindig magyarokként határozták meg magukat. A faluban voltak kerekések, kádárok, szücsök és pékek.²

A XIX. század végének másik érdekes műve a *Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache* IX. kötete, amely 1902-ben jelent meg. A csángókról is ír a *Fremde Elemente in Moldau* cím alatt. 38 olyan falut említ meg a kötet, amelyeket egészen vagy részben már románosítottak. A szerző, Gustav Weigand 1894 és 1902 között tanulmányozta Moldvát. Eljutott Márkosfalvára is, és meséli, hogy ahol megszállt, a házigazda elmondta, hogy az ő apja még magyarul beszélt.³

Az 1930. évi népszámlálás idején a falut Márkosfalva-Miklósfalva (Butea-Miclăușeni) néven említették. 1853 lakosa volt, szinte mind katolikusok (1802-en). Mind románokként jegyezték be őket.⁴

1 Lahovari – Brătianu – Tocilescu II. köt. 90. o.

2 Uo.

3 Domokos 1987.

4 I. m. 252. o.

Márkosfalva 1976-ban Miklósfalvával együtt 5200 lakost számlált.¹ Nagy részük magyar származású katolikus volt. A lakosok a romániai évszázados elnemzetlenítő politika áldozatai: csak románul beszélnek.

A moldvai magyarok kiemelkedő kutatója, Domokos Pál Péter találkozott Klézsén egy fiatal márkosfalvi pappal, aki csak két szót tanult meg magyarul az édesanyjától: „Isten fizesse”. Domokos Márkosfalvát is meglátogatta, két ízben is, 1929-ben és 1932-ben.

Márkosfalván szolgált az egyik legnagyobb csángó származású kutató, Ioan Ferent (Ferenc János) plébános. Dormánfalván (Dărmănești) született és 1923–1933 közt, haláláig a márkosfalvi plébánia papja volt. A kor jeles történetirója volt, a település legjelentősebb papja. A jászvásári katedrális vikáriusa volt. Innen került Domafalvára (Răchiteni), majd 1923-ban Márkosfalvára vonult vissza, ahol csak a történetírásnak szentelte az életét. Hatalmas bibliográfiát állított össze, és disszertációiban tudományosan tisztázta a magyarok Moldvába településének a körülményeit. Ő volt a moldvai katolicizmus kezdeteinek, a teuton időszaknak a legnagyobb szakértője. Lemondott a püspöki állásról, s sikerült tudományosan választ találnia népe, a csángómagyarság történelmének nagy kérdéseire.

¹ *Mic dicționar geografic*. 1986.

Értekezései először a *Cultura Creștină* folyóiratban jelentek meg. Legjelentősebb művei: *A moldvai katolicizmus kezdetei* (*Cultura Creștină*, Balázsfalva, 1920); *A kunok és püspökségeik* (Balázsfalva, 1931); *Dokumentumok a fejedelemségekben működő katolikus püspökségekkel kapcsolatban* (*Revista Catolică*, 1913).

Az ő nevéhez fűződik a parókiájához tartozó falvak templomainak felépítése is. Így Farkasfalván, ahol 750 katolikus élt, és Caracași-on, ahol 200 volt a katolikusok száma.

És íme, a sors iróniája, hogy a csángók másik „hírességének”, Dumitru Mărtinașnak is Márkosfalva a szülőfaluja. Mărtinaș elkötelezte magát a kommunista Ceaușescu-rendszer nemzetlenítő/homogenizáló politikája mellett, és a csángók „román eredetét” akarta tűzön-vízen át bebizonyítani. Tudományos köntösbe öltöztetett írásában a tényeket meghazudtoló ellentétes következtetésekre jutott. Kiforgatta a történelmi dokumentumokat, megváltoztatva azok konklúzióit, s megcsonkított idézetekkel támasztotta alá állításait. Mărtinaș döntő bizonyítéka a „lér” szó, amit a csángók ‘sógor’ értelemben használnak. A szó latin eredetű. Ezt sem a román nyelv értelmező szótára, sem a regionalizmusok szójegyzékei nem tartalmazzák, ami annak a jele, hogy rég kiveszett,¹ de ugye bizonyítja a nép román eredetét.

¹ Mărtinaș 1985. 90. o.

És íme, a *Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára* ismeri ezt a szót, méghozzá olyanként, mint amit a legarchaikusabb magyar nyelvjárások őriztek meg Moldvában és Szlavóniában. A XVII. században más magyar nyelvjárásokban is megtalálható volt.¹

Ploszkucény

Ploszkucény a Szeret völgyében fekszik, a Csorba nevű domb lábánál, a Nicorești-et (Szitás) a község központjával, Homoceával összekötő út keleti oldalán.

A falu beépített területe a Szeret völgy keleti szélén, az árterület peremén nyúlik el 5 km hosszúságban a falusiak által Susájának nevezett főút mentén, a Nicorești-i szőlőhegyek lábánál. A falu a központi részén kiszélesedik: ott, ahol a Cătunnak is nevezett legrégebbi része terül el.

Ploszkucénytől, ha komppal kelünk át a Szeret folyón, mindössze 7 km-t kell megtennünk Egyedhalmáig (Adjud), de ha a híd felé kerülünk, ez a távolság 17 kilométerre növekszik.

A falu elnevezése lakói régi mesterségére utal: fából kulacsokat készítettek, és ezeket a moldvai vásárokon értékesítették (plocă = kulacs). Ezek a kulacsok a falusi esküvők eszköztárához tartoz-

¹ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. II. köi. 1984.

tak. Díszkendőkkel ékesítették fel őket, és pálinkával kínálták belőlük az esküvőre érkező falusiakat.

Románia nagy földrajzi szótára szerint, melyet a XIX. század végén adtak ki, lakói magyarok voltak. A földesúr (bojár), Alexandru Balș 1820-ban, Văleni faluból telepítette ide őket.¹ A bojár először – 1820 körül – románokat telepített ide, de mivel nem voltak eléggé dolgosak, elkergette őket, és a helyükbe magyarokat hozott Szabófalváról, Horgești-ről és Gherăești-ről. Az innen távozó románok a Homocea melletti Deleni-be költöztek.²

A falu első említése ennél régebbi. Az 1792. évi térkép leírásában 10 házzal és 10 családfővel szerepel; a lakosoknak ekkor összesen 1 lovuk és 58 ökrük volt.³

Az 1875. évi szemelvényben Ploszkucény nagyközségként szerepel. 245 család és 900 lélek szerepel a neve mellett. Azt is olvashatjuk róla, hogy lakosai magyarok, és hogy katolikus temploma van.⁴

Románia nagy földrajzi szótára 1900-ban a következő helyzetről tudósított: 245 család és 900 személy él Ploszkucényban; közülük 194 adóköteles. A lakosok magyarok, katolikus templomuk

1 Lahovari – Brătianu – Tocilescu IV. köt. 1900. 778. o.

2 Homocea község monográfiája

3 *Topografische General Beschreibung*. 1792. In Domokos 1987.

4 Domokos 1987. 123. o.

a falu északi részén épült. 1879-ben alapított iskolájuk van, ezt 33 kiskorú látogatja. Szarvasmarhákkal (240 ökör és 224 tehén), 94 lóval, 12 kecskével és 224 sertéssel rendelkeznek. Művelhető területe 1045 hektár.

Egy mozgó komphíd kapcsolja össze Adjuddal; a komp a Szereten a La Companie nevű helyen kel át. Északon a falu Homoccea helységgel határos, délen Buciumeni-nyel, keleten Dealul Cucuieți-cel, nyugaton a Szeret folyóval.¹

Úgy tartják, hogy 1907-ben Ploszkucényből pattant ki a dél-moldvai parasztok lázadása. A szomszédos Sălcuța veche-i falusiak felhívására a ploszkucényi parasztok elárasztották Egyedhalmát (Adjud), és felgyújtották Nicu Dorobanți bojár udvarházát. A hadsereg közbelépett. Ágyúkkal és más fegyverekkel lőttek a tömegbe. Miután a parasztok hazatértek, a hatóságok 32 embert tartóztattak le. Megverték, és évekig bezárva tartották őket Tekucson. Nehéz elképzelni azonban, hogy csak egy magyar – a többségitől eltérő nemzetiségű – falu lázadt volna fel. Valószínűbb, hogy az összegyűlt parasztok közt egyszerűen ploszkucényiek is voltak. Elrettentés céljából aztán az amúgy is kegyetlenül elnyomott magyar parasztokat büntették meg (lásd az 1990-es marosvásárhelyi összetűzések példáját).

1940-ben az akkori 400 családból 150 volt föld nélküli, s 20% volt a béresek aránya. (Bár koráb-

¹ Lahovari – Brătianu – Tocilescu: i. m. IV. köt. 777–778. o.

ban, 1921-ben néhányuknak földet osztottak, a nagy természetes szaporulat következtében ez a föld hamar felaprózódott, sokan eladósodtak, s a földjük visszakerült a bojárhoz.) Ezért is sikerült 1954-ben elsőként kollektivizálni ezt a falut. Mezőgazdasági termelőszövetkezetet alakítottak. Az 1970-es években 300 tehén, 150 borjú és 1000 juh volt itt. A gazdasági elmaradottságot mi sem bizonyítja jobban, mint a falumonográfiában olvasható tény: a századelőn még faekével szántottak a faluban.

Ploszkucény Moldva egyik fontos szőlőtermő övezetében található, a Nicorești-i szőlőhegyek nyugati peremén. A falu szőlősei a szomszédos dombnak a faluval ellentétes oldalán sorakoznak. Legelterjedtebb erre fele a direkt termő Nova szőlő.

A természetes szaporulat következtében a falu túlnépesedett. Ezért a munkaerő egy része az ország nagy építőtelepei felé vándorolt. Sok közműves és kádár él a faluban. Fafeldolgozó és lakatosműhelye is van. A Szeret folyó árterén levő tavakból házilag szőtt hálókkal halásznak.

Az 1930-as népszámláláskor 1350 lakost jegyeztek be a faluban. Közülük 1220-an katolikusnak, 1185-en magyar anyanyelvűnek vallották magukat.¹

1929-ben Domokos Pál Péter, a csángók nagy kutatója és segítője ezt a falut is meglátogatta.

¹ Domokos 1987. 240. o.

Leírta, hogy a templom előterében kökereszt állt, magyar felirattal: „Itt nyugszik Sab Matyasnő. Sirhantját említi sírkereszt, aki született 1826 és kimúlt 1865 szeptember 13-án.” Mellette egy fakereszt is állt a következő felirattal: „Jézus világ-megváltója Irgalmazz nekünk. Állította Béres György Éva társával 1908 március 16.”¹

Domokos Pál Péter közölte az akkori családok névsorát. Felsorolunk néhány többször is előforduló nevet: András, Gergely, Demse, Demok, Piri, Pál, Lukács, Benedek, Dobos, Jakab, Bur-suc, Bogát, Dénes, Simon, Márton, Farkas, Török, Ferenc, Csobán, Sztojka, Bartos, Barabás.²

Ploszkucény jelenleg Homocea faluhoz tartozik két másik kis faluval, Lészpeddel és Argeával együtt. A község lakóinak száma 8118.³

A falu a következő részekből áll: Felső falu, Cătun (a központi rész), Braniştea, Cotul de Jos (Alsókanyar) és Alsófalu. A főutat, amely a falut átszeli, Szuszé-nak vagy Susájának nevezik. A Szeret árterületén van a Suhatu, a Neagra, a Nomasz (Nyomás), a Jeges és a Tuli gödre. A domb felől a Nicolau erdeje, a Oancea erdeje és a Csorba pusztá található, szántókkal és szőlősökkel.

1973. évi, második moldvai expedíciónk alkalmával figyeltük meg, hogy ebben a faluban a

1 Uo.

2 Uo.

3 *Mic Dicţionar Enciclopedic*. Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1972.

temető sírkeresztjein zsebkendők, úgynevezett „szerinkák” lobognak, és hogy szokás itt a zsebkendők osztogatása a gyásznép közt. Temetéskor a férfiak fakereszteket visznek a kezükben, összesen mintegy 50-et, és mindegyik fel van szerinkázva. Egy szerinkát otthagynak a kereszttel a friss síron, a többit meg azok kapják, akik a kereszteket vitték.

Expedíciójuk adatközlőinek a névsora következik – néprajzi és folklóranyagot gyűjtöttünk tőlük (a zárójelben közölt számok azt jelzik, mennyi volt az életkoruk 1973-ban): Bács Katalin (73), Bács György, Béres Róza (51), Csuráru Gizella (70), Csuráru Katalin, Gál Demeter (53), József Mária (43), Lőrincz Anna (48), Lőrincz Ilona (60), Lukács Józsefné (87), Márton Mária, Munteanu Katrina (75), Nicu Iosif – néptanácselnök, Páll Demeter (53), Páll Ilona, Páll Mária (61), Pánczél Katalin (45), Sándor Mihály Krisztina, Salamon Éva (67), Susánó Antal (55), Sztojka Mária (65), Szurhán Péter (72).

A kommunista Ceaușescu-korszakban a magyar lakosság erőszakos beolvasztása elképesztő méreteket öltött Moldvában. Nemcsak az anyanyelvi oktatást és a vallási életet tiltották itt be, hanem még az is tilos volt, hogy a lakosok szóba álljanak máshonnan származó nyelvtársaikkal, egyáltalán, hogy magyarok látogassák ezeket a falvakat.

Az 1992-es év nyarán (a Ceauşescu-éra után vagyunk!) a ploszkucényi esperes, aki máskülönben nagyon kedves ember, a SRI-től, a hajdani Szekuritáté utódjától való félelmében megakadályozta a kolozsvári tudományegyetem kutatóinak a munkáját, hogy ne adjon alkalmat a falusiaknak a kapcsolatteremtésre, és hogy továbbra is megtarthassa őket elszigeteltségükben.

Napjainkban világszerte ébrednek öntudatra a nemzetiségek, ezért remélhetőleg a világi és egyházi hatóságok nem tudják sokáig folytatni ezt a gyakorlatot. Országunk nap mint nap szerződéseket ír alá az európai folyamatokhoz való csatlakozásról, az országban élő nemzetiségek jogainak a szavatolásáról, és talán közeledik az a nap, amikor megszabadulva az előítéletektől, a falvak lakói követelni fogják jogukat az anyanyelv használatához nemcsak az iskolákban és a templomokban, hanem a helyi közigazgatásban is.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

DÉLI SZ-ELŐ CSÁNGÓK

Bogdánfalva (Váleszaka)

A Szeret völgyében fekszik Bákótól délre, a Pietricica dombsor Cărunta dombjának a lábánál.

A települést először a máltai Paolo Bonnici ferences szerzetes említi a Szent Kongregációhoz intézett jelentésében, 1632-ben. Beszámol arról, hogy „Bogdana” faluban és más falvakban mintegy 200 család él a szentségekkel kálvinista módon, ugyanis a közösségnek nincs saját népéből származó papja.¹

1640-ben, a katolikus templomok és az épületek számlálásakor ismét megjelenik a falu neve. Itt, „Vallesatha Villulá”-ban csak 3 házat számoltak.²

Petrus Deodatus szófiai püspöknek, Munténia és Moldva apostoli vikáriusának a jelentése szerint a falunak 42 + 8 lakosa volt, mind magyarok. A falut Valesagh néven említi.³ Pianói Bartolomeo Basetti püspökhelyettes 1642. évi jelentésében Forrófalváról írja, hogy 64 házában 459 katolikus él, beleszámítva a bogdanai 20 házat is.⁴

1646-ban ezt a települést is meglátogatta Marcus Bandinus. 1648. március 4-én keltezett krónikájában a következőképpen jellemzi: Nincs kápolnája, lakosai a forrófalvi templomba járnak. A

1 Roma SOCG 219. köt. Fol. 252-257.

2 I. m. 139. köt. Fol. 357.

3 I. m. Látogatások. 21. köt. Fol. 3-33-L.

4 I. m. 61. köt. Fol. 144-147.

gyermekkel együtt 55 magyar lakja. A Bákóból Forrófalva felé vezető út mentén terül el, itt bővében vannak bornak, gabonának. Nyugat felé szőlősök vannak, a többi irányban mezők.¹ Ebben a jelentésben Bandinus a családok névsorát is közzéteszi. Összesen 23 családot sorol fel, Balas, Bor, Berczi, Farkas, Görbe, Kántor, Kozár, Kozokár, Lázár, Máténé, Oszik, Szitár, Tazlai és Tankó nevekkal.²

Vlas Koicevic bolgár obszerváns szerzetes moldvai apostoli látogatása alkalmával Bákóról beszélve megjegyezte, hogy Bogdánfalva az ottani plébániához tartozik, és hogy kápolnája van. Lakóiról azt írja, hogy magyarok, a magyar nyelvet használják, saját iskolamesterük és harangozójuk van, akik a felvonulások alkalmával magyarul prédikálnak, magyarul olvassák az evangéliumot és tanítják a gyermekeket.³

Az 1972. évi térkép leírásában „Vale Saka” néven szerepel 63 házzal, 88 családfővel. A lakosok 2 ló- és 216 szarvasmarha-fogatot tudtak kiállítani.⁴

Antonius di Stefano, Moldva püspöke a *Schematismus S. Missioni Romano-Catholice in Principatu Moldaviae* című művében, amely 1851-ben jelent meg, közölte a plébániák által használt hivatalos nyelvet. A korabeli 22 plébá-

1 Bandinus In Domokos 1987. 375. o.

2 Uo. 442. o.

3 *Călătoria străini...* VII. köt. 1980. 139. o.

4 *Topografiche general Beschreibung*. 1792. In Domokos 1987.

niából 16-ban, köztük Bogdánfalván magyar volt a klérus nyelve.¹

A magyarnyelvűség tényére a lipcsei Weigand tudós német professzor könyve is rávilágít (*Freunde elemente in Moldau*). A professzor elsősorban Bogdánfalván kutatott, ahová, mint írja, a legkisebb mértékben hatolt be a román nyelv használata.²

Bogdánfalva különálló tanyákból alakult; ezeket különböző időkben, egymástól függetlenül kiválasztott helyekre építették az ősök. A település ma is nemzetségi, telekcsoportos, zsákutcás formában létezik. Számos helyen az utcától messze fent magasló házhoz a hatalmas telken át vezet az ösvény vagy szekérút. Ilyen a Ferenc János, Páncél Mihály, Süller Anti, Petrás, Dogár, Zsitár, Magdó stb. élete. Legtöbb esetben a telek rég feloszlott, s az utódok kisebb telkei a közösen hagyott ulica két oldalán sorakoznak. Ilyen a Nagyok, Petrások, Kicsidek vagy a Fenyős Mihály utcája.³

A XIX. század végén megjelent földrajzi szótár közölte a község lakosságának a számát. Ekkor 2839-en laktak itt, ebből 1172-en Bogdánfalván, a községközpontban. 1865-től vegyes iskolája

1 Doinokos 1987. 116. o.

2 Weigand Gustav 131–154. o. In Lükő Gábor: *A moldvai csángók*. Táton Kiadó, Budapest, 2002.

3 Dr. Kós Károly: *Tájak, falvak, hagyományok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976. 172. o

volt. Anyanyelven működő iskolája mindössze 1948–1954 között létezett. Két temploma közül az egyik katolikus, a másik ortodox. A katolikus templomot 1843-ban építették a falu lakói, Wittgenstein herceg segítségével. Az ortodox templomot is ugyanaz a herceg építtette 1848-ban.¹ A községhez tartoztak Albény, Florești, Buila, Galbeni és Bălța. Albény és Bukila egyesültek Bogdánfalvával, és a falu részeit képezik. Hajdani területe 3085 ha volt. 1922-ben keletkezett Újfalu, amelyet Ferdinándnak neveztek el, majd Nicolae Bălcescunak. (Ez a falu a jelenlegi községközpont.)

Bogdánfalva és szomszédai a Ceauștieké voltak, egy híres családé. Gheorghe Ștefan vajda is ebből a családból származott. 1742-ben ezt a famíliát vagyonek Kobzással büntették Medinicerul javára.² Gheorghe Ștefan serege 1523-ban Bogdánfalvánál verte meg Vasile Lupu orhei-i seregét, amikor az Matei vajda segítségével jött ellene, hogy elkergesse Moldva trónjáról.³

A XIX. század végén a falu nagybirtokosa Lucia de Schöburg Waldenburg hercegnő volt 1510 hektár birtokkal. A bogdánfalvi erdő körülbelül 900 ha kiterjedésű. A falu határában már akkoriban is építőkövet fejtettek. Lakóinak volt 140 lovak, 1288 szarvasmarhájuk, 553 sertésük, 75 kecskéjük és 900 juhuk.

1 Lahovari – Brătianu – Tocilescu: i. m. V. köt. 1900. 718. o.

2 Uo.

3 Uo.

A falut átszeli a Foksány–Bákó vasútvonal és a Lujzikalagor–Külsőrekecsin községi út.

A mai Bogdánfalva 9 részből tevődik össze: Alszópatak, Középszőpatak, Felsőpatak, Florest, Bukila, Ruzinka, Ciginye, Freszina, Moldovány és Albény. A völgy felső szakaszán, amit La Moldoveni-nek (A moldovánoknál) neveznek, ortodox templom is van. Ennek a falurésznek a lakói moldvai (román) eredetűek. Még fennebb található Albény.

A határban található Vésztó és Egeres, ahol nádasok vannak. A lakosok innen nyerték a házak befedéséhez, a zsúpfedelekekhez szükséges nádat. Szántóföldek: Füzes, Gálbinyi, Rab Hídja, Török Hídja, Hegyesalja, Boglyas vagy Kóriza. Szőlős: Ungurján. Erdők: Bodó Gergelyné gödre, Kékkő, Csicsalan (ez utóbbi egy régi csodatevő kápolna helye). Patak: Dulbána.

A XIX. század második felében több mesterség terjedt el a faluban. 1953-ban 10 asztalos, 5 kerek, 30-40 kádár és körülbelül 40 ács élt itt, közöttük Piros Mihály, Gábor János, Józsi Ferenc, Bodó András, Petrás Péter, Tankó György, Tankó Demeter, Zsitár Mihály.¹

Ők voltak azok a mesterek, akik a bormaházak építésének a munkálatait vezették.

¹ Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő: *Moldvai csángó népművészet*. Bukarest, 1981. 55.

A falu utcái: Alszópataki Nagy út, Felszópataki Nagy út, Zsitár, Nagy cigánoknál, Balkháta felé út; Albényben van a Szahor Márton, Zsitár György, Farkas Anti útja. Még sok utat emberekről, családokról neveztek el: Nagy Antal, Petrás, Ferenc János, Dobos, Bogdán Márton, Páncél, Ferenc Péter, Tache útja.

1930-ban a lakosok száma Albényban 171, Bukilán 362, Ruzsikán 81, Szárazvölgyben 670, Lágucán 144, Frășinoaián 107, Florești-en 360, Damokban 43 volt. Összesen 1938 katolikus lakos élt itt.¹

1984-ben Nicolae Bălcescunak, amelyhez Bogdánfalva is tartozik, 11 277 lakosa volt.² Ez a legnagyobb csángó község, amelynek a lakosai többségében katolikus magyarok. Az 1992. január 7-i népszámlálás 10 230 lakost talált itt, ebből 8627 volt a római katolikusok száma.³ (6 magyar, 33 csángó.)

Bogdánfalván szolgált Petrus Mathias Neumann katolikus esperes, aki a keresztényi alázatosság mintaképe volt. Megtanulta híveinek a nyelvét, és magyarul gyóntatott. Példamutató élete volt, becsületes, munkás és tisztességes életre nevelt. Amikor hallott a Petrás Incze János ellen elkövetett gyilkossági merényletről, azonnal Klézsére sietett, hogy elsősegélyt nyújtson neki. Az ő szolgálata alatt magyarul énekeltek és imád-

1 Népszámlálás 1930 In Domokos. 1987. 529.

2 *Mic Dicționar Enciclopedic*. 1986.

3 *Moldvai Magyarság*. 2002/3. 11. o

koztak a falu templomában. 1929-ben egyik napról a másikra 41 évi szolgálat után eltávolították, és egy magyarul nem tudó pappal, Iulius Alescával helyettesítették.¹ Kis kápolnát épített a falu határában, ott fogadta a hozzá hűséges emberek gyónását, míg ezt is be nem tiltották. A pápának küldött jelentése, amelyben beszámolt a magyar csángók mostoha sorsáról, válasz nélkül maradt.

Trunk

A Szeret széles völgyben folyik északról déli irányba az Előkárpátok (Szubkárpátok) és a Moldvai plató közötti tektonikus árokban. Ezt a széles völgyet az Előkárpátok–Kárpátok irányából befutó folyók és patakok tagolják. Ezeknek a széltől védett völgyei évszázadok óta a moldvai magyarság legfőbb éléskamráit, települési terét képezik. Itt található a legnagyobb katolikus magyar tömb. „Mezőségnek” is nevezik. Lujzika-lagortól Rekecsinig húzódik.

A XVIII. században Bogdánfalva szegény lakói az alsó terasz peremén, a Szeret mellett alapítottak falut. Főleg halászatból és földművelésből éltek. Trunk a Szeret és a Beszterce összefolyásától délre, előbbinek a jobb partján települt a régi Szászkút–Bákó postaút közelében, az azzal pár-

¹ Domokos 1987. 184. o.

huzamos vasútvonal és a Szeret között 6 kilométerre van Bogdánfalvától, 5 kilométerre Diószéntől és 14 kilométerre Bákótól, délre. Jelenleg Újfalú, Nicolae Bălcescu község faluja. A XX. század '90-es éveiben vízierőművek épültek a Szereten (Trunk, Rekecsin, Szászkút közelében), így vízgyűjtőmedencék és völgyzáró gátak teszik itt változatossá a tájat.

Trunk neve nem szerepel régi okiratokban. A XVIII. század végén megjelenik az 1792. évi osztrák térkép leírásában 614-es sorszámmal Galbini néven. Adatait azonban csak Valea Seacă-val (Bogdánfalva) egyesítve közölték.¹ A XIX. század közepén Jerney János Trunk néven említette, a bogdánfalvi birtok tartományaként, illetve félegyházaként, attól félórányira, kápolnával, 350 katolikus – csángó- és székelymagyar – lakossal. Bogdánfalvától kelet felé fekszik a Szeret völgyében, a két település között halad el a bákói postaút.²

Kovács Ferenc is Trunk néven említette, Bogdánfalva fiókegyházaként, templommal, 263 magyar katolikus lakossal (1857) és 12 országút melletti örrel.³

Bákó megye földrajzi szótára 1890. évi adatokat közöl. Ekkor a települést 124 család és 379 lélek lakta. Katolikus templomát 1862-ben építet-

1 Domokos 1987. 105. o.

2 Jerney János *keleti utazása...* 1851. 218. o.

3 Kovács Ferenc 1868. 50. o.

ték a falu lakói. 26 lovuk, 75 szarvasmarhájuk és 41 sertésük volt.¹

A szótár érdekes adatokat közöl a község birtokviszonyaira vonatkozóan is. A földek a Ceaușteieké, a G. Ștefan moldvai vajda családjáé voltak. A főrangú bojárok tanácsa (díván) 1742. március 25-i ülésén elkobozta tőlük a birtokot.² A terület XIX. század végi birtokosa Lucia Schönbürg Waldenburg hercegnő volt.³

Weigand Gustav, a híres német lipcsei nyelvész 1900-ban járt Moldvában. Megállapította, hogy a moldvai katolikusok mind magyar eredetűek;⁴ Trunk és Diószén lakóit a déli csángók csoportjába sorolta.⁵

Az 1930. évi népszámláláskor Trunknak 577 lakosa volt, közülük 532-en voltak katolikusok.⁶ Domokos Pál Péter 1932-ben 135 magyar családot írt össze.⁷ Az 1992. évi népszámlálás adatai szerint a falu 1309 lakosából 1299-en (99,5%) katolikusok, ezeknek a 70%-a (kb. 900 ember) beszéli a magyar nyelvet.⁸

1 Racoviță, Ortensia: *Dicționar geografic al județului Bacău*. București, 1895. 290. o.

2 Codrescu In Racoviță: i. m. 386. o.

3 Racoviță: i. m. 588. o.

4 Weigand Gustav 1936. 154. o.

5 Uo.

6 Domokos: i. m. 171. o.

7 I. m. 167. o.

8 *Moldvai Magyarország*. 2002/3. 16. o.

Trunk a leghagyományörzőbb csángó falvak egyike. Megőrizték jellegzetes népviseletüket. 1979-ben még általános volt, hogy népviseletben ünnepeltek.¹ Dr. Nagy Jenő, a *Moldvai csángó népművészet* című kötet *Öltözet* fejezetének a szerzője is megállapította, hogy Trunk és néhány Bákó vidéki Szeret menti csángó falu (Kalagor, Bogdánfalva, Nagypatak, Forrófalva) lakosságának öltözetét tekinthetjük a legtanulságosabbnak a hagyományos formák megőrzése, és az öltözetben kimutatható belső rétegződés tanulmányozása szempontjából.²

Megőriztek számos archaikus elnevezést. Így az eke itt kotyigából (taligából) és ekéből áll. A kotyiga részei a rid, a csáगतó, a párna és a tergely, a csáगतószeg, a patang... Az ekét kabalára teszik. A borna szegei kőfényfából vannak. Ezt Trunkon úgy mondják, hogy „a borna kükiennel van megkertelve”.³ Mintha a középkori magyar nyelvet hallanánk. A felszántatlanul maradt föld a „vétek”. Régen az asszonyok jó része alig járt ki a faluból, s volt olyan, aki vonaton még nem utazott. Ezt itt úgy mondják, hogy a „tizeszen nem ilt”.⁴

Gunda Béla a Szeret-mellék és a Székelyföld gazdasági kapcsolatait is tanulmányozta, s kimu-

1 Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő 1981. 170. o.

2 I. m. 362. o.

3 Domokos: i. m. 204. o.

4 Uo.

tatta, hogy Trunk és vidéke faköpiüket és fonott méhkasokat szállított Háromszékre. Cserébe mezőgazdasági szerszámokat – favilla, gereblye, kassza –, kendermegmunkáló eszközöket – tiló, gereben –, hordót, dézsát, valamint vasárut vásároltak.¹

Lükő Gábor a trunki asszonyok fejviseletét, a turbán módra a fejük köré csavart nagy, piros csíkos vagy kockás fehér kendőt – a kerpát – és a házak bezárására használt, fából készült zárat írta le Trunkkal és Diószénnel kapcsolatosan. Ezek a zárok az ókorban az egész mediterrániumban ismertek voltak. A XIX-XX. században a magyar nyelvterületen még ismerték, de csak a pincék, szőlőskertek, fészerek, melléképületek zárására használták. Trunkon, Diószénben a XX. század '30-as éveiben lakóházak záráként is általánosak voltak.²

Domokos Pál Péter 1928-ban és 1932-ben látogatott el Trunkra. Ottani gyűjtései nyomán születtek a *Kendertermesztés Trunkon* és a *Lakodalom Trunkon* című tanulmányok, amelyeket *A moldvai magyarság* című könyvében is közölt. Leírta a falu családjainak a névsorát is. Leggyakoribb családnevek: Bodó (23 család), Kősa (17), Dogár (8), Gyurka, Zsitár (7–7), Pista (5), Tubur (4), Benedek, Berszán, Katrin (3–3), Biró, Bör,

1 Gunda Béla (szerk.): *Népi kultúra, népi társadalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. 67. o.

2 Lükő Gábor: *A moldvai csángók*. Budapest, 1936. 132. o.

Bezsán, Csuráj, Erdei, Istvánka, Kozsár, Magyar, Petrás, Pánczer, Farkas, Szabó, Vákár (2–2).¹

A falusiak főfoglalkozása a földművelés. Évente kétszer szántanak, ősszel és tavasszal. Ősszel búzát, rozsot vetnek, tavasszal zabot, árpát, pujt (kukoricát). Számos növényt a kukoricaföldeken természetesen köztes műveléssel: tök, bab, burgonya stb. A szőlőtermesztés is jelentős a vidéken. Hagyomány volt a faluban a halászat.

Később sokan Bákóba ingáztak, férfiak és nők is, hogy főleg ipari üzemekben dolgozzanak.

Az 1948. évi tanügyi reform után Trunkon is magyar osztályok működtek 1955-ig. Azóta itt is csak románul tanítanak. Legújabbán iskolán kívüli tevékenység keretében Róka Szilvia, a Moldvai Csángómagyar Szövetség jelenlegi elnöknője foglalkozik itt a magyar nyelv és a magyar írás-olvasás tanításával.

Diószén

A XIII–XIV. századig a Szeretig terjeszkedő magyarság fokozatosan átlépte a Szeret vonalát, s attól távolodva egyre gyéresebb telepeket hozott létre.

¹ Domokos: i. m. 199–200. o.

Diószén a Szeret bal partján, a folyó széles völgyében, az alsó teraszon helyezkedik el, a Beszterce és a Szeret egyesülésétől délre, a Mezőségnek is nevezett tájegység keleti peremén. Hosszan nyújtózik a Szeret mentén, csak központi részén ágazik el keletre, a Horgesti felé vezető út két oldalán. Bákótól 18, Forrófalvától 7, Klézsétől 11, Tamásitól 7 km-re van. A trunki vízierőmű gátjának az elkészülte – az 1990-es évek – óta közúti híd kapcsolja össze a Szeret jobb partján lévő nagy csángó falvakkal. Azelőtt komppal lehetett átjutni a túlpartra.

Ezt a vidéket általában már nem számították magyar földnek: a magyarlakta vidékek keleti határának a Szeret folyót tartják. A magyar telepek azonban már a középkorban elkezdtek kelet felé terjeszkedni. A mai községközpont, Tamási neve például már a XV. század elején előfordult – 1433. február 26-án adták ki azt az adománylevelet, amelyben Ilie vajda Tamási falut Dan országbírónak és feleségének, Mariskának adományozza.¹ Diószén is létezett már a XVI. században. Itt született ugyanis G. Tomşa vajda, aki 1563–64-ben uralkodott Moldvában.² A diószéni templom padlásán 1647-es évszám található egy Szent Mihályt ábrázoló festményen; ez a katolikusok korai jelenlétét látszik feltételezni.³

1 Costăchescu 1931. 110. 355. o.

2 Racoviță 1895. 297. o.

3 Domokos 1987. 233. o.

A katolikus misszió, a Propaganda de FIDE jelentéseiben nincs szó a faluról, tehát nem lehetett jelentős egyházi központ. Csak később tűnik fel neve a szomszéd falvaké között. Ekkorra valószínűleg újabb magyar telepésekkel erősödhetett. Akkor épültek a katolikus templomok: Horgyesten 1830-ban, Ketrisen 1836-ban, Valényben pedig 1850-ben.¹

A Tamásitól néhány kilométerrel lennebb (délre) fekvő Diószén keletkezéséről és néveredetéről Domokos Pál Péter számolt be gyűjtése alapján: „Azt beszélik a diószéni öregek, hogy a falu helyén régebben sűrű diófaerdő volt, és a Szeret partján csupán néhány bódé (kicsi ház, kaliba) állott. Tankó Péternek volt csupán nagyobb bódéja, kihez esténként összegyűltek a szomszédok. Tankót a nagyobb bódéjáról Bordélyosnak nevezték el. A falucska lakói a sok diófát aztán kivágták, és szemet égettek belőle. A nevét is innen kapta: Diószín, csak később, az Eorgosz nevű bojár idejében, ki sok cigánygyermeket vásárolt össze, és telepített le a falu mellé, kezdik Geoseni néven is emlegetni.”² Említik még Diósfalu néven is (Jerney, 1851). Diószeg egy másik, a Tatros mentén fekvő falu neve (Tuta), s csak a hasonló hangzás miatt tévesztik össze a kettőt egymással.

A XVIII., XIX., XX. századi magyar utazók és kutatók mind említést tettek a faluról. Zöld Péter

1 Racoviță: i. m. 319., 222., 590. o.

2 Domokos: i. m. 232–233. o.

például 1780-ban Batthányi Ignáchoz írott levelében említi Dioszin néven, Forrófalva fiókegyházaként.¹

Jerney János Diósfalu (Diószén) néven ismertette mint Sturdza Tivadar főbojár birtokát, és mint Valén félegyházát. 124 családot és 531 lelket számolt össze Diószénben. Azt írja: „katolikus lakói csángóknak tartják magukat, de különféle helyekről és Magyarföldről származott nép, akik mindnyájan beszélnek magyarul”.² Kovács Ferenc a püspökség 1857. évi összeírása alapján Gioseni néven említi, 241 hívővel.³

A XIX. század végén Bákó megye földrajzi szótárában a hasonló nevű község központjaként mutatták be. Sturdza főbojár ortodox templomot építtetett a faluban, a falu lakói pedig felépítettek egy katolikus templomot.⁴

Az 1792. évi osztrák térkép leírásában a település 613-as sorszámmal szerepel Dsoseny néven, 26 házzal és 26 családfővel. A lakosoknak 23 lovuk volt és 48 ökrük.⁵

A XIX. század végén a Rekettyés patak alsó folyása mentén elterülő, részben katolikus Horgești-tel és néhány kis román faluval együtt 648 családfő, illetve 2636 lélek élt a községben. A

1 *Páter Zöld*. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda. 2002. 55. o.

2 *Jerney János keleti utazása...* 1851. 171. o.

3 *Veszély, Imets és Kovács...* 1870. 50. o.

4 *Racoviță*: i. m. 297. o.

5 *Domokos*: i. m. 105. o.

településnek 878 román, 1727 magyar, 30 zsidó és 1 örmény nemzetiségű lakosa volt. Nagy részük földműveléssel foglalkozott (1993-an); 13-an kézművesek voltak.¹

A falu és a község földjeinek jó részét a hajdani Sturdfa nevű birtokostól Ion Strat közigazgatásminiszter és utódai szerezték meg, a XIX. században. Alica 1979 hektárral, Profira Strat 2463 hektárral rendelkezett. Ez utóbbinak 1828,25 ha szántója volt. Ezenkívül Gh. Leca földbirtokosnak is volt itt 1357 ha birtoka. 1864-ben 366 lakosnak földet osztottak: összesen 1194 fűcsát (1 Fa = 1,5 ha). Volt összesen 251 lovak, 1405 szarvasmarhájuk, 535 sertésük, 47 kecskéjük (1890 évi statisztika) és 1908 juhuk.² A falusiak 552 hektáron kukoricát termeltek, s csak 37 hektáron árpát, 22 hektáron búzát, kevés kender (6 ha), babot (6 ha) és zabot. Rózsa és burgonya csak 1-1 hektáron termelt. A birtokosok földjein több száz hektáron kukorica, és több százon búza termelt. A vidéken jelentős volt még a szőlőtermesztés. 1890-ben 27 hl vörösbort és 3753 hl fehérbort termeltek. 750 kaptányi méhüktől 1890-ben 573 kg méz és 198 kg viasz származott.³

Diószénben már a XIX. században szeszgyár is működött; egy elhagyott szeszfőzdéje is volt.⁴

1 Racoviță: i. m. 298. o.

2 Uo.

3 I. m. 299–300. o.

4 I. m. 297. o.

Az 1902. évi sematizmusban Joseni néven szerepelt 380 katolikus hívővel. A hívők a valényi (Văleni) eklézsiákhoz tartoztak.¹

Az 1930. évi népszámláláskor Diószén falu 1363 lakosából 833-an voltak római katolikusok, de már csak 135 személyt jegyeztek be magyar anyanyelvűnek.² 1992-ben a 3243-ból 2288 személy volt római katolikus. Az egész falu lakóinak $\frac{1}{4}$ -e, a katolikusok 87%-a (2400 személy) beszéli a magyar nyelvet.³

Diószén első ismert templomát 1841-ben említették meg egy iratban. 1864-ben a falu lakói új templomot építettek. A legújabb templom 1991-ben épült. 1996. május 12-én kolostort szenteltek a falu déli részén. Óvodát is létesítettek benne. A diószéniek erdélyi kapcsolatairól árulkodik, hogy a faluban 1626-ból származó Káldi György-féle bibliát és Kájoni-féle énekeskönyvet is őriznek. Orgonájukat Kolonics István építette.⁴

A faluban ott vannak még a birtokos bojárok hajdani udvarházai.

Az 1874. évi statisztika szerint a falu közelében létezett még egy telep, „Sohodolo” néven. Lakóinak a Szeret gyakori árvizei és a partomlások következtében el kellett hagyniuk a helyet. A Liliecii nevű cigánytelepen és a Movila nevű

1 Auner 1908. 82. o.

2 Domokos: i. m. 173. o.

3 *Moldvai Magyarság*. 2002/3. 16. o.

4 Domokos: i. m. 233. o.

részen ma is láthatók falusi házak, illetve katolikus sírok nyomai.

A falutól keletre emelkedik a Răcea és a Clopoței nevű domb.¹

Domokos Pál Péter 1932-ben látogatta meg a falut. Feljegyezte a katolikusok neveit. A leggyakoribb diószéni családnevek a következők voltak: Hadi (19 család), Bódis (11), Compoly (10), Imre (8), Görbe, Mihályka (6-6), Benke (5), Huszár, Füstös, Bulai, Sipos, Pál (4-4), Kicsi, Kancsal, Duma, Gyurka, Hercsin, Petrás, Szabó (3-3), Baka, Bíró, Benedek, Farkas, Fekete, Kerekes, Kati, Simon, Tankó, Timár, Zsitár (2-2). Akkoriban a háromszéki családból származó Baka bácsi volt a kántor. Nagyon szépen faragott.²

Diószénben született a híres csángómagyar népdalénekes, Petrás Mária.

1866-ban állami román iskolát alapítottak a faluban. Magyarul 1949 és 1955 között tanítottak, majd csak románul. 2004-től itt is beindult a magyar nyelv fakultatív oktatása azon tanulók részére, akiknek a szülei közjegyző előtt kérték a magyar nyelvoktatás bevezetését az általános iskolába.

1 Racoviță: i. m. 297. o.

2 Domokos: i. m. 230–233. o.

SZÉKELYES CSÁNGÓK

A Szeret mentén

Bákó

Bákó megye központja, a 200 000 lakost számláló nagyváros modern úthálózatával, sűrűn beépített tömbháznegyedeivel, gyáraival kevésbé emlékeztet arra a kisvárosra, amely Bákó az elmúlt századokban volt.

Mezővárosként is mindig jelentős szerepet játszott Moldva, a fejedelemség életében.

1408-ban említették először oklevélben. A XV. században már római katolikus püspökség székhelye volt. Mivel a legnagyobb csángómagyar falucsoport központjában helyezkedik el, IX. Bonifác pápa Siretről ide helyezte át a püspökséget.¹ A XVI. században egyesült a Havasalföldi Apostoli Vikáriátussal, s Argeși-i és Bákói Püspökség néven szerepelt.²

A bákói római katolikus püspökségről B. P. Hașdeu is beszámolt. A név számos szabadalomlevélben szerepelt. Miron Costin krónikaíró Moldva katolikus templomainak központjaként emlegette. Hatásköre Bugeacra is kiterjedt, ahol sok katolikus élt Fehérváron, Tighinán és a környező hét faluban.³

1 Racoviță 1895. 103. o.

2 Uo.

3 B. P. Hașdeu: *Etymologicum Magnum Romaniae*. Tom. III. 2288. o.

A XVI. században ferences minorita kolostor is létezett Bákóban, ezt tűzvész pusztította el.¹

Jó Sándor (Alexandru cel Bun) uralkodása idején (1401–1433), a vajda első felesége, a magyar Margit életében, amikor a város fénykorát élte, a bákói fejedelmi palotából kormányozták az országot.²

Sokáig határváros volt, vámhivatalok központja. Ide tartozott a tázlói és a tatrosi vám is. Itt vámolták a Brassóba irányuló keleti posztó-forgalmat. A XV. században Bákó nemcsak Erdély, hanem Havasalföld felé is határváros volt, 1475, a putnai tartomány Moldvához csatolása előtt.³ Raktárai voltak, ahol az elvámolt cikkeket őrizték, ezeket Nagy István (Ștefan cel Mare) vajda is említi.⁴

A bákói vámolás a tázlói szerzetesek privilégiuma volt. A kereskedőket nagy és kis vám fizetésére kötelezték. A nagy vámot az áru értéke, a kicsit a tömege alapján vetették ki.

Több más várossal együtt Bákó is elpusztult 1476-ban, a török elől a Fehér völgybe (Războieni) visszavonuló Nagy István vajda ezt is felégette.

A XVII. században két összeolvadó kerület, Bákó és Tatros központja lett.

1 Racoviță 1895. 103. o.

2 Marcus Bandinus jelentése in *Moldvai csángó-magyar okmánytár*. 1989. 371. o.

3 B. P. Hașdeu: *Letopisețul Țării Moldovei*. I. kötet 138. o.

4 Racoviță 1895. 105. o.

1712-ben Stanislav Leszinszky volt lengyel és lotaringiai király raboskodott Bákóban, miután Manolache Rosetti fogságba ejtette, és átadta Nicolae Mavrocordat fejedelemnek.¹

Bákó megye 1895-ben megjelent földrajzi szótára bemutatja a XIX. századi Bákó képét. Az 1891. évi népszámlálás idején 12 678 lakosa volt. Ebből mindössze 5 110 (40,3%) volt román, 6122 (48,3%) zsidó, 530 (4,4%) német, 485 (3,8%) magyar, 358 (2,8%) egyéb, ebből 218 örmény. Vallásfelekezet szerint: 5170 ortodox, 6122 izraelita és 1133 római katolikus (8,9%) élt a városban.²

Legrégebbi műemléke régi temploma, a Precista, amelyet Ștefan cel Mare vajda fia, Sándor építtetett mint fejedelmi katedrális. Hajdan kolostor volt itt, s hozzá tartozott a leteai birtok is. Régi katolikus temploma elpusztult. A mai, a „Bărăția” (Barátok temploma) néven ismert 1845–1861 közt készült el; I. Ferenc József osztrák császár is 1000 forinttal járult hozzá az építéséhez. A zsidóknak 5 imahelyük, az ortodoxoknak 6 templomuk volt (ebből egy a temetőben).

A múlt századi Bákónak 12 nagy, többnyire párhuzamos útja volt, de egy sem volt kövezett. Ezeket 30 kisebb utca kötötte össze egymással. A várost 500 petróleumlámpa világította meg. Kövezet és vízgazdálkodás hiányában olvadáskor és

1 I. m. 106–107. o.

2 I. m. 86. o.

esőzések arasznyi sár nehezítette a közlekedést. Nyáron porfelhőt forgatott itt az észak felől fújó gyakori szél. Az évi 8 hónapig tartó szeles idő és a víznyerés nehézségei miatt (a vizet a Beszterceből hordták) a gyakori tűzvészek egész utcákat pusztítottak el, elsősorban a központban, ahol sűrűn egymás mellett álltak a házak.¹

Nicolae Iorga így vall országleírásában Bákóról: „Az ősi Bákó porfelhőkbe vész. Utcák nincsenek, az utakon a szél mozgó halmokat emel és rombol szét.”²

A város a Beszterce teraszán, sík területen fekszik. A közelben erdő borította dombok. Délen az 1841-ben alapított Letea, Moldova első papírgyára, s mellette a város kedvenc parkja (a hajdani „La Porumbaru”, majd „Köztársasági”) és a temető.

Az azóta eltelt több mint egy évszázad alatt a város igazi metropolisszá fejlődött, ma a moldvai ipar egyik legjelentősebb fellegvára: 1991-ben 199 769 lakost számlált. Repülőtere van, két vízi- és egy hőerőmű látja el energiával. Nagy vegyi kombinát telephelye. Gépgyártóipari üzemei országos jelentőségűek. Repülőgépgyártás és -javítás központja. Szerszámgépeket, élelmiszeripari és mezőgazdasági felszereléseket állít elő. Jelentékeny bútort-, fűrészáru-, cellulóz-, papír-, textil-, bőr-, építőanyag- és élelmiszeripari központ.

1 I. m. 90. o.

2 Iorga 1972. 217. o.

Egyeteme, színháza, szimfonikus zenekara, múzeumai fontos kulturális központtá teszik.

Bákó a történelem folyamán jelentős szerepet játszott a moldvai magyarság életében.

Bákó megye 1895-ben megjelent földrajzi szótára a város keletkezéséről szóló legendák közül azt a városkörmények csángómagyar lakói emlékezetében élő legendát tartja a legvalószínűbbnek, amely egyszerre magyarázza a Bákó nevet és a város keletkezését.

Két falu, Lujzikalagor és Nagykalagor a város kapujánál terül el. Csángó lakói azt tartják, hogy a földjeikhez kapcsolódó régi dokumentumokban szerepel egy kalagori Bakó nevű ember. Ez valamikor bakóként menekült meg az ítélet elől. Földjei a Besztercéig húzódtak, éppen ott, ahol a mai város is elterül. A román úton kocsmát nyitott. Mivel ez főút volt, a Bakó név nagyon ismertté vált az egész tartományban. A körményeken parcellákat adott el, így ház ház mellett épült fel. Az így keletkező utca a Bákó nevű település magjává vált.¹

A város északról dél felé terjeszkedett. Az ásatások is ezt bizonyítják: míg a vásár felső részének építkezéseinél régi épületek nyomaira, házalapokra bukkantak, a város alsó részének a talajából hiányoznak ezek a hajdani háznyomok.²

A XIX. századi román nyelvész/történész, B. P. Haşdeu szerint a Bákó név a Bacchus-ból szárna-

1 Racoviţă 1895. 102. o.

2 I. m. 103. o.

zik, turáni szóképzéssel, s a XII. század előtt Moldvát uraló kunoktól származik.

Dimitrie Cantemir tudós fejedelem Bákót a *Moldva leírásában* Beszterce szigetén elterülő településként említi.¹ A folyó gyakori mederváltozásainak az emlékét őrzi a hajdani bákói katolikus püspöki templom pusztulásának az emléke is: a Beszterce alámosta és beomlott. Ezért akkor a püspökséget is Lengyelországba költöztették.²

A XV. század elején Bákó magyar huszita központnak számított. A XVI–XVII. században a város lakóinak a nagyobb fele magyar volt. Erről tudósított több misszionárius szerzetes – Bernardino Quirini 1591-ben, Petrus Deodatus Bakovic 1641-ben, Bartolomeo Basetti 1648-ban. A románok és a magyarok egyenlő jogokat élveztek itt. A bírói, illetve soltészti tisztséget felváltva viselték, a 12 tagú városi tanácsban egyaránt voltak magyarok és románok.³

1545-ben Ferenc bíró, 1602-ben Szászka Ferenc katolikus soltész vezette a várost. 1633-ban Kanizsa Balázs személyében ismét magyar bíró állt a város élén. Marcus Bandinus, Moldva apostoli adminisztrátora 1646-ban 115 családot és 680 lelket talál itt, s megjegyzi, hogy a románok ke-

1 Cantemir, Dimitrie: *Descrierea Moldovei*. Editura Minerva, București, 1973. 36. o.

2 Racoviță 1895. 103. o.

3 Binder 1982. 122–123. o.

vesebben vannak, de egyenlő részt vállalnak a város vezetésében.¹

Az 1950-es években magyar tanítóképző intézet működött Bákóban, jelenleg ott székel a Moldvai Csángómagyar Szövetség. Piacain a szomszédos falvak csángó asszonyai kínálják portékáikat. Manapság is gyakran látni ott népviseletbe öltözött moldvai magyarokat.

A mai Bákónak sok magyar eredetű, részben magyar katolikus lakója van. A moldvai magyarság legfontosabb központjának számít, mivel a legjelentősebb csángó vidék központjában fekszik. 2002-ben 175 921 lakosából 21 045 volt katolikus.

Lészped

Lészped a Bákó–Piatra Neamț út mentén található, az előbbitől 18 kilométernyire. A Beszterce jobb partján, a folyón átívelő leszpedi híd közelében, a Bisztricsórán elhelyezkedő Fântânele erdősege szomszédságában terül el. A szeret-völgyi csángó települések északi határán fekszik.

Lészped a magyarságát a legutóbbi időkig legkitartóbban őrző székelyes csángó települések közé tartozik. Katolikus lakói még az 1930. évi népszámlálás idején is 100%-ban magyar nemze-

1 I. m. 123. o.

tiségűeknek vallották magukat. A magyar anyanyelvi oktatásnak is gazdag hagyománya van itt.

Lakóit a Székelyföldről az 1764-es madéfalvi veszedelmet követő időben menekültek leszármazottainak tartják. A lakosság nagy hányadát valóban a menekült székelyek utódai alkotják, a menekültek azonban egy már meglévő magyarlakta, vagy részben magyarok által lakott faluban telepedtek le. Lészpedet ugyanis már több mint 100 évvel korábban oklevélben is említették.

Meg kell jegyeznünk, hogy a múltban a székelyek állandó kapcsolatot tartottak fenn moldvai nyelvtestvéreikkel. Vitték szekérrel a burgonyát, s cserélték be szőlőre, borra, kukoricára. Amikor menekülniük kellett, nem idegen vidékre mentek, hanem rokonokat, ismerősöket, üzlettársakat kerestek fel, azok segítségét vették igénybe. Kicsi ezért annak a valószínűsége, hogy románok közé települtek volna. A falu határrészeit is túlnyomórészt magyarul nevezik meg a magyarok, habár kis számban most is élnek románok a faluban.

A hagyomány szerint Lészped első lakója egy néma ember volt. Nem volt katolikus. Az erdő szélén állt a háza, az előtt volt egy lécpad. Innen eredne a falu neve. A néma ember háza előtt elfolyó patakot a mai napig a „Néma patakának” nevezik.¹ A lészpedi magyarok főleg Gyimesből jöttek be a faluba, s az első katolikus ember

¹ Halász 1983. 3. o.

Selyem Józsi volt. Ma is megvan a koponyája, olykor közszemlére teszik a templomban.¹

A lécpadról való elnevezés azonban a magyar lakosság részéről történő utólagos belemagyarításnak is tűnhet. A „lespezi” szó ugyanis románul kölapokat jelent (a „lesped” többes száma). Lévé, hogy itt már román a környezet, a szomszéd falvak lakói így nevezhették a helyet: „a kölapoknál”. Ezt vehették át azok az itt letelepedett székelyek, akik a bojár birtokán dolgoztak.

Lészped a sokmagvú, tanyákból összeállt települések tipikus példája lehetne. Az itteni házcsoportok fokozatosan egyesültek faluvá. Az eredeti részeket ma is számon tartják. Ilyenek: Ignác hegye, Dulló hegye, Cigány hegye, Rácsila, Lészped. A falu kisebb utcáit az ott megtelepedett családok után nevezték el. Van például Zöld, János, Ádám, Kompót Feri, András Júzi (Józsi), Szentés, Bálint, Simon Péter, Simon István, Gál, Bartos, Kerekes Júzi, Sánta Júzi, Komán Péter, Farkas és Fazekas utcája.²

Lészped első írásos említése 1634-ből származik: Radu Rosetti emlegette Lespezi vagy Plepoasa néven.³ Az 1792. évi osztrák térkép leírásában 526-os sorszámmal jelent meg, Lespisile

1 Uo. 4. o.

2 Dr. Kós Károly 1976. 173. o.

3 Rosetti, Radu: Despre clasele agricole în Moldova. In *Revista Nouă*. 1899/11.

néven. Akkor 24 ház volt a faluban; lakosai egy ló- és 18 marhafogatot tudtak kiállítani.¹

Jerney János Lészpecz-nek nevezi 1844. évi utazása után kiadott könyvében. Ő 400 katolikus lakosról számol be, mind székely eredetű magyarok.² Beszámolt a falu Szent Anna tiszteletére épült templomáról is. Az 1851. és 1855. évi sematizmusban Lepeti néven szerepelt a település.³ A jászvásári püspök 1857-ben készített összeállításában Lészpecz néven említették. Kiderül belőle, hogy van temploma és 317 lélek lakja.⁴ Az 1875. évi sematizmusban Lecpedumként,⁵ az 1902. évben Lespedi Gârleni-ként említik, 953 katolikus magyar lakossal.⁶

A XIX. század végén megjelent földrajzi szótár Gârleni község falujaként mutatta be Lészpedet. 215 házában 228 családfő, illetve 881 lélek lakott. 1890-ben 679 magyar, 137 román, 6 német, 16 cigány és 3 zsidó lakosa volt. 31 lovat, 507 szarvasmarhát, 177 juhot és 133 sertést tartottak. Volt még 40 méhkaptáruk, a méhek 1890-ben 154,9 kg mézet és 51,6 kg viaszt adtak.⁷

1 Topografische general Beschreibung. 1792. In Domokos 1987. 104. o.

2 Jerney János *keleti utazása...* 1851. 192. o.

3 Halász: i. m. 5. o.

4 *Veszely, Imets és Kovács...* 1870. 49. o.

5 Halász: i. m. 5. o.

6 Auner Károly: *A romániai magyar telepek történeti vázlata.* Temesvár, 1908. 81–82. o.

7 Racoviță 1895. 336. o.

A községközpont a falutól 1 kilométerre lévő Felső-Gârleni Rácsila nevű faluja volt, amelynek ugyanebben az időben 315 lakosa volt, közülük 101-en magyarok.¹ Itt volt a községháza és az iskola is. A község területének nagy része Lucia Schöburg Waldenburg hercegnő birtoka volt.²

Az 1930. évi népszámlálás 1314 lakost talált Lészpeden, közülük 1058-an voltak katolikusok. Mindannyian magyar nemzetiségűnek, s 1053-an magyar anyanyelvűnek vallották magukat. Ugyanabban az időben Rácsila 480 lakosából 235 vallotta magát magyar nemzetiségűnek és magyar anyanyelvűnek.³

Az 1940-es években 14 család települt át Lészpedről Magyarországra. Bácskába, majd Baranya megyébe kerültek. Nagy részük Mekényesen lelt otthonra.

Az 1992. évi népszámláláskor Lészped 2008 lakosából 1917-en voltak katolikusok, Rácsilán 1581 lakosból 1398-an. Tanczos Vilmos egyetemi tanár felmérései alapján a lakosság mindkét faluban 100%-ban beszéli a magyar nyelvet, nemcsak a katolikusok, hanem az ortodoxok is.⁴ A község e két falujában a katolikus lakosság térhódítását figyelhetjük meg. Lészpeden 77%-ról 90,9 %-ra, Rácsilán 32%-ról 88,4%-ra nőtt a

1 I. m. 449. o.

2 I. m. 293. o.

3 *Moldvai Magyarság*, 2002/3. 8. o.

4 I. m. 2003/3. 16. o.

részarányuk az 1890–1992-es időszakban. Ez a nagyobb szaporulat természetes következménye. Megjelentek Gârleni másik falurészében is, ahol 256 katolikus jelenléte volt kimutatható az 1992. évi népszámláláskor. Nagyobb részük az Újfalu részben lakik, miután itt kaptak földet a bojár kiosztott birtokából. Így a község lakosságában is többségbe kerültek a katolikusok. Az utolsó két népszámlálás között eltelt 10 év alatt (1992–2002) 3571-ről 4011-re emelkedett Gârleni község katolikus lakóinak a száma. A katolikusok az egész községben közel 2/3-os többséget alkotnak. Ezért is tartják fontosnak egyesek a magyarság népi/nemzeti tudatának a gyengítését. 2002-ben így is 200-nál többen vallották magukat magyarnak vagy csángónak: 43 + 162.¹

Lészped katolikus templomát 1830-ban építették, fából. Szent Anna tiszteletére szentelték fel. Lakosai 1886-ban téglából építettek újat. Legfiatalabb templomuk 1974 és 1990 között készült el. 1884-ben az ortodox románok is templomot építettek a faluban. Az anyakönyvet 1838 óta vezetik. Lészped sokáig Bákó fiókegyháza volt, 1946 óta önálló plébánia.²

Az 1940-es évek végén Ferenczi Gábor klézsei földműves fiú volt a pap. Gyergyina páter néven vált ismeretessé. Magyarul gyóntatott és magyarul is prédikált. Amikor ez a jászvásári püspökség

1 Uo.

2 *Révai Új Lexikona*. XIII. köt. 2004. 334. o.

tudomására jutott, eltávolították. Francisc Simon (Simon Ferenc) janicsár pappal helyettesítették, aki kitiltotta a magyar nyelvet a templomból.¹

A lézpedi temető kapuján 1957-ben még olvasható volt a következő felirat: „HOGY VAGY-TOK TŰ, VOLTUNK MŰ ES, AHOGY VAGYUNK MŰ, LESZTEK TŰ ES: POR ÉS HAMU”. Ez a felirat is eltűnt, olyanformán, ahogyan a magyar nyelv a templomból és az iskolából.²

1948-ban 100 moldvai faluban magyar iskolát létesítettek, összesen körülbelül 150 tanerővel. Lézpeden 1947. december 11-én nyitotta meg kapuit a magyar iskola 170 tanulóval és 3 tanerővel. 3 osztályban folyt az oktatás. Nemsokára, 1951-ben 4-re nőtt a tanerők száma, így tovább már 4 osztályban oktattak magyarul. Közben magyar óvoda is működött, 25 gyermekkel és 1 óvónővel. A többi moldvai faluban 1953-ban megszüntették a magyar oktatást, s az a Gyimeseken kívül csak Lézpeden maradt fenn, egészen 1960-ig. Ugyanis itt nem tudták rávenni a lakosságot, hogy a román iskolát kérvényezzék. Ebben a faluban tanított Kallós Zoltán neves magyar folklórkutató is. Az 1960–1961-es tanévben itt is áttértek végül a román nyelvű oktatásra, de az iskola igazgatója ezután is Zudor Attila maradt. 30 évig vezette az iskolát.

1 Gunda 1990. 51. o.

2 Uo.

A diktatúra éveit követően, amikor már nem volt tiltott a magyarok beutazása a moldvai falvakba, itt szervezték meg elsőként (vasárnapi iskola keretében) a magyar írás-olvasás oktatását. Farkas József és Fehér Katalin a saját otthonukban foglalkoztak a gyermekekkel. Hatósági üldöztetésben is részüket volt ezért. Fazekas József helyi földműves önszorgalomból tanult meg írni-olvasni magyarul. A tanításon kívül ápolta az erdélyi kapcsolatokat is. Sok gyermeket erdélyi iskolákban tanítottak tovább. Lészpedről többen erdélyi és magyarországi főiskolákban szereztek diplomát.

2002 óta, Pusztina és Klézse után ez a falu is az elsők között harcolta ki, hogy beindítsák az iskolák keretében heti 4 órában a magyart, mint anyanyelvet, fakultatív oktatás formájában.

Lészped a moldvai csángó folklór és népművészet egyik fontos gyűjtőpontja. Sok kutató megfordult a faluban. 1932-ben a két legjelentősebb csángó-kutató, Domokos Pál Péter és Lükő Gábor is nagy jelentőségű gyűjtőmunkát végzett itt. Domokos leírta, hogy a lézpedi asszonyok jellegzetes főkötőt viselnek, a lábniakiéhoz hasonlót, de sokkal díszesebbet. Súlya elérheti a 1/2 kilogrammot is. Lükő Gábor megállapította, hogy itt a női ing szabása is eltér a többi moldvai falvakban szokásostól (ezt székely típusnak is nevezik). A falu hagyományörző jellegét dicséri, hogy 2002-ben egy lézpedi asszonyt, Demeter Antalné János

Anna balladaénekest tüntették ki a Népművészet-Mestere díjjal.¹

Lészped lakói főleg földműveléssel foglalkoztak. A falusiak többnyire kukoricát termesztettek a szántóföldek nagy részén, s csak kis mennyiségben babot, kendert, burgonyát, zabot, árpát és búzát. Nagy területen voltak kaszálók. Az árendások (bérlők) legfőbb terméke is a kukorica meg a kaszálók füve volt.² Napjainkban a megnövekedett lakosság már nem tud megélni pusztán a mezőgazdaságból. Ezért a falusiak a városok gyárai, az ipar felé orientálódtak. Nagy méreteket öltött az ingázás Bákó, Buhuși stb. üzemei felé. Az utóbbi évtizedben azonban sok üzem elbocsátotta a munkásait, ezért rendkívüli méreteket öltött a munkanélküliség. Lészped lakói közül is sokan vállalnak külföldön szezonmunkát, Magyarországon vagy Nyugat-Európában, el egészen Spanyolországig, Portugáliáig.

Lészpednél van a szőlőtermesztés északi határa is a Szeret jobb partján. Ettől északabbra a szőlő nehezen terem, és nem kifizetődő.

Domokos Pál Péter közölte a lészpedi családfők névsorát. A leggyakoribb családnevek a következők voltak: Bálint, Jakab (13-13), Sánta (9), Bartos, Tóth, Zöld (7-7), Fazekas, Deák (6-6), Csonka (5), Anti, Antika, Balogh, Dulló, Puskás,

1 *Évkönyv. Moldvai Csángómagyarok Szövetsége* 2004. 48. o.

2 *Racoviță: i. m.* 294. o.

Gyurka (4-4), Kató, Kádár, Katona, Ignác, Sándor, János (3-3).¹

Halász Péter összegyűjtötte és a *Magyar Névtani Dolgozatok* sorozatban közölte Lészped helyneveit. Megemlítünk itt néhányat. Falurészek: Ciginye hegye, Dulló hegye, Ignác hegye, Deák malma, Lécped, Felső falu vége, Mutuj, Pálinka-főző, Oláhok felé, Rákászháló, Sándor gödre, Nagy út, Cintorom (temető). Szántók: Bodzás, Brád, Erdő alatt, Felső határ, Lábok, Lunka, Magyaros, Malom nyomása. Legezők: Alj, Iszláz, Nyomás, Peskány. Erdők: Fenyős, Nyires, Iszkit, Okol, Csihér (akácos). Hegyek: Kálvária hegy, Mutuj hegye. Patak: a Mutuj pataka.²

Lujzikalagor

Lujzikalagor Bákótól nyugatra, a Szeret Negel nevű mellékpataka mentén, a Nedeska és a Szaniszló által alkotott fennsíkon fekszik. 8 km-re van Bákótól. Négy házcsoportból (cătun) alakult ki: a Lujzi, Korhána, Oszebic és Negel nevűekből. Jelenleg csak községi utakon lehet megközelelni. Régen ennek a községnek a területén haladt keresztül a Felső-Országot az Alsó-Országgal összekötő ún. Petricsika útja.

1 Domokos 1987. 222–224. o.

2 Halász 1983. 26. o.

A helységnév eredetéről több elmélet született: a „lujzi” lengyel szó, jelentése: nép. A lengyel papok szerint a szerzetesek népét jelentené. A földrajzi szótár a következőképpen magyarázza a falu nevét: lujzinak általában az idegen katolikusokat nevezték, akiket külföldről a nagybirtokosok és a kolostorgondnokok hoztak, és munkakerőként használtak bizonyos ideig. Adómentességet élveztek.¹

Lujzikalagor lakói, akárcsak több szomszédos falué, razeşnek (részesnek) nevezett szabadparasztnak voltak. A XIX. században ennek a falunak a birtokát is elperelték, s az Prunk bojár jószágává vált. A nincstelenné vált lujzikalagori és más hasonló helyzetben levő falvakból származó lakosság új településeket alapított, jórészt a Tázló völgyében, más bojárok birtokain lelt új otthonra (Esztofuj, Gajdár stb.).

Kalagor neve nagyon régi okiratokban is megjelent. Nagy István vajda (Ştefan cel Mare) 1498. november 13-án Herlóban (Hârlău) kiadott adománylevelében a beszercei kolostornak adományozott „egy kalagori szőlőst Bákó mellett a magyarok szőlőséig”, egy méheskerttel és egy remetekolostorral, ahol Teofan szerzetes tartózkodott.² A dokumentumot közlétező Bogdan Ioan megjegyezte, hogy a mai Nagykalagor, amelyet előző-

1 Lahovari – Brătianu – Tocilescu IV. köt. 1901. 180. o.

2 Bogdan II. köt. 1913. 127–129. o.

leg „Ungureni”-nek neveztek, Bákótól 6 km-re nyugatra található.¹

A falu első említése XVIII. századi okiratokban fordul elő. A Lezierskitől eredő okiratban Călu-găra néven jelenik meg. Egy Szegeditől származó emlékiratban Kalogerpatak. Zöld Péternél Kalu-gerpataka, Jerney kutatónál pedig Kalugyerpa-taka a neve.²

Régen Bákó határának a hegyekbe nyúló erdős része a falu területét képezte. A XVIII. században a bákói magyar lakosok a török dúlásoktól és rablásoktól menekülve húzódtak ezekre a részek-re, és alapítottak egy szabadparaszti rezes falut.

Lujzikalagornak két régi katolikus temploma volt, mindkettőt a falu lakói építették. Az egyik a dombtetőn épült 1698-ban, Szent András tiszte-letére. Ez volt a moldvai magyarok leghíresebb búcsús helye (5-6000 magyar is összegyűlt ott). A másik a Lujzi nevű falurészben épült 1851-ben. A falu jelenlegi temploma 1928 és 1942 között épült; akkoriban ez volt Moldva legnagyobb ka-tolikus temploma. Tornyában a négy harang kö-zül kettő magyar feliratú.

1844-ben magyar tannyelvű iskola volt a falu-ban. A román iskolát 1886-ban alapították. 1948 és 1955 között magyar óvoda és 7 osztályos általános iskola működött itt. 1954–1955-ben be-vezették a magyar nyelv oktatását a román tago-

1 Uo. 129. o.

2 Domokos 1987. 152. o.

zaton is. Ugyanabban az évben internátust is alapítottak. A következő tanévben aztán megkezdődött a magyar nyelv újabb kitiltása az iskolából, s az oktatás kizárólag román tannyelvűvé vált.

Lujzikalagor Moldva egyik jelentős katolikus egyházi iskolaközpontja. 1925-ben felsőfokú ferences szeminárium nyílt a faluban. 1923 és 1945 között katolikus kántoriskola is működött itt, román nyelven. 1932 és 1948 között itt volt a Hălăucești-ről ideköltözött filozófia–teológia kurzus székhelye.

A XIX. század elején Gegő Elek leírása szerint Bákó a kalugerpataki plébánia fiókegyháza volt.

Lujzikalagort a XVIII. század végének legjelentősebb dokumentuma, az 1792. évi Moldva-térkép leírása is megemlítette. A következő adatokat közölte a faluról: 87 ház van benne, 35 családfő, 52 katonaköteles fiatal. 30 lovuk van és 56 ökrük.¹

A XIX. század végén 502 ház volt a faluban; 492 család élt bennük. A falu 1878 lakosából 76-an románnak és 1802-en magyarnak vallották magukat.²

Az 1864-es falutörvény alapján 386 család kapott földet, összesen 1275 fälcsát (fălci) és 11 háromölet. Ez kb. 650 hektárnak felel meg.

A falu határa 1805 hektár. Ebből a Gauriciul erdő 1002 hektárt tesz ki, a szőlős 61,17 hektárt.

1 Topografische general Beschreibung, 1792. In Domokos 1987.

2 Lahovari – Brătianu – Tocilescu IV. köt. 180. o.

A mezőgazdasági terület 627,77 hektár. A XIX. század végi állatállomány: 48 ló, 681 szarvasmarha és 246 sertés. Egy kőbánya is működött a Negel völgyében.¹

1930-ban 1879 lakost vettek nyilvántartásba; ebből 1853 római katolikusnak, 1800 magyar anyanyelvűnek vallotta magát.²

1984-ben már 6329 lakosa volt a településnek, többségükben katolikusok és magyar anyanyelvűek. Az 1992. évi népszámlálás szerint Lujzikalagor 5277 lakosából 5198-an voltak katolikusok, de csángóként csak 27 személyt jegyeztek be, magyarként egyet.³

A falu három részre oszlik: Kiskalagor, Nagykalagor és Oszebic. Más elnevezések a faluból: Kotony, Corhan, Kálvária, Patakon túl, Szaniszló; a határban pedig: Disznóhegy (kiemelkedés), Hármaskereszt, Hegyeske (erdő), Kenderes, Kispatak, Szilas, Zösvények (szántók), Bogdánok, Pálok, Szabók (kaszálók), Kaluger Nevér, Sinka, Orosa és Sospatak (patakok).

És íme egy példa a magyar azonosságukért küzdő csángók évszázados harcára: Lujzikalagor lakói kérvényt (petíciót) intéztek a püspökhöz. Kimutatták a kérvényben, hogy évszázadok óta nem keveredtek más nemzetekkel, és kérték,

1 Uo.

2 Népszámlálás 1930 In Domokos: I. m. 170. o.

3 *Moldvai Magyarság*, 2002/3. 11. o.

hogy engedélyezzék számukra a magyar nyelvű misét és énekeket a templomban.

És nézzük az 1889. szeptember 17/29. pásztori levél tartalmát: „Merthogy aztán betöltessék Jézus Krisztus helytartójának magas akaratja, hogy ne akadályoztassék a nyelvek megkülönböztetésében, amelyeket hívőink ugyanazon helyen beszélnének, parancsoljuk, hogy a parókia templomokban, ahol különböző nemzethez tartozó hívők gyűlnek össze, minden ima, melyet a pápa ezen Enciklikájában megkövetel, ne mondassék más nyelven, csak románul, amely természetesen és föltétlenül a köz nyelve, mindazoké, akik ezen országban laknak”.¹

A lujzikalagoriak tiltakozását kategorikusan visszautasították. Igényükre a világnak ebben a sarkában a biblia, a keresztény hit szellemével² teljesen ellentétes módon reagáltak, az intolerancia szellemében, a faji türelmetlenség szellemében, az európai humanizmus tagadásával. És íme mit ír dr. Iosif Petru lelkipásztor, Camilli kortárs moldvai püspököt idézve: „1915. május 6-án néhány öntudatlan lujzikalagori fellebbezőnek válaszul, akik azt kérték, hogy templomaikban magyarul énekeljenek és prédikáljanak, [a püspök] így válaszolt: a panaszosok kellene hogy tudják, hogy Romániában a román nép nyelve a

1 Preot Dr. Iosif Petru M. Pal : *Originea Catolicilor din Moldova. Săbăoani – Roman*, 1942. 186. o.

2 Pál apostol korintusheliekhez írt levele 1. 9/19 és 14/39. In *Biblia*

román, és nem is lehet más. Tehát átkot követne el saját nemzete ellen az a román állampolgár, aki azt követelné, hogy saját országában egy idegen nyelvet beszéljenek, például a magyart. Most kérdem én Lujzikalagor lakóit, azokat, akik »nem keveredtek más nemzetekkel«, akiknek ebben az országban megadatott minden állampolgári és politikai jog, akik ebben az országban születtek és nőttek fel, amelynek kenyerét eszik, mondják meg nekem, magyarok ők, vagy románok? Mert hogyha magyarok, menjenek Magyaroszágra, ahol a magyar nyelvet beszélik, de ha románok, ahogy valójában azok, akkor meg kellene szégyelljék magukat, hogy nem ismerik hazájuk nyelvét; bizonyíték erre a levél is, amelyet szintén román nyelven írnak.”¹

Vajon mit mondott volna Camilli püspök, hogyha az orosz Moldáviából vagy Erdélyből a románokat hasonló meggondolásból küldték volna „haza”, vagy megtiltották volna nekik anyanyelvük használatát saját egyházaikban?

Lujzikalagoron a búcsú András napján, november 30-án van. Domokos Pál Péter 1929-ben részt vett egy ilyen búcsún. Mint írja, igen sokan voltak ott, az egész vidék katolíkussága eljött, a falujukra jellemző népviseletben. A templom a szó igazi értelmében zsúfolásig tele volt. A misén itt is a „Missa de angelist” énekelték, s a prédikáció

1 Preot Dr. Iosif Petru M. Pal 1942. 187. o.

román nyelvű volt, pedig Kalugár a legtisztább magyar falu ezen a vidéken. De a kalugári templomból is kitiltották a magyar szót, éppúgy, mint a forrófalviból.¹

Forrófalva

A község a Szeret völgyében található, Bákótól délre, 18 km-re tőle. A Foksány–Bákó országút és a Lujzikalagor–Külsőrekecsin helyi érdekelt-ségű út szeli át. Szomszédai szintén csángó falvak: Klézse, Nagypatak és Diószén (Gioseni).

A Szeret folyó jobb partján, kellemes lapályon terül el. A Bandinus-krónika így említi: „Nyugatra a falu közelében vannak a szőlősök, bővében van jó bornak, gabonának, barmoknak, vadállatoknak és madaraknak. Kellemét fokozza bájos csobogó pataka is. Északon síkság, keleten a közelben a Szeret vize, délen pedig egy hatalmas völgyre nyílik szép kilátás.”²

Forrófalva a legrégebbi moldvai magyar községek közé tartozik. Lakói rázesnek (részesnek) nevezett szabadparasztok voltak. Írásos említése is egyike a legrégebbieknek. Costăchescu Mihai *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare* című könyve II. kötete már említi.³ Bogdan

1 Domokos 1987. 217. o.

2 Codex Bandinus In Domokos, 1987. 375. o.

3 Costăchescu I-II. köt. 1931–1932.

Ioan Ștefan *cel Mare oklevelei* című könyvében 1474-es okiratban szerepel a neve.¹ A községi levéltár egyik feljegyzése a temető fatemplomára vonatkozik, amelyet Bálint Márton mester épített 1435-ben. Berkuce (Bărcuțã) misszionárius leírta, hogy ezt a templomot Mária mennybemene-telének az emlékére szentelték fel.²

És íme mit ír 1648-ban a Bandinus-krónika Forrófalváról: „Die 26 igitur Novembris ad pagum venimusqui ungarice Forrófalva, valahice Forovan nominatur meri ungari inhabitant...”³ (November 26-án egy faluba érkeztem – magyarul Forrófalva, románul Forovan. Lakói mind magyarok...) A továbbiakban a moldvai tartomány gazdaságáról beszélt, megemlítve, hogy a kottári, a forrófalvi, a husi és a terebesi borok a tokajiakkal rivalizálnak.⁴ Szintén Bandinus közölte a családneveket is. A leggyakoribbak közülük: Benke, Diák, Kántor, Balaska, Máté, Doma, Kósa, Demse, Sipos, Székely, Hajdó, Mathias, Pakorar, Pataki, Sebestyén, Simon, Varga.⁵

Dimitrie Cantemir szintén megemlíti ezt a községet. A XVIII. század elején így írt róla: „Mind

1 Bogdan 1913.

2 *Arhivo Storico della Sacra Congregatione...* 513. kötet 454-462. o. In Domokos, 1987.

3 *Codex Bandinus* In Domokos 1987. 375. o.

4 Uo.

5 I. m. 441. o.

a 200 lakosa katolikus, ősi kőtemplomuk, van és a Cantemirești család birtokolja.”¹

A XIX. század végén a község vagyona a bukovinai papság tulajdonát képezte.²

Forrófalva Moldva egyik legjelentősebb katolikus eklézsiája volt, ezért a legtöbb misszionárius, aki meglátogatta ezt a tartományt, említést tesz róla jelentésében. Künig Schonovianus jezsuita misszionárius például 1588 augusztusának végén érkezett Moldvába Sánta Péter (Petre Șchiopul) vajda kérésére, két másik hittérítő kíséretében, hogy visszahonosítsák a katolikus hitet, amelyet az Erdélyben is elterjedt protestantizmus fenyegetett. Levelében Moldva lakóit nemzetiségük és vallásuk szerint ismertette. Legtöbben a rutének (románok) vannak, akiknek a nyelve hasonlít az olaszra. Utánuk a magyarok és a németek következnek. Felsorolta Moldva legjelentősebb városait és falvait, köztük Forrófalvát is, Pharao néven.³

Egy bolgár megfigyelő, Vlas Kojcevic írja moldvai apostoli vizitációja alkalmával Forrófalváról, hogy 421 lelket számlál, lakói magyar katolikusok, akiknek az utóbbi időben nem volt sem papjuk, sem miseruháik, mert a Lengyelország-

1 Cantemir, Dinitrie: *Descrierea Moldovei*. Editura Minerva, București, 1973. 36–37. o.

2 Lahovari – Brătianu – Tocilescu III. köt. 324. o.

3 Arhivum Romanum Societatis Jesu. In *Moldvai csángó-magyar okmánytár*. 1989. 650/B. No. 513/2.

ból érkezett püspökök mindent magukkal vittek (1661).¹

A hittérítő minorita Angelica Campi 1682-ben a Moldváról és Havasalföldről készült jelentésében a törökök betöréséről tudósít. Forrófalva lakói elhagyták a falut és a templomot a „Nagy út” közelsége miatt, vagyis mert naponta ott vonulnak el a törökök. A lakosság szétszóródott az erdőkben, s havonta és szükség szerint a torrei Antonio Giorgione tart számukra istentiszteletet, mindenféle ellenszolgáltatás nélkül. A lakosság nagyon szegény, csak köleskenyeret és haricskát esznek; ezek Olaszországban ismeretlen élelmiszerek.²

1691-ben a minorita hittérítő szerzetes, Francesco Antonio Renzi a Propaganda de FIDE-nek küldött jelentésében beszámolt a falu újbóli benépesedéséről. 160 családot, fatemplomot és egy harangot említett.³

1780-ban Zöld Péter írta jelentésében, hogy a legnagyobb katolikus parókia a forrófalvi volt, főkegyházaival: Klézsével, Nagypatakkal, Kövespatakkal, Nagylonkánnal, Diószénnel és Nagyszőlőssel. Csak Forrófalván több mint 500 gazdaság volt, bővében gabonának és gyümölcsnek.⁴

1 *Călători Străini în Țările Române*. II. köt. 1970. 139. o.

2 I. m. VII. köt. 1980. 338. o.

3 I. m. VIII. kötet 1983. 118. o.

4 Domokos 1987. 94. o.

A XIX. század közepén Jerney János a következőképpen mutatta be Forrófalvát: hegyoldalban és völgyben fekszik, gazdag gyümölcsösökkel. 1500, kizárólag katolikus lakosa van, tiszta csángómagyarok. A román nyelvet ritkán beszélik. Szőlőművesek és híres kádárok. Régebben közelebb feküdt a Szerethez, azon a domboldalon, ahol most a nagypataki temető van. Leirta, hogy szabad birtok (rezes vagy compossesoratus falu) volt. Némi fortéllyal a Radóci görög kolostor kezére juttatták. Ennek Ausztriához csatolása után a falu licit útján került az akkori Roznovano Sándor családi birtokába.¹ 1700-ban a lakosság által épített templomot Pádovai Szent Antal tiszteletére szentelték fel.

A XIX. század végén Románia földrajzi szótára ezt írja a faluról: van egy katolikus temploma, ahol egy pap szolgál, van itt 368 házsám, 3 kocsmá, 5 vizimalom.

A lakosság 369 családból áll. A 1508 lélekből 36 ember román, 1443 magyar, 10 német, 9 örmény, 9 zsidó és 1 olasz. Foglalkozás szerint: 1099 gazdálkodó van a faluban, 1 mesterember, 5 kereskedő, 4 szabadfoglalkozású, 200 munkás és 13 szolgáló. Az 1564. évi falutörvény értelmében végrehajtott földosztáskor 258 lakos jutott földhöz: 611 falcsa (falci, moldvai földmérték,

¹ Jerney János keleti utazása... 1851. In Lükő 1936. 175. o.

kő. $\frac{1}{2}$ ha) és 11 tarină (háromöles) szántóterülethez.¹

A község területe körülbelül 5500 hektár. A nagygazdák Casso Alexandrina és Fodor Andries. Az erdők több mint 3000 hektárt foglalnak el. A termőföldek 952 hektárt tesznek ki, a szőlők 196 hektárt foglalnak el. 1890-ben 9408 hektoliter fehérbort préseltek. Az állatok száma: 190 ló, 513 szarvasmarha, 686 sertés, 179 kecske és 182 juh.² Tehát átlagban minden családra jut 2 szarvasmarha, majdnem 1 ló, 2 sertés és 1 kecske vagy juh.

Az 1930-as népszámláláskor 3128 lakost jegyeztek fel Forrófalván. Közülük 3067-en katolikusok voltak.³ 1984-re a lakosság száma 5997-re emelkedett. Az 1992. január 7-i népszámláláskor 5453 lakost találtak itt, közülük 5400-an római katolikusnak, 8-an magyarnak, 43-an csángónak lettek beírva.⁴ Jórészt magyar anyanyelvűek.

Tánczos Vilmos kutatócsoportjának a felmérése alapján Forrófalván a katolikusok 75%-a ismeri és beszéli a magyar nyelvet.⁵

A helynevekből felsoroljuk a következőket: Bocskoros, Kákova, Kecskéváros (szegények), Magyaros, Szerettere, Bérc (szántók), Bikkes

1 Lahovari: i. m. III. köt. 325. o.

2 Népszámlálás 1930 In Domokos 1987. 167. o.

3 *Mic Dicționar Enciclopedic*. 1986.

4 *Moldvai Magyarság*. 2002/3. 11. o.

5 Uo. 16. o.

(szőlős), Bokros, Farkasgödör, Hárompatak, Kenderesek, Siliste, Török Higgya, Kis Klézse (szántók).

Forrófalváról származik a legterjedelmesebb magyar nyelvű moldvai kézirat, a Forrófalvi Imádságoskönyv. Ez a könyv fontos bizonyítéka annak, hogy a múltban ezen a vidéken jelentős anyanyelvű egyházi élet folyt. A könyv 744 + 23 oldalas, minden napra tartalmaz egy imát, és több himnusz is van benne. Ez a fontos nyelvészeti dokumentum gondos kézírással készült, és feltehetően a híres Petrás Incze János tudós pap dédnagyapja volt a szerzője. (Zöld Péter leírja, hogy az ő 1671-ben megkezdett naplójából olvasott először a moldvai csángómagyarok sanyarú soráról.)¹

Klézse

Klézse egy szeret-völgyi település a Klézse patak mentén, Bákótól 15 kilométerre délre fekszik. A vidék magyar lakosságát már a XIII. századtól jelzik az okiratok. Részesekként (räzeși) említik őket, vagyis földesúri birtokokhoz nem tartozó szabad földművesekként;² olyanokként, akik szabadon birtokolták, egymás közt elosztva művelték a falu határát. Ez is bizonyítja, hogy a falu lakói ősi

1 Domokos: i. m. 208. o.

2 Iorga II. köt. 1972. 178. o.

telepesek Moldvában – bár ezt a települést csak a XVII. században említik először (1630-ban), Vlad Ţepeş egyik adománylevelében.¹

A falu Forrófalva filiálájaként jelenik meg Zöld Péter 1771-ben, Erdély püspökéhez, Batthányi Ignáchoz címzett levelében, Clésé formában.² Zöld Péter 39 addig nem ismert falut említett meg, ezek közül Klézse a legjelentősebb.

A Bécsi Királyi Levéltárban őrzik a Moldvára vonatkozó egyik legfontosabb adatsort: az 1792-ben kiadott térképet és térképleírást. Találunk benne említést Klézséről, de a település adatait a forrófalvi adatokkal együtt mutatják be. Ez is magyarázatul szolgálhat arra, hogy mért nem említették korábban a települést: Forrófalva tartozéka volt.³

Gatti Vince, a misszió prefektusa 1800-ban, január vége és március eleje közt meglátogatta a moldvai magyarokat. A Rómába küldött jelentésében Clesia 251 családdal és 1448 lélekkel szerepel.⁴

Románia nagy földrajzi szótára, melyet a XIX. század végén adtak ki, Klézse 606 családfőjéről és 2529-es lélekszámáról tudósít. A lakosok között ekkor 2379 magyar, 91 zsidó, 51 román és 8 örmény található. Írni-olvasni csak 29 személy

1 Duma István András Klézséről 2004/5. 5. o.

2 *Péter Zöld*. 2002. 55. o.

3 Topografische general Beschreibung. 1792. In Domokos 1987.

4 Iorga I. köt. 1901. 144., 145. o.

tudott a faluban. A lakosok között volt 14 mesterember, 12 kereskedő, 3 iparos és 1430 földműves. Néhány család szalmakalapokat készített eladásra. A határban mészkövet fejtettek és mészégető kemencék működtek. 607 ház volt Klézsén. A portákon összesen 355 lovat, 787 szarvasmarhát, 617 sertést, 308 kecskét, 786 juhot és 55 család méhet tartottak.¹

Az 1930. évi népszámláláskor Klézsén 1839 lakost írtak össze, de 1 kivétellel mind románoknak jegyezték be őket.² Az 1992. évi népszámláláskor Klézsén, Somoskán és Kispatakon (Pokolpatak) együttesen 6702 lakost jegyeztek be, ebből 6570 személy volt katolikus, 11 vallotta magát magyarnak és 305 csángónak.³ Klézsén 4331 lakos volt, ebből 4235 katolikus; közülük, Tánczos Vilmos néprajzkutató felmérése szerint, 3800-an beszélnek a magyar nyelvet.⁴ A 2002. évi népszámlálás a község területén mintegy 200 fős lakosságnövekedést mutatott a 10 évvel korábbi helyzethez képest. Ekkor 6903 lakost és 6752 katolikust írtak össze, közülük ez alkalommal 108-an magyar és 305-en csángó nemzetiségűnek vallották magukat.⁵

1 Lahovari – Brătianu – Tocilescu II. köt. 1899.

2 *Moldvai Magyarság*, 2002/3. 7. o.

3 Tánczos Vilmos: Hányan vannak a moldvai csángók? In *Moldvai Magyarság*, 2002/3. 16. o.

4 Uo.

5 Hegyeli Attila: Nőtt a Bakó megyei magyarok száma. In *Moldvai Magyarság*, 2003/3. 10. o.

Klézse lakosai a XIX. századig régi magyar nyelvjárást, az északi csángókéhoz hasonlót beszéltek. Ettől kezdve azonban a szomszédos székely eredetű lakosság nyelvének hatására elhagyták a sziszegést, és átvették tőlük a székely nyelvjárás hangképzési sajátosságait.

Bákó megye földrajzi szótára, amely 1895-ben jelent meg, leírja, hogy Klézse faluban 384 családfő van és 1342 lélek él ott, mind magyarok.¹ Egy romos állapotban lévő ortodox temploma volt a falunak, Iorgu Anastasiu alapította 1847-ben, és egy katolikus temploma, amelyet a falu lakói építettek 1811-ben. A szótár megemlíti egy Klézse-Osebic falurészt is. Ez azonos lehet a Domokos Pál Péternél nem azonosíthatóként megjelölt Osebiți-cel, amelyet a XIX. században említettek először. A szótárban Cleja Statului (az Állam Klézskéje) néven az apácák birtoka is szerepel.²

Ekkor a falu nagyobb birtokosának N. Drăgăianu számított: 127 ha földje volt. A községnek volt még 140 hektár erdeje és 476 hektár termőföldjéből 197 ha szőlőse, amely 1890-ben 2955 hl bort termelt. Ezenkívül 12 hl pálinkát és 202 hl borszeszt pároltak a faluban.³

Klézsenek festői fekvése van. 7 km hosszúságban nyúlik el a Klézse patak völgyében, mely

1 Racoviță 1895, 232. o.

2 Uo.

3 Uo.

nyugati irányból igyekszik a Szeret felé. Szőlők és gyümölcsösök keretezik. Három részből áll: Klézse, Buda és Alexandrina. Klézse részei: Alsó-, Felső-, Külső-, Kös-, Újklézse, Tyukszer, Alsó- és Felső-Buda. Hadd soroljunk fel ezután néhány helynevet. Hegyek: Bikkes, Gyümölcs, Törökhágó, Bagolyvész. Patakok: Nagy- és Kis-Klézse, Csigás, Sósút, Háromárok. Források: Dióskút, Hidegkút, Csorgó. Szántók: Bikkes, Berszánok, Csigás. Szőlősök: Nagymál, Kismál, Patyul. Legelők: Cigála, Nyomás, Futás, Szent László fája.¹

Klézsét a régebbi okiratok, könyvek is olyan moldvai magyar településként emlegetik, amely a legtisztábban őrzi magyarságát. A XIX. század végén Románia nagy földrajzi szótára a következőket írja: Bákó vármegye lakói legnagyobb részben románok, de találunk a földműves nép közt régi kolóniákat, melyek magyar eredetűek, és mai napig megőrizték magyar nyelvüket és katolikus vallásukat: Megtartották etnikai karakterüket olyan mértékben, hogy vannak egész falvak, csángó családokkal, ahol nem tudnak egyetlen szót sem románul, ilyen például Forrófalva, Klézse stb.²

Weigand Gustav, a híres lipcsei tanár 1894 és 1902 között végzett moldvai tanulmányútról a *Fremde Elemente in der Moldau* című munkájá-

1 Halász Péter In *Moldvai Magyarság*. 2002/4-5-6.

2 Lahovari – Brătianu – Tocilescu I. köt. 1898.

ban számol be. Felsorolja benne a Bákó vidéki falvakat, köztük Klézsét is, és azt írja, hogy itt „a csángó dialektus köznyelv, az asszonyok vagy egyáltalán nem, vagy igen gyengén beszélnek románul”. „Ezen a vidéken Weigand, mint írja, a magyar nyelv használatára valósággal kényszerítve volt.”¹

A XIX. század végén a jászvásári püspök még magyar körleveleket küldött a papokhoz. Kárpáti Grácián szabófalvi pap látott még ilyeneket 1906-ban néhány parókia levéltárában.²

A klézsei népiskolában a hittant magyarul tanították, egy kis füzetből, amely latin és magyar betűk tanítására is szolgált. Ezt a magyar olvasás tanítására szolgáló füzetet a jászvásári római katolikus püspök jóváhagyásával adták ki 1841-ben, a püspökség székhelyén, Jászvásárhelyt.³

1863-ban itt, Iași-ban kétnyelvű hittankönyvet adtak ki (egyik oldala román, a másik magyar) a csángómagyar gyermekek számára. A gyerekek ebből tanulták a hit igazságait egészen 1893-ig.⁴

Klézse román iskoláját 1865-ben alapították, magyarul nem tudó tanító vezette. A falusiak nem voltak hajlandóak gyermekeiket abba a román iskolába járatni, ahová az akkor még aktív magyar papot nem engedték be hittanításra. Bákó

1 Domokos 1987. 127. o.

2 I. m. 547. o.

3 I. m. 547. o.

4 I. m. 132. o.

megye földrajzi szótára hírt ad arról, hogy tanulók hiányában az iskola 1890-ben megszűnt.¹

Klészse az első olyan Bákó megyei falu, ahol csángómagyar nyelvű újság jelent meg. 1997 és 2000 között *Mi magunkról* és 2003 óta *Magunkról* címen adják ki a lapot, Duma András szerkeszti. 1999-ben létrejött a Szeret-Klészse Alapítvány, szintén Duma András alapította. Az alapítvány iskolán kívüli (főként magyar nyelvű) tevékenységeket szervez a diákoknak, és szociális problémákkal is foglalkozik. Székháza Buda falurészben található.

2001-ben az egyház a csángók románosítása érdekében létrehozta Klézsén a Dumitru Márтинаș Római Katolikus Szervezetet, amely a nép körében a csángók román eredetének a tanát hirdeti.

E falu kapcsán meg kell említenünk a moldvai magyarság egyik kiemelkedő személyiségének, Petrás Incze Jánosnak a nevét. Ő volt a falu lelkipásztora 1843 és 1886 között (43 évig). A szomszédos Forrófalván született, majd Döbrentei Gáborral való ismeretsége révén a Magyar Tudományos Akadémiával levelezett. Szülőföldje néprajzának máig kiemelkedő gyűjtőjévé vált. Tanulmányozta a helyi népköltészetet, népszokásokat; több mint 100 magyar népdalt, találós kérdéseket, helyneveket, helyi sajátosságokat gyűjtött és közölte Klézséről és a szomszédos falvakból. Petrás

1 Racoviță: i. m. 233. o.

Incze János példaképe lehet mindazoknak, akik tenni akarnak valamit népük felemelkedéséért és öntudatra ébresztéséért.

Külsőrekecsin

Külsőrekecsin a Szeret folyó jobboldali mellék-vize, a Rekecsin patak völgyében terül el, 11 km-re a Rekecsin nevű faluközponttól, 8 km-re Klézse községtől, és 32 km-re Bákótól, amely északra van tőle. Ez a völgy mélyen behatol a Pietricsika dombsorba, azaz az Előkárpátok (Szubkárpátok) hosszanti vonulatába. A falu területét a Parava, a Ciocani (a „csíkiak”-ból) és a Căpriana dombok tagolják. A legközelebbi falvak 4-5 kilométerre vannak innen. Ezek: Csíkfalva, Berendfalva és Güstény (Gâșteni). A falut Lujzikalagorral a szeret-völgyi úttal párhuzamos országút köti össze – ez hajdan Moldva észak–dél irányú főútja volt.

A falu határában több dombtetőn a Moldva alapítása előtti időkből származó vármaradványok, földsáncok találhatóak. A Cetatea (Vár) nevű dombtetőn nagyon mély sánc övezte földerdőtítmény nyomainak maradtak fenn.¹ Egy másik domb, a Delureni csúcsán szintén várnyomok láthatóak, körös-körül védelmi sáncokkal.² A

1 Racoviță 1895. 221. o.

2 I. m. 260. o.

Delureni-nyel szemközt, a Szeret bal partján, Gă-tișești mellett is van várnyom, Apărătoare a neve; összeköttetésben lehetett az előbbi kettővel.¹ A legenda szerint ezeket a várakat a tatárok építették.² Tudva azonban, hogy a tatárok nem emeltek várakat, nem rendezkedtek be védelemre, joggal feltételezhetjük, hogy ezek az erősségek a Pietricsika dombsor többi hasonló várával a középkori magyar állam védővonalán helyezkedtek el. Egykorúak különben a Dealul Nou határában emelkedő várral, amelynek régi neve, Orziștea feltételezhetően az „Örzőhely” szóból származhat. (Lásd Gajdár leírásánál.)

A Rekecsin név már 1481. október 15-én megjelent Nagy István vajda (Ștefan cel Mare) oklevelében; a vajda elismeri benne Mihai Buzat földesúri jogait – az ugyanis elvesztette eredeti adománylevelét.³ Az oklevél nyilván Alsórekecsinre vonatkozhatott, ugyanis a völgy felső, erdős része később népesedett be. Az 1792. évi osztrák térkép leírásában is csak a Reketschiny név szerepelt (657. sorszám).⁴ Felső-Rekecsin először Imets Fülöp Jákó útinaplójában jelent meg, Klézse fiókegyházként, 1875-ben.⁵ A kutatók szerint Külső(Felső)-Rekecsin a XVIII. századtól, tehát az 1700-as évektől létezik önálló településként,

1 I. m. 5. o.

2 *Rekecsin község monográfiája*. (kézirat)

3 Uo.

4 Domokos 1987. 105. o.

5 *Imets Fülöp Jákó útinaplója*. 1868. 117. o.

és csak a XIX. század óta vált jelentősebbé. Petrás Incze János 1871-ben említette meg a falut az Oltár társulathoz írt levelében,¹ s később, 1872. január 14-i, a Szent László Társulat püspökéhez intézett levelében 30 évnyi telepítvénynek nevezte.² A XVIII. századi falualapítás mellett szól első templomának alapítási éve is: 1807-ben emelték a falu lakói.³ A Boldogságos Szűz Mária, a Keresztények Segítségére tiszteletére szentelték fel.⁴ A régi templom helyén 1930-ban a lakosság szükségleteinek megfelelően új templomot építettek, ezt 1998-ban renoválták. Külsőrekecsin 1941 óta önálló egyházközség.

A néphagyomány úgy tartja, hogy a települést több mint 300 évvel ezelőtt menekültek alapították („fugárok” – átvétel a román nyelvből). Mind magyarok voltak. Az adóterhek szorításából menekültek, Trunkról, Nagypatakról, Forrófalváról, Bogdánfalváról.⁵

A XIX. század végén kiadott Románia nagy földrajzi szótárában a település részletes leírását megtalálhatjuk. Az ugyancsak katolikus többségű Csíkfalvával, Berendfalvával és Güsténnyel együtt nagyrészt magyarok lakták. Az akkori község falvainak 4 temploma volt: három katolikus és egy ortodox. 320 háza, két kocsmája és 14

1 Domokos 1979. 1452. o.

2 Uo.

3 Racoviță: i. m. 287. o.

4 Domokos 1979. 1452. o.

5 Gundu 1990. 38. o.

vízimalma volt. Lakossága 324 családot, illetve 1066 lelket számlált. A lakosok nemzetiségi megoszlása: 1014 volt magyar közülük, 32 román, 17 izraelita, 3 örmény.¹ Foglalkozási ágak szerint: 318 földműves, 2 kézműves, 1 kereskedő, 2 szabadfoglalkozású, 100 munkás és 21 szolgáló volt a faluban. Írni és olvasni 48 személy tudott.²

Külsőrekecsin faluban, a község központjában 229 család élt, 776 lélekszámmal. A falusiaknak 83 lovak volt, 232 szarvasmarhájuk, 187 kecskéjük, 184 sertésük és 10 vízimalmuk a falu határában.³ A hajdani község a két kis faluval 1000 hektár területen feküdt. Ebből 267 hektár volt megművelve. Az 1890-es évben ebből 40 hektáron szőlőt termeltek. A filoxéra támadása, 1891 után a direktermő szőlők területe 83 ha-ra növekedett, a nemes szőlőké pedig 11,5 ha volt.⁴

A XIX. század végén három nagybirtokos család volt a faluban: Smaranda Petrovici (114 ha), G. Arapu (240 ha), és Matei Vasiliu családja (55 ha). A falu és a község régi birtokosai nevezetes főúri családok, a Cantacuzino és a Sturdza családok voltak. (A falu 1840 után került Sturdza országbíró tulajdonába.) A lakók nagy része jobbágy volt. Volt vagy 40 szabadparaszti birtok is, főleg Gâșteni faluban.⁵

1 Lahovari – Brătianu – Tocilescu. III. köt. 1889. 446. o.

2 Uo.

3 Racoviță 1895. 287. o.

4 Uő. 289. o.

5 *Rekecsin község monográfiája.*

1864-ben 246 jobbágy családnak (clăcaș) osztottak földet. A földesúri birtok 16%-át engedték át nekik. Ezek a földek azonban a határ kevésbé termékeny részein voltak, bozótokkal, vízmosásokkal tarkított meredekebb, lejtős részeken, vagy a Szeret árterületén. A földosztás tehát nem oldotta meg a nincstelen lakosság gondjait. Ezért az 1907. évi parasztfelkelés ebben a faluban is kedvező talajra talált. Az elégedetlen parasztok – a külsőrekecsiniekkel az élen – fellázadtak. Hirtelen katonaságot vezényeltek a faluba, de csak a községi adminisztráció segítségével sikerült megfékezni a lázadókat, miután listákat állítottak össze, s földet ígértek a nincsteleneknek.¹

A II. világháború után, 1947-ben újból megszállta a falut a katonaság. A híveivel magyarul is beszélő Susanu paptól és a magyarul énekelő Benke Antal kántortól akarták ezúttal „megszabadítani” a falut. Amikor a falusiak megtudták, hogy a papot el akarják vinni, fellázadtak az oda-vezényelt agitátorok ellen. Megverték őket, s a kocsijukat is megrongálták. Megtorlásként katonaság szállta meg a falut: „fegyvereket kerestek”. A kántort megtalálták a rejtekhelyén, és lelőtték, a papot elhurcolták, bebörtönözték, és magyarul nem tudó esperessel helyettesítették.²

Külsőrekecsin erdeje 1445 hektáron terült el. Rekecsin község területére is átnyúlt. Az I. világ-

1 Uo.

2 Halász Péter In *Moldvai Magyarság*. 2002/12. 16–17. o.

háború után fokozódtak az erdőkitermelések, főleg a Limbar, a Morkolec, a Güstény és a Fata Moartă erdőrészeken. A faluban gyümölcsösök vannak. Főleg alma, körte, szilva és dió terem bennük. A határban szőlősök és szántóföldek vannak. Az asszonyok és az öregek művelték a földeket, köztes műveléssel; főleg kukoricát, babot, bosztánt (tököt) és burgonyát termeltek. A férfiak eljártak a faluból dolgozni. Bákóba ingáztak, naponta, vagy az ország valamelyik munkatelepén kaptak munkát. A legközelebbi vasútállomás a 8 km-re lévő Forrófalván van.

A falvak vízimalmait felszámolták. A mai községközpontban, Alsórekecsinben egy nagy műmalmot építettek, a külsőrekecsiniek is oda járnak őrletni.

Az 1930. évi népszámláláskor Külsőrekecsinben 842 katolikus lakost írtak össze, közülük 833-an vallották magukat magyar anyanyelvűnek.¹ Az 1992. évi népszámláláskor a falu 1913 lakosából 1903-an voltak katolikusok; Tánczos Vilmos néprajzkutató az ezt követő években a helyszínen felmérést végzett, és megállapította, hogy mindnyájan beszélnek magyarul.² Rekecsin község lakossága 1992 és 2002 között is növekedett, 7445-ről 7939-re, s katolikusainak száma is elérte a 4041-et. Alsó- és Külsőrekecsinen kívül a községhez tartozik még Újfalu (Dózsa György),

1 Damokos 1987. 172. o.

2 *Moldvai Magyarság*, 2003/3. 17. o.

Csíkfalva, Berendfalva, Gâșteni és Pârâul Boghii.¹

Domokos Pál Péter 1929-ben látogatta meg Külsörekecsint. Szép nagy falunak írta le, szalmatetős házakkal, csángómagyar lakossággal. Közölte a falu családfőinek névsorát. A faluban ekkor a Kotyor (12 család), Dobos (13), Petrás (10), Csicsó (10), Demse (8), Farkas (7), Duma, Mesterke, Tamás, Szarka (6-6), Benke, Gyurka, Csurai, Andre, Palkanik (5-5), Szabó, Csüri, Porondi (4-4), Istók, Ambrus, Balás, Szép (3-3) nevek voltak a leggyakoribbak.²

1957-ben ott járt Gunda Béla, a híres magyar néprajzkutató, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Elkísérte őt Matcău Alexandru román néprajzos is. Átfogó néprajzi kutatásokat végeztek a faluban. 1975-ben néprajzi gyűjtőexpedíciónk keretében Külsörekecsint is felkerestük. A tanítók, tanárok segítségével a községmonográfiához is sikerült hozzáférnünk. Az adatoknak csak egy részét sikerült hasznosítanunk, ugyanis többnyire nem a falura, hanem az egész községre vonatkoztak. A falusiaktól magyar folklórt, néphagyományokat, népviseletet gyűjtöttünk. Meglátogattuk Ciurea Mihály szücsmester műhelyét; szebbnél szebb hímzett bundákat készít.

1991 júliusában a Rekecsin patak árvize elárasztotta a falut, és addig ismeretlen mérvű puszt

¹ Uo. 11. o.

² Domokos 1987. 213–214. o.

títást végzett. II házat lerombolt, további 39-et súlyosan megrongált; az árban hét ember életét vesztette. És íme, szükségben ismerni meg a jóbarátot. Erdély magyar lakossága és a magyarországiak újabb és újabb segélyeket szállítottak a természeti csapás helyszínére. Az árvíz után keletkezett a Dumbrăveni nevű telep, ahol az árvíz-károsultak építettek maguknak új otthonokat.

Az 1950-es években néhány évig Külsőrekecsin általános iskolájában is szerveztek magyar tagozatot, s a román tagozaton is bevezették a magyar nyelv oktatását. Aztán ez megszűnt; csak 2003-ben sikerült újra beindítani a magyar nyelv hivatalos oktatását (de csupán heti néhány órában) a külsőrekecsini általános iskolában.

Rekecsin férfilakossága részt vett a román állam XIX. és XX. századi harcaiban. Az 1877. évi függetlenségi háborúban 40-en harcoltak, 3-an, Antal Mihály, Gyepes Illyés és Gyurka Miklós életüket is veszítették a harcokban. 1916–18-ban, az I. világháborúban 88 rekecsini esett el.¹

Külsőrekecsin arról is nevezetes, hogy ott őrzik leghívebben a néphagyományokat és a régi magyar népviseletet. Ünnepnapokon legtöbbször népviseletbe öltöznek. Sokan hétköznapokon is viselik – főleg amikor elhagyják a falut – a hagyományos öltözetet.

¹ *Rekecsin község monográfiája.*

A falusiak csángó fesztiválokat szerveznek a kultúrotthonban, Moldva-szerte megőrzött magyar népdalokat és táncokat mutatnak be, azzal a céllal, hogy megismerjék és megvédjék a csángó folklór kincsesházát.

Megemlítnék néhány elnevezést a faluból és a falu határából: Alsó faluvége (Alsójiak), Felső faluvége (Felsőijek), Csicsók dombik, Bécsek (hegy alatti pincék). Szántók: Bagolyvész, Bulájoké, Dióskút, Kenderesek, Rákos, Gyeák hele (Deák helye), Paprész. Legelő: Izláz. Mező: Borzlik. Szőlő: Futás. Erdő: Tatárvár, Pálok erdeje, Naccsere, Cseresznyés. Hegyek: Dobáz hegye, Kápotai hegy. Utak: Nyomás, Köves út, Csánt út (Csinált út). Egyéb: Sóskút, Rákos patak,¹ Délbántaja, Kapacina, Gălean ugara, Bálint stb.

Végezetül néprajzi expedíciánk néhány adatközlőjének a nevét soroljuk fel (zárójelben 1975-beli életkorukat közöljük): Antal Bori Varvara, Balan P. Róza, Bába Péterné Catrina, Csicsó Ferenc Martin (65), Csicsó Mihály Máris (39), Csüri Mihály, Andrei Mártonné, Dobos Anica (51), Dobos Ilona (20), Dobos I. György, Farcádi Róza (38), Fejér József, Frenkuj Róza (72), Grădinar Magdó (40), Mesterke Gergely (72), Mesterke Magda (53), Mesterke Róza (30), Tamás Ilona (7), Tamás Magdó, Manciu Vasile – az iskola aligazgatója, Babiuc Elena – tanárnő, Manciu Vasile – nyugdíjas.

¹ *Moldvai Magyarság*, 2002/12. 2003/1-2-3.

Lábnik

Ez alkalommal olyan faluba kalauzoljuk el olvasóinkat, amelyet a madéfalvi veszedelem után Moldvába menekült székelyek alapítottak. Az 1764. évi székelylázadás vérbefojtása után több ezer székely menekült (a megtorlástól tartva) Moldvába, és itt vagy magyar katolikus falvakban telepedtek le, vagy bezsenár nevű bujdosó- vagy menekülttelepeket alkottak. Az 1792. évi osztrák térkép leírása 22 ilyenről számol be.¹

Miután 1774-ben az osztrákok megszerezték a rendkívül ritkán lakott Bukovinát, ahol a népsűrűség csupán 7 lakos/km² volt, a nemrégiben Moldvába menekült székelyeket odacsalogatták. Közkegyelmet hirdettek, és az odatelepedőket számos kedvezményben részesítették. Amíg berendezkedtek, az államkasszából személyenként anyagi támogatásban részesültek. Kamatmentes hitelt kaptak házépítésre és gazdasági eszközök beszerzésére, továbbá 5 évi adómentességet stb. Ezért a menekültek jó része Bukovinába vándorolt, ahol 5 falut alapítottak (1776-ban és 1784–86 között).²

Akik Moldvában maradtak, jórészt magyar falvakban leltek új otthonra (Lészped, Pusztina stb.). Lábnik valószínűleg menekültszállásból alakult önálló faluvá, miután földesura kedvező fogadta-

1 Domokos 1987. 106. o.

2 Míkcs 1989. 140. o.

tásban részesítette a jövevényeket. (Máskülönben azt a falut, amelynek a határában létrejött a település, régi nevén Slobozia Nănești-nek nevezték, ami arra utal, hogy a moldvai szabadfalvak sorába tartozott, szintén adómentességgel.)¹ Lábnik a XIX. század közepén Negruț bojárnak és özvegyének a birtoka volt.² A század végén a község legnagyobb birtokosai Coton G. Lecca (433 ha) és Profira Strat (104 ha) voltak.³

Valószínűleg Lábnik az egyetlen olyan jelentősebb település, amelyet a madéfalvi veszedelem után elmenekültek alapítottak és népesítettek be. A falu és a határ egyik részét Csíknak, másik részét Gyergyónak nevezik. Van Csik utcája és Gyergyó utcája. A szomszédos Magyarfalu lakói szekujoknak nevezik a lábnikiakat (székelyek, románosan). Népviséletükben is székelyes sajtóosságokat őriznek. A nők úgynevezett „csepesz”-t – hosszú zacskóban végződő, sűrű fekete csipkével szegett főkötőt – viselnek.⁴ Ez arra utal, hogy Lábnik lakóinak valami köze van Csíkhhoz. Domokos Pál Péter megállapítása szerint kiejtésük is mindenben egyezik a felcsíki, illetve a gyergyói kiejtéssel. Házuk szalmafedeles, ritkán zsendelyes ház, az elmaradhatatlan kamrával, a „kiler”-rel. Egyik kisebb faépítményben van a szabad tűzhelyük. Udvaraikon valami csűr- és

1 Racoviță 1895. 383. o.

2 *Jerney János keleti utazása...* 1851. In Lükő 1936. 221. o.

3 Racoviță: i. m. 384. o.

4 Lükő 1936. 105. o.

istállóféle is van, ami szintén valószínűsíti székely származásukat. Bent a házban székely csempes kandalló, a csempekályhára emékeztető kuptor (tűzhelyes kemence) van góclábbal, sóddal, pankkal, puliszkakeverővel és hasonlókkal felszerelve.¹

A lábni ki eketaligarúd neve tézsola, s a taliga részei: cságotó, húzogató, nagyobb és kisebb kerek, amelyek fatalpúak, kerekfal (fentő) és fej. Az ekét kabalára teszik.²

Lábni ki a Berládi dombvidéken helyezkedik el, a Dienec patak (Szocsi) völgyfőjében. Mindössze 2 kilométer választja el a hajdani közszékhelytől, Nănești-től és 30 km Bákótól (kelet–délkeletre van a várostól). Egy mellékútvonal (Leca–Părincea–Nănești–Pâncești) szeli át ezt a völgyet és kapcsolja be az ország vérkeringésébe.

A tájegység, ahol a Szerettől keletre Lábni ki elhelyezkedik, a Moldvai fennsík, a Podóliai plató része. Ez az európai őskontinens legrégebbi masszívumainak egyike. Őskori (prekambriumi) kristályos pala talapzatára a neogén (újharmadkori) tengerből üledékrétegek rakódtak le. Az üledék gyengén összecementeződött homokkő-, konglomerát-, agyag- és márga-rétegekből áll. Ezeket aztán felbarázdálták a lejtésirányba délre futó párhuzamos patakvölgyek, hosszanti dombokat, gerinceket alakítva ki a felszínből. Magasságuk

1 Domokos: i. m. 238. o.

2 Uo.

mindössze 4-500 méter közötti, csupán a központi részen haladja meg az 500 métert, a Doroşanu masszívumban, amely a Kárpátok kiemelkedésekor enyhén megboltozódott.

A Dienec (Szocsi) patak Lábniktól északra ered, egy ilyen 522 méter magas, Bota nevű kiemelkedés közeléből, és indul dél felé, hogy délkeleti irányban elérje a Szeret folyót. A völgy nyugati oldalán emelkedik az Apărătoare nevű domb, amely a szemközti Rekecsini középkori erődítményekhez hasonlóan földsánc volt.

Mivel csak a XVIII. században alakult a falu, régi okiratokban nem szerepel a neve.

Jerney János a XIX. század közepén Valén fiókegyházaaként mutatta be Lábnikot. Leírta, hogy Szent Anna tiszteletére épült temploma van. 109 család élt a faluban és 469 katolikus lakosa volt, mind Csíkból, Gyergyóból és Háromszékről származó székelyek, ősmagyar nyelvükön beszélők. 1854-ben, Kónya magyar lelkész idején a földesúr kötemplomot építtetett számukra. Ez volt akkor Moldva tizenkilencedik katolikus kötemploma.¹

Kovács Ferenc 1857-ből származó adatai szerint Lábnik 344 magyar nyelvű lakosáról tud.²

Bákó megye földrajzi szótárában a XIX. század végén Lábnikon 89 családot és 480 lelket említenek. A szótár tanúsága szerint 1854-ben Pascal

¹ *Jerney János keleti utazása...* 1851. In Lükő 1936. 221. o.

² *Veszely, Imets és Kovács...* 1870. 50. o.

Vidrașcu épített itt katolikus templomot. A faluban ekkor 9 lovat, 147 szarvasmarhát, 26 sertést és 8 kecskét tartottak (1890).¹

Az 1902. évi sematizmusban, amelyet a jászvásári püspökség állított össze, Vladnic (Lábnik) 200 hívővel a Valéni eklézsia fiókegyházaként szerepel. A Bákói dekanátushoz tartozott.²

Az 1930. évi népszámláláskor a falu 615 katolikus lakosából 608 vallotta magát magyar anyanyelvűnek s 280 magyar származásúnak. Akkor a falu már Parincea községhez tartozott.³ 1992-ben 941 lakosából 904-en voltak római katolikusok, mindnyájan ismerték és beszélték a magyar nyelvet.⁴

Az 1940-es években, a II. világháború idején Lábnikról 35 család, vagyis 210 fő Magyarországra költözött. 1945-ben, Bácska szerb megszállása után Baranya megyében lettek új otthonra, Egyházaskozár és Bekényes településeken. A kitelepedettek emlékére 2004-ben emléktáblát állítottak a lábniki temetőben.

1836-ban épült a település első temploma, Szent Anna tiszteletére szentelték fel. 1854-ben Vidrașcu Pacu bojár új kötemplomot építtetett, ezt 1978-ban felújították. Lábnik 1987 óta önálló plébánia.

1949-ben magyar iskolát építettek Lábnikon. 1951-ben már 140 tanuló járt az iskolába, és 4

1 Racoviță: i, m. 597. o.

2 Auner 1908. 82. o.

3 Domokos 1987. 530. o.

4 *Moldvai Magyarország*, 2002/3. 16. o.

tanítónő oktatta őket. Magyar óvoda is működött itt. Egy óvónő 30 gyermekkel foglalkozott.¹ Az évtized közepén megszűntették a magyar iskolát. Csak fél évszázaddal később, 2004-ben sikerült beindítani a magyar nyelv oktatását – azt is csak fakultatívan – az általános iskolában. Az iskolán kívüli magyaroktatás már korábban beindult: 1998 óta folyik nyaranta, magyarországi tanerők segítségével.

1932-ben a XX. század két legjelentősebb csángókutatója, Lükő Gábor és Domokos Pál Péter is járt a faluban. Domokos közölte a családfők névsorát. Leggyakoribb családnevek Lábnikon a Bot (9 család), a Puskás (7), az Ádám, a Lackó, a Pógár (6-6), a Császár (4), a Csibi, a Bákai, a Marasán, a Lakatos (3-3), az Elek, a Feri, a Gyurka, a Kicsi, a Lukács, a Magdó, a Siklódi, a Szabó (2-2) voltak.²

Halász Péter, jobbára a Magyarországra kitelepült lábnikiaktól, összegyűjtötte Lábnik helyneveit. Gyűjtése 1994-ben jelent meg Budapesten a *Magyar Névtani Dolgozatok* című sorozatban.

Gajcsána-Magyarfalu

Magyarfalu Bákó megyében található, Bákótól délkeletre, tőle mintegy 50 km-nyire. Ha felfelé

¹ Révai Új Lexikona. XIII. köt. 2004. 18. o.

² Domokos: i. m. 237. o.

haladunk a Zeletin mellékfolyója, a Berhei völgyében, jobboldali mellékpatakának, Gajcsánának a völgyében meg fogjuk találni ezt a falut – régi nevén Magyarfalut, mai nevén Arini-t. A legközelebbi csángó település észak felé, 8-10 km-nyire innen, a Soci patak völgyében: Vládnik, másképpen Lábnik. Ez a völgy azonban már a Szeret felé halad.

Magyarfalu Bákó megye legkeletibb csángólakta települése. Azok közé a Prut és a Szeret között fekvő falvak közé tartozik, amelyek a szeret-völgyi magyarság kirajzása révén keletkeztek az utóbbi négy évszázadban.

A XIX. és XX. század fordulóján kiadott Románia nagy földrajzi szótára megállapítja, hogy lakói, akik a legutóbbi 300 évben Bákó megyéből jöttek, mind magyarok.¹

A néphagyomány szerint a település még régebben keletkezett. Úgy tartják, hogy lakói a törökök elleni háborúk idején, vagy még régebben, Szent László király idejében települtek ide. Gajcsánában valószínűleg székelyföldi menekültek is letelepedtek a madéfalvi veszedelem idején. A falu azonban alapvetően moldvai eredetű. Lakói ráadásul csúfnévként használják a „szekuj” szót (székely), a lábnikiakat bosszantják vele. Azok meg viszont, „nagykalapos csángók” gúnynévvel illetik a magyarfalusiakat. Az arini-ick

1 Lahovari – Brătianu – Tocilescu V. köt. 1902. 690. o.

szokásai, népviselete valóban hasonlóságot mutatnak a szeret-völgyi csángókéval.

Elsőnek Jerney János magyar utazó írt a magyarfalusiakról. A magyarok őshelyeit felkutató útján jutott el a faluba, 1844–1845-ben. 115 családot és 524 lelket talált itt, mind magyarul beszélő,¹ katolikus magyarokat. A XX. század elején 418 magyar lélek élt itt.² Az 1930. évi népszámlálás 843 lelket talált itt, közülük 837-en vallották magukat magyarnak.³ Az 1992. évi népszámláláskor 1337 lakost találtak a faluban, közülük 1325-en voltak katolikusok. A Tánczos Vilmos néprajzkutató által készített felmérés tanúsága alapján mindnyájan beszélnek magyarul.⁴

Katolikus templomát Szent István magyar királynak szentelték. A falu leggyakoribb családnevei: Gyurka, Bodó, Bándi, Bogdán, Zsigmond, Gál, Bíró, Furulyás, Kati, Béres, Vadána, Vass, Ábrahám, Bácsi, Csernik, Tállász, Jancui, Polgár.⁵

A falu a következő részekből áll: Nagyfalu (a legrégebbi rész), Kót, Külső Kót, Alsó Kót, Arinósza, Bándi, Burdozsén, Zsórát Kótya, Tocsilásza. Utcák: Bécsi út, Arinószai út, Kóti út, Nagyfalu uttya stb. Szántók: Bodó kapuja, Szélmalom, Rézorok, Cserefa teteje, Csibi ugara stb. Legelők: Futás, Gergé ugara, Isláz, Nyomászok.

1 Jerney János keleti utazása... I. köt. 1851. In Lükő 1936. 176. o.

2 Lahovari – Brătianu – Tocilescu V. köt. 690. o.

3 Domokos 1987. 535. o.

4 Tánczos Vilmos In *Moldvai Magyarság*. 2002/3. 16. o.

5 Domokos: i. m. 234., 236. o.

Bokrosok: Kádár cilhája, Bálint bokrosa, Cserés oldal, Belső futás, Demokné ódala. Erdők: Nagyerdő, Cserés, Hosszú erdő, Esztát erdeje. Hegyek: Kövek alatt, Szilfa hegye. Patak: Csorgó pataka. Szőlösök: Deák szőlője, Kotijok szőlője.¹

A falu lakói mindig büszkék voltak magyar származásukra, s sokszor észrevételezték, hogy ők jobb magyarok, mint a látogatók. Valóban igaz, ha annyi évszázadon át meg tudták őrizni magyar anyanyelvüket és katolikus hitüket.

Magyarfaluban született a moldvai táj szerelmese, a *Moldvai Magyarság* folyóirat munkatársa, Iancu Laura költő, számos szépirodalmi szöveg szerzője. Költészete gyönyörű irodalmi magyar nyelvet közvetít olvasóihoz. A falu fiatalságával való foglalkozása terén is vitathatatlan érdemei vannak.

Szászkút

Szászkút egyike azoknak a csángó településeknek, amelyeknek magyar nevük van. Az ilyen elnevezések települések, folyók, hegyek, dombok esetében nagyon elterjedtek Moldvában: Tatros (a „tatáros”-ból), Tarkő, Bákó, Huși, Iași, Perkő, stb.

Meg kell említenünk, hogy más elnevezések, mint például az oraș („város”), bălci (a „búcsú”

¹ Halász 1981.

szóból) is magyar eredetűek – ez megcáfolhatatlan bizonyítéka a magyar népesség ősi jelenlétének Moldvában. Az ilyen elnevezések létrejötte már a XIII. században is folyamatos volt. Constantin C. Giurescu kutatásai számtalan bizonyítékot szolgáltatnak erre: „A Tatroszon leereszkedve újabb magyar csoport telepedett le a régi Adjudon (Egyedhalma). Mások Szászskútnak adtak nevet (...) Egy másik magyar közösség a bákói volt. Nekik tulajdonítható a város elnevezése. Szucsáva, a fejedelemség harmadik fővárosa szintén magyar telep volt.”¹ A Cigányok dombja helynév arra utal, hogy a bojár cigány munkásokat is hozott, hogy a birtokán dolgozzanak.²

A „Szászskút” elnevezés a nagy román történétíró, Nicolae Iorga szerint „a szász kútja” kifejezés származéka.³ Azonban, hogy az elnevezés nem a szászokra, hanem a kutak bőségére utaló „száz kút”-ból származik; ez jobban hasonlít a település nevének román fordításához. (Giurescu.)

A „Szászskút” elnevezés azáltal vált messze földön híressé, hogy 1875-ben itt épült fel Románia egyik legrégebbi cukorgyára.

A község magyar faluja az ún. Sascut Sat vagy Fântânele. Itt maradt fenn a magyar nyelv és hagyomány. Szászskút többi falujában, ahogy azt Gustav Weigand német kutató is feljegyezte, a magyarság egy része romanizálódott.⁴

1 Giurescu 1967.

2 Apostol Gheorghe: *Szászskút község monográfiája*.

3 Iorga II. köt. 1972. 258. o.

4 Weigand 1902. In Lükő 2002.

A falut először a XVII. században, 1698-ban említették meg oklevélben.¹ Az 1792. évi térkép leírásában Szászkút kapcsán 16 házat és 16 családfőt említenek. A falu 16 ökrösfogatot tudott kiállítani.²

A múlt század elején megjelent nagy földrajzi szótár a következőképpen mutatta be ezt a falut: „A következő házcsoportokból, kis falvakból áll: Bălcuța, Concești, Cukorgyár, Szászkút (itt van a község háza is), Szászkút falu (Fântânele), Schineni és Valea Nacului, 2414 lakossal. A Conțești, Bălcuța és Fântânele (Szászkút) patakok öntözik. Lakói gözcséplőgépet, 286 faekét, 30 vaseket, 10 vasboronát, 1 megtisztító gépet (triör), 59 lovat, 823 ökröt, 242 tehenet, 192 sertést, 842 juhot, 28 kecskét és 60 méhkaszt birtokoltak. Volt 156 ha szőlősük. Szászkúton van 16 kereskedő és egy cukorgyár majdnem 1 millió lej tőkével és 300 munkással.”³

A XX. század elején Nicolae Iorga így mutatta be Szászkút vásárhelyt: „Falusi utcái vannak, apró tiszta házakkal... A vasútállomás mellett egy régi park közepén szép kastély emelkedik. Azután a hivatalok következnek, a csinos (kacér) község házával... A templom környéke tiszta, csendes. A zsidók kövezett utcájában boltok sorakoznak...”⁴

1 Ghibănescu IX köt. 1906–1930. 194. o.

2 Topografische general Beschreibung. 1792. In Domokos 1987.

3 Lahovari – Brătianu – Tocilescu V. köt. 1900. 320. o.

4 Iorga: i. m. 258. o.

Ebben a faluban a magyarok nem mindnyájan voltak katolikusak – kivételesen – a többi moldvai csángó faluban mind azok. Jerney János Szászkúton 130 katolikust és 123 reformátust talált. Megjegyzi, hogy a reformátusok az erdélyi Háromszékről származnak.¹

A település legrégebbi temploma a római katolikusoké volt. 1804-ben épült ugyanott, ahol a mai templom áll. A régi idők temploma a dombon állt. A kálvinista templom a völgyben állott, de már 1925-ben az utolsó kálvinista is meghalt, a kálvinisták elhagyták vallásukat, és áttértek a moldvai magyarok többségének a hitére.

1875-ben megalapították a cukorgyárat. Ebből az alkalomból újra sok magyar család érkezett a faluba. A cukorgyártásra szakosodtak. Megemlítjük közülük a Biró, Solomon, Dines familiákat.

Az 1930. évi népszámláláskor a 627 római katolikus lakosból 547-en vallották magukat magyar anyanyelvűnek. Három településen éltek. Szászkút vásárhelyen (Târg) 113 katolikusból 48-an, Szászkút faluban 115-ből 103-an, Fântânelen 399 katolikusból 196-an vallották magukat magyar anyanyelvűnek.² Ezek az adatok nem tükrözik, csak megközelítik a valós helyzetet. Az 1970-es években 280 katolikus családot írtak itt össze.

1 Jerney János keleti utazása... 1851. In Lükő 1936.1845.

2 Az 1930. évi népszámlálás adatai In *Moldvai Magyarság*. 2002/3. 10. o.

Az 1992. évi népszámláláskor Szászkúton a 10 507 lakosból 759 római katolikust és 2 magyar nemzetiségűt jegyezték be.¹ A Közülük 615-an a 2178 lakosú Szászkút faluban laknak. 65%-uk, kb. 400 ember beszéli jelenleg is a magyar nyelvet.²

Az Apostol Gheorghe által összeállított falumonográfiából kitűnik, hogy a község legrégebbi települése Fântânele falu. Földesura Costache Aslan volt (1844–48-as évek). Szászkút vásárhely sokkal később keletkezett; a vásárjogot csak 1844. február 21-én nyerte el.

A vasútállomást 1872. február 13-án adták át a forgalomnak; a Mărășești–Román vasútvonalon ekkor haladt át az első szerelvény.

A település legrégebbi iskolája Szászkút faluban alakult meg 1869-ben.

A falu lakói jobbágyok voltak (clăcași). Csak a szomszédos Pâncești és Conțești falvakban éltek szabad parasztok (răzeși).

1907-ben Szászkúton is kitört a lázadás. De itt nem voltak harcok. Józsa Lajos, Rózsa Minya és Csobotáru János (utóbbi trombitás volt az 1877. évi háborúban) felelősségre vonták a bojárt, de csendőrök fogadták őket, s a lázadók megfutamodtak.

A Cigányok dombja helynév arra utal, hogy a bojár cigány munkásokat is hozott, hogy a birtokán dolgozzanak.³

¹ *Moldvai Magyarság*. 2002/3. 12. o.

² Uo. 16. o.

³ Apostol Gheorghe: *Szászkút község monográfiája*.

A falu mezőgazdasága cukorrépa-tenyésztésre szakosodott. Termesztenek még kukoricát és búzát a lakosság szükségleteire. A szőlőtermesztés is elterjedt itt. (A falu a dél-moldvai szőlőtermesztő övezet része.) 1962-ben téleszt alakítottak.

1984-ben 10 520 lakos élt¹ Szászku-ton és a hozzá tartozó falvakban (Pân-cești, Berești, Schi-neni, Valea Nacului és Szászku-t falu). Ez utóbbi a Fântânele (Kutak) völgyben települt, amely a Szeret és a Tatros közti platóba vágódott be, a Pân-cești, a Gizone, a Poiana Popii és a Băluții dombok közé. Ebben a Szeret völgye felé szélesen kitáruló völgyben található a községközpont, az országút és az Adjud (Egyedhalma) – Bákó vasútvonal mentén, 57 km-re Bákótól és 13 km-re Adjudtól.

1975-ben néprajzi gyűjtést végeztünk tanulónkkal Szászku-ton. Gazdag népművészeti és népviseleti anyagot sikerült gyűjtenünk. Adatközlőink névsora: András Mártonné, Csicsó Ferenc Martin (65), Csicsó Mihály Mária (39), Dobos Ilona (20), Dobos Anika (51), Fejér József, Fazakas Ilona (70), Fazakas János (románul Olaru Ion), Farcáti Róza (38), Mesterke Gergely (52), Mesterke Magda (53), Mesterke Rózsa (30), Német Ilona (70), Neamțu Pavel, Pascu Maria, Rózsa Martin, Tamás Ilona, Apostol Gheorghe – földrajz-történelem tanár.

¹ *Mic Dicționar Enciclopedic*. 1986.

A Tázló mentén

Frumósza

A nagyobb részt csángók által lakott Frumósza a Tázló völgyében található, Tázló község után következik.

Az 59 km hosszú folyó mintegy 50 kilométer hosszúságban szeli át a róla elnevezett medencét. Ez a Kárpátok lábainál húzódó hosszanti mélyedés a hegyeket választja el az Alkárpátok (Szubkárpátok) gyűrődéssel keletkezett domborától. A folyó a Gosman hegyekből ered, és a Tázló heggyerincről kaphatta a nevét. Ez a medence számos kun és magyar hagyományt őriz még a Moldva alapítását megelőző időkből. Maga a folyónév is török szóból ered: a „taz” náluk tart, kopaszt jelent. A Tazlău „ău” képzőjét a román nyelv az idegen jelentésű nevekre használja. Lásd például Tarkő – Tarcău, Aszó – Asău, Perkő – Percău – Percu, Taz – Tazlău; Ceahlău (Sakl buddhista istennévből, hegyorom-jelentése is van)¹, Cracău stb. Ennek a falunak a szomszédságában ott folyik a Komán patak is, amely a Komán hegységből, a Komán Homfoka (Fruntea Comanului) közeléből ered (komán = kun, románosan).

¹ Lükő: *Gyökerek...* 1999. 144–145. o.

Frumósza kolostor, hegy, patak, erdő és birtok neve is volt. Az elnevezés valószínűleg a közelben lévő Schitu Frumoasa helység – amely a Komán patak völgyében fekszik – remetekolostortól származhatik.

A falu a Piatra Neamț–Onești (Karácsony-kő–Ónfalva) országút mentén helyezkedik el, mintegy 50-50 km távolságra mindkét településtől és Bákótól is. Kusza völgyi település a Tázló és az országút két oldalán elterülő, többfelé ágazó utcákkal. Részai a Fazakasok negyede, a Humăria alatt, a Retez fele, a Sub piciorul Crucii (a Kereszt lába alatt), a Régi Temető, a Frumósza völgy stb. A Frumósza patak mellett emelkedik a Nyiricsike, míg szemközt, a Horbor patak két oldalán a Horborii domb és a Geamănika hegység. A falu mellett emelkedik a Tyirtok és a Dósi erdő. Az országutat Susájának nevezik. Van még a faluban Károly utca, Hosszú utca.

A falubeliek szerint 500 magyar család (mintegy 2000 lélek) és 200 román család (800 lélek) él a településen.

Egy legenda szerint a kolostorban őrizték Nagy István vajda (Ștefan cel Mare) szeretőjét. Mcgyek a frumoaszához (a széphez, románul). Innen keletkezett a kolostor és a falu neve.¹

A kolostor a hagyomány szerint már Nagy István vajda idején létezett (a XV. században). A Frumoasa név Nagy István vajda egyik adomány-

¹ Józsa Gh. Fülöp közlése, 1974.

levelében is megjelenik, amelyet 1491. október 15-én Suceavában kelteztek, és amely a Tázlói kolostor javára készült. A vajda megerősíti benne a kolostor határait „a Tázlón keresztül a Nagy Frumoasa torkolatáig, onnan a Nagy Frumoasán fel a Runcu-ig, amely a Nagy Frumoasa eredeténél van, onnan egyenesen a domb csúcsáig...” Így nagyon megkérdőjelezhető a népi néveredeztetés legendája. Ugyanis már Nagy István vajda életében is közzismert volt a Nagy Frumósza patak neve, ami feltételezi más Frumósza név vagy nevek meglétét is.¹

A faluról Zöld Péter is tudósított a XVIII. század második felében.²

A hagyomány szerint a katolikusok Magyarföldről származnak. „Béjött három ember, tőlük kerekedett ez a falu.”³ Régen a Neamț megyéhez tartozó Tázló község faluja volt. Zöld Péter Kalugerpatak fiókegyházaként említette Tázló és Szolonc társaságában, 1781-ben.⁴ Maga Zöld Péter is lelkiekben gondozta a szórványban élő magyarokat, köztük Frumósza lakóit is.⁵

Jerney János a XIX. század közepén 300 frumószai magyar lakosról számolt be. Székelyeknek nevezte őket.⁶ Kovács Ferenc 367 ma-

1 Bogdan 1913. I. köt. 475. o.

2 *Páter Zöld* 55. o.

3 Kicsi Ferenc János közlése, 1974.

4 *Páter Zöld* 55. o.

5 I. m. 58. o.

6 Jerney Jánoskeleti utazása.. I-II. köt. In I.űkő 1936. 161. o.

gyar katolikust említett.¹ Románia nagy földrajzi szótára szerint 180 család élt a faluban a XIX. század végén.²

Az 1930. évi népszámláláskor a falu Pusztina fiókegyháza volt 1676 lakossal. Közülük 903-an római katolikusok és mind magyar anyanyelvűek voltak. 897-en mondták magukat magyar származásúnak.³

Jelenleg Frumószán található a Tázló-völgy legnagyobb magyar katolikus közössége. 1992-ben 3550 lakosából 2116 volt katolikus, ebből 2100 a magyar nyelvet beszélő, ahogy azt Tánczos Vilmos kutatócsoportja is megállapította.⁴ Ez több mint Pusztina katolikus lakossága. 1992-ben 2 személy, 2002-ben 111 vallotta magát magyar nemzetiségűnek.

Fából készült, zsindeyes, Mária Magdolna tiszteletére épített katolikus templomát 1840-ben szentelték fel. Újat 1870-ben és 1958–60 közt építettek.⁵ Magyar iskola az 1950-es években működött a faluban.

Közigazgatásilag egy kisebb, de román többségű faluhoz, Balcanihoz tartozik – hasonlóképpen tartozik Pusztina is egy kisebb falu, Pârjol hatáskörébe.

1 *Veszely, Imets és Kovács utazása...* 1870. 52. o.

2 Lahovari – Brătianu – Tociulescu 1899. III. köt. 425. o.

3 *Moldvai Magyarság*. 2002/3. 10. o.

4 Uo. 17. o.

5 *Révai Új Lexikona* VII. köt. 2001. 715. o.

A földművelés és az állattenyésztés mellett Frumósza kézműveshagyományokkal is rendelkezik. Nagyon elterjedt itt a szücsmesterség; igen híresek az itt hímzett bundák (subák). Józsa István ottjártunkkor (1974-ben) 67 éves volt, ő keresztapjától tanulta a mesterséget. Évszázadok óta csinálják ezt a faluban, és nagy tökélyre tettek szert a bámulatós színes hímzésben. A szomszédos falvaknak is dolgoztak, románoknak is. Zsindelykészítéssel is foglalkoznak, ez is ismert termék a környék falvaiban.

Nagy híre van a tázló-völgyi fazekasságnak. Frumósza mellett ennek Kisszalanc (Szaloncka), Kukujec és Frumósza is központja. A fazekasok a falvak legszegényebb rétegéből kerültek ki: olyanok, „akiknek nincs szántóvető helyük.”¹ Fekete edényeket korongoltak, ehhez mázra, festékre nincs szükség, csak agyagra és tűzifára. Keskeny, szűk nyakú tejtartó fazekat és hasas főzőfazekat készítettek; egyszer égették ki őket. Az edényt a rárakódó koromtól kapcával megtöröltgették, hogy fényt kapjon.

A frumószai fazekasok főleg déli irányba vették útjukat szekereikkel, s Pusztinától Klézséig jutottak, Grigoreni, Luncani, Mărgineni, Bogdánfalva és Kákova érintésével. Sokszor hetekig tartó utazás után tértek vissza a fazakakért cserébe kapott gabonával (búzával, rozssal).² Frumószán a

¹ Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő 1981. 144. o.

² Uo.

Humăria alatt nevű falurész mellett van a fazekasok negyede. 1974. évi utazásunk idején Rusu Nicolae, Ivu Vasile (románok) és Józsa Balázs fazekasok nevét jegyeztük fel. Józsa festett edényeket is készített.

Megemlíjtük itt néhány adatközlőnk nevét; folklór-, népművészeti, gazdálkodási stb. anyagot gyűjtöttünk tőlük. A zárójelben közölt számok 1974. évi életkorukat jelölik: Balázs Anna (55), Balázs István, Balog Klári, Bar István, Bordás Róza (73), Dávid St. Ilona, Deák Anton, Deák Katrina, Deák (Kicsi) Ferenc János (90), Józsa István, Józsa Gh. Fülöp (26), Józsa Margaréta, Józsa Róza (65), Karda András, Laczkó Marika, Lázár Róza, Magdi István, Varga István (Anti).

Végül álljon itt néhány frumószaí helynév, úgy, ahogy a falu katolikus lakosságától gyűjtöttük 1974. évi expedíciónkkor.

Belterület: Alsószer, Felsőszer, Humăria alatt, Fazekasok, Retez fele, Sub piciorul crucii (Keresztláb alatt), Régi temető, Susa (főút), Kardok (Carol) utca, Hosszú utca stb. Kiemelkedések (dombok, hegyek): Horbor domb, Geamănică hegy, Nyiricsike, Poropádúj stb. Patakok: Góré patakja, Pribábé patakja, Vládika patakja, Deák János patakja, Horbor patak, Frumósza patak.

Kutak: Bak István kútja, Boristán kútja. Mező(k): Csórépataktól lefelé. Erdő(k): Dószai erdő. Környék: Komán hegy, Komán homloka, Komán pataka.

Pusztina

Pusztina a Nagy Tázló folyó bal partján, a Măgura nevű domb hajlatában fekszik, 25 km-re Bákótól, 40-re Onești-től. A községnek, melyhez jelenleg tartozik – Perzsof –, Pusztina a legnagyobb faluja.

Általában úgy tartják, hogy a falu viszonylag új település, a madéfalvi veszedelem után odamene-kült székelyek alapították.

Közismert tény, hogy a Mária Terézia által el-rendelt székely határőrezredek megszervezése a székelyek heves ellenállásába ütközött. A hagyomán-yos székely jogok csorbitását látták benne, hiszen addig nemesek és szabadok voltak Erdélyben. A felkelést 1764. január 7-én vérbe fojtották: a császári tüzérség az alvó Madéfalvát felgyújtotta, és több mint 400 felkelőt lemészárolt. A megtorlástól való félelmében és az erőszakos besorolástól tartva több ezer székely Moldvába menekült. Sokan Pusztinán, Lészpeden, Lábnyikon és Gajcsánán telepedtek le, mások Bukovinába mentek, s ott falvakat alapítottak.

E helyütt ki kell hangsúlyoznunk egy fontos körülményt. Az osztrák birodalom a török hódoltság idején meggyengült Magyarország és Erdélyország magyarságát elnyomta, azért, hogy könnyebben uralma alatt tarthassa az országot. Ilyenformán a Habsburg-politika az elmagyartalanítás, és nem az erőszakos magyarosítás poli-

tikáját folytatta, ahogy azt D. Mărtinas könyve tévesen állítja.¹

Az okiratok tanúsága szerint a székelyek már előbb létező magyar falvakban telepedtek le. Ezt a feltételezést látszik alátámasztani Pusztina nevének első említése. Ez mintegy hét évtizeddel korábban, 1697. június 28-án történt Bernardino Silvestri konvertuális (térítő) ferencrendi szerzetes beszámolójában, amelyet ő a szent kongregáció titkárának, Carlo Augustino Fabroninak küldött.² Ebben az okiratban felsoroltnak a bákói katolikus püspökséghez tartozó eklézsiák; Pusztina közöttük szerepel. Ez a helység tehát akkor már létezett, mégpedig katolikus lakossággal.

Románia nagy földrajzi lexikona (Marele dicționar geografic al României) a valósághoz közelebbi feltételezést közölt: „Úgy mondják, ezt a települést (cătun) a Nagy István vajda (Ștefan cel Mare) Corvin Mátyással vívott egyik csatája után behozott magyar foglyok alapították.”³ Ezt a feltételezést látszik alátámasztani az a tény, hogy Bandinus 1646-ban nem említette meg Pusztinát a Moldvában lévő katolikus helységek sorában. Nem lehet azonban kizárni, hogy ennek a falu elszigeteltsége és jelentéktelen szerepe volt az

1 Mărtinas 1985. 49. o.

2 Relazione delle missioni di Moldavia 460-469. o. In *Moldvai csángó-magyar okmánytár*. 1989. 752. o.

3 Lahovari – Brătianu – Tocilescu V. köt. 1901. 131. o.

oka. Azt se feledjük, hogy Bandinus végül is egyetlen Tázló menti falut sem említett meg.¹

A néphagyomány úgy tartja, hogy az első telepések a pusztának is nevezett tisztáson ütöttek tábort – innen származna a falu elnevezése, Pusztina/Pustiana. (A szó eredetileg a szláv nyelvből került át a magyar és a román nyelvbe, egymáshoz hasonló jelentéssel.)

A századok során a Kárpátok mindkét oldalára telepedett székelyek szoros kapcsolatot tartottak fenn egymással. Kölcönösen látogatták egymást. A faluban fennmaradt az emléke az 1816-ban Erdélyből érkező bevándorlóknak is, akik az akkori nagy Erdélyben dúló éhínség miatt lépték át a határt.

1844-ben a falunak 500 lakosa volt.² A XIX. század végén 762 lelket számlált, többségükben magyarokat. Volt egy katolikus temploma. A faluban 20 lovat, 441 szarvasmarhát és 90 sertést tartottak.³

Az 1930. évi népszámláláskor a 1153 katolikus lakosból 1146 vallotta magát magyar anyanyelvűnek.⁴ Az 1992. évi népszámláláskor a 2070-ből 2055-en voltak katolikusok. Közülük 53-an vallották magukat magyar nemzetiségűnek.⁵ Tán-

1 Codex Bandinus In Domokos 1987. 334–479. o.

2 Jerney János keleti utazásai... 1844. 203. o.

3 Lahovari – Brătianu – Tocilescu: i. m.

4 Moldvai Magyarság. 2002/3. 7. o.

5 I. m. 17. o.

czos Vilmos egyetemi tanár felmérése alapján a faluban mindenki ismeri és beszéli a magyar nyelvet.¹

2002-ben a község 2402 katolikus lakosából, akiknek nagy része pusztinai, 370-en magyar, 189-en csángó nemzetiségűnek vallották magukat.² Így a magyarnak, illetve csángónak bejegyzett 559 személy a 20%-ot jóval meghaladó arányt képviselné a településen.

Pusztina az elsők közt harcolta ki a magyar anyanyelv fakultatív bevezetését az általános iskolába. Lakói nagy erőfeszítéseket tettek az anyanyelvnek az egyházi szertartásokba való bevezetéséért. Létrejött a Pusztinai Szent István Egyesület, Nyisztor Tinka elnöklete alatt. Felvilágosító tevékenységük eredménye, hogy a helyiek egyre inkább vállalni merik nemzeti identitásukat.

A település templomát 1830 előtt építették és Szent István magyar király tiszteletére szentelték fel.

Az 1864. évi földreform alkalmával 80 gazdagság, tehát gyakorlatilag mindegyik család földet kapott. 1921-ben újabb földosztásra került sor, de a falusiak ezúttal Garoafán kaptak parcellákat, a falutól több mint 120 kilométerre, ahol új falurészt alakítottak ki, Foksánytól északra, 10 kilométernyire.

1 Uo.

2 *Moldvai Magyarság*, 2003/3. 10. o.

Pusztina falu részei: Aj vagy Fenék, ez a legrégebb; a Középszer a falu központja a templommal; a Felsőszer vagy Felszeg, a település északnyugati része; következik a Külsőszer, majd az Újszer vagy Újrész. A falu határában megművelt területek: Bonyha, Fekete Lábak, Fehér. Legelők: Izláz, Nyomás, Pártyét. Erdő: Pusztinai Erdő. (A Csutakos és a Vágás helyeken már kivágták a fákat.) A környező magaslatok: a Falu hegye és a Magura; Pojana nevű hely. Ott egykor falu állt, de régen elpusztult.

1948 és 1955 között a faluban anyanyelvi iskola is működött. Ebben a rövid időszakban több pusztinai fiatal indult el az értelmiségi pályán, mint az anyanyelvi iskolák megszűnését követő két teljes évtized alatt.

Az 1968-as közigazgatási reform előtt Pusztina Grigoreni községhez tartozott. De a falu föllázadt ez ellen, az emberek azt követelték, hogy ne tartozzanak többé a régi községközponthoz, csatolják őket Perzsolhoz (Pârjol). A bizottság, amely kivizsgálta a kérést, úgy döntött, helyt kell adni a lakosság óhajának. Grigoreni-t is egy másik községközponthoz csatolták; Scorțeni-hez vagyis Eszkorcénhoz (ahogy a környékbeli magyar katolikusok hívják).

Pusztina szülötte Ősz Erős Péter, a *Csángó Újság* szerkesztője, majd a *Moldvai Magyarság* főszerkesztője (1991–1998 között).

Gajdár-Komán

A Tázló völgyét széles, helyenként 10-20 km hosszú dombor választja el a szeret-völgyi nagy csángó tömbtől. Ez a dombor harmadkori gyengén cementált üledékekből keletkezett (konglomerát, homokkövek), szerkezetileg antiklinális, nehezen átjárható, kevés út szeli át. Mintegy 70 km hosszú falat képez a két tájegység között. A Tázló völgy legnépesebb katolikus közösségei mellett – Pusztina, Frumósza – a teljesen vagy részben csángólakta kis települések egész sora található itt: Esztufuj, Gajdár, Szerbek, Lárguca (Máriafalva), Szaloncka, Turul (Turluian), Berzunc, Gyidrácska, Kövesalja, Esztrugár stb. A többi faluban is élnek csángók kisebb-nagyobb számban. E települések közül egyesek nagyon régiiek, mások az utóbbi századokban alakultak ki.

A hagyományörzés az egész csángómagyarságra jellemző. A Tázló mellékvölgyeiben számos, a néprajz szempontjából rendkívül jelentős csángótelep alakult ki. Ezúttal az egyik ilyen fontos gyűjtőpontot, Gajdárt mutatjuk be.

Gajdár a Turul folyóval egyesülő Răchitiş (Rekettyés) mellékpataka, a Tarai mentén fekszik, Sănduleni-től, a községközponttól 5 kilométerre, a Bákó–Lujzikalagor–Sănduleni országúttól nem messze, Bákótól és Oneşti-től körülbelül egyforma távolságra. Az út itt a Pietricica (586 m) közelében szeli át a dombokat. Gajdár a közúti

kapcsolattal rendelkező Lujzikalagor filiája (fiókegyháza). A XIX. században még a dombok túloldalán fekvő Újhegy (Dealul Nou) községhez tartozott. Ennek a községnek a falvai a Turul patak övezetében terültek el, így közrevették a dombokat.

A hajdani községközpontot Domokos Pál Péter Lujzikalagorból Bogdánfalva felé haladva említi, román faluként. A XIX. század végi földrajzi szótár Gajdár 1800-ban épült ortodox és 1873-ban épített katolikus templomáról számol be, és 637, nagyrészt „magyar” lakosáról tudósít. 1830-ban Dealul Nou Răzeş-nek nevezték.¹ Lakói 99%-a analfabéta volt. 557 hektár erdcjéből a legjelentősebbek a kománi és a gajdári erdők voltak.²

Bákó megye földrajzi szótárában közzétettek egy, az Akadémia 1873-ban kiadott régészeti kérdőívén szereplő információt: a község határában egy hegycsúcson régi vár sánccal körülvett maradványai találhatóak. Itt védekeztek a románok a tatárok ellen. Előtte egy halom tetején különböző rozsdás fegyvereket találtak.³ Tatárokra, törökökre utaló helynevek is előfordulnak itt, mint: Gát, Török hídja, Rabhídja, Tatárgödrök stb.⁴

1 Racovița 1895. 257. o.

2 Uő. 258. o.

3 Uő. 257. o.

4 Domokos 1987. 217. o.

E helyütt meg kell kockáztatnom azt a feltevést, hogy vajon nem magyar várak álltak-e itt egykor? Számos forrásból tudjuk ugyanis – Dimitrie Cantemir, Nicolae Iorga, Radu Rosetti és más történétírók, krónikások említik –, hogy Moldva alapításakor és az azelőtti időkben ez a terület a Szeret folyóig magyarnak számított. Így joggal feltételezhetjük, hogy itt egy magyar erősség létezhetett, amely egyúttal védelműl és menedékkül szolgált a Szeret-völgy magyar népességének. Erre utalnak a dombsor hosszában előforduló várnymok, például az északabra fekvő Cetățuia, régi nevén Orzăștea,¹ ami őrzőhely lehetett. Itt nagy területen sáncok részletei is fennmaradtak. Ilyen lehetett továbbá a Külső-rekecsin határában előforduló Cetățuia (Kis vár) is. Máskülönben a kanyarodó Alkárpátok (Szubkárpátok) legkülső dombvonulatán is számos határőrzésre vonatkozó helynév maradt fenn: Vámos (Vames), Puskás, Vár stb. Ezekről Mikecs László számolt be.²

Gajdár két falu (házcsoport), Gajdár és Komán egyesüléséből keletkezett. A XIX. század végén a falu két része még külön szerepelt. Így a földrajzi szótár is külön tárgyalta Kománt, amelynek neve a kun népnévből származik (cuman, coman, a kunok román elnevezése volt). Kománban az 1890-es években 15 családfő és 45 lakos élt.³ A

1 Racoviță: i. m. 221. o.

2 Mikecs 1989. 65. o.

3 Racoviță: i. m. 236. o.

másik, a nagyobbik falurész lennebb a völgyben Gajdár néven szerepelt. A Gajdár név a görög „szamár” szóból származhat. A falu a szótár szerint a Căcăneaza domb és a Sărății patak mentén terül el. A falusiak Talpának nevezik a patakot. Itt 39 családfő és 155 lélek élt.¹ Katolikus templomát az egyházközösség tagjai építették. Az állatállomány Kománban 3 ló, 25 marha és 11 sertés volt.² Gajdárban 5 lovat, 83 szarvasmarhát és 1 kecskét tartottak.³ Ezenkívül voltak juhaik, főleg rackafajta, amely durva szálás gyapjút adott, és méheik.

A falusiak kukoricát, burgonyát, babot és kenderet termesztettek, míg a földesurak és a bérlők búzát, rozsot, zabot, repcét és borsót.⁴ A filoxéra támadása után a direkttermő szőlőfajták terjedtek el, ezekből fehér bort, kisebb mennyiségben vörös bort nyernek.

A kománi rész Funarachi bojár birtoka volt, akinek Rekecsinben is voltak földjei.

A XX. században Gajdár néven egyesült a két falu, valószínűen a komániak költöztek be Gajdárba. Legújabbán Coman (Komán) a település hivatalos neve.

1974-ben egy néprajzi gyűjtőexpedíció alkalmával tanulóinkkal feltérképeztük a falut. A falu

1 Uő. 290. o.

2 Uő. 236. o.

3 Uő. 290. o.

4 Uő. 259. o.

felső részét a Talpa patak mentén Komán feje falurésznek nevezték, ez a Komán erdeje és a Nomás (Nyomás) nevű határ közé nyúlt fel. Nyugat felé a falu egyik nyúlványa a Susajának nevezett országút irányában terül el, beékelődve a Szián bonyhája és a Brándi Mihályka helye közé. Az Esztufuj irányába kiágazó falurészt Feneknek nevezik, a Pásztor erdeje és a Háromkereszt nevű határrész közé nyúlik be. A központtól, ahol az iskola is van, a Tarai patak mentén hosszan húzódik a falu lefelé a Nomás és a Bándi Péter bonyhája között. Az alsó falurészen, a Tarai jobb partján épült a falu katolikus temploma. A harang tartóvasán „Hankó András 1883” felirat olvasható. A délre elterülő domb a Pásztor erdeje. Itt van a Háromkereszt, s a Butnár dombtól nyugatra az Egykereszt nevű hely mellett a temető. A Bezsényei patak völgyén át halad az út a már említett Esztufuj felé.

A falu első írásos említése Jerney János könyvében található. Ő 1844–1845-ben járta be Moldvát, és 1851-ben megjelent könyvében mint Kalagorból települt csángókat említi Gajdár lakóit. Számukat 150-ben jelölte meg.¹ Kovács Ferenc is megemlítette a falut 1868-ban megjelent útinaplójában. Ő 127 magyar lakosról számolt be.² 1929-ben, Domokos Pál Péter látogatása idején a falu a lujzikalagori plébániához tartozott, és 80

¹ Lukó 1936. 160. o.

² *Veszély, Imets és Kovács utazása...* 1870. 50. o.

magyar család élt benne. Az 1930. évi népszámláláskor 373 lakosából 369 katolikust jegyeztek fel. 368 ember magyar származásúnak vallotta magát, 367 magyar anyanyelvűnek.¹ Ezenkívül Kománban még volt 42 római katolikus.²

1992-re Gajdárnak 931-re növekedett az összlakossága. A lakosok közül 927-en voltak római katolikusok. Tánczos Vilmos egyetemi tanár kutatócsoportja szerint 850 – tehát az összlakosság 91%-a – volt ekkor Gajdárban a magyar nyelvet ismerők száma.³

Jelenleg Săndulenii községhez tartozik, ahol a közel másfélezer lakosból 5-öt jegyeztek magyarnak és 14-et csángónak.⁴

Gyűjtőutunk alkalmával sok ismerőst, barátot szereztünk Gajdárban. A 10-15 év közötti gyermekek elmondták, hogy bár a tanítók tiltják a magyar szót, ők mégis úgy beszélnek. Népdalokat, népmeséket, találós kérdéseket, hiedelmeket, tárgyi néprajzi anyagot, népművészetet stb. gyűjtöttünk. Felsorolom fontosabb adatközlőinket: Miklós Mihály (falutörténet), Antal Mihály, Brándi György, Burlacu Anica, Butaru Ilona, Horvát Mária, Kecskés György, Nagy Antal Mihály, Radó Bernadetta, Szaszko Katalin, Szaszko Ilona és mások.

1 Domokos: i. m. 171. o.

2 Uo.

3 *Moldvai Magyarság*, 2002/3. 17. o.

4 Uo. 12. o.

Végezetül még megemlítünk néhány helynevet: Komán feje, Fenek, Templom mellett (belterület). Patakok: Tarai patak, János patak, Bezsenyei patak, Eszkorcéni patak. Út fel a hegyre: Kárázsé. Erdők: Pásztor erdeje, Kománi erdő, Gajdári erdő. Legelők: Szian bonyhája, Bándi Péter bonyhája (nedves legelők), Nomás (irtás helyén kialakult bokros legelő), Iszláz. Szántók: Bezsenye mező, Bándi Mihályka helye. Egyéb: Sáncok, Mónár gödre, Runku stb.

Kisszolonc

A Kisszolonc vagy Kisszalánc nevű település (másképpen Szolonctorka/Szalánctorka vagy Szaloncka) ott alakult ki, ahol a Szolonc patak a Nagy Tázlóba torkollik. Románul Tărăța-nek, csángósan Tericének nevezik.

A Szolonc patak, bár a Tázló fontos jobboldali mellékpataka, a száraz évszakban nagyon elapad, néha ki is szárad. Völgyében több település alakult ki. Ezek közül legjelentősebb a völgyfő közelében fekvő, kőolajlelőhelyként is jelentős Szalánc vagy Nagyszolonc, az a település, amelyet a legrégebbi magyar falvak közt emlegetnek, s már a XIV. század előtt is ismert volt. Szerepel Bogdan Ioan *Documentele lui Ștefan cel Mare* (Nagy István vajda okmányai) című művében is.¹

¹ Bogdan 1913. In Lükő 1936. 159. o.

A Propaganda de Fide jelentéseiben is már kezdettől jelen volt. Így Paolo Bonnici de Malta 1630-ban,¹ Deodatus 1641-ben,² Bartolomeo Basetti 1643-ban,³ Bandinus Mark 1646-ban,⁴ és még sokan mások írtak róla. Magyar falunak írják le. Bandinus 35 házról és ugyanannyi családfőről számolt be, közölte a névsorukat is: mind magyar nevűek voltak.⁵ Az évszázadok során azonban elvesztette magyar jellegét a település, és román többségűvé vált. A 2002. évi népszámláláskor összeírt 3916 lakosból 138 személy volt katolikus, közülük 36-an vallották magukat magyar nemzetiségűnek.⁶

A völgyben alább fekvő Banasin (Băhnașeni) román falu, fazakasok is élnek benne. Régi neve Pleșești volt.

A völgy torkolatánál fekvő Kisszolonc a Karácsonykő–Ónfalva országút mentén fekszik, 36 km-re Bakótól. A falu a Pizkos nevű domb lábánál, a Szolonc és a Goșii patakok összefolyásánál kerül el, és mindkét völgybe felnyúlik. A Goșii völgy alsó részén van a katolikus templom. A falu központi része már a Tázló teraszán szélesedik ki. Itt található ortodox temploma is. A település

1 *Moldvai csángó–magyar akmánytár 1467–1706.* I. köt. 1989. 174. o.

2 Uo. 227. o.

3 Uo. 239. o.

4 Uo. 369. o.

5 Uo. 432. o.

6 *Moldvai Magyarság.* 2003/3.

alaprajza tehát Y-hoz hasonlít. Az Y szára az országút mentén kiszélesedik. A falutól nyugatra a Pizkos, a Gosa, a Runku és a La Măciniș dombok emelkednek, keletre, a Tázló túloldalán a Lichenilor dombvonulat húzódik.

A falu határában, a Hemieni domb gerincén van egy 20 láb magas mesterséges földhegy; már 1470-ben említést tettek róla, Ilięsti néven. Az ovális alaprajzú kiemelkedés a kunok szertartáshelye volt.¹ Kitűnőek itt a látási viszonyok déli irányba – Nagy István vajda (Ștefan cel Mare) idején megfigyelőhely volt itt. Hogy nem ilyen céllal készült, azért feltételezhetjük, mert a környéken sok domb magasabb annál, mint amelyre a földhegyet emelték. Rozsdás fegyvereket is találtak itt a régi Moldva hőskorából; ez azt bizonyítja, hogy őrhely is volt itt.²

A falusiak úgy tudják, hogy őseik Erdélyből jöttek. Az első telepések Elekek voltak. A legrégebbi dokumentum, melyben szerepel a település neve, az 1792. évi osztrák térkép leírása; Solonzu Mik néven említi a falut. 9 házában 12 családfő és 87 hadi szolgálatra alkalmas férfi élt. A falu 14 ökrös- és 6 lovasfogatot tudott akkor kiállítani.³ Nagyszoloncon ugyanekkor 29 ház volt.⁴ Jerney János kis faluként említette

1 *Perzsol község monográfiája*. 1974.

2 Uo.

3 *Jerney János keleti utazása...* 1851 In Domokos 1987. 104. o.

4 Uo.

Szalánctorkát, 160 székelylakossal.¹ Kovács Ferenc 187 lakosáról számolt be.² Domokos Pál Péter 1932-ben Bartis József öreg pusztinai kántor közlése alapján felsorolta az eklézsia fiókegyházait; Kisszoloncot 70 katolikus családdal említette.³ Lükő Gábor 1934-ben a falu 437 lakosáról és katolikus templomáról számolt be.⁴

Bákó megye földrajzi szótára a XIX. század végén Kisszolonc kapcsán 115 családról és 357 lélekről ad hírt. A falunak volt akkor egy katolikus temploma és egy kocsmája. A szótár a falu állatállományát is felsorolta: 8 lovat, 173 szarvasmarhát, 6 sertést és 1 kecskét tett ki.⁵ Az 1992. évi népszámláláskor 979 lakosából 380-at, a lakosságnak mintegy 40%-át jegyezték be katolikusként, s közülük is csak 80-ra becsülik a magyar nyelvet beszélők számát.⁶

A falu román neve a magyar Tarca névből keletkezett.⁷ A Tărăță a román nyelvben korpát jelent, de ennek a falu nevével való összecsengése véletlen lehet. A csángó lakosság a román elnevezés alapján a Terice nevet is használja a település megnevezésére.

1 *Jerney János keleti utazása...* 1851 In Domokos 1987. 160. o.

2 *Veszély, Imets és Kovács utazása...* 1870. 52. o. (Szalóncka)

3 Domokos 1987. 228. o.

4 Racoviță 1985. 526. o.

5 Lükő 1936. 160. o.

6 *Moldvai Magyarság.* 2002/3. 17. o.

7 *Perșol község monográfiája.* 1974.

A lakók elmondása alapján a falu régi katolikus templomát Frumószáról hozták: ott 1935-ben lebontották a templomot, s faanyagát itt használták fel. A mai községközpont, Perzsol régen egy leégett erdő helyén volt (onnan származik a neve), s csak 1853, a kisajátítás után költözött le a völgybe, a mai helyére.

A falu lakói régen földműveléssel foglalkoztak. Legjelentősebb termékeik a kukorica, a zab és a kender voltak. Ezenkívül káposztát, hagymát és burgonyát termeltek. Az áradások helyén és a földesurak földjein termesztették a búzát. A falu földesurai Lazár és Niculeanu voltak. A falusiak jobbágyok (clăcași) voltak. A nagy népszaporulat miatt a föld nagyon elaprózódott. Cuză idejében földet osztottak. 4 ökörrészre 4 rúd, 1 ökörrészre 1 rúd kiosztott föld jutott. A múlt század 60-as-80-as éveiben termelészövetkezet működött itt, 20 hektáros gyümölcsösében almát, körtét és több szilvafajtát (húsos, farkasmagos stb.) termeltek.

A kézműipar legfontosabb terméke itt a kerámia. A hajdani községközpontban, Banasinban és Kisszoloncon is vannak fazekasok, kis számúak, de nagyon termékenyek. Földbe ásott és kövel kirakott kemencékben 200 edénynek jól befűtenek. A kemence száját betapasztják, az áttüzeseedett edényt befojtják. Eladó edényt 50-100 székérral is széthordanak innen.¹

¹ Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő 1981. 144. o.

A környék sós források és kőolajkitermelések vidéke. A XIX. század végén még kutakból, vedrekkal merték ki a felszín közelében előforduló pakurát, amit sebek gyógyítására, bőrök tartósítására használtak fel. A kutak mélysége elérte az 50-100 métert is. A legmélyebb 117 méter. Vesszőkkel voltak kibéleelve, és lóval járatták körbe a kutat, így emelték ki vedrekkal a nyersolajat. 1902-ben olasz-román kőolajtársaság vásárolta meg a területet, az ő kezükbe került a kitermelés. A férfilakosság több mint fele most is a kőolajkitermeléseknél dolgozik. A legtöbb kőolajszonda a szomszéd falu, Câmpeni határában van.

Kisszaláncon Kisboldogasszony napján, szeptember 8-án híres országos vásárokat tartanak.

Adatközlőink egy részének a névsora következik. Mindanyian 1974. évi etnográfiai expedícióink sikeréhez járultak hozzá: Bartos István, Elek János – román nevén Ciobotaru A. Ion (64), Lupás József – román nevén Lupașcu Iosif (69), Marian Constantin – iskolaigazgató (39), Spită Aurel matematikatanár, Vasile Bujor pap (72), Misil Petre.

A falu fontosabb helynevei következnek. Dombok: Torca, Piszkos, Runcu, Gosa. Szénafüvek: La Curături, La Măciniș. Erdő: Csiher. Patakok: Szolonc, Gosi patak. Egyéb: Bebenei, Fălci, Curături, Cioată, Arinis, Peste Baltă, La Han stb.

Esztufuj

A Sănduleni községhez tartozó Esztufuj a Tázló-völgy baloldali mellékpataka, az Orosa pataka völgyében fekszik, Gajdártól délre, 15 km-re tőle. A falu a XIX. században keletkezett, lakói a szomszédos katolikus falvakból települtek át.

A falu a Pietricica nevű dombsor dombjai, a Plutas, a Rotăria teteje, a Szőlősök dombja, a Dósz, a Dószai gödör és az István gödre közötti helyen fekszik. Körös-körül a Forrófalvi domb, az Esztena dombja, a Ketrisi domb és a Valérei (Valea Rea-i) dombok emelkednek. Az utóbbi kettő között út vezet Valea Rea magyar falu felé. Északkeleten Forrófalvára is át lehet kelni a dombok közt. Észak felé egy dombon átvezető út köti össze Esztufujt a szomszédos Gajdárral.

A település első írásos nyoma 1874-ből maradt fenn, Oroszpataka néven tettek említést róla.¹ Ez valószínűleg elírás volt, az Orosapataka elnevezésről lehet itt szó. A Székelyföldön is előfordul, hogy egy falunál fentebb keletkezett telep az illető falu patakának a nevét viseli. Így Lisznyó felett Lisznyópataka, Zalán határában Zalánpataka falunevék vannak. Nyilvánvaló, hogy az Orosa patak völgyében, Orosa felett, csakis Orosapataka lehetett, a helységnek semmi köze nem lévén az oroszokhoz.

¹ *Révai Új Lexikona*. VI. köt. 2000. 610. o.

Ha létezett is azelőtt, a telep nagyon jelentéktelen lehetett, ugyanis sem Jerney János, sem Kovács Ferenc nem említették a fiókegyházak sorában. Kezdetben a vele szemközt, a Tázló jobboldalán elhelyezkedő Berzunc fiókegyháza volt.¹

Stufu (Esztufuj) néven Bákó megye földrajzi szótára említette először, a XIX. század végén. A szótár a falu 48 családfőjéről és 194 lakosáról számolt be. Szinte mindnyájan – 192-en – magyarok voltak.² Ugyanebben a kiadványban Esztufuj templomáról is olvashatunk: 1868-ban építette a falu lakossága.³ 1940-ben újabb templom épült, Szent Mihály tiszteletére szentelték fel.⁴

A templom helyén eredetileg nádas volt. Az öregek emlékezete szerint az egész völgy mocsaras, nádas terület volt. Épp ezért menekülhettek ide a falu alapítói: kezdetben a nádasban bujkáltak. A falunév a nád román nevéből, a „stuf” szóból származik. A magyar nyelv a szóeleji mássalhangzótorlódást ezúttal is egy magánhangzó előrehelyezésével oldotta fel. Így lett a Stufubói Esztufuj, a Scorteniből Eszkorcény, a Strugarból Esztrugár, a Stânából Esztena.

Letelepedésük után a falu lakói a bojár földjén jobbágyokként (clăcaș) dolgoztak. A 80 éves

1 Uo.

2 Racoviță 1895. 198. o.

3 Uo.

4 Harabagiu Károly közlése, 1974.

Ignat Mihály emlékezete szerint nagyapja az első lakók közt volt (1974-as közlés).¹

A falu eredetét nem hazudtolja meg lakói viselkedése. Gajdárral ellentétben, ahol nyitottak, közlékenyek, barátkozóak voltak velünk szemben az emberek, az esztufujiak visszahúzódóak, tartózkodóak, gyanakvóak, nehezen lehet szóra bírni őket. Ha a gyűjtőknek sikerül a bizalmukba férkőzni, itt is gazdag néprajzi anyagra van kilátása.

A foglalkozások közt hagyományos itt a vadfogás és a gyűjtögetés. Az erdőben csapdákat állítottak, lánccal, hurokkal fogták el a nyulat, a rókát, a borzot, többnyire élve. Gödörbe tették a csalétket. A láncot kerítéshez rögzítették; a vad bedugta a fejét, s mikor tovább akart menni, rászorult a hurok.

A gyűjtögetés ma is elterjedt. Gombát, erdei gyümölcsöt, gyógynövényeket szedeketnek. A cseresznyéből, eperből, szederből édességet (dulcsácát) készítenek.

A falu pataka az Orosa vagy Komán – a földrajzi szótárban így említik. Az „orosa” egyértelműen a „város” szóból keletkezett név (román átvétele az oraş). Ezt igazolja a szótár illető címszava is, amely megjegyzi, hogy ez a patak „a városé” jelentésű „Al oraşului” nevű helyről ered.² Egyik mellékpataka, a Stufu (Nádas) éppen a település területén folyik az Orosába. A lennebb

1 Ignác Mihály közlése, 1974.

2 Racoviţă: i. m. 401. o.

fekvő szomszéd falu szintén az Orosa nevet viseli (Orășa Mare). Ez a település vasárnaponként rendezett állat-, gabona- és favásáraitól híres.

Esztufuj gyorsan növekedett. Az 1902. évi szematizmusban 227 lakossal szerepel.¹ 1910-ben még csak 30 házból állt.² 1930-ban már 311-en lakták (289-en közülük római katolikusok), és mind magyar anyanyelvűnek vallották magukat.³ 1992-ben 394 lakosából 364-en voltak katolikusok, közülük Tánczos Vilmos és kutatócsoportja felmérése szerint körülbelül 250-en beszélik ma a magyar nyelvet.⁴

1953-ban Faragó József és Jagamas János magyar népdalokat gyűjtött a településen. 1974-ben tanulókkal szervezett néprajzi gyűjtőexpedíciónk kereste fel. Azóta is gyakori célpontja a különféle (nyelv-, néprajz- és folklór-) kutatásoknak.

Megemlítjük 1974. évi expedíciónk néhány fontosabb adatközlőjének a nevét: László György – románul Gheorghe Laslău (77), László Gy. Katalin (78), Ferenc Rózsi (55), Ignat Mihai (80), Bereck György Mária, Harabagiú Károly (38), Harabagiú György (falufelölös a Sănduleni Néptanácsnál).

Megemlítünk néhány helynevet is: Porond (köves, homokos terület a patakmederben), Dósz,

1 Auner 1908. 83. o.

2 László György közlése (77), 1974.

3 Domokos 1987. 170. o.

4 *Moldvai Magyarorság*, 2002/3. 17. o.

Dealul Stâinii (Esztena dombja), Forrófalvi domb, Szőlősök dombja, Rotariu teteje (kiemelkedések), Dószí Gödre, István Gödre, Cărunta Gödör, Crosa, Stufu patakja.

Szerbek

A Tázló bal oldali, Szerbek nevű mellékpatakának a völgyében alakult ki ez a település Bákótól 33 kilométerre, a Bákó–Mojnesti országútból kiágazó községi út mellett. A patak aztán Esztrugárt és Teckánt is érintve ömlik a Tázlóba. Ez a falu az olasz eredetű teckáni nagybirtokos, Rosetti bojár jobbágytelepe volt. A Rosettieknek 1500 ha birtokuk volt, Teckánban van az udvarházuk.

A falu alapításáról nem maradtak fenn okleveles adatok, ezért a népi emlékezést kell segítségül hívunk: „Több mint 200 éves a falu. A XVII. században keletkezett, amikor Mihály vajda (Mihai Viteazul) idején felkeltek a székelyek. Bukása után Csáki vezetésével átfutottak a havasokon, s ide telepedtek Moldvába.”¹ „Az első telepések cigányok voltak.”² „Régen fenn volt a falu a pojánába. Magyarországról hozakodtak ide. Dolgoztak a bojárnak, csépeltek a búzát, 50 ház vót régen, most 250 felett.”³ „Tolvajok voltak

1 Máris János (55) közlése, 1974.

2 Antal Marika (72) közlése, 1974.

3 Áron György (80) közlése, 1974.

az erdőben. Egy idegen embert Szilvának neveztek. Őröla nevezték el »Szil«-nek az ottani telepet, amely csak 1-2 bordélyból állt. Elmentek az emberek sóért, s egy ládában egy lopott gyermeket hoztak. Gábris Ferencnek nevezték el. Felnevelték, s annak van egy nemzetsége, fenn a Fennékbe.»¹

1921-ben földet osztottak, s a falu határában Eszkorcén felé egy új telep keletkezett. Az új földtulajdonosok 1-1 hektár földet kaptak, s szere lejöttek Szerbekből a birtokra. Molnár János, Ion Ferui, Szöcs Péter, Hondu István és Vakáriu Pista nevekre emlékeznek a falusiak, ők alapították Florestet. A falut Florea pap neve után keresztelték el. 80 éve még csak 4 ház volt itt, az 1970-es években a település már 120 házat számlált.

Ma Szerbek és Florest, a két kis falurész hivatalos neve együttesen Florest. Egyik része, Florest a Tázló völgy síkján terül el, a másik, a szerbeki rész a dombok közt található, a Szerbek patak völgyében.

Jerney János 1842. évi utazása beszámolójában kis faluként mutatta be Szerbeket. Katolikus templomot talált itt és 117 magyar lakost; székeleknek nevezi őket.² Ezt erősíti meg Gustav Weigand is úti beszámolójában.³ Kovács Ferenc Pusztina főkegyházaként írta le a falut.⁴

1 András János György (74) közlése, 1974.

2 Jerney János keleti utazása... In Lükő 1936. 161. o.

3 Weigand In Lükő: i. m. 161. o.

4 Kovács Ferenc útinaplója. 1870. 52. o.

Bákó megye földrajzi szótára a Tetçani címszónál azt írja, hogy az 1874. évi statisztikában Szerbek falut „Szerbek-Magyarok” (Sárbi Unguri) néven említették.¹ Ugyanez a szótár (a XIX. század végén) 55 családról és 241 lélekről számol be. A faluban 2 lovat, 114 szarvasmarhát, 27 sertést és 2 kecskét tartottak.² Az 1930. évi népszámláláskor Szerbeknek 387 lakosa volt. Közülük 370-en vallották katolikusnak, 366-an magyar anyanyelvűnek, 369-en magyar származásúnak magukat.³

Domokos Pál Péter az öreg Bartis József kántor közlése alapján Pusztina fiókegyházaként említi a falut, és 70 katolikus családját veszi számba.⁴ A faluban 1974-ben tettünk néprajzi gyűjtőutat, ekkor 270 család élt ott. A katolikus lakosság magyar anyanyelvű volt. Az 1992. évi népszámláláskor 613 lakosából 540-en voltak római katolikusok. A magyar anyanyelvet beszélők számát 300-ra becsülte Tánçzos Vilmos egyetemi tanár kutatócsoportja.⁵

Katolikus templomát, melyet 1848-ban építettek a falu lakói,⁶ Asszisi Szent Ferenc nevére szentelték. Pádovai Szent Antalnak szentelt ha-

1 Racoviță 1895. 537. o.

2 Uő. 496. o.

3 Domokos 1987. 170. o.

4 Uő. 228. o.

5 *Moldvai Magyarság*. 1992/3. 17. o.

6 *Dicționar geografic al județului Bacău*. 496. o.

rangjáról azt beszélnek, hogy amikor húzzák (kongatják), „elszertülnek” (szétoszlanak) a felhők.

A falu lakói kukoricát és babot termesztettek, kisebb mértékben zabot, rozsot, búzát, a földbirtokosok, bérlők kukoricát, zabot és repcét.¹ Tenyésztettek szarvasmarhát, juhot (racka fajtáját). Az állatokat természetes kaszálókön termő szénafüvel tartották. A marhákat Szent György napján kihajtották a legelőre, s ott tartották őket Szent Demeter napjáig.

1952-ben a falusiakat belekényszerítették a kollektívbe (téesz). A kollektívnek Eszkorcémen lett a központja. A téeszben búzát, kukoricát, zabot, napraforgót, káposztát, paradicsomot, uborkát és szőlőt termesztettek. A lakosok a 17 rúdnyi személyi parcellán lóherét, törökbúzát termeltek, a kis házi gyümölcsösben főleg szilvát, amiből pálinkát főztek.²

A falu foglalkozás szerinti megoszlása: élnek itt épületasztalosok és ácsok, s vannak, akik fatálapot és fakanalakat faragnak. Ebből a faluból is sokan dolgoznak a kőolajszondáknál szerelőként vagy szondásként.

Szerbek–Florest néprajzi szempontból nagyon jó gyűjtőhelynek bizonyult. Több változatban is fennmaradt itt a „csuma inge” néphagyomány. Ez a több száz éves hagyomány az egész Tázló völgyében elterjedt. A pestisveszély idején született

1 Uo. 538. o.

2 Máris János István közlése, 1974.

hiedelmek szerint a „csuma” (a pestis, románul ciumă) a környéken járt: „Vad ember képibe jött és siratózott”.¹ Hogy elhárítsák a csumát, egyetlen éjszaka alatt kellett inget készíteni neki. „Ki is szabták, meg is varrták, fel is adták, hogy mennyen el (ne jöjjön be a faluba). Tették az útba, ott megkapta, s kereste a baját egyeb felé.”² Ha valami rendkívüli gyorsasággal elkészül, arra ma is azt mondják, hogy olyan gyorsan megcsinálta, mint a „csuma ingét”. Más népszokások, számos találós kérdés is előkerült innen.

1974. évi gyűjtőexpedíciónk fontosabb adatközlőinek a névsora: Aron György (50), románul Gh. Aron; Antal Marika illetve Maria Anton Mihai (románul); Máris János István, Ferui Ștefan (románul); valamint Becze István Tünde (62), Becze István Katalin, Csángó Mária (57), Becze István (63), Mánasi Romanita, András János György (74) stb. Floresti nevek: Molnár János, Szöcs Péter, Hondu István, Vakáriu Pista stb.

Megemlítünk még néhány szerbeki helynevet: Esztrugári erdő, Szerbeki erdő, Bosotáni hegy, Antal patak, Szerbeki patak, Fenék (falurész), Róka lika („rókák vótak ott”).

1 Becze István közlése, 1974.

2 Aron György közlése, 1974.

A Tatros mentén

Tatros

Tatros a Tatros folyó völgyében fekszik, a folyó jobb partján, az Aknaváros (Târgu Ocna)–Ónfalva (Onești Municipium) országút mentén, e két településtől 5, illetve 7 kilométerre. A szomszédos csángó településtől, Diószegtől (Tuta) mindössze a folyó árterülete választja el. A völgyet délről a Csicsojka és a Bornyúoldal szegélyezi, észak-északkelet felől a Berzencei hegység utolsó nyúlványai, a Kukora és a Perkő.

Ez a falu, mely ma csupán községközpont, hajdan fontos moldvai város volt, a magyarok által lakott vidékek egyik legjelentősebb központja. A néphit itt a magyarságot tartja a legrégebbi moldvai népességnek. Valójában a székelyek keletre telepítésétől, a XII–XIII. századtól bizonyítható itt a folyamatosságuk. Sok helynév, mely valamelyik törökfajú népre (besenyő, kún, úz) vagy a szlávokra utal, a székely lakosság közvetítésével került a román nyelvbe; még olyan falvak esetében is megtörtént ez, ahol századok óta csak románok élnek.

A helység és az azonos nevű folyó elnevezése is a magyarból származik.¹ Ezt már Reichenstorffer György, I. Ferdinánd osztrák császár kö-

¹ Jordan Iorgu: *Toponimie românească*. 1963. 123., 376. o.

vete is leírta 1550 körül, *Moldva Chronographiája* című munkájában. Tatrost tehát magyar néven említette, s szerinte is a tatárokról vehette nevét, akik a kunokkal itt is, mint Magyarországon, együtt laktak.¹

Tatros egyike a legrégebben ismert moldvai helységeknek. Első fennmaradt okleveles említése 1408-ból való.² A katolikus vallási élet egyik legjelentősebb központja volt. A XV. században huszita központként tartották nyilván. Jelentőségét növeli, hogy itt másolták le az első magyar bibliafordításnak, a Huszita Bibliának a Müncheneri Kódexben fennmaradt egyik részét. Az eredeti bibliafordítás 1415 és 1435 között készülhetett. Tatroson készült el az Újszövetség négy evangéliumának a másolata. Záradéka a következőket tartalmazza: „E könyv megvégeztetett Németi Györgynek, Hansel Endre fiának keze miatt Moldvában, Tatros városában, az Úr születésének ezer négyszáz hatvanhatod esztendejében.”³

A település eredeti helyéről még vitatkoznak. Feltételezik, hogy Tatros korábban Ónfalva közepében, Ónfalva mai katolikus temetője helyén állhatott.⁴ Bandinus azt írja, hogy hajdan $\frac{1}{2}$ magyar mérfölddel feküdt keletebbre, ott, ahol egy katolikus templom leromlott falai az ő korában (a

1 Reichenstorffer, Georgius: *Moldaviae, que aolim Daciae pars, Chartographia*. Viennae, 1541.

2 Domokos 1987. 77. o.

3 Nyíri 1971 In: Domokos 1987. 52. o.

4 Domokos; i. m. 541. o.

XVII. század közepén) még láthatóak voltak.¹ Valószínűleg a tatárok égették fel a régi falut, s lakói fennebb építették fel új házaikat. Ez az esemény azonban a XV. század előtti időkben történhetett, ugyanis a mai kisebb fatemplom alatt megvan még annak a templomnak az alapja, melyet Jó Sándor vajda (Alexandru cel Bun) felesége, a magyar Margit fejedelemasszony a XV. század első harmadában építtetett. Tatros akkor már a mai helyén létezett. Régi kőtemplomát Szent Miklós tiszteletére szentelték, 40 láb hosszú, s 14 láb széles volt. A hajdani templom 17 ölnyi alapjának helyén áll jelenlegi, a XIX. században épült, 10 ölnyi területű fatemploma.²

1518-ban II. Mihály milkói püspök egyházi zsinatot tartott Tatroson, a Boldog Szűz templomában. A 17 dekanátushoz intézett körlevele szerint a Milkói Püspökséget akarta visszaállítani, miután azt 1441–1442-ben a törökök feldúltak.³ Csak közeli halála akadályozta meg terve végrehajtásában.

Egy Alexandru Lăpuşneanu vajda uralkodása idején – 1552 és 1563 közt – keletkezett iratban, melyet a brassói levéltárban őriznek, egy aknavárosi tanácsos, Anton tudósítja a brassói polgárokat Tatros négy sokadalmáról, és kéri őket, hogy jöjjenek, s látogassák e közösségeket áruikkal

1 Codex Bandinus. 368. o. In Domokos: i. m.

2 *Jerney János keleti utazása...* 1851, 215. o.

3 Uo.

szeptember 26-án, Ioan Bogoslovul elszenderülése napján, november 8-án, Mihály arkangyal gyülekezete napján, január 16-án, a Szent Péter apostol láncai tiszteletére szervezett ájtatosság napján, valamint a húsvét utáni harmadik vasárnapon.¹

1600 májusában, amikor Mihály oláhországi vajda (Mihai Viteazul) megtámadta Moldvát, Mogila Jeremiás moldvai fejedelem Tatroson volt lakodalomban. A hír hallatára innen ment Szucsávába. Az okiratban Tatrost tartományként (ținut) emlegették.²

A Moldvába küldött első misszionárius főnök, Bagoslavich András dalmát misszionárius-térítő Tatros kapcsán egy templomról, és 70 magyar katolikus házról számol be 1623-ban kelt jelentésében. Megjegyzi, hogy él itt néhány szakadár (ortodox) és lutheránus is, tehát a reformáció szele is megérintette Tatrost.³ (Az itt élő huszitákat eddigre már visszatérítették a katolikus hitre.)

Amint Bakó lett a központ, s ezzel Tatros közigazgatási szerepe megszűnt, a település hanyatlásnak indult. A tatárbetörések és a pusztító pestisjárvány után kinevezett Quirini püspök 1597-ben bejárta egyházmegyéjét. Tatroson 68 családot és 394 lelket talált. Papja Bene János volt.⁴ Egy 1606-ból származó jelentés már arról számol be, hogy Tatros az erdélyi hegyek közt fekszik, temp-

1 Bogdan 1905. 62–63. o.

2 Foaie 1845. nr. 4. 29. o. In *Jerney*: i. m. 215. o.

3 *Diplomatarium Italicum*. II. 327. o. In *Domokos*: i. m. 68. o.

4 *Domokos*: i. m. 64. o.

loina van, papja nincs.¹ Diodat Péter Moldva és Havasalföld apostoli vikáriusa volt; a „de Propaganda FIDE” megalakulása óta az ő jelentése az egyik legbövebb, legrészletesebb. Tatroson ő is hasonló helyzettel találkozott 1641-ben. 222 magyar katolikust talált itt. „Templomuk van, de papjuk nincs, pedig Tatroshez tartozik több környező magyar település, de sem egyiknek, sem másiknak nincs plébánosa. Úgy élnek, mint az állatok.”²

Bandinus 1644. november 19-én érkezett Tatros városába. Abban az évben katolikus magyar ember volt a főbíró. Bandinus leírja, hogy a város lakói régen magyarok voltak. Ottjártakor már csak 30 katolikus háza volt a településnek, s a gyermekekkel együtt 125 lakos. A templomról leírja a méreteit, s hogy Szent Miklós tiszteletére szentelték. A sekrestye és a szentély bolthajtásos, a többi rész deszkapadozatos. Nincs harangtornya, a két harang a gerendákról csüng alá.³ Az egész vidéket Tatros vidéknek nevezik. Rendkívül termékeny hely. Dél felől erdős hegy látszik, szőlővel tarkítva. Jó bor terem ott. Észak felé szintén szőlőhegyek és kövér mezők terülnek el. Az egyháznak két hold szőlőse van itt, és serfőzésre való nagy üstje. Keletre jó gabonaföldek

1 Căndeia Romul: *Catholicismul în Moldova în secolul al XVII-lea*. Sibiu, 1917. 66-67. o.

2 *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467-1706*. I. 1989. 205., 228., 229. o.

3 *Codex Bandinus In Domokos* 1987. 368-369. o.

vannak.¹ Bandinus beszámolójából kitűnik, hogy az itteni lakosok csakis magyar nyelvükön értő papot fogadtak el, olyant, aki gyermekeiket is a saját nyelvükön tudja tanítani.²

Carlo Antonio Nigri ferences térítő misszionárius szerzetes 1696. január 19-én keltezett, a Hittérjesztés Szent Kogregációja titkárának Tatrosból címzett levelében a következőket írja: „[ő maga] fából készült kamrában lakik, a templom bármely napon összedőlhet. A helységet városnak nevezik, de még falunak sem mondható.”³

Tatros múltja gazdag volt eseményekben. Virágzó város volt, sokoldalú kereskedelmi kapcsolatokkal. Románia nagy földrajzi szótára tanúsága szerint ebben a városban székel a vámhivatal. Soltészeknek nevezett városbírók és polgároknak nevezett tanácsosok székhelye volt a település. Erről oklevelek tanúskodnak. Vasile Lupu és Gheorghijă Ștefan vajdák uralkodása idején még a hasonló nevű tartomány (ținut) székhelye volt. A városi törvényhatóság pecsétje egy kalapácsot tartó kar volt, amelyet füsttel nyomattak.⁴ Csak azóta hanyatlik ez a vásárhely, mióta a közigazgatási központ intézményei Bákóba költöztek.

A XVII. században kötelezték a tatrosiakat, hogy sószállításra fogatokat biztosítsanak. Ezt az Aknavásáron (Târgu Ocna) bányászott sót – vá-

1 Uo. 369. o.

2 Uo.

3 *Moldvai csángó-magyar okmánytár*. II. köt. 1989. 732. o.

4 Lahovari – Brătianu – Tocilescu V. köt. 1902. 622. o.

gott darabok formájában – egész Moldvában terjesztették, sőt, ez a só eljutott Törökországba és Oroszországba is.¹

Ma is meglévő katolikus templomát 1557-ben építették, és Szent Miklós emlékére szentelték fel.

Még sok olyan adat áll a rendelkezésünkre, amelyek a település életében történt változásokat tükrözik. 1559-ben Bernardino Quirini ferences szerzetes püspök még 3500 magyar és szász családot talált Tatroson.² A XIX. század végén kiadott Románia nagy földrajzi szótára 2812 lakost említ a községben, ebből 865-en Tatros faluban élnek.³

Már a XVI. század óta megemlíti Tatros város román lakóit is. A városi tanácsot – C. C. Giurescu is megemlíti – felváltva hol magyar, hol román városatyák (soltészek) vezetik. Több okirat azt tanúsítja, hogy a lakosok olyan papot kérnek, aki magyar anyanyelvüket is ismeri.⁴

A moldvai fejedelmek gyakran vették igénybe a tatrosi diákok szolgáltatásait, mivel e diákok jól ismerték úgy szóban, mint írásban a magyar és a latin nyelvet. Jakab diák (Iacobus Literatus Tatrusiensis) Alexandru Lăpuşeanu szolgálatában

1 Uo.

2 *Călătoria străinii în Țările Române* IV. köt. 1972. 249. o.

3 Lahovari – Brătianu – Tocilescu V. köt. 1902. 622. o.

4 *Codex Bandinus In Domokos* 1987. 369. o.

állt; a vajda képviselőjében 1561-ben vezetett tárgyalásokat.¹

1972-ben néprajzi és folklórgyűjtést végeztünk tanulóinkkal Tatroson. Szalagra vettük egy fiatal halott katona siratását, és találkoztunk Demeter Anica asszonnyal, egy 76 éves balladaénekesssel, aki előadta nekünk a *Molnár Anna* és a *Sárikhasú kígyó* című balladákat.

A mai Tatros jórészt egyutcás falu, csak a központi része szélesedik ki, kitöltve az út és a folyó kanyarulata által körülölelt félszigetet. 3,2 kilométer hosszúságban nyújtózik a folyó baloldali teraszán.

Az 1930. évi népszámláláskor a község 3493 lakosából 1796-en voltak katolikusok. 17-en magyar nemzetiségűnek, 424-en magyar anyanyelvűnek vallották magukat.²

1992-ben a falunak 1946 lakosa volt, ebből 1241-en voltak katolikusok. Tánczos Vilmos felmérése szerint közülük mintegy 600-an beszélnek a magyar nyelvet.³

Diószeg

A Tatros völgyében, a folyó jobb partján, Tatrosvásártól délkeletre nyújtózik Diószeg falu

1 Binder 1982. 122. o.

2 Domokos 1987. 196. o.

3 *Moldvai Magyarság*. 2002/3. 17. o.

a maga 2000 lakosával. A várostól a folyó és árterülete választja el. Onești-től mindössze 5-6 kilométerre fekszik. Szőlőhegy felől a félsziget-szerűen előugró Csicsojkáról ereszkedhetünk be a völgybe. Diószeg a folyó jobb oldali teraszán helyezkedik el az árterület és a Bornyúoldalnak nevezett völgylejtő között. A folyót átívelő függőhídon át lehetett Tatrosra átjutni.

A falut a XIX. században említették először. Gegő Elek 1838-ban megjelent művében Tatros fiókegyházaként szerepelt.¹ Jerney János a XIX. század közepén Stefanescu Vazul birtokaként mutatta be azzal a megjegyzéssel, hogy 250 katolikus lakosa székely magyar.² Kovács Ferenc 1868-ban Tatros egyik jelentős fiókegyházaként említette, 280 magyar katolikus lakossal.³

Bákó megye földrajzi szótára a XIX. század végén 73 családfőről és 371 lakosról számolt be. Ezek a szótár tanúsága szerint „mind magyarok”.⁴ A szótár hirt ad arról is, hogy 1890-ben a falu 53 iskoláskorú gyermekéből senki sem járt iskolába. Állataikként 127 lovat, 160 szarvasmarhát és 35 sertést említ a kötet.⁵

Auner Károly szerint 1908-ban Diószegnek 364 katolikus lakosa volt.⁶ Gustav Weigand ntén

1 P. Gegő Elek: *A moldvai magyar telepekről*. 1838. (Reprint kiadása: Budapest, 1987.) 83. o.

2 *Jerney János keleti utazása...* 1851. 172. o.

3 *Veszély, Imets és Kovács utazása...* 1870. 51. o.

4 *Racoviță* 1895. 570. o.

5 Auner 1908. 82–83. o.

6 Uo.

a múlt század elején 90 házat és székely lakóit említette.¹ Domokos Pál Póter 135 magyar családról számol be.²

1972-ben, látogatásunkkor körülbelül 400 házból állt a falu. Lakói mind csángómagyarok voltak. Megérkezésünkkel azzal dicsekedtek, hogy egy román sincs a faluban, s hogy ők régebbiek itt, mint a románok.³

Az 1992. évi népszámláláskor 1949 lakosból 1935-en voltak katolikusok, s Tánzos Vilmos kutatásai szerint 1700-an beszélték itt a magyar nyelvet.⁴

1866-ban a falu lakói katolikus templomot építettek. 1922-ben új templomot húztak fel, téglából. 1926-ban szentelték fel a Szent Rózsafüzér tiszteletére.⁵

A falu gazdaságában jelentős szerepe lehetett régen a fuvarozásnak. Erre utal a lovak nagy száma a településen. Valószínűleg a diószegieknek is részt kellett vállalniuk a tatrosiak sószállítási kötelezettségeiből.

A falu másik fő sajátossága a belterjes zöldségtermesztés. A friss zöldséget Onești (Ónfalva), kisebb mértékben Aknavásár (Târgu Ocna) piacain értékesítik.

1 Weigand In Lükő 1936. 154. o.

2 Domokos 1987. 164. o.

3 Imre János közlése, 1972. o.

4 *Moldvai Magyarság*. 2002/3. 17. o.

5 *Révai Új Lexikona*. 2000. 517. o.

1972. évi expedíciónkkor Szőlőhegy felől közelítettük meg Diószeget. A fennsík peremén félszigetszerűen előreugró Csicsojkáról meredeken ereszkedtünk be a Tatros völgyébe. Jobboldalt a Kereszt patak völgye, azon túl az erdővel borított Cserés zöldell. A folyó völgyébe jutva kelet felől közeledtünk a falu felé. Jobboldalt az Urszulika és a Bornyúoldal követték egymást, baloldalt a Tatros folyó árterülete.

A magyar folklór- és hiedelemvilág kincsházának bizonyult ez a falu. Helynevekhez fűződő mondagyűjtésünkéből megemlítek egy történetet a vadleányról. A falu határában emelkedő domboldalra (völgylejtőre) utal a következő: „Az Urszulika erdős volt, mondják az öregek. Az oldalán lévő sziklák követ már elhordta a nép. Ott volt a »Vadleány Lika«. Régen vadleány élt benne. Mikor jött a rossz idő, a vadleány sírt. Ő érezte. Hallták, s vittek ételt neki, hogy kapja meg”.¹

Most az Esztenka bányából fejtik a követ.

A népviseletet már a '70-es években elhagyták, darabjait a ládafiában őrzik, akárcsak a népi hímzéseket. Vasárnap senkit sem láttunk népviseletben.

Megemlítjük néhány adatközlőnk nevét: Imre János (hiedelem), Farkas Pista (60), Lengyel Gyuri (45, népdal), Lengyel Ilona (népviselet), Imre János (helynevek és helynevekhez fűződő mondák).

¹ Imre János közlése Tutából, 1972.

Gorzafalva

Községközpont. A Brassó–Bákó országút mentén fekszik, a Tatros mellékvizének, az Ojtoz pataknak a völgyében, 10 kilométerre Onyesttől, 50 km-re Bákótól, 40 km-re Kézdivásárhelytől. Északnyugaton a Kósna, délen a Tisza domb emelkedik a falu szomszédságában.

Gorzafalva régi magyar település. Ama fontos átjárónál helyezkedik el, ahol a főút átvezetett Magyarországra felé. Moldva uralkodói mindig bizalmi embereket helyeztek ide, olyanokat, akikre ráhagyhatták az országhatár őrzését. Területét több hegy tagolja, ilyenek a Kósna és a Runku. Egy sereg Ojtoz folyó felé igyekvő patak öntözi.

A település neve a régi magyar Gorza személynévből származik.¹

A települést először egy 1410-ből származó adománylevélben említették, ebben Jó Sándor uralkodó (Alexandru cel Bun) hat falut, Gorzafalvát (Grozești), Kasent, Ojtuzt, Stenișorești-et, Laslovocit és Stoenesti-et (Völcsök szomszédságában) adományozta Ghebeli Miklós fiainak, Jakabnak és Domokos asztalnoknak (stolnic), mivel hűséggel szolgálták Moldva uralkodóját.²

Deodatus szófiai püspök, Moldva és Munténia apostoli vikáriusa 1641. évi beszámolójában

1 Révai Új Lexikona. VIII. kötet. 2001. 565. o.

2 Costăchescu 1931. 27. o.

megjegyezte, hogy Gorzafalvának 90 lakosa van, magyarok.¹

A moldvai magyar katolikus telepek közismert leírásában, a Bandinus Kódexben is vannak adatok Gorzafalváról. Bandinus megjegyezte, hogy ennek a falunak a lakóit bízták meg a határ védelmével, azzal, hogy ellenőrizzék a Moldvából kilépőket. 14 háza volt és 69 lakója. Gyakori nevek a Demeter, Csorba, Bimbó, Kiss, Pakurar, Modo, Saskó stb. voltak.²

1661-ben a falunak 173 magyar lakosa volt, kicsiny kőtemploma és kápolnája Szent Kozmának, illetve Damjának szentelve. Ez utóbbi olyan híres volt, hogy még ortodox vallásúak is felkeresték.³

Az 1665. év végén egy névtelen misszionárius azt javasolta beszámolójában, hogy a katolikus falvakba románul is tudó magyar hittérítőket küldjenek.⁴ 1692-ben Johannes Baptista Berkuce hittérítő a hitközösség kérdőívére adott válaszában ír arról, hogy a Tatros völgyében magyar falvak vannak, fatemplomokkal. A következő településeket említette meg: Mánfalva (Mănești), Sztánfalva (Stănești), Gorzafalva (Grozești), Lukácsfalva (Lucăcești), Szalonca (Solont).⁵

1 *Archivo Storico...* 1989. 229. o.

2 *Codex Bandinus In Domokos* 1987. 368., 439. o.

3 *Archivo Storico...* II. köt. 537. o.

4 Uo. 164–165., 593. o.

5 Uo. 345–346. o.

1692-ben Johannes Baptista Berkuce hittérítő a hitközösség kérdőívére adott válaszaiban ír arról, hogy a Tatros völgyében magyar falvak vannak, fatemplomokkal. A következő településeket említette meg: Mánfalva (Mănești), Sztánfalva (Stănești), Gorzafalva (Grozești), Lukácsfalva (Lucăcești), Szalonca (Solonț).¹

A XIX. század végén a Gorzafalva (Grozești), Fűrészfalva (Fereastrău), Marginea és Zöld Lonka (Călcâiul) falvakból álló községnek 3288 lakosa volt: 1660 román, 1538 magyar, 7 görög, 14 olasz, 1 angol, 10 örmény és 58 zsidó.² Ebből Gorzafalván 683 család, illetve 2653 lélek élt.

Az 1875. évi sematizmus szerint – amikor az eklézsiákon használt nyelvet is összeírták – Gorzafalván 2958 lakost jegyeztek fel, s a használt nyelv a magyar volt.³ Az 1930. évi népszámlálás idején 1713 katolikus lakos élt Gorzafalván, közülük 626-on vallották magukat magyar anyanyelvűnek.⁴

Az 1992. évi népszámláláskor Ojtoz község lakosságát 9463 főben állapították meg. Ide kell számítani a legnépesebb Gorzafalván kívül a egyes lakosságú Fűrészfalvát és Zöldlonkát, valamint Herzsát, Margineát és Sósmezőt (román többségű falvak). A katolikusok száma 4487 volt,

1 Uo. 345–346. o

2 Lahovari – Brătianu – Tocilescu III. köt. 1989. 653. o.

3 Domokos 1987. 118. o.

4 Uő. 523. o.

ebből viszont csak 6 személy vallotta magát magyarnak (+1 csángónak).¹ A községközpontnak ekkor 6938 lakosa volt, ebből 4018 személy volt római katolikus. Táncoz Vilmos néprajzkutató a Gorzafalván végzett felmérés szerint 2500-ra becsülte a magyarul is beszélő helyiek számát.²

Gorzafalvának a régmúlt időkben épült katolikus kápolnája volt. Azt tartják az épületről, hogy a törökök lerombolták, de a település magyar lakói újjáépítették.³ Úgy vélik, hogy alatta pince van, számos értékes régiséggel.⁴ A falu 1754-ben épült templomát a Szentháromság tiszteletére szentelték fel (1854-ben). Ebben befalazott magyar nyelvű sírkő állt.⁵ Az I. világháború után a régi helyén hatalmas új templom épült faragott kövekből. A templom tornya az 1940. évi földrengéskor ledőlt, és 1945 után építették újjá. Régi harangja egyike Moldva legrégebbi harangjainak. Rajta az 1526-os évszám körül „Spes mea Christus” felirat olvasható. Másik két harangja 1848-ból, illetve 1909-ből való. Ortodox temploma 1734-ben épült és Radu Racoviță építette. Az oldalbejárati ajtó keretén az 1799-es évszám és felirat olvasható, mely szerint az épületet Ștefan Munteanu udvarbíró készítette.

1 *Moldvai Magyarság*. 2002/3. 11. o.

2 Uo. 17. o.

3 *Racoviță* 1895. 308. o.

4 Uo.

5 *Révai Új Lexikona*. VIII. köt. 565. o.

A földrajzi lexikon megemlítette, hogy a XIX. század végén 151 ló, 1438 szarvasmarha, 256 kecske és 338 sertés volt a faluban. Gorzafalva birtokosa, D. Negraponte kőolajat (pakurát) termelt ki, mész-, cement- és gőzzel működő deszkagyára volt.¹ A lexikon a község tárgyalásánál beszámolt egy rendszeresen működő mészégető kemencéről, egy gőzfűrészről, egy vízi fűrészről és két malomról. Megemlített egy üveghutát is, amely a Huta nevű telepen működött a Fűrészfalvánál az Ojtoz patakba torkolló – déli irányból érkező – Lesunc patak völgyében. Ezt Cantacuzino herceg alapította, majd Bogdán, később Negroponte tulajdonába került. Hutát az 1874. évi statisztikában még önálló falurészként említették, de a XIX. század végén, egy nagy tűzvész után már nem működött.² Az ugyanott közölt táblázatból kitűnik, hogy a falu lakói jelentéktelen földtulajdonnal rendelkeztek.

Mivel havasalji fekvése következtében Gorzafalva amúgy is kevés termőfölddel rendelkezik, lakóinak más megélhetési forrás után kellett nézniük. Jó minőségű tiszta agyag található a völgyben, ezért kialakulhatott itt a fazekasság hagyományja. A települést általában a famunkások és az agyagművesek falujaként emlegetik.

Gorzafalván valószínűleg már a XVI. században háromszéki kézművesek telepedtek le, s fa-

¹ Racoviță: i. m. 308. o.

² Uő. 310. o.

zekassága még abból az időből származik – így írja ezt dr. Kós Károly is a *Moldvai csángó népművészet* című könyvében. A hagyomány szerint az első fazekas a faluban a Magdó család öse volt. Bereckből telepedett ide.¹ A gorzafalvi fazekasság háromszéki és csiki hagyományokat ápolt. Mindig volt kapcsolata az innen 30 kilométerre fekvő Bereck fazekasságával, olyannyira, hogy a vámháború idején (1686–1689) a háromszéki Bereck fazekasai – hiszen addig is moldvai piacokra dolgoztak – áttelepültek Gorzafalvára.

Az itteni fazekasok használati edényeket állítottak elő, nem a díszítés volt fontos termékeiken. Fazekak, csuprok, tejtartók, korsók, tálak, fedők készültek itt. Az értékesítést a fazekasok termékcsereivel oldották meg.

Ezeknek a használatra készült edényeknek rendkívüli piaca volt Moldvában. Az itt készített évi egymilliót is meghaladó cserépedény mintegy 1/4 millió gazdaságot, kb. egymillió lakost szolgált ki. Az utóbbi időben csillogó mázzal látják el az edények felső felét. Most is az edények alakjára helyezik a fő hangsúlyt.²

Gorzafalva régen Románia talán legnagyobb fazekasközpontja volt. A falu magyar lakosságának több mint fele a fazekasságból és az azt kiszolgáló fuvarozásból élt. A XX. század köze-

1 Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő: *Moldvai csángó népművészet* 1981. 147–148. o.

2 Uő. 150. o.

pén 360 fazekascsaládot tartottak itt számon, ebből 275 család a Nagyfalunak nevezett részen élt, a főutcán és a patak felé eső utcáson, illetve az innen nyíló mellékutcákban. 55 család a termőfölddel alig rendelkező Zöld Lonka falurészben, 30 család a patakon túl, annak az árterületén kialakult Átolka nevű helyen élt és dolgozott. Ez a senkiföldje volt alkalmas arra, hogy a szaporodó lakosság újabb hullámainak helyet adjon. A legnépesebb fazekascsaládok az Aszalós, Budnár, Gábor, Kós, Baróti, Szarka, Fábíán, Csigör, Bálint, Kászonyi, Fazekas, Rózsa, Kovács, Baka, Csató, Andriska, Gergely (Rózsacska), Magdó és Gyöngyös családok voltak.¹

A XX. század második felében az állam különböző adókat, illetékeket vezetett be, megtörtént a kollektivizálás, így az amúgy is a legszegényebb népréteghez tartozó fazekasok tömegesen hagyták abba a mesterséget. A 70-es években még minden ház udvarán ott voltak a fazekasságra utaló nyomok. Akkor még 20-30 család volt ilyen értelemben aktív – ezt jól megállapíthattuk az 1972. évi gyűjtőexpedíciónkkor. Miklós András, Boga János, Gherghel Mihály és Balázs Virgil fazekasokat látogattuk meg akkor. A 90-es években már csak ketten dolgoztak a szakmában, s napjainkban csak egyetlen embernek, Aszalós Viktornak megélhetési forrása a fazekasság. Ö

1 Uo.

élteti még a hagyományt. Az ipari termékek, a porcelánok kiszorították e régi paraszti kultúra termékeit a használatból.

A szövés és a csergekészítés is hagyományos a faluban. Sok háznál volt házi szövőszék. Télen az asszonyok szöttek, fontak, készítettek a csergék, hímeztek, varrtak.¹

A község központjában emlékmű található. Azon hősök emlékére állították, akik 1916-ban az életükkel fizettek azért, hogy megállítsák a német hadsereg előrenyomulását. A nevek sokasága is jelzi, hogy a csángók a történelem folyamán számtalanszor bizonyították a közös hon védelmében hazafiúi elkötelezettségüket.

És mégis, egész történelmük a jogaik csorbitása elleni harc jegyében zajlott. Ennek megdöbbenő írásos bizonyítéka 1860-ban Magyarország kardinálisához küldött levelük, melyben magyar papot kérnek: „Mi 600-an magyar gazdák, Ojtozhatárszél mellékiek, moldvai részen összegyűlvén, tanácskozván magunkban nagy sérelmünkről, kik már 500 esztendeje mint magyar lakosok és római katolikusok igazi hitben eddigelé megmaradtunk, sok viszontagság között mindeneket eltűrtünk, elszenvedtünk, megszorodtunk, igazi hitben megerősödtünk, ezt csak szegény magyar papjainknak köszönhetjük, de nem az olasz papoknak [...] Óh hányan és hányan sirva, jó lelki

¹ *Iffjúmunkás*. IV. sor. 11. sz. Józsi Mari közlése.

szegények mondják: oh, Isten! adj moldvai szegény magyarnak magyar papot...”¹

És íme, alig egy és negyed évszázad elteltével sok szülő már nem tanítja gyermekét ősei nyelvére, nem adja át, nem közvetíti népe sok évszázados intelligenciáját.

Néprajzi gyűjtőexpedíciónk első állomása Gorzafalva volt. Két napig tartózkodtunk a faluban, szokásokat, népi mesterségekhez, népgyógyászathoz kötődő adatokat gyűjtöttünk. Alaposan tanulmányoztuk és feltérképeztük Blaj (Balázs) Virgil fazekasmester házát a Magyartemplom utcában. A szobában (nagyház) asztal nincs, a ruhákat az ágyra teszik. A rakott kályha (szoba, a román „sobă” szóból) az eresz mögött beugrik. Mögötte szűk átjárón jutunk a sutuba (sarokszöglet). Ez több lakásban a fazakas műhelye, a faze-kaskorong helye. A korong mellett háromlábú székecske van, a sarokban pedig láda. Ott tartják a fazakalni való földet. Máshol a nyárikonyhában van a korong.

Gergely István házát és berendezését a Piacról bejövő utcában, a 691. szám alatt tanulmányoztuk. Az asztal helyén ottlétünkkor szövöszék volt.

Esküvői szokásokkal is ismerkedtünk egy lakodalom kapcsán.

Első nap köszönésünket még fogadni sem merték. Csak akkor fordultak utánunk, ha eltávolod-

¹ Domokos: i. m. 180–181. o.

tunk. Másnap már széles jónapottal előre köszöntöttek a falusiak. Este meg sokan velünk énekeltek a tábortűz mellett. Egy következő expedíciónkor az onyesti templomnál egy népviseletbe öltözött gorzafalvi asszonnyal találkoztunk. Megkérdeztük, emlékszik-e gorzafalvi látogatásunkra. Azt felelte, hogy „még a Jóisten is emlékezik”.

Onyest

Ezúttal egy olyan helységet mutatunk be olvasóinknak, amelynek őse a középkori moldvai magyarság által lakott vidék kulcspozícióban levő települése volt.

Az Erdélyből Milikó felé vezető utak találkozásánál terült el. Ez a település a XX. század 60-as éveitől őrizte részben magyar jellegét. Az utóbbi 40 évben stratégiai helyzetéből fakadóan fontos iparközponttá nőtte ki magát. Jelenleg több mint félszázezer lakosú municípium Bákó megyében.

Onyest (Ónfalva) a Kárpátokat az Előkárpátoktól (Szubkárpatoktól) elválasztó, 70 km hosszan elnyúló Tázló–Kászton medencében, annak is a központi részén, négy folyó és fontos nemzetközi útvonalak találkozásánál található. Itt fut össze a Tatros völgyi út, amely a Gyimesi szoroson keresztül a Csíki medence felé halad, az Ojtoz völgyi útvonallal, amely Háromszékkal kapcsolja össze a vidéket. Az utak kelet felé Bákó és Egyedhalma (Adjud) felé ágaznak tovább. Onyest hid-

rológiai csomópont is egyben. A Tatros itt találkozik három legfontosabb mellékvizével: északról a Nagy Tázlót, nyugatról az Ojtozt és délről a Kászont fogadja magába. E két utóbbi a város központi részét fogja közre.

A 48 kilométernyire levő Bákóba a 11-es, Braszó-Bákó országúton juthatunk el innen. Adjutól (Egyedhalma) Onyest 38 km távolságra van. A város a Tatros folyó teraszaira, az Ojtoz folyó mindkét partjára települt 200-220 méter tengerszint feletti magasságban. A jobb oldali teraszon modern tömbháznegyedek és a modern városközpont terül el, míg a Gorzafalva felől érkező útról észak felé rálátunk az alacsonyabb teraszon elhelyezkedő, a kéttornyú katolikus templomot körülvevő úgynevezett katolikus falura, a többnyire csángó népesség földszintes házaira.

A várost körös-körül a láthatáron kiemelkedések koszorúzzák. Északnyugaton van a Perkő, a Berzencei hegyek legdélibb, utolsó kiemelkedése; ez uralja a tájat. Valamikor lármafa lehetett a tetején. Délen a Bucium és a Cucuru nevű dombok láthatóak. Kelet felé a Pietricica dombor kiemelkedései, a Rapile, a Beni, a Gropile és a Mereuca kiemelkedései sorjáznak a Tatroson túl.

A település első fennmaradt írásos említése 1436-ból való; Dan Mezehna ekkor 8 falut kapott, s ezek közt Ónfalva is szerepel.¹ Domokos Pál Péter a helység még régebbi okleveles említését

¹ Costăchescu 1931. 488. o.

is feltételezi. Szerinte Onyestnek azonosnak kell lennie a már előbb, 1410-ben említett Sztánfalvával, ugyanis az ónnak románul „staniu” a neve. Bandinus 1641-ben csak Sztánfalvát említette Tatros szomszédságában. Lakói magyarok voltak, s az általa közölt családnevek tanúsága szerint mind magyar nevűek. A de Propaganda FIDE többi misszionáriusa és vizitátora, Vito Piluzzi da Vignanella, Deodatus, Giovanni Battista del Monte, Remondi, Basetti, Koicevic, Berkucze mind Sztánfalváról számol be, olyan településként, melyet a tatrosi pap lát el; és meg sem említik Onyestet.¹

Lükő Gábor, a XX. század másik nagy néprajzosa cáfolta ezt az eredeztetést. A két település párhuzamosan is létezhetett. Feltételezhetőnek tartja, hogy a közeli Sztánfalva lakói beköltöztek Ónfalvára, amely azelőtt Sztánfalvához tartozhatott. Szerinte a település neve az On török személynévből eredeztethető. Már a XV. században is székelymagyarok élhettek ott, hiszen a falu egyik részét már 1458-ban Lábasfalvaként említette egy oklevél.²

A település a moldvai misszió 1851. évi sematizmusában 291 lélekkel szerepelt, Ojnest néven, és a tatrosi kerülethez tartozott.³ A XVIII. század

1 *Moldvai csángó–magyar okmánytár 1467–1706.* I–II. köt. Budapest, 1989.

2 Bogdan 1913. 26. o.

3 Schematismus... In Halász Péter: *Ónfalva (Onyest) helynevei.* Budapest, 1983. 6. o.

utolsó évtizedeiben újabb dokumentumban szerepelt a helység, Onesty-ként: az 1792-ben befejezett térképen és annak leírásában, amelyet a bécsi levéltárban őriznek. A 651. sorszámú faluban akkor 56 ház volt és 23 családfő. A térkép a fogatok számát is közölte: 5 ló- és 52 ökörfogat volt ekkor a faluban.¹ (Ez nem egyenlő 5 lóval és 52 ökörrrel!)

Ónfalváról a XIX. századi magyar utazók közöltek újabb adatokat. Jerney János 1844–45-ben a Tatros völgyében járva Onyesten is megfordult. Úti beszámolójában arról tudósít, hogy régebb a falu 3-4 kilométerrel fennebb, az Ojtoz kanyarában, a Kót nevű helyen feküdt, s lakói csak a látogatását megelőző időszakban – tehát a XIX. század első felében – költöztek mai faluhelyükre.² *Ónfalva helynevei* című tanulmányában Halász Péter leírta, mi volt a faluköltözés oka: az Ojtoz mederváltozásai s árvizei alámosták a martot, ez kényszerítette rá a lakókat, hogy új helyre költözzenek, annak ellenére, hogy a régi helyen a mikroklíma kedvezőbb volt, a szőlő is hamarabb beért.³

Imets Fülöp Jákó, aki Veszelyvel és Kováccsal együtt járt Moldvában, leírta Bem tábornok és forradalmi serege ojtoz-völgyi beütésének a tör-

1 Topografische general Beschreibung. 1792. In Domokos 1987. 105. o.

2 Jerney János keleti utazása... 1851. 200. o.

3 Halász: i. m. 6. o.

lénetét. Ónfalva, lám, az 1848–49-es szabadságharcra is kapcsolatba került. 1849. július 23-án Bem tábornok rajtaütésszerűen megtámadta és Bákó felé visszaűzte Ustugroff orosz tábornok seregét. Július 24-én Ónfalván időzött, de miután nem sikerült fellázítani a megfélemlített csángó népet, július 25-én visszatért Háromszékre. Imets kb. 400 főre becsülte az ónfalvi magyarok számát.¹

Salanderi József, Jászvásár vikáriusa (címzetes püspök) az 1857. évi összeírás alapján 320 magyar nyelvű székelyről tud Ónfalván.²

1864-ben, Alexandru Ioan Cuza idejében 108 magyarnak és 127 moldvainak (románnak) osztottak itt földet. Ebből az ónfalvi magyarok 46%-os részarányára következtethetünk.³

1864-ben a falu lakosai új katolikus fatemplomot építettek. Péter és Pál tiszteletére szentelték fel.

Bákó megye földrajzi szótára szerint Ónfalvának 1891-ben 1560 lakosa volt (349 családfő). Ebből 500-an magyarok, 100-an zsidók voltak. Két temploma volt (katolikus és ortodox). Állatállománya: 56 ló, 655 szarvasmarha, 277 sertés és 1 kecske.⁴ Évente 6 vásárt tartottak: Szent Piroska napján (okt. 14.), a Szent Kereszt napján

1 *Veszely, Imets és Kovács utazása...* 1870. 36–37. o.

2 Halász: i. m. 6. o.

3 Uo.

4 *Racovița* 1895. 397–398. o.

(szept. 14.), Szent Mihály és Gábor napján, Tamás vasárnapján, Nagyvasárnap és Szent Péter napján.

1884-ben megépült az Egyedhalma–Aknavásár vasútvonal; Ónfalva is állomása volt. 1666-ban román nyelvű iskolát alapítottak itt. Magyar iskola Ónfalván csak 1949–1954 között működött.

Nicolae Iorga így jellemezte Ónfalvát XX. század eleji országjárásáról készült művében: „...egy országút által kettéválasztott nagy, szép falu, amilyent rég nem láttam. Megelevenedett az állomásról érkező áruk mozgásától. A nép érkezik a fogadóba, megrészegeedik, hogy jobban ihasson a kászoni vásárban.” A lányok román völegényre áhítoznak, mert az kevesebb hozománnyal is beéri.¹

Az 1933. évi népszámlálás hivatalos adatai szerint 2945 lakosából 1236 római katolikus és 8 protestáns vallású. Ezek közül akkor 672 személy vallotta magát magyar anyanyelvűnek és 57 magyar nemzetiségűnek.²

1928-ban Domokos Pál Péter hosszabb ideig tartózkodott Ónfalván. 560 gazda élt akkor ott. A lakosság mintegy fele volt római katolikus magyar ember. Leggyakoribb családnevek a faluban a Mojzi (17), a Gondos (15), a Dobos (14), a Bucs (8), a Kecskés, a Szász (6-6), a Kősa, a Puskás, a Rákos (5-5), az Ignác, a Nagy, a Simon (4-4), a Babos, a László, a Kovács, a Román, a Bardocz,

¹ Iorga 1972. 244. o.

² Domokos 1987. 169. o.

a Karácsony (3-3) nevek voltak. Domokos Pál Péter szerint olyan ez, mintha egy csiki vagy egy háromszéki falu névsorát olvasnánk.¹

Az onyesti magyarok lakásai kicsiny sárházak, apró ablakokkal és padozatlan földes aljjal. A házak bútorzata padból, néhány kicsi székből, festetlen ládából és szőttesekkel leterített ágyból áll. Népviseletük a Tatros melléki románokéhoz hasonlít. Az asszonyok szőttes katrincát, varrott inget, ruvát (fejrevaló kendő) és bocskort hordanak.²

Ónfalvához tartozik a szomszédos Borzfalva (Borzești). Ez a falu sem marad el hírnév tekintetében a faluközpontról. A nevét 1495-ben említették először. A hagyomány szerint itt született Nagy István (Ștefan cel Mare) vajda 1436-ban. A falu két részből áll: Borzești Răzăși vagy Kökereszt és Borzești Clăcași (úrbéresek faluja). Van egy katolikus és egy ortodox temploma. Nicolae Iorga a már fennebb említett művében a következőképpen írja le: „nagy magyar falu, nagyon jól megművelt vidéken, sok zöldségkerttel.” Gótikus templomáról, amelynek csak gótikus boltívei, faragott ajtói és ablakai maradtak meg, azt írja a nagy történész, hogy úgy, ahogy van, első azok közt, amelyek Románia falvait díszítik.³

1 Domokos: i. m. 173–175. o.

2 Domokos: i. m. 179. o.

3 Iorga: i. m. 245–246. o.

1992-ben Onyest lakossága elérte az 57 333 főt. Ebből 5884 volt a római katolikusok száma.¹ Tanczos Vilmos felmérései alapján 1500-an, a katolikus népesség $\frac{1}{2}$ -e ismeri és beszéli itt a magyar nyelvet.² Ez nagyjából megegyezik a katolikus falu lakosainak számával. A tömbházakban szétszórta élők még ha ismerik is a magyar nyelvet, valószínűleg nem mernek megszólalni idegen előtt anyanyelvükön. Ezért is nehéz erről pontos képet nyerni.

A 2002. évi népszámláláskor 51 681 lakost írtak össze Onyesten. Ebből 5823 volt a katolikusok és 40 a reformátusok száma, magyar nemzetiségű személy 214 volt, csángó 15.³

Az új Onyest modern város. Kiterjedt tömbháznegyedek vannak. Új épületeit, amelyek többsége az utóbbi 30 évben épült, szép parkok, virágoskertek és közterek övezik. Fontosabb turisztikai nevezetességei közül megemlítjük a municípiumi múzeumot (Köztársaság tér – Piața Republicii – 4. sz.), amely a város határában feltárt vaskori leleteket őriz, valamint a vegyipar fejlődését bemutató dokumentumokat. A központi parkban találjuk a Tatros szálló épületét.

A város legjelentősebb műemléke a már említett borzesti Nagyboldogasszony templom. Ezt Nagy István vajda alapította 1493-94-ben. A

1 *Moldvai Magyarság*, 2002/3. 17. o.

2 Uo.

3 *Moldvai Magyarság*, 2003/3. 9. o.

templom szláv eredetű felirata magyarra fordítva így hangzik: „Én, István vajda Isten kegyelméből és szeretett fiam, Sándor építettük ezt a templomot Tatros menti Borzesten Nagyboldogasszonynak, az elhunyt ősök és szülők emlékére, uralkodásom 38-ik évében.”¹

A templom alapításáról két legenda is fennmaradt: az egyik szerint a tatárok felett aratott győzelem emlékére alapították. A másik legenda szerint egy gyermekkori játék kapcsán bekövetkezett véletlen haláleset emlékére: a játékban vesztes had vezérét halálra ítélték, de a hirtelen felbukkant nyulat üldözve megfélemedeztek róla, majd visszatéréskor a gyermeket halva találták.²

Borzest mellett ível át a Tatroson Románia legrégebbi köhídja. Feltételezik, hogy eredetileg Nagy István vajda építtette a XV. század végén.

Ónfalvához közel, 3-4 km távolságra innen van a Belci nevű turisztikai központ. Egy víztároló mellett épült gyönyörű környezetben. Turistaházak, sportpályák és nagy vendéglő található a csónakázásra is alkalmas tó mellett. A környéken kellemes erdei sétákat lehet tenni.

Onyest iparát a várostól délkeletre fekvő ipari platform négy nagy ipartelepe uralja. Több kilométer hosszúságban nyújtózkodnak az országút és a Tatros völgye közt. A műkaucsuk gyár az Erdélyi medence földgázát használja nyersanyag-

1 Racoviță: i. m. 167–168. o.

2 Uo. 168. o.

ként. A földgáz az Ojtozi-szoroson áthaladó keleti fővezetéken érkezik, innen halad tovább Galac és Savinest felé. A kőolajfinomító a Tázló völgyében kitermelt nyersolajat, illetve részben külföldről behozott kőolajat dolgoz fel. A hőerőmű a közeli kománfalvi szénmedence barnaszénét értékesíti és alakítja elektromos energiává. A vegyi kombinát klór szódaipari termékeket állít elő. Nyersanyaga az Aknavásáron bányászott konyhasó, amely sóvezetéken jut el Ónfalvára, sóoldat formájában.

Megemlítünk néhány Ónfalvi helynevet: Átolka, Mál, Ponk, Szitty, Pisztiválé, Antalka, Kenderesek, Bohucs teteje, Csigolyás, Eszkunpilyás, Szénafüvek, Hodoroj, Nyomás, Karakló pataka, Nagymart, Nagyszakadás, Mál, Vágás, Cseres, Rusz erdő, Kucsur, Perkő, Nagy kukóra, Bohucs.¹

Szalánc völgye

Dél-Moldva egyik legérdekesebb, leggazdagabb vidékére kalauzoljuk ezúttal olvasóinkat. A földtörténeti újállati időben, a neozoikumban itt, a már kiemelkedett Kárpátok lábánál a visszahúzódó tenger lagúnáiból nagy sómennyiség csapódott ki a már meglévő paleogén kőolajkincs szomszédságában. A Kárpátok gyűrődésekor ke-

1 Halász: i. m.

letkezett törésvonalak mentén szénsavas borvízforrások törnek a felszínre.

Sóval, kőolajjal és ásványvízzel kapcsolatos helynevek sokaságával találkozhatunk itt. Maga a „sal”, „Szalánc”, „slänik” szavak is erre utalnak: a „sal” szláv szóból származnak, amely zsírt, faggyút jelent. A szó magyar közvetítéssel jutott a román nyelvbe. A Zsíros, a határt nyugatról lezáró hegy, a Nagy Sándor keleti nyúlványa (1196 m) közeteiről, az olajos palákról kapta nevét. A Borvíz helynevek (hegy, oldal, láb stb.) az ásványvizekről. A szomszédos Aknavásár sóbányaszatáról híres. Ez a vidék a só, az ásványvizek és a rendkívüli festői tájak hona. Szaláncfürdőt (Szlänikfürdőt) ezért Moldva gyöngyének is nevezik.

A szomszédos Tatros völgyén át vezetett a hajdan híres sóút. A sóbányákban magyarok dolgoztak, ezért elterjedt az a nézet, hogy a „csángó” név a „sóvágó” szó elferdítéséből keletkezett (sóvágău, șalgău, csángó). Nicolae Iorga, a nagy román történétíró cáfolni látszik ezt országjáró körútjáról készült könyvében. Megállapítja, hogy „a szaláncvölgyi magyarok bejövetele valójában sokkal régebbi, mint a vállalkozók (sóbánya-kitermelők – G. L.) kora. A magyarok már a XIII. század elején leereszkedtek a kunok katolikus püspökségének a területére, s elérték ezen az úton egészen a Szeret folyóig.”¹ „Annyi század eltelt

¹ Iorga 1972. II. 229. o.

azóta, annyi változás történt, ám ezeknek vajmi kevés visszhangjuk volt a világnak ebben a mozgalmaktól védett sarkában. A magyarok átvették a románok viseletét, szokásait, viselkedésmódját, de megőrizték székely nyelvüket és törvényüket.”¹

Szalánc a Szalánc patak völgyében levő települések összefoglaló neve. A 21 km hosszú patak a Nagy Sándor hegytömb déli oldalán ered és a Tatros folyó felé tart. Északról a Zsíros, a Kecskés és a Pufu hegyek, délről, délkeletről a Csengőponk, a Kishavas, a Csernika és a Páltinis szegélyezik. A völgy legrégebbi és legnagyobb települése, a tulajdonképpeni Szalánc, mely Templomfalva néven is ismert, 7-8 kilométerre fekszik Aknavásártól a 12B országút mentén. Legújabb neve Cireșoia. Hozzá tartozik a völgyben fennebb kialakult Cserdák falu is. Jelenleg mindkét település a Borvízoldal lábánál kialakult Szlanikfürdő (Slănic Moldova) városhoz tartozik, amely Aknavásártól 18 km-re alakult ki egy festői völgykatlanban, átlagosan 530 m tengerszint feletti magasságban.

1899-ig az egész völgy Tatros községhez tartozott, és falusi rangú volt. Lakói akkor a minisztériumhoz fordultak önállóságukért. A képviselőház megszavazta ezt, így községrangra emelkedhetett.² A XX. század második évtizedében a

1 Uo.

2 Molnár József közlése, 1974.

fürdő várossá vált. 1941-ben hozzácsatolták a két falut, így azok jelenleg Szlanikfürdő tartozékai. Ezáltal Szalánc funkciója is megváltozott. A hajdan sóbányász, sófuvarozó és állattenyésztő falunak ma elsősorban idegenforgalmi (turisztikai) jelentősége van. Népi építészetét és művészi faragásait szokták megcsodálni a látogatók.

A hegyek közé mélyen benyúló Szalánc patak völgyének benépesedése viszonylag későn, valószínűleg a XVIII. században következett be. Addig csak a völgy torkolatánál, a nagyobb folyók völgyeiben, a Szeret mentén és a szubkárpati medencékben élt a magyarság. A Paolo Bonnici de Malta minorita szerzetes által 1630-ban említett,¹ majd a Bandinus jelentésében is szereplő Saloncza (1644) nem azonos az Aknavásár mellettil. Lukácsfalvával együtt emlegetik, s Bandinus meg is jegyzi, hogy attól északra kerül el. Ezek a hivatkozások tehát a Tázló völgyi Szolonckára vonatkoznak.² Még XX. századi neves szerzők is összetévesztették egymással a két települést.

Szalánc nevét először Constantin Cehan Racoviță moldvai fejedelem írta le 1757. január 1-jén kiállított adománylevelében.³ Nem említették meg viszont a települést abban az 1792. évi térkép leírásában, amely a bécsi királyi levéltárban talál-

1 *Diplomatarium Italicum*. II. köt. 330-331. In Domokos 1987. 69. o.

2 *Codex Bandinus* In Domokos 1987. 374. o.

3 *Bákó megye monográfiája*. 1980. 193. o.

ható, s amely teljes képet fest Moldváról. Az 1851. és az 1875. évi sematizmusokból is hiányzik a már régen létező falu – adatait Tatroszhoz sorolták be, Szalánc ugyanis ahhoz a helységhez tartozott.¹

Jerney János művében a település Eszlenek néven szerepel, 400 magyar lakossal (1840-es évek).² Kovács Ferenc 484 magyar lakost említ útinaplójában (1868).³ Domokos Pál Péter a XX. század elején 180 magyar családról számol be. Weigand székelyekként, a többi szerző magyar nyelvűekként írja le őket.⁴

A hagyomány szerint Mária Terézia idején hét gazda jött ide Magyarországról. Csihán Pista volt az első telepes. „40-en vótak eljőve összesen. Nagy erdők vótak akkor itt. A régiek oknások, szalinások (sóbányászok) vótak, fiákerrel vitték be a sót Galacig.”⁵

1800-ban Sărdarul Mihăilucă felfedezte az első borvízforrást. Hogy a helyi lakosság már sokkal korábbról ismerte borvizeit, kétséget kizáróan kiderül a helynévadásból (Borvíz hegy, Borvízoldal stb.). Az első három forrás vizét 1830-ban Zotta orvos és Ábrahámfy gyógyszerész vegyelemezte Kisseleff generális rendeletére. 1853-ban Stenner

1 Domokos: i. m. 119. o.

2 Lükő 1936. 156. o.

3 Kovács Ferenc *útinaplója*, 1868. 51. o.

4 Lükő: i. m. 156. o.

5 Birti András templomfalvi lakos közlése, 1974.

és Schnell (orvosok) részletesebb vegyelemzést készítettek.¹

A gyógyvizek, miután közismertekké váltak, számos kitüntetést nyertek. Aranyérmeket az 1873. évi bécsi, az 1889-i párizsi, az 1894. évi bukaresti és az 1900. évi párizsi világkiállításon,² ezüstöt 1881-ben Frenkfurt am Main-ban. Frankfurtban megelőzték a világhírű Selters forrás vizét.³

A fürdőtelep első házait 1816-ban építették, s 1887-ben készült terv alapján egyedi és eredeti építészeti stílusban továbbfejlesztették őket. A vidéknek jelenleg 21 borvízforrása ismert. Szén-savas, vasas, klóros, enyhén kénes vizei gyógyhatásúak. A fürdőnek modern szállodái, kezelőközpontjai, 2 hektár kiterjedésű gyönyörű parkja van.

A fürdőtelep környezete festői: tiszta levegőjű, szélvédett helyen, fenyvesek közt található. (A völgybe ereszkedő hideg levegő hőmérsékleti inverziót okoz.) Fennebb a hegyoldalakat lombdombok borítják. A legfontosabb turisztikai látványosságokhoz – a kilátókhoz, a vízeséshez és a forrásokhoz – jelzett utak vezetnek. A Borvíz hegyről felejthetetlen kilátásban gyönyörködhetünk. A Puful hegyről, ahová kék kereszt jelzés vezet, az egész szalánci völgy belátható. A Cerbu hegyről az Ojtoz-völgyi Sósmezőre nyílik kilátás.

1 Racoviță 1895. 508. o.

2 *Munții Nemira. Ghid turistic.* 1983. 31. o.

3 Racoviță: i. m. 508. o.

A völgyet félelmetes szakadékos völgyek és hegycsúcsok övezik. Vizeséséhez nagyon szép, keskeny út vezet, a völgyszakadék felett átívelő hidakkal. Ugyanaz a piros háromszög jelzés irányít a Dobru hegy oldalán a kilátóhoz vezető 300 lépcsőhöz is.

Szaláncfürdő a Nemere hegységbe vezető túrutak egyik legfontosabb kiindulópontja. A Kecs-kés és a Nagy Sándor csúcs felé kék sávos jelzés halad. A Nagy Nemere és az Uz völgye felé kék keresztes jelzés vezet. A fürdőteleptől 2 és fél kilométerre van (a Szalánc völgyében) a turisztikai pihenőhely és a kemping (tábor).

A szaláncfürdői gyógykomplexum szomszédságában már a XIX. században lakótelep is kialakult. Satu Nounak, Újfalunak nevezik.

Cserdák falu a fürdőtelep felé vezető út felénél található. Itt szoktak ebédelni a Szaláncfürdő felé igyekvő utasok. Általában a Szalánc patakából kifogott apró pisztrángokból készül csorbát (savanyított halleves) szolgálgják fel nekik. A lakosság közlése szerint tornácos házairól kapta a nevét (cerdac = tornác, románul). Három kocsmá volt a faluban, s mindháromnak tornáca volt. A Cserdáknál emelkedő hegytetőn volt a bojár vadetető helye. Most tévé-szóróállomás (relé) van a helyén.

Az 1930. évi népszámláláskor 2945 lakosa volt, közülük 1236-an voltak római katolikusok. 14 lakost jegyeztek be magyar nemzetiségűnek és

25-öt magyar anyanyelvűnek.¹ 1965-re 5094-re emelkedett a lakosság száma. A völgy legnépesebb települése Templomfalva volt, jórészt katolikus lakossággal.² Cserdák lakóinak a kisebb fele volt katolikus. A hídtól lefele, Muncsal patakán jórészt már ortodox vallásúak éltek. Az 1992. évi népszámláláskor 5311 lakosából 2836 lélek, az összlakosság 53,4%-a volt római katolikus.³ Tánczos Vilmos a kutatócsoportja felmérése alapján 1440-re becsülte a magyarul még beszélni tudó lakosok számát. Templomfalván 1110-ban, Cserdákon 300-ban állapította meg a számukat.⁴ 1974. évi tanulóexpedíciókkor a templomfalvi katolikusok jó része még magyarul beszélt. Az utóbbi időben a gyermekekkel való kommunikációban tanítói nyomásra a szülők is a román nyelvet használják, így a fiatalabb generációban gyorsan terjed a románnyelvűség.

Nicolae Iorga a XX. század eleji helyzetet elemezve bemutatta a szalánciak akkori kevert, kettős népiségtudatát. A lányok a „Magyar vagy?” kérdésre így válaszoltak: „Ó, az vagyok.” Tudnak románul is, de örömmel válaszolnak a kérdezőnek otthoni nyelvükön, magyarul. Egyrészt magyaroknak tartják magukat, de a népükről, nem-

1 Domokos: i. m. 169. o.

2 *Almanah Scânteia*. 1970. 716. o.

3 *Moldvai Magyarság*. 2002/3. 17. o.

4 Uo.

zetiségükről feltett kérdésre azt válaszolják, hogy ők románok, mert román kenyeret esznek.¹

1992-ben Templomfalván 1811 lakosból 1783 volt katolikus. Cserdákon 1571-ből 559, Szaláncfürdőn pedig 1929-ből 494 lakos volt katolikus.² Az állattenyésztés súlyvesztéséről szólva a falusiak elmondták, hogy nemrég még több mint 4000 juhuk volt, de ez a szám alig több mint 1/10-ére csökkent. Bákó megye földrajzi szótára szerint a XIX. század végén az állatállomány itt 59 lovat, 718 szarvasmarhát, 177 sertést és 288 kecskét számlált.³ A Szalánc patakán 7 vizimalom és 7 vízfűrész működött, ebből 4 a lakosoké volt.⁴

A keskeny völgyben kevés a megművelésre alkalmas terület. A falusiak főleg kukoricát, burgonyát, kevés zabot és búzát termesztenek. A domboldalakon pedig szénafüvet. (A határban sorakozó, szejványnak nevezett, karcsú, magas szénakazlak már a táj képéhez tartoznak.) A völgyben szilva-, körte- és almafák vannak. A szőlő itt nem érke be.

Több sóbánya is volt a völgyben. Mészköbánya és mészegető kemencéi is vannak. A Pláj nevű fensíkon köolajszendák emelkednek. Az 1920-as években degedtes kutak is voltak itt. A

1 Iorga 1972. 229–230. o.

2 *Moldvai Magyarország*. 2002/3. 17. o.

3 *Racoviță*: i. m. 503. o.

4 Uo. 504. o.

fürdő szomszédságában tőzeget bányásznak. Régen az egész Szalánc völgy a sóbánya birtokában volt.

1891-ben már vegyes iskola működött Szalánc-fürdön. Az 121 iskoláskorú gyermekből 17 fiú és 1 lány volt akkor iskolalátogató. Templomfalván 1916-ban egy tanerős iskola alakult; 1936-tól már ketten tanítottak benne. 1931-ben új iskolát építettek.¹

1916-ban az ojtozi és a mărășești-i ütközethez hasonló, heves harcok dúltak a Szalánc-völgyben is (Cireșoiaia-nál). Emlékmű tanúskodik róla.

A lakosok régi magyar nevüket is használják, de sokan a hivatalokkal való kapcsolattartásban nevük román fordítását közlik. Leggyakoribb családnevek Templomfalván: Csihány, Molnár, a Birti, Kicsi, Mihály, Muszka, Keresztes. Ez utóbbi már a Botezatu nevet is használta. Ottjártunkkor, 1974-ben családonként 7-10 gyermeket is találtunk, és ez az arány általános volt a többi katolikus faluban is (messze az országos átlag felett).

Végezetül közöljük a Szalánc-völgy és környéke néhány jellegzetes helynevét, 1974. évi tanulmányutunk gyűjtéséből: Szélkapu (völgy, nyereg), Heveder útja (fát szállítottak rajta). Hegyek: Zsíros, Magura, Disznyóláb, Nyáspár, Pláj, Borvíz hegy, Kecskés. Erdők: Sztroj, Szalánci erdő. Patakok: Szalánc pataka, Heveder, Kecskés, Ha-

¹ Amutei Nicolae, iskolaigazgató közlése, 1974.

lász, Fenyő, Bidika pataka (Circșoaia). Legelők: Nagy Gödör, Muncsal, Kicsi Mező. Szénafü: a Pisti Jancsié. Baloldalt: Szágyán, Kovás, Köteteje. Felfelé: Mezinka, Páncseru, Csega, Sárosa.

Újfalú

Ez a régi határöri hagyományokkal rendelkező majdnem színgkatolikus falu a legnagyobb tatros-völgyi magyar tömb központjában helyezkedik el, a szőlőhegyi fennsíkron. Katolikus lakóinak mindenike ismeri és beszéli a magyar nyelvet. Délen Szitással határos, míg másik szomszédjától, Szőlőhegytől csak a Kereszt-patak mélyen a fennsíkba bevágó völgye választja el. A falu házai a Szitás tető és a Nagy Föd nevű dombok közt sorjáznak. A falu egyik elágazása a Lukács patak mentén nyúlik fel a Déllő, a Kósna hegy nyúlványa felé. Aknavásártól (Târgu Ocna) és Onești-től mintegy 10 kilométerre, Gorzafalvától mintegy 7 kilométerre fekszik.

Az Ojtoz folyót a Szalánc völgyétől elválasztó gerinc a Lunca Pescaruluiiból indul. Utolsó kiemelkedése a Csernika, Cserbul, Piciorul Borvizului (Borvíz lába), Piciorul Porcului (Disznóláb) hegy- és dombcsúcsok után a 784 méter magas Késna. Ez meredeken emelkedik ki a fennsíkbel, uralva a tájat. Keleti irányban innen jól ellenőrizhetők a környező völgyek útjai. Hadá-

szati jelentőségét már régen felismerték. Látótávolságban vannak innen a keleti Petricsika domb-sor csúcsai, így a keleti támadások időbeni felfedezésében és a védelem megszervezésében óriási szerepe volt.

Határőri hagyományai a Moldva megalapítása előtti időkre nyúlhatnak vissza, amikor a Moldvába telepített székelység még a magyar elővéd szerepét játszotta. Moldvát itt a nyugati részen a keletről jövő támadások ellen nem védhették, mert mire odaért hozzájuk az ellenség, már végigpusztíthatta az egész országot. Különben a moldvai fejedelemség megalakítása is Magyarország védelmének az erősítését szolgálta, ütközőállam volt a keletről jövő nomád támadások útjában.

A községmonográfia alapján, amelyet a néphagyomány és írott források alapján állítottak össze, a szőlőhegyi néptanács elnöke így ismertette a falu történetét: „Mátyás király atyafiságba került Nagy István [Ștefan cel Mare] vajdával, és székeleyeket adott neki határvédőkül. Megegyeztek a török elleni közös védelemben. Az újfalusiak örködtek a Késnán, ennek ellenében minden más szolgáltatás alól fel voltak mentve.”¹

Ugyancsak a néptanácselnök közölte, hogy a néphagyomány a falu keletkezésének a történetét is megőrizte. Két szőlőhegyi család új helyen épített házat, lent a völgyben. A tatárok

1 *Szőlőhegy község monográfiája*. 1972.

felégették ezeket. Az elmenekült lakók fennebb építették újra házaikat – innen származik Újfalu neve. A falu lakói bekapcsolódtak Moldva örségébe; ma is sok családnév utal erre.¹

Bandinus, aki a XVII. századi moldvai magyar telepek legteljesebb leírója volt, a *Codex Bandinus*ban Újfaluról is beszámolt. A leírásának Szőlőhegy falujára kell vonatkoznia, mert Gorzafalva és Völcsök (Bahána) után tett említést róla, Völcsök és Tatros között, a falu helyzetének megfelelően. Újfaluról beszámolva leírja, hogy úgynevezett „slobodzia”, vagyis szolgáltatásoktól és adótól mentes falu. Az itt átfolyó patak két részre osztja. A keleti részen oláhok laknak, a nyugatin magyarok, akik a kisdedekkel együtt 49-en vannak.² Igaz, azt írja, hogy a várostól alig két stádiumra van kelet felé, s a falu a valóságban attól délre fekszik, de az irányt akár el is írhatta.

Lükő Gábor szerint nem erről a faluról van szó Bandinusnál, hanem a Tázló torkolata közelében elhelyezkedő Rápüle községtől 5 kilométerre fekvő, a földrajzi szótár által Slobozia Mieluluinak említett faluról. Az irányt ebben az esetben megfelelne, de a távolság nem, mert a stadion nagyon kis távolságot jelöl. Igaz, a hagyomány szerint Tatros 1 mérfölddel keletebbre feküdt, de ez csak a Bandinust megelőző régmúlt idők emléke lehet,

1 *Codex Bandinus* In Domokos 1987. 368. o. (Vagy lásd in: *Bandinus*. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2004. 152–153. o.)

2 Uo.

ugyanis Jerney is megemléltette 1851-ben, hogy akkori fatemploma az 1400 körül Margit fejedelemasszony által építtetett jóval nagyobb kiterjedésű hajdani templom alapjainak egy részén nyugszik.¹ Ezek szerint Tatros Bandinus idején már régen a mai helyén állt, ami esetünkben a mai Újfaluval való azonosítást látszik alátámasztani.

Jerney János 1851-ben 250 katolikus lakossal számol. A helység lakóit székelymagyarokként határozta meg.² Kovács Ferenc Gorzafalva fiókegyházaként említette 183 lakossal,³ Weigand Gustav 80 házzal,⁴ mindketten székelyekként írták le a lakosokat.

A XIX. század végén kiadott Bákó megye földrajzi szótárában 48 családdal és 292 lakossal szerepel. Ezek a szótár szerint is „mind magyarok”.⁵ 1890-ben új templomot építettek. Volt összesen 8 lovuk, 156 szarvasmarhájuk és 40 sertésük.⁶ Domokos Pál Péter 120 katolikus családról számol be, s leírja róluk, hogy magyar nyelvűek.⁷

Újfalu fordított D betűhöz hasonló alaprajzú. A falu körüli dombokon szőlősök, kukoricások sorakoznak, ezekben köztes műveléssel tököt,

1 *Jerney János keleti utazása...* 1851. 215. o.

2 *Uo.* 218. o.

3 *Veszely, Imets és Kovács utazása...* 1870. 51. o.

4 Lükő 1936.

5 *Racovița* 1895. 475. o.

6 *Uo.*

7 *Domokos: i. m.* 166., 182. o.

bosocskát (babot) és pityókat természetnek. A házak közt kiterjedt gyümölcsösök vannak.

Elterjedt a faluban a szövés-fonás. Kevés a szövőszék, ezért azokat házról házra viszik.

1972. évi nyári expedíciónk idején a déli órákban nagy idő készülődött. Tanúi voltunk, hogy a falusiak megkongatták a harangokat a jégfelhők elijesztése céljából. Meggyújtották a gyertyákat, s a „szentelt pimpókat” is tűzbe vetették.¹

Ferenc Mihály György a falu egyik módos gazdája volt. A házához tetőszerkezettel ellátott szabad hely csatlakozott. Ez volt a táncolóhely, itt gyűltek össze a fiatalok a faluból táncolni.

Bemutatkozásakor az emberek két nevet mondanak: magyarul Palló, románul Pallău, magyarul Kerekes, románul Rotaru, magyarul Mátyás, románul Pârgaru. A Mátyás név nagyon elterjedt a faluban. A Pârgaru név szerintük őrségre utaló. Valószínűleg a környék román lakói nevezhették így az öröket, innen származhat ez a családnév-változat.²

1890-ben ebből a faluból sem járt senki iskolába.³

Az 1992. évi népszámlálás alkalmával Újfalu 1699 lakosából 1687 katolikust jegyeztek be, a felmérés szerint mindnyájan beszélnek a magyar nyelvet.⁴

1 *Ifjűmműnkás* XXVII. évf. 12. sz. III.

2 Uo.

3 Racoviță: i. m. 475. o.

4 *Moldvai Magyarorság*. 2002/3. 17. o.

Közöljük néhány újfalusi népdalénekes és más adatközlőnk nevét és életkorát (1972 nyara): Kerekes Anna (37), Kerekes Ignác Anna (30), Antal Mihály (22), Lengyel Anna (53), Tamás Teréz (23), Tamás Ilona (32), Feruj Mária, Mátyás Mária, Kerekes György, Kerekes Ilona, Bartók Anna (67), Bartók Katrina, Darvas Rózsi, Julis Jánosné, Lengyel Ilona, Lakatos Mária (59), Kerekes Mihály, Ferenc Mihály György.

Szőlőhegy

Öt katolikus lakosságú település sorakozik Gorzafalva és Tatros között, az Ojtoz és a Tatros folyók közti fennsíkot átszelő út mentén: Bahána, Szitás, Újfalu, Szőlőhegy és Diószeg. Ezek közül az első négy, valamint Pârâul Boghii román falu alkotják Szőlőhegy községet.

4890 lakosából 4059-en (az előbb említett négy falu lakói) katolikusok. Közülük a 2002. évi népszámláláskor mindössze 25 magyar nemzetiségűt és 25 magyar anyanyelvűt jegyeztek be. Ennél is rosszabb volt a helyzet az 1930-as népszámláláskor. Ezért 1972-ben tett néprajzi és folklórgyűjtő expedíciónkkor nem kis szorongással érkeztünk oda: vajon találunk-e a településen magyarul is beszélő embereket. Ám nagy volt a meglepetésünk, hiszen olyan hangulat fogadott, mintha egy háromszéki magyar faluba látogattunk volna el.

Ízes székelymagyar nyelvű népesség lakik itt, gazdag magyar folklórral és hagyományokkal. A magyar nyelv ismerete most is általános köztük, csak Bahánán és Szőlőhegyen vannak néhányan, akik nem ismerik a magyar nyelvet. (A magyarul tudók száma a településen 3828.)¹

Szőlőhegy a Kereszt patak bal partján fekszik, a hasonló nevű fennsíkon. A falu felett emelkedő „Podé” a Késna északkeleti nyúlványához tapad. A település házai a fennsík pereméig érnek. Alaprajza, mivel a falu a Gorzafalva–Aknavásári (Târgu Ocna) és az abból kiágazó út mentén terül el, nagyrészt F betűhöz hasonlítható. Gyönyörű innen a kilátás a mesés szép Tatros-völgy felé.

Ezen a vidéken voltak a tatrosi polgárok szőlőhegyei, ezért lett Szőlőhegy a falu neve. A román név – Pârgărești – a falvak határőr lakóira utal. A régi román okmányokban Szőlőhegy hol Pârgărești, hol Tisești néven szerepelt, vagy mindkét néven.

Tisești a falu legnagyobb birtokának a neve, amely 235 hektár kiterjedésű volt, s Szőlőhegytől Aknavásárig terjedt. Tulajdonosa a XIX. század végén kiadott Bákó megye földrajzi szótára szerint Angelica Rosetti Tețcanu bojár volt.

Aknavásár déli negyedét is Tisești-nek nevezik. Ez azért érdekes, mert található ott egy Szent György tiszteletére épített templom, amit Ion Ti-

1 *Moldvai Magyarság*, 2002/3. 17. o.

sescu esperes emeltetett 1798-ban.¹ Az esperes a névadó régi birtokos család egyik tagja lehetett. Egy 70 hektáros erdőségnek is Tisești a neve, a falu határában.

Szülőhegy egy másik birtokosának a neve János Gábor volt. 40 hektár birtokkal, 1200 lej évi jövedelemmel rendelkezett (Rosetti jövedelme 6000 lej volt).²

Szülőhegyről már 1448-ban említést tesznek egy Costăchescu Mihai által közölt oklevélben.³ Az 1792. évi térkép leírásában Tissesty néven szerepel, 642-es sorszám alatt, 30 házzal, 15 családfővel. 6 ló- és 40 marhafogatot tudott ekkor kiállítani.⁴

Szülőhegyet Gegő Elek is megemlíti; Gorzafalva fiókegyházaként beszél róla a moldvai magyar telepekről írt, 1838-ban kiadott munkájában.⁵ Jerney János 1851-ben leírta, hogy Szülőhegy a Tatrosból Gorzafalva felé vezető úttól jobbra fekszik, hogy templomát Szent Istvánnak szentelték, és hogy 200 katolikus lakosa székely eredetű magyar.⁶ Kovács Ferenc 231 lakost említ.⁷

1 Racoviță 1895. 500. o.

2 Uő. 163. o.

3 Costăchescu 1932. II. köt. 355. o.

4 Dumokos 1987. 105. o.

5 Gegő 1838. 45. o.

6 Jerney János *keleti utazása...* 1851. 213. o.

7 Veszely, Imets és Kovács *utazása...* 1870. 52. o.

Bákó megye földrajzi szótára Pârgărești vagy Tisești néven tárgyalja. Megemlíti, hogy a 74 szőlőhegyi iskolaköteles gyermekből senki sem jár iskolába. 109 családfő, 534 lélek élt ekkor a faluban, közülük 394-an magyarok.¹ Állatai: 27 ló, 218 szarvasmarha, 3 sertés és juhok – ezek számát az akkori községközpontnál, Bogdăneștinél szerepeltetik (Bogdănești állataival összevontan). Weigand Gustav a XX. század elején 100 házát és székely lakosait említi.² Domokos Pál Péter is magyar nyelvűekként írja le lakóit.³

Az 1992. évi népszámláláskor a falu 1202 lakosából 1039-en voltak katolikusok.⁴ Tánczos Vilmos kutatócsoportjának a felmérése szerint a XX. század utolsó évtizedében a faluban 800 volt a magyarul beszélők száma.⁵

Szőlőhegy katolikus templomát 1819-ben a lakók építették,⁶ és – mint már említettük – Szent István tiszteletére szentelték fel.

1972. évi látogatásunk alkalmával Unguru Ștefan néptanácselnök a községmonográfia alapján mutatta be nekünk a falut. „Az itteni nép a székelyektől származik”.⁷ Megcsodáltuk a falu érdekes faboltozatú templomát. A régi fatorony-

1 Racoviță: i. m. 415. o.

2 Lükő 1936. 156. o.

3 Domokos: i. m. 166. o.

4 *Moldvai Magyarság*, 2002/3. 17. o.

5 Uo.

6 Racoviță: i. m. 500. o.

7 Unguru Ștefan közlése.

ban 1009-es évszámú harangra hívták fel a figyelmünket. A falusiak úgy vélték, ez Moldva legrégebbi harangja. Az évszámokat satírozásos technikával lemásoltuk, és agyagból is készítettünk negatívot róluk. A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum szakemberei és személyesen Kónya Ádám igazgató a harangot a számtípusok alapján XVII. századra becsülték. Valószínűleg a templom védőszentje, Szent István életének valamilyen eseménye tiszteletére öntötték. A hagyomány szerint a Tatros mentén találták elásva a tatárjárás után.¹ A XX. század végi kutatóknak már nem sikerült a harang nyomára bukkaniuk. A magyarokra utaló emlékek eltüntetésének a lázában valakik állítólag beolvasztották.²

A falu és a község lakói földműveléssel, állattenyésztéssel és erdőkitermeléssel foglalkoztak. A falusiak főleg kukoricát (pujt), árpát, búzát, zabot, kendert, babot, borsót, burgonyát, valamint kevés kölest és rozsot termeltek. Az árendások főleg búzát, kukoricát, árpát és zabot.³ A kaszálókról nyert szénát állattakarmányozásra használták. Jelentős volt itt a szőlő- és a gyümölcsstermesztés is. A bort mindenki az ő életjében (udvarában, házában) készítette el – portánként 1000 liter körüli mennyiséget. A szőlőmagból, a gerezdől és a héjből seprőpálinkát (teszkovint) pároltak.

1 *Iffjúmunkás*. XVII. évf. 1973. ápr. 12.

2 Harangozó Imre közlése, 2003.

3 Racoviță: i. m. 161. o.

Napjainkban köztes műveléssel a kukorica közt termesztik a babot, a borsót, a burgonyát stb. A falvak férfitlakossága a közelmúltig főleg Onești (Ónfalva) üzemeiben kereste a kenyerét. Oda naponta ingáztak.

Legelterjedtebb családnév a faluban a Biró, az Unguru, a Kerekes, a Kocsmáros, a Darvas és a Piszár. Sokan – például Csihány Rózsi, Kuza Nici, Dobos Nici – ragadványnevükön ismertek a faluban.

Megemlítjük még néhány szőlőhegyi népdal-énekesünk nevét: Posta Bernadetta (43), Rotár Rozália, Ungureanu Anna, Kuza Nici (53), Darvas Szilvia (17). A többi adatközlőnk: Andris Péter István (53), Fűrész Péter (72), Juliska György, Lengyel Ilona, Posta Rózsi, Ráduly Mihály stb. (Életkoruk 1972-ben volt ennyi.)

Bahána

Bahána az iratokban legrégebben felbukkant moldvai magyar települések egyike. Jó Sándor vajda (Alexandru cel Bun) említi „Stoenesti de la Vlicic” formában 1410. március 15-én keltezett adománylevelében, a Domokos asztalnoknak és testvéreinek, Balázsnak (Blaj) és Jakabnak (Iacob), Ghelebi Miklós fiainak ajándékozott falvak közt, Ojtoz, Kászon, Gorzafalva stb. szomszédságában.¹ Az oklevelek feldolgozói megállapított-

¹ Costăchescu 1931. 78. o.

ták, hogy sok más korai moldvai földbirtokos esetéhez hasonlóan Domokos és testvérei, Ghelebi Miclăus fiainak nevei magyaros szórendben vannak írva, nem úgy, ahogy a románok használják, tehát magyaroknak kellett lenniük.¹

Ez a Völcsök név szerepel Bandinus kódexében is, a moldvai katolikus telepek legteljesebb XVII. századi leírásában. Bandinus szintén Gorzafalva és Tatros között említette a falut, megjegyezve, hogy az oláhok Balaná-nak nevezik.² Tehát egyértelműen Bahánáról lehet itt szó. Továbbá leírta, hogy két hegy között fekszik, forrásvize van, 12 házból áll, s lakosainak száma a gyerekekkel együtt 57. Kövér a földje, jó a malma, s a patak mellé híres deszkavágó fűrészst építettek.³ Bandinus 23 nevet sorolt fel. Családfők: Csillag nevű 7, Filep nevű 6, Berta (Birta) 3, Incze 2, Fülöp, Sipos, Székely és Szöcs nevűek.⁴ Az asszonyok: a Csillagné, Incéné után szereplő „vidua” szó valószínűleg özvegyet jelenthetett (văduvă). A nevek itt is magyarok.

A falu Petrus Deodatus Moldváról készített 1641-es jelentésében is szerepel „Bana” formában. Lakói magyarok.⁵

1 Auner 1908. 11. o.

2 Cadex Bandinus In Domokos 1987. 368. o.

3 Uo.

4 Uo. 439. o.

5 *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706.* I. köt. 229. o.

Az 1792. évi osztrák térkép leírásában 717-es sorszámmal, Bachna néven szerepel. 36 ház volt a faluban, a lakosok 6 lovas, valamint 32 ökrös fogatot tudtak kiállítani.¹ Kovács Ferenc 1868-ban Gorzafalva fiókegyházaként írja le a falut, 142 katolikus lakossal.²

Bákó megye földrajzi szótára Bogdănesti község falujaként említette 56 családfővel, 288 lélekkel, akik közül 229-en voltak magyarok, 59-en románok. Állataik: 14 ló, 139 szarvasmarha, 3 sertés és 19 kecske.³ A szótár ugyanott a Bahna nevű birtokot is bemutatta, amely a gorzafalvi, a bogdănești-i és a tisești-i birtokok közt terült el. 25 lakos élt rajta, és moldvai főnemesek (bojárok) birtokolták, olyanok, mint Dimitrie Cantemir herceg, aki 1853-ban 5000 aranyért adta el Manolache Apostoliunak.⁴ Weigand Gustav 50 háznyi székelyt talált itt.⁵ A települést Domokos Pál Péter 1928-ban látogatta meg. 60 bahánai magyar családról számol be, s leírja, hogy magyar falu – csupáncsak 3 román család lakik benne. Kicsi katolikus templomában igen egyszerű a berendezés. A templom udvarán, apró falusi házban van az állami iskola.⁶

1 Topografische general Beschreibung 1792. In Domokos 1987. 106. o.

2 *Veszely, Imets és Kovács utazása...* Marosvásárhely. 1870. 51. o.

3 Racoviță 1895. 107. o.

4 *Buciumul Român*. 1875. 85. o.

5 Weigand In Lükő 1936. 157. o.

6 Domokos 1987. 182. o.

- Az 1992. évi népszámláláskor 594 lakosából 528-an voltak katolikusok. Tánczos Vilmos kutatócsoportjának megállapítása szerint a településen 440 a magyar nyelvet beszélők száma.¹

Bahána az Ojtoz folyó egyik baloldali mellék-patakának a völgykatlanában, védett helyen húzódik meg, az Ojtoz-völgy másik oldalán emelkedő Tisza dombbal szemközt. Körös-körül az Istibor, a Gagyán, a Hegyteteje, a Csicsere, távolabb a Kósna nyúlványai emelkednek. Az Istibor szelíd hajlatú halommá alacsonyodó nyúlványa a Siligiu. A délnek kitett oldalán szőlős volt. Innen származik annak a községnek a neve (Szőlőhegy), amelyhez Bahána közigazgatásilag tartozik.

A település a Gorzafalvától Tatrosvásárhely felé vezető községi út mentén található, körülbelül 5 kilométerre Gorzafalvától.

Szabó T. Attila egy 1949-ben végzett terepmunka alapján a székelyes csángó csoportba sorolta a magyar nyelvnek azt a dialektusát, melyet a lakosság túlnyomó többségét jelentő csángóság beszélt.²

A községmonográfia tanúsága szerint Bahána eredetileg vámos falu volt az Ojtozi-szoros Moldva felőli bejáratánál. A Szőlőhegyhez tartozó falvak határa erdős volt. Az erdei lakók Gorzafalva és az ojtoz-völgyi Bogdánfalva lakóival kereskedni kezdtek. Tőlük szerezték be az élelmisze-

1 *Moldvai Magyarság*, 2002/3. 16–17. o.

2 *Révai Új Lexikon*, I. köt. 1996. 835. o.

reket: pityókát, búzát. A cserekereskedelem és a vám hozta létre Bahánát.¹

1972-es gyűjtőutunk alkalmával itt sikerült az egyik leggazdagabb népdalanyagot – régi és új típusú szerelmi dalokat, keserveseket, bordalokat – magnószalagra vennünk. Estéfán Mári házában gyűltek össze az asszonyok, és tíz, tizenöt szakaszon keresztül ismételték a régies melódiákat. A bahánai lányok gyakran jártak a Sepsiszentgyörgy határában lévő Szépmező farm (állami) földjeire, ahol számos újabb székely dalt is megtanultak.

Adatközlőink, népdalénekesekünk közül megemlítjük Estéfán Mári (60), Imre Katrina (64), Emre András Kati, Ádám Katalin (20), Ádám István András, Csindor Emília nevét.

Szitás

Gorzafalvától 5 kilométerre fekszik, a Szőlőhegyi plató déli peremén, a Nicoresti (Szitási) domb oldalában. Ez a domb annak az Ojtozt Szalánctól elválasztó dombsornak a része. Mellette a Gorzafalvát Tatrossal összekötő út halad el.

Régi okiratokban nem fordul elő Szitás neve, a falu a XVIII–XIX. század fordulója táján keletkezhetett. Jerney János 1851. évi utazása leírásá-

¹ *Szőlőhegy község monográfiája*. Unguru Ștefan tanácselnök közlése.

ban román néven említi a települést, Nicorestként. A falu akkor 50 házból állt.¹ Kovács Ferenc 1868-ban Gorzafalva fiókegyházai közé sorolta Szitást, 92 katolikus lakossal.²

Bákó megye földrajzi szótára a XIX. század végén 29 családfőről és 135 lélekről számolt be. Állataik: 89 szarvasmarha, 8 sertés és 12 kecske.³ Hagyományos volt a juhászat. Sebestyén Ede *A romániai magyarok élete* című munkájában a XX. század elején Szitás néven ír a településről.⁴ Domokos Pál Péter Szitásfalva néven említi mint kis falut, 40 családdal. Mind magyar nyelvűek. Leírja, hogy a diák itt Gál József, aki Újfaluban is szolgál.⁵ Weigand Gustav szerint 50 háza volt és székely lakói.⁶

Az 1992. évi népszámláláskor 902 lakost találtak Szitáson, közülük 901-en voltak katolikusok.⁷ Tánczos Vilmos egyetemi tanár kutatócsoportja megállapította, hogy mindnyájan beszélnek a magyar nyelvet.⁸

1972 nyarán tanulóinkkal Szitáson is folklórgyűjtést végeztünk. A néphagyomány a következőképpen magyarázta akkor a falu eredetét: Ma-

1 *Jerney János keleti utazása...* 1851. 199. o.

2 *Veszely, Imets és Kovács utazása...* 1868. 51. o.

3 *Racoviță* 1895. 388. o.

4 Sebestyén Ede 1904. In *Lükő* 1936. 157. o.

5 Domokos 1987. 166., 182. o.

6 *Lükő*: i. m. 157. o.

7 *Moldvai Magyarság*. 2002. 16. o.

8 *Uo.* 17. o.

gyarországi főrzsek, miután juhokat, szarvasmarhákat loptak a barcasági magyar grófoktól, kapcsolatba léptek a kósnai határőrökkel. Ojtoznál a csordával átkeltek a határon. Nem kapcsolódtak be az őrségbe, ezért nem telepedtek Újfaluba, hanem – közmegegyezés alapján – egy új helységet alapítottak. A juhbőröket meglyuggatták, és (lisztnek való) szitákat készítettek belőlük. Innen származik a falu magyar és régi román neve.¹

Szitás régen közigazgatásilag Bogdánfalvához tartozott, jelenleg Szőlőhegy község faluja. Expedíciónkból ma is élénken emlékszem arra, hogy ebben a helységben találkoztunk a legtöbb gyermekkel. Egész gyermekhad kísért végig a falun, s ahol gyűjtöttünk, a kapunyílások, a kerítések, a fák megteltek kíváncsi gyermekekkel.

A román fejedelemségek egyesülése után, a XIX. század második felében Moldvában is megszervezték az állami iskolahálózatot. Mindenhová a lakosság nyelvét nem beszélő román tanítókat neveztek ki, kitiltva a magyar nyelvet az iskolákból. Még a vallási oktatást is csak román nyelven engedélyezték. Az akkori csángó népesség néma tiltakozása az volt, hogy nem engedték a gyermekeket a román iskolába: hiszen ők magyarok. Így a földrajzi szótár adatai szerint 1890-ben a 21 szitási tanköteles gyerekből senki sem járt iskolába, és hasonló volt a helyzet Szőlőhegyen,

¹ Szőlőhegy község monográfiája alapján Unguru Ștefan néptanácselnök közlése, 1972.

Diószegen és Újfaluban is.¹ Az 50-es években magyarul is tanítottak itt. A kötelező oktatás bevezetése után a régi iskola szűknek bizonyult; 1972-ben, ottjártunkkor már emelkedtek az új iskolaépület falai. Az innen pár kilométerre levő szomszédos Bahánából is Szitásra jártak iskolába a gyermekek.

Mivel az 1972. évi expedíciónk során gyűjtött anyagot elrabolták, így az számunkra jórészt megsemmisült, kevés anyagunk maradt fenn Szitásról és kevés név. Azt említhetjük meg, hogy Márton Andráséknál az ülőházban fogadtak (ez az a szoba, ahol ülnek, illetve tartózkodnak), s a 92 éves Elek György András furulyaszárait vehettük magnetofonszalagra. Felsoroljuk még Bucsok János Teréz (népi gyógymódok, gyógynövények), Ádám Anna és Márton Katrina adatközlőink nevét.

Vizánta

Vizánta falu (Visonta) Vizantea Livezi községben található, Foksánytól 45 km-re, keletre, egy kis szubkárpati medencében, a Răchitaşul Mare és a Mămăia dombok között. A Putna folyó baloldali mellékpataka, a Vizód mentén terül el. Vizánta nem tartozik a moldvai magyarok által is lakott települések százai közül a régi falvak sorá-

¹ Racoviţă: i. m. 388. o.

ba. Az utolsó 300 évben keletkezett, mint a Putna vidéki magyar helységek többsége, melyek ma Vrancea megyében találhatóak.

Ebben az övezetben a magyarok vagy nem létesítettek állandó telepeket a XIII–XIV. századokban, vagy beolvadtak a román lakosságba, amint azt a Kárpátoktól délre elhelyezkedő Secuieni megye esetében is láttuk, amelyet 1845-ben szüntettek meg.¹ (Ez a megye a Székelyföldtől délre terült el. Egyes helynevek azt bizonyítják, hogy az alföld felé emelkedő utolsó dombosor vonala mentén voltak itt a magyar határőrök telephelyei. A fennmaradt magyar eredetű helynevek pedig azt igazolják, hogy a lakosság helyben maradt, s a következő évszázadok során beolvadt a románságba.) Vizánta (Visonta) és társai esetében ellenben valószínűbb, hogy az egész magyar népesség visszavonult, s csak a XVII–XVIII. századokban alakultak újabb magyar falvak.

Vizántát kizárólag román falvak veszik körül, a legközelebbi magyar falvak, mint a székelyföldi Ozsdola, valamint Garófa és Podul Şchiopului, 55-56 kilométer távolságra vannak tőle. Az egyetlen, ennél rövidebb úton is megközelíthető magyar falu Prála volt, ahová hegyi ösvényeken 25 km-es úton is oda lehet érní. Az itteni magyarság megmaradásának záloga mégis az állandó kapcsolatok fenntartásában állt, és volt is kommunikáció a Kárpátok két oldalán lévő magyar

¹ *Atlas pentru istoria României*. 1983. 32., 31., 38. o.

telepek lakói között; ezt csak a Ceaușescu-féle népellenes diktatúra idején tiltottak be.

A falu lakói Erdélyből jöhettek, miután átkeltek az Ozsdolai-hágón. Itt vezet a nemrég kiépített műút, amely Ozsdolából kiindulva a Șușica völgyén át ereszkedik Soveja és Câmpuri településeken keresztül, ahonnan jobb felé tér el a vizántai elágazás.

Ezek az átjárók állandó vándorlások szinterei voltak. Különben a székelység, amelynek nyugaton a magyar földesúri birtokok gátolták a terjeszkedését, állandó rajokat bocsátott ki Magyarországra és Moldva irányába, majd Amerika felé is. A Székelyföld a múlt körülményei közt túlnépesedett volt, nem tudta eltartani a természetes szaporulat következtében keletkezett népfeszültséget. Ezért kellett a székelyeknek kivándorolniuk.

A település első említése több mint 300 évvel ezelőttre datálható. Antioh Cantemir egy adománylevelében megemlíti a vizántai magyarokat és a részeseket (răzeș) is. Ez utóbbiak a szomszéd faluban élő szabadparasztok voltak. Az itteni kolostor alapítója (a falu román nevében szerepel a „kolostor” szó is), Ieremia Movilă a XVI. század végén élt, míg a legrégebbi oklevelet 1613. március 6-án keltezték.¹ A Háromszékről érkezettek a kolostor birtokán telepedtek le. A néphit tudni véli az első bevándorló nevét is. Szilágyi

1 A néptanács közlése a falumonográfia alapján.

Sándornak hívták, és Bereckből származott. Csáládostól lépték át a határt, Panciuig futottak, majd onnan telepedtek a kolostor birtokára. Azután még mások is érkeztek. Rokonok és más kívándorlók, akik idővel elszaporodtak. Így keletkezett ez a falu.

Elnevezéséről két elmélet is született. Egyik a kolostor szláv nevének melléknévi alakjából származtatja a nevet: Bizantia-Vizantia. A másik szerint a magyar „víz” szóból ered a helység neve. Iorga, a nagy történetíró is ezt vallotta.¹

Íme, hogyan írta le a falut a nagy román történész: „Hirtelen egy erdőfolt tűnik fel a magasságok gerincén a láthatáron. Az út két oldalán zsindeletős házak jelennek meg, amelyek jól gondozott mennyezetet fednek; ezek a tornác oszloppaira támaszkodnak. Szilvafák sorakoznak itt fénytelen zöldjükkel, lombjuk tele van tűzdelve a termések hamvas sötétkékjével. Vizánteát szöke magyarok lakják, nagyon szép gyermekekkel. A falun túl egy idő óta egy jól megművelt plató terjeszkedik. Az útszéli hecserlibokrokon túl szép kukoricás, kender- és zabvetések bontakoznak ki. A falusiak dolgoznak, a nők varrnak, hímeznek és szőnek, a gyermekek fehér szarvasmarhákat őriznek.”²

A XIX. században a falu határában gyógyhatású ásványvízforrásokat fedeztek fel. Ennek kö-

1 Iorga 1972. II. köt. 266. o.

2 Uő. 267. o.

vetkezésében Vizánta helyi érdekelttségű fürdőhellyé vált, érdekes népi gyógyfürdőkultúrával. Szekerekre szerelt nagy hordókban szállították a gyógyvizet a faluba, és csebrekben készítették el a fürdőket. A fürdőviz felmelegítésére az udvaron lévő szabad tűzhelyen felhevített nagy köveket használtak. Ezzel a fürdővel reumatikus bántalmakban szenvedő betegeket kezeltek.

Szőlőszüret idején a férfiak a falu közvetlen szomszédságában lévő szőlősökben dolgoznak.

Jerney János Visonta néven említette a falut, Foksány fiókegyházaként. Mint írja, a falunak Szent László magyar király tiszteletére épült temploma és 400 katolikus, székely eredetű lakosa volt.¹

A XIX. század végén kiadott Románia nagy földrajzi szótára 550 lakost említett, s a szomszédos Vizantea Răzășească-val együtt a két faluból álló községnek 395 marhája, 42 lova, 1054 juha, 19 kecskéje és 136 háziszámyasa volt.² 1976-ban az egész községben, amihez most Vizantea Răzășească-n kívül Vizantea Livezi is hozzátartozik, 5500 lakos élt.³

Vizánta falu lakossága az 1992. január 7-i népszámlálás idején 1648 lélek volt. Ebből 1018 volt a katolikusok száma, akik közül a magyar nyelvet ismerőkét 700-ra becsülte Táncczos Vilmos néprajzkutató.⁴

1 *Jerney János keleti utazása...* 1851. 220. o.

2 Lahovari – Brătianu – Tocilescu V. kötet 750. o.

3 *Mica Enciclopedie Română.* 1978.

4 Táncczos In *Moldvai Magyarorság.* 2002/3. 17. o.

Meg kell említenünk Domokos Pál Péter 1932. évi látogatását a faluban. Összegyűjtötte a katolikus lakosság névsorát. A leggyakoribb családnevek voltak: Bara 11 család, Sándor 8, Csobotár 7, Tamás 6, Ács, Osvát, Gende, Molnár 5-5, Dobos, Kocsis, Moros 4-4, Antal, Mozsikás, Rákos, Kicsi 3-3 stb. A kántor Antal István volt, aki magyarul is tudott írni-olvasni.¹

1973-ban, második néprajzi expedíciónk alkalmával Vizántát is felkerestük, és gazdag fürdő-kultúra-, néphagyomány-, folklórányagot gyűjtöttünk. Öntudatos magyar tudatú fiatalokkal is találkoztunk ott. A néptanács titkára, Onea Ștefan a falu történetéről tudósított a községmonográfia alapján. Sebestyén Krisztinától és Rózától balladákat, kesergőket, szerelmi, munka- és katonadalokat gyűjtöttünk. Az öregek megőrizték a régi székely népdalokat és régi népviseletüket.

A falu belterületének a földrajzi nevei: Külső utca, Belső utca, Piac, Susája (főutca), Porond. A környező dombok elnevezései: Eszlatina, Gyálmuntya, Kilia, Rézoru, Kösönyán, Csiturluk, Gámány. Patakok: Vizód, Fejér patak, Butia erdeje. Dülőnevek: Jézura, Bezsán, Eszlatina, Kondrát helye, Plopu kaszáló stb.

Itt közlöm néhány adatközlőnk nevét és életkorát: Borbáth Györgyné, Atom Mihály, Fazakas Mária (70), Csobotár Rózsika, Gyöngyötő Rózsa (68), Imre Anica (66), Komsa Róza (60), Lőrinc

¹ Domokos 1987. 242., 244. o.

Ilona (60), Laji Krisztina, Lemnáru György, Magdó Mária, Sándor Istvánné (46), Sándor István (70), Sándor Mihály Krisztina (73), Salamon Éva (67), Sebestyén Péter (72), Sebestyén Krisztina (71), Sebestyén Róza (65), Sztojka Anna (67), Sánta Viktor, Onea Ștefan (néptanács titkár).

Prála

Egyedhalma (Adjud) és Aknavásár (Târgu Ocna) között fele úton kiszélesedik a Tatros völgye. Ez a Căiuți-medence. A Tatros jobboldali mellékpataki öntözik: a Kis Căiuți, a Nagy Căiuți és a Bogdana vize. A két utóbbi völgyeiben falvak sorakoznak. Ezek közül kettő, Prála és Szárazpatak katolikus csángó többségű település, mindkettő Căiuți község faluja. Căiuți-on volt a földbirtokos, Rosetti bojár ménese. A településen később postaállomás volt. Itt váltották az alföldi lovakat kistestű, hegyi mokány lovakra. A település neve a falumonográfia szerint innen származik: „cai iuți” (gyors lovak, románul). Ám ez a néveredeztetés később kialakult népi etimologizálás lehet.

Rosetti *A magyarokról és katolikus püspökségeikről* című munkájában leírja, hogy a XVII. századi okiratokban a Kis és Nagy Căiuți patakok nevei magyarosan, Kőucz formában (kövecs?) olvashatóak, és, mint sok más földrajzi hely, a

magyaroktól kapták nevüket. A románok, akik később érkeztek e tájra, azzal a névvel ismerték meg e helyeket, amelyet a magyarok adtak nekik. Sok magyar név kétségtelenül románokkal helyettesítődött, de jelentős hányaduk még így is napjainkig megmaradt.¹ Máskülönben ez a vidék a práleai magyar telepítésig, a XIX. század elejéig teljesen román nyelvterület volt.

A településhez tartozik Căiuți-vásárhely, mely nagyhirű sokadalmairól nevezetes. Ilyent augusztus 8. és 20. között tartottak.

A vásárt szabályozó adománylevelet 1828-ban keltezték, és Sandu Sturdza moldvai fejedelemtől származik.²

Prála Căiuți-től 12 kilométerre, a Nagy Căiuți patak völgyfőjében fekszik, a Prálai fennsíkon. A Nagy Căiuț itt egyesül a Prála hegységből eredő hasonló nevű patakkal. Prálának nevezik Rosetti bojár 4000 hektáros hajdani erdőbirtokát is.

A falu alsó, nagyobbik részét „A magyaroknál” (La unguri) néven emlegetik. Újabban használni kezdték „A katolikusoknál” (La catolici) elnevezést. A falu felső vége a „La moldoveni” (A moldvaiaknál) falurész. Köröskörül a Nyíres, a Panait, az Oușorul, a Prălea hegység és a Rotár emelkednek.

Szinte hihetetlennek tűnik, hogy bármerre lépünk Moldvában, mindegyre magyar emlékekbe

1 Rosetti 1905. 250. o.

2 Racoviță 1895. 198. o.

ütközünk. Igaz, hogy a XIII. században Moldva nyugati része a Szeret folyóig még magyarnak számított, és tömegesen telepedtek hittérítők, határvédők, székelyek ezekbe az országrészekbe, de a régi magyar lakosság fennmaradása csak a tömbben élő csángók esetében elképzelhető, tehát például a szeret-völgyi, a Románvásár környéki, esetleg a Tatros–Ojtoz-völgyi közösségekben. Ezek mellett ott vannak a szórványtelepek százai. Ilyen az éppen szemrevételezett Prála is.

Tudnunk kell, hogy a magyar elem Moldvában mindig rendkívüli megbecsülésnek örvendett. A magyarok az átlagosnál jobb katonák, nagyon jó dolgú, szorgalmas munkások, rendkívül megbízhatóak, és ez a moldován lakosságnak nem éppen erénye. Ezért az uralkodó és a nagyobb méltóságok előszeretettel alkalmaztak magyarokat. Nagyon sokszor telepítettek is magyarokat a birtokaikra. Így sokkal nagyobb haszonra tehettek szert.

Az uralkodóknak voltak magyar deákjaik, volt magyar testőrségük, határőrségük, székely katonaságuk. Sokan leginkább a magyarokban bíztak meg személyes védelmük ellátását illetően is. Nagy István vajda (Ștefan cel Mare) a magyar többségű Borzesten, Ștefan Gheorghijă vajda szintén magyar rekecsini birtokán született. A kolostorok is előszeretettel alkalmaztak magyar telepítvényeseket. Sok földbirtokos elkergette a moldovánokat, és magyarokat telepített a helyük-

re. Így folyamatosan fennállt a kapcsolat Magyarországgal, és mind újabb telepések érkeztek.

A Székelyföld fölös népessége is nagyrészt kelet felé terjeszkedett, ugyanis nagyobb lehetőségeket, termékenyebb talajt, nagyobb felvevőpiacot látott itt. A bojárok pedig kedvezményekkel csalogatták őket újabb szállásterületeikre. Hosszú időre adómentességet ígértek nekik, és szabad falvakat, úgynevezett szloboziákat hoztak létre.

Răducanu Rosetti bojár a XVIII. század végén háromszéki székelyeket telepített birtokára az erdők kitermelésére. A telepet főkapitánya alapította 1803-ban.¹ Felső végére néhány család vráncait is telepítettek. Előzőleg a bojár marhapásztorai éltek itt, ezért a falu egyik legnépszerűbb foglalkozása a szarvasmarhatenyésztés lett.

A néphit szerint ez a település a bojár kedvenc kocsisáról, Práléről nyerte a nevét 1724-ben.² Az írott dokumentumok cáfolni látszanak ezt az állítást, ugyanis az 1792. évi osztrák térkép leírásában szerepel egy bizonyos Schitul Pralea (Prála remetekolostor) 2 házzal.³

A falu a Nagy István vajda (Ștefan cel Mare) idején épült ortodox templom környékén keletke-

1 Huțu Ion tanító, a Căiuț község monográfiája szerzőjének közlése, 1974.

2 Baur József, 71 éves közlése.

3 *Diplomatarium Italicum*. IV. köt 75–126. o. In: Domokos 1987. 106. o.

zett, ott, ahol Egumenul Dosoftei remetekolostort alapított.¹ A kolostor a XIX. században még fennállt. Egy 1834. évi dokumentum 138 kolostortelepét említett meg Moldvában, közülük 13 Bákó megyében volt, így a prálai is.² Később a lakosok elkergették a remetéket és elvették földjeiket. Ezt az eseményt a földrajzi szótár anélkül közli, hogy idejét megemlítené. A XIX. század végén csak az öregek közlésére hivatkozott.³ Így a remetekolostor már csak a régmúlt idők emléke. Máig megmaradt azonban Prála ortodox temploma.

Az erdőkitermelésnél sok munkásra volt szükség. Gyorsan növekedett a falu. Mind újabb csoportok telepedtek ide. Szabó Károly Bereckből, Péntes Mihály Lemhényből jött.⁴ Jöttek olaszok és görögök is. Ők végezték a vízdugást: három deszkából készült csatornán csúsztatták le a fát egészen Căiuți-ig.

Jerney János Prála 120 katolikus és 30 református székelymagyar lakosáról számolt be.⁵ Kovács Ferenc 152 magyar lakosát és katolikus templomát említette.⁶

Bákó megye földrajzi szótára szerint a XIX. század végén (1890-ben) 66 család, illetve 246

1 Racovijă: i. m. 438. o.

2 Lahovari – Brătianu – Tocilescu 1898.

3 Racovijă: i. m. 438. o.

4 Baur József közlése

5 *Jerney János keleti utazása...* 1851. 203. o.

6 Kovács Ferenc útinaplója 1868. 52. o. In *Veszely, Imets és Kovács utazása...* 1870.

személy élt a faluban. A 34 iskoláskorú gyermekből egy sem járt iskolába. Katolikus templomát a falu lakói építették. Tartottak 14 lovat, 172 szarvasmarhát és 40 sertést,¹ ezenkívül racka fajta juhokat tenyésztettek nagyobb számban. E juhok egyenként juhonként körülbelül 1,5 kg durva szálú gyapjút adtak.²

Domokos Pál Péter a XX. század elején 55-ben állapította meg a prálai magyar családok számát.³ Lükő Gábor a falu összlakosságát közölte (377), s megemlítette katolikus és ortodox templomát.⁴ Az 1930. évi népszámlálás adatai szerint 347 lakosából 248 volt katolikus. 8 személyt magyar eredetűnek, 25-öt magyar anyanyelvűnek jegyezték be.⁵

1970-ben 670 lakos élt a faluban, 160 magyar és 30 román család.⁶ Az 1992-es népszámláláskor Prála 803 lakosából 660 volt római katolikus. Tánczos Vilmos egyetemi tanár kutatócsoportja 100-ra becsülte a magyarul beszélő prálaiak számát.⁷ A 2002. évi népszámlálás (nem falura lebontott) adatai szerint Căiuți községben 790 katolikus lakos közül 59-en vallották magukat magyar nemzetiségűnek.⁸

1 Racoviță: i. m. 438. o.

2 Uo. 200. o.

3 Domokos 1987. 166. o.

4 Lükő 1936. 158. o.

5 Domokos 1987. 169. o.

6 Căiuți község monográfiája. Huțu Ion közlése.

7 *Moldvai Magyarság*. 2002/3. 17. o.

8 Uo. 10. o.

Prála havasalji fekvése, az, hogy mélyen beékelődik a hegyek közé, gazdasági életére is rányomja bélyegét. A főfoglalkozás itt a fakitermelés, a marhatartás, a vadászat és az erdő termékeinek az összegyűjtése.

Románia nagy földrajzi szótára is foglalkozott Prála eme funkciójával. „Amikor a medvéknek nincs mit enniük, mikor nincs makk, sem málna – a medvék kedvenc eledele a málna – a hegyekben, leereszkednek augusztusban, közelednek a hegylábakhoz, s kukoricával táplálkoznak, mikor még tejes érésben van. A Kárpátok utolsó ágai közt található Prála. Az ottani erdősűrűk biztos menedékek, jó búvóhelyek a medvéknek. Nagy számban összegyűlnek ott, ezért a terep medvevadászatairól híres.”¹ A medve itt nem érzi biztonságban magát, s meglátva a vadászt, azonnal támad, ezért nem kis veszélyt jelent az elejtése.

A hegyek bővelkednek erdei gyümölcsben, van itt málna, szeder, áfonya és eper. A falusiak maguk készítette nyírfahéjkosárban és dobozban gyűjtik ezeket. Vadalmából csigert készítenek. Égerfahéjból fekete festéket nyernek. Számos gyógynövényt is lehet itt gyűjteni. A határban dombos szántók vannak. Ezeken lucernát, herét, babot, törökbúzát, burgonyát és kendert termelnek.² Mivel kicsik voltak a földterületek, a '70-es években itt még sarlóval arattak.

1 Lahovari – Brătianu – Tocilescu: i. m. 165. o.

2 Racoviță: i. m. 200. o.

A továbbiakban 1974. évi expedíciánk adatközlőinek a névsorát közöljük: Huțu Ion – tanító, Baur József, Simon Ripsa, Dobos Róza, Lukács János Mária, Fasol Józsefné, Lukács Mária, Lukács Istvánné (János Mária), Lukács Józsefné, Lengyel Ekaterina, Anka Sándor, Barta Ilona, Hosszó Katalin, Márkos János, Ignác Anna, Pánczer Margit, Suditu Anna, Sztán Margit, Bács Róza.

Végül megemlítünk még néhány práleai és környékbeli helynevet. Kiemelkedések: Oușorul, Panait, Nyíres, Rotár, Prálai hegy, Prálai fennsík. Patakok: Kukóra, Prála, Căiuți patak. Falurészek: A magyaroknál, A románoknál (A moldvaiaknál).

CEANGĂII NORDICI

Săbăoani

Este un vechi târg moldovenesc, așezat în județul Neamț, la nord-nord-vest de orașul Roman, pe platoul ce separă bazinul Siretului de bazinul Moldovei. Săbăoani este unul dintre cele mai mari sate ale țării și cel mai mare centru unghuresc din Moldova. Mikecs László considera că în trecut, cea mai puternică grupare a maghiarilor din Moldova era cea nordică – în jurul localității Săbăoani – care constituie ramura rezultată în urma pătrunderii populației prin poarta Someșului.¹

Nicolae Iorga spune că această grupare a maghiarilor trăiește la nord de granița de odinioară a Ungariei, care se întindea numai până la apa Siretului și a Moldovei.² El consideră că Romanul, Săbăoanii și împrejurimile s-au format prin venirea unghurilor din sudul Moldovei. Acest fapt pare să fie contrazis de graiul vorbit, care nu are nimic comun cu cel secuiesc, specific populației maghiare din Moldova de sud. Aici menționez că limba vorbită de populația acestor sate nu este o limbă „stricată unghurescă” cum s-a răspândit zvonul, ci din contră: „păstrează vechea fonetică a limbii maghiare, care era vorbită înainte cu secole, în toată Ungaria, conservându-se

1 Mikecs László: *Csángók*. Budapest, 1941.

2 Nicolae Iorga: *România, cum era până la 1918*. vol. II, Editura Minerva, București, 1972. p. 178.

numai la periferiile izolate ale ungurimii, în sud, în Croația și în est, pe valea Siretului.

Această grupare se numără între cele mai vechi populații ungurești din Moldova, fapt cu care este de acord și marele istoric al poporului român, Nicolae Iorga, și nu este exclus să fi fost datată din primul mileniu, precedând chiar stabilirea ungarilor în cununa Carpaților, având patria cea veche Etelköz (Etelcuz), exact pe teritoriul Moldovei, între Siret și Nistru.

Prima atestare documentară a localității Săbăoani s-a păstrat în rapoartele Fratelui Bernardino Quirini – călugăr franciscan, episcop de Argeș, în provinciile Moldova și Valahia – despre afacerile episcopatului său, rapoarte făcute către Sanctitatea Sa Papa, în anul 1599, unde se poate citi următorul text: „Am vizitat de asemenea Citta Sabograni (târgul Săbăoani) și satele Berendești, Tomasiani, Lucaciani, Giudani și Luciani și încă altele vecine, unde am găsit pe toți locuitorii catolici, de neam ungar, în număr de 300 de familii, cam 1400 suflete. Biserica târgului e clădită din piatră și este mare, dar rău întreținută, cu acoperișul stricat...”¹ Săbăoani este amintit de toți misionarii, în multe dări de seamă figurează în rândul orașelor. Astfel în 1670 Giovanni Battista del Monte, în *Răspuns la un chestionar despre situ-*

1 *Calători străini în Țările Române*, vol. IV., 1972.

ația misiunilor din Moldova, la punctul 10 menționează: Cele mai importante orașe: Iasso, Kottinaro, Soboiano, Baia, Galazzo,¹ deci apare în rândul celor mai însemnate așezări și al celor mai populate.

Marele dicționar geografic al României scrie despre locuitori că existau „din vechime” și au trăit ca „țărani liberi.” Un document din anul 1606 mai 12, de la Irimie Movilă, zice că el a fost făcut danie de către acest Domn mănăstirei Secu împreună cu alt sat, Berendești. Acest document zice că acele sate, Săbăoani și Berendești, erau drepte domnești și populate cu unguri.²

În secolul al XVII-lea a avut de suferit multe încercări. În urma repetatelor invazii ale tătarilor și turcilor și a altor calamități, ca epidemia de ciumă, populația a fost de multe ori decimată. Până în 1670 nu a rămas nici a treia parte din populația existentă în timpul lui Vasile Lupu în toată Moldova. Aici trebuie să facem iarăși o remarcă, să combatem ipoteza lui D. Mărtinaș care susține ipoteza „schimbării populației”, că „toți catolicii unguri s-au refugiat în Transilvania”. Și e dat ca exemplu chiar Săbăoanii, care în 1687 a fost pustiit și o jumătate de secol și-a încetat existența, până în 1744, când apar aici locuitori noi – ceangăii –, români refugiați din Transilvania. Iată citatul: „Ungurii catolici s-au

1 *Arhivo storico...* vol. I. p. 233.

2 Lahovari – Brătianu – Tocilescu vol. V. 1900. p. 326.

refugiat în Transilvania... Săbăoani ...a fost de repetate ori jefuit și apoi incendiat”. „Ceea ce mai rămăsese din acest sat a fost distrus de o nouă incursiune turcească, în 1687, ultimele case fiind pârjolate, iar vechea biserică de piatră, ctitorie a principesei Margareta Mușatina, a fost jefuită și incendiată. Deznădejuți, lipsiți de apărare, supraviețuitorii salvați prin păduri, se refugiază în Transilvania. Timp de o jumătate de secol, satul pustiit își încetează existența. Abia în 1744 își fac apariția aici alți locuitori, veniți de peste munți...¹

Ipoteza șchioapătă însă, pentru că oricât de mare ar fi o calamitate, de multe ori rămân supraviețuitori dintr-o comunitate. Și iată cum arăta locul satului pustiit, în documente de după 1687: Misionarul Johannes Baptista Berkucze (Bărcuță), în 1692 răspunde la chestionarul întocmit de Sfânta Congregație și scrie: Biserica ruinată a fost reconstruită, chiar și el (Bărcuță) a contribuit cu 100 de taleri. „Prefectul și-a luat angajamentul că ține slujba din 3 în 3 săptămâni... Din 600, circa 45 s-au reîntors.”²

În 1696 (februarie-noiembrie) a avut loc recensământul populației catolice din Moldova. La Săbăoani (pct. XVIII) sunt înscrși 37 capi de famili, cu nume ca: Gal, Pal, Ember, Cantor,

1 Dumitru Mărtinaș: *Originea ceagnăilor din Moldova*. Ediura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

2 *Arhivo Storico...* vol. 513. p. 454-462.

Cadar, Dobos, Varga, Bilibocus, Desca, Ianoscha, Jacobus, Demetraschus, Gerghel etc.¹

Bernardino Silvestri în anul următor menționează mai mult de 50 familii.²

Din rapoartele repetate ale misionarilor și din numeroasele descrieri se conturează dovada incontestabilă a continuității populației catolice din Moldova. Deci ceangăii nu sunt niște refugiați români, care au schimbat populația veche, ci sunt urmașii acelei populații străvechi ungurești, care a sângerat de-a lungul veacurilor în apărarea civilizației vest și central europene, popor, care, printre primele în Europa centrală, a organizat un stat statornic, care a constituit multe secole un refugiu pentru toate popoarele din acest spațiu carpato-danubian.

Săbăoani, în secolul al XVI-lea, era deja cunoscut ca centru viticol însemnat, cu un export permanent în Polonia și în Transilvania. Bâlciul tradițional se ține la 29 septembrie.

În ziua de 24 aprilie, la Săbăoani a avut loc o răscoală înăbușită în sânge. Localnicii împreună cu cei din satele vecine, înarmându-se cu hârlețe și sape, s-au revoltat protestând împotriva recrutării forțate. Mișcarea localnicilor, asemănătoare cu aceea din Siculeni, s-a confruntat cu armata rusească aflată sub conducerea generalului Bidingoff. Măcelul s-a soldat cu 80 sau după alte surse cu 300 victime. Oamenii de la Săbăoanii au fugit

1 *Artivo Storico...* vol. 31. p. 470-482.

2 *Artivo Storico...*

și nu s-au mai reîntors decât la ordinul regelui Ungariei.¹

La sfârșitul secolului al XIX-lea avea 2462 locuitori, în majoritate unguri.²

Recensământul din 1930 a înregistrat existența în sat a 4374 locuitori romano-catolici.³ În 1992 au fost recenzați 9879 locuitori din care 9806 catolici.⁴ Nu a fost registrat nici un ungur cu toate că în presa contemporană a apărut protestul împotriva recenzorilor care au refuzat să înregistreze opțiunea declarată de cei recenzați în ceea ce privește naționalitatea. Oamenii au motivat că li s-a spus că în locul indicat pentru respectiva mențiune trebuie să scrie român.⁵

Profesorul universitar Táneczos Vilmos a organizat o cercetare la fața locului în urma căreia a apreciat că numărul vorbitorilor de limba maghiară în Săbăoani e 3000.⁶

Numele satului este de origine maghiară: Szabófalva = Satul croitorilor.

Denumirea românească provine din cea ungară Szabó – Săbău. Modul de denumire a localității este caracteristic secolelor XIII–XIV. Mai târziu, în se-

1 *Jerney János keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett. 1844 és 1845.* vol. I–II. Pest, 1851. p. 109

2 Lahovari – Brătianu – Tocilescu: *Marele dicționar geografic al României.* vol. V. 1902. p. 326.

3 *Mic dicționar Enciclopedic.* Editura Enciclopedică, București, 1972.

4 *Moldvai Magyarság.* 2002/3. p. 15.

5 Comunicat de Perka Mihály

6 *Moldvai Magyarság.* 2002/3. p. 17.

colul al XV-lea, au sosit refugiați din Transilvania, nemulțumiți din cauza lui Báthori István.¹

Din studiul lui Halász Péter rezultă caracterul medieval al localității. Era înconjurată cu un dig de pământ care atingea și înălțimea de 3 m și de un șanț adânc. Digului i se spunea Tserna-kertnek și era împărțit pe porțiuni care erau date în îngrijirea sătenilor. Arborii crescuți pe dig camuflau casele ca o pădure. În sat se putea intra numai prin porțile denumite jitarcapu sau orzokapu (porți de pază). Erau șase porți deschise la drumurile spre Ghiristi, Cheldesti, Roman, spre cimitir și spre drumurile spre hotarul satului, fiecare dintre ele fiind păzite de paznici.²

Iată și câteva denumiri din vatra satului și din hotar: Adam kutya, Boggyan kutya, Balazsok, Busuk Helye (locul pelerinajelor), Iszkola (Școala) Jitar kapu, Tsernakert (digul care înconjoară satul), Molom (Moara), Templom (Biserica), Tipografia, Bonyha, Ludastó, Misciciche, Rudak, Ugarak, Vaszut (Calea ferată), Szil etc.

Din Săbăoani se trag cei mai mulți intelectuali ceangăiești ca magistratul Mihai Rab, care cosponda cu Mózes Rubinyi, lingvist din Debrecen, istoricul localității Szászka Erős Péter, profesorii Perka Mihai și Margareta Perka, distinși cu medalia „Márton Aron” și cel mai vestit personaj, poetul cunoscut sub pseudonimul Lakatos Deme-

1 *Moldvai Magyarország*, 2002/3, p. 17.

2 *Moldvai Magyaróság*, 2002/7-8-9-10.

ter (numele adevărat fiind Demeter János), (1911-1974), a cărui primă poezie în ungurește a apărut în 1935. Poeziile sale au fost publicate în presa din Transilvania și din Ungaria. Aceste creații, pe lângă valoarea estetică sunt importante și ca document de grai ceangăiesc. Prin ele s-a dus vestea unei limbi moștenite din tată în fiu. Poeziile au fost scrise cu ortografie românească deoarece nu avea posibilitatea să cunoască ortografia maghiară, strămoșească. Lakatos Demeter a fost un mare poet al neamului ceangăiesc. Poeziile sale reflectă graiul populației Săbăoanilor, care este mai apropiat de limba maghiară medievală (de pe vremea regelui Mátyás) decât cea care se vorbește astăzi.¹

Alți intelectuali s-au încredințat în slujba puterii și au obținut merite în activitatea lor prestată în interesul românizării ceangăimii, ca Mai Robu, episcopul ienicer și Ion Robu, arhiepiscopul din București, unul dintre principalii factori care împiedică introducerea și folosirea limbii maghiare în ceremonia bisericească din Moldova.

Roman

În brăul așezărilor locuite de ceangăii de nord, orașul Roman s-a format pe terasa Siretului și a Moldovei, pe platforma cuprinsă între cele două

¹ Halász In *Moldvai Magyarság*. 2001/12 p. 14.

râuri. Se află la o altitudine de 195 m deasupra nivelului mării. Are o populație de 80 000 de locuitori. Este așezat în centrul văii Siretului, la o distanță de 44 km de Bacău și la cca. 70 de km de Suceava. Se află la răscruce de drumuri importante, de-a lungul șoselei naționale nr. 2 (E20), care se bifurcă în valea Moldovei, unde drumul nr. 15 se îndreaptă spre Piatra Neamț, după care traversează Carpații.

În ciuda importanței sale strategice și a trecutului glorios, Roman a fost un orașel mic până în anii 1950. De atunci, industria orașului a luat un mare avânt. Fabricile vechi, cea de zahăr și șantierul de piese mecanice au fost modernizate. Au fost puse în funcțiune mari unități industriale, ca Uzina Siderurgică, producătoare de țevi de oțel cu calibru mare și mai multe unități constructoare de mașini și a materialelor de construcții. Astfel au fost înființate: o uzină producătoare de utilaje de foraj, una de piese de schimb pentru tractoare, cea a prefabricatelor din beton și o mare întreprindere de ceramică. De altfel, Roman era un centru tradițional al materialelor de construcții, fiind un loc vechi de producție a cărămizii. Prin aceste uzine de importanță republicană Roman a devenit un oraș însemnat al industriei Moldovei.

Roman era reședința județului cu același nume, astăzi municipiu în cadrul județului Neamț. Este un important centru industrial, comercial și cultural. Are numeroase școli, spitale și alte insti-

tuții. Muzeul de Istorie păstrează o colecție bogată ilustrând cultura ceramicii de Cucuteni (arheologie). Este însemnat și Muzeul de Științe Naturale. Dintre numeroasele sale monumente, statuia lui Miron Costin se ridică chiar în piața în care el a fost decapitat. Dintre clădirile publice spitalul, palatul administrativ, palatul bancar, gimnaziul, școlile și cazărmile sunt vechi. În afara acestora, numeroase noi clădiri, palate publice, cartiere de locuit și parcuri fac mai variat și mai atrăgător aspectul acestui frumos oraș.

Cele mai însemnate obiective turistice sunt ruinele cetăților, de exemplu ruinele cetății construite cu valuri de pământ și palisade de către voievodul Roman I. între anii 1391–1394, precum și cetatea nouă construită de Ștefan cel Mare în două etape, în 1466 și în 1483. Este de remarcat Complexul Episcopal din str. Alexandru cel Bun nr. 5. În biblioteca episcopiei sunt păstrate numeroase manuscrise (peste 190) și peste 700 de cărți vechi. Principala construcție a acestui complex este biserica înălțată de Petru Rareș și fiul său Iliăș între 1542–1550, cu hramul Sfânta Paraschiva. Se păstrează, în interiorul ei, picturi murale cu o valoare artistică deosebită. Biserica este înconjurată de trei rânduri de construcții, aparținând episcopiei Romanului.

Cealaltă biserică importantă, monumentală, este Biserica Precistei Maria în str. Nicolae Titulescu nr. 2, care a fost fondată de soția voievodului

Alexandru Lăpușneanu, Doamna Ruxandra. Biserica Albă sau Biserica Voievodului Sfânt (în str. Veronica Micle, nr. 17) a fost clădită în secolul al XVII-lea de spătarul Vasile Cantacuzino în anul 1695, în locul unei biserici mai vechi, construită de voievodul Ștefan Tomșa.

Așezarea pitorească deosebită a acestui oraș a fost menționată și de Marc Bandinus, vicariul apostolic al Moldovei, care în raportul său din anul 1648 a subliniat că situarea localității era deosebit de plăcută.¹ Misionarul franciscan Gegő Elek în însemnările lui de drum scria că „mai frumos oraș în Moldova nu am văzut”.² Marele istoric român Nicolae Iorga, în Descrierea Țării de la începutul secolului al XX-lea a subliniat, că este un oraș frumos și curat, mult mai îngrijit decât Bacăul. Are clădiri frumoase și drumuri pietruite.³

Prima atestare documentară a avut loc în anul 1392, dar localitatea a existat și în perioada anterioară.⁴ Conform tradiției, a fost fondată de domnitorul Roma I. în jurul unei fortificații de lemn și pământ, în anii 1391-94. Asupra existenței anterioare referă și faptul că a figurat și pe lista orașelor galițiene sub denumirea „Romanov

1 Codex Bandinus In Domokos 1987. p. 395.

2 Gegő Elek: *A moldvai magyar telepekről*. Buda, 1838. p. 24.

3 Iorga vol. II. 1972, p. 174.

4 Petru Condrea: *Dicționar geografic al județului Roman* 1891. p. 99.

torg na Moldove” (cu sensul „târgul Romanovilor”).¹

Mai mulți călători străini au atestat denumirea ungurească a acestui târg, menționând numele și astfel dovedind că și această denumire a fost răspândită în acea vreme. Astfel Reichenstorffer, în opera sa *Descrierea Moldovei*, editată la Viena în anul 1541, în textul său latin menționează orașul sub numele de Romaniwasar (Románvá-sár).²

Originea medievală este dovedită și prin inscripția ștampilei vechi „Sigillum civium de foro Romani”. Istoriograful român Constantin Giurescu pe baza caracterului gotic al literelor latine, consideră că nu poate fi mai nouă decât secolul al XIV-lea. Schița străzilor centrale reflectă influența așezărilor transilvănene și a celor din valea Tisei superioare.³

În anul 1467 orașul Roman a fost incendiat de oastea lui Matei Corvin în drumul ei spre Suceava, iar în anul 1476 turcii l-au ars; dar a fost reconstruit repede. Ștefan cel Mare a construit o fortăreață de piatră pe lângă oraș. În timpul domniei lui Alexandru cel Bun, în anul 1408 a fost fondată episcopia ortodoxă din Roman. După

1 Binder 1982. p. 112.

2 Constantin Giurescu 1967. 261–269. In Binder 1982. 112. p.

3 Eugenia Greceanu: Structura urbană a orașului Roman, mărturie a trecutului istoric. Monumente istorice și de artă. vol. II. 1975, 30–40. p. In Binder p. 112.

cum scrie cronicarul Ștefan Logofat, eparhia era formată din județele Roman, Bacău, Putna, Tecuci, Tutova și Vaslui. Episcopia acestui oraș a purtat multă vreme numele de mitropolie și se numea Mitropolia Țării de Jos. De la începutul secolului al XVII-lea mitropolitul Sucevei, cel din capitală, a menținut exclusiv pentru sine titlul de mitropolit, lăsând celui din Roman numai numele de episcop, care însă a însemnat locul al doilea după mitropolitul țării.¹

Târgul Roman din vechime a fost reședința ținutului cu același nume. Ținutul avea doi pârcălabi, iar orașul avea administrația sa proprie formată din șoltuz ca președinte și din 12 pârgari.

În timpul lui Ștefan cel Mare orașul Roman era un târg cu un venit însemnat. Se țineau iarmaroace anuale de Sfântu Ilie în ziua de 20 iulie și se plătea vama domnească. În vechime, acest oraș ca și Hârlău, Vaslui, Bacău și Bârlad, era loc de ședere al domnitorului.²

Teritoriul orașului Roman din cele mai vechi timpuri a fost în proprietatea statului, și treptat a trecut în proprietatea episcopiei. Dintr-un document din anul 1712 reiese că episcopul Pahonie al Romanului a fost împuternicit să ia dijmă de la toți aceia care cultivau pământul pe moșia târgului.³

1 Petru Codrea: *Dicționar geografic al județului Roman*. București, 1891. p. 100.

2 Ibidem p. 101.

3 Ibidem p. 102.

În anii următori și în alte două documente, datate din 1721 și 1722, voievodul Mihai Racoviță a specificat că episcopia poate să ia dijmă după fiecare loc cuvenit din cuprinsul târgului: „pâne, fân, grădini, etc.” Pe lângă acestea a mai încasat încă 2 bani de la cei care vindeau ceva în târg.¹

Istoria orașului este o luptă îndelungată cu episcopia, care nu dădea nici o atenție privilegiilor acordate orășenilor de către Ștefan cel Mare. În anul 1616 nemulțumirea a atins punctul culminant. În anul 1756 a fost donată episcopiei și moșia târgului de către domnitorul Mihai Racoviță.

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea locuitorii orașului cu mari sacrificii au putut răscumpăra vatra orașului și o parte a moșiei lui. În ziua de 17 august al anului 1844 comunitatea orașului s-a înțeles cu episcopia în următoarele condiții:

– episcopia cedează dreptul de proprietate asupra vetrei orașului și a unui teritoriu de 330 fălci (1 falcă = 1,43 ha) în folosul orășenilor;

– episcopia trebuia despăgubită prin cumpărarea unei moșii care să producă un venit de 500 de galbeni;

– podul Moldovei rămâne în proprietatea episcopiei, lăsând locuitorilor libertatea de trecere prin vaduri sau pe gheață în timpul iernii;

– morile de apă de pe Bistrița rămân în posesiunea episcopiei;

¹ Ibidem

– clădirea episcopiei și împrejurimea ei, precum și alte 15 case din care 13 locuite de servitorii episcopiei, vor fi scutite de orice impozit sau dări. (Această învoială a fost aprobată și votată și de guvern în anul următor.)¹

Conform condițiilor expuse mai sus orășenii au cumpărat două moșii: una în ținutul Fălciu, anume Cordenii pe Crasna și alta în ținutul Neamțului, Cosmanii pe Orbic, și le-au dat în stăpânirea episcopiei.²

Târgul Roman din vechime era sediul mai multor bresle, ca cea a blănarilor, a croitorilor, a bărbierilor, a cojocarilor, a calicilor (a mișeilor), a ciocoilor etc. Dintr-un uric al lui Ștefan cel Mare din 1458 reiese că în Roman erau mulți săraci care formau un fel de asociație, pe care domnitorul a ordonat-o sub jurisdicțiunea episcopiei. În ziua de 21 ianuarie 1704 asociația era organizată în breasla mișeilor, având starostele lor, iar membrii erau scutiți de dări către stat.³ O altă breaslă curioasă era breasla ciocoilor. Dintr-un document emis la 20 aprilie 1718 de domnul Moldovei, Mihail Racoviță, reiese că această breaslă se compunea din 30 oameni holtei, destinați pentru astrucarea oaselor celor morți, mai ales ale străinilor și ale nememicilor. Și ei aveau starostele lor

1 Ibidem p. 103.

2 Ibidem

3 Ibidem p. 101.

și depindeau de Episcopia de Roman. La fel au fost scutiți de dările către stat și ei.¹

În ziua de 6 august se organizau târguri naționale. Acestea erau cele mai însemnate după cele din Fălticeni, și au avut o durată de până la 10 zile. (Odinioară aceste târguri au fost ținute în 20 iulie.) Erau și târguri săptămânale, în fiecare marți, acolo se vindeau numeroase vite. Orașul avea 3 piețe de târg.

În secolele XIV–XVI orașul Roman a fost unul dintre centrele comerciale și manufacturiere ale Moldovei, denumirea lui în limba latină era: Romano Forum, în limba română: Roman, în limba maghiară: Románvásár sau Románújvár, iar în limba germană: Roman Mark. Istoriograful Constantin Giurescu a menționat că în Romanul medieval au trăit împreună români, maghiari, sași și armeni. Numeroase documente dovedesc că acest târg era locuit din cele mai vechi timpuri și de alte naționalități.

Reichenstorffer, în opera sa *Descrierea anonimă a Moldovei*, apărută în anul 1541, a menționat orașul sub numele unguresc „Romanwasar”² iar Belsius Ion în scrisorile lui către Maximilian Habsburgic, în 13 aprilie 1562 s-a adresat din „Romanwarash”³ și în 30 iunie din „Romanwasar”.⁴

1 Ibidem p. 101.

2 *Călători străini despre Țările Române*. vol. II. 1968. p. 209.

3 Ibidem p. 139.

4 Ibidem p. 205.

Episcopul Bernardino Quirini în anul 1599 a apreciat populația orașului Roman la 400 de familii, dintre care doar 25 de familii catolice cu 138 de suflete ungurești și săsești.¹ Andrea Beguslawich în anul 1623 a dat știre despre 72 de capi de familii ungurești care au aparținut preotului din Săbăoani (Binder).

Marco Bandini în 1646 a găsit doar 6 case locuite de catolici, dar a specificat că odinioară ungerii și sașii au locuit în mai mult de 300 de case.²

Misionarul Baksici (Deodatus) în 1641 a găsit doar 25 de adulți și 6 copii unguri catolici, însă a dat știre despre existența a 260 de capi de familii români (1500 persoane) și 80 de capi de familii armene (450 persoane).³

În registrele comerciale din Brașov din anii 1520-40 au fost menționate mai multe persoane având denumiri de români, maghiari, armeni și sași din orașul Roman, care au ținut legături cu Brașovul: Isaia, Ianoș, Ivan, Coman, Kovács, Tamás, Crăciun, László, Luca, Max Weber, Velte, Stoica etc.⁴ Iată o nouă dovadă a caracterului multietnic al orașului Roman de odinioară.

1 Ibidem vol. IV. p. 42.

2 *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467-1706.* vol. II. 1989. p. 345.

3 *Călători străini...* vol. V. 1974. p. 243.

4 Binder 1982. p. 113.

În anul 1588 șoltuzul orașului (primarul) era Domokos Demeter, de la care s-a păstrat o scrisoare în cazul de moștenire a unui curelar venit din Sighetul Marmației. În textul scrisorii se vedește conviețuirea mai multor pângari de origini diferite. „Noi, cei din Romanwasar, din Țara Moldovei, unguri, vlași, sași aducem la cunoștință recunoștința noastră... tuturor păturilor de neamuri, judecătorilor, pângarilor, ...Anno 1588 Domokos Demeter judex oppidi Roman”.¹

Marcus Bandinus a menționat că parohia romano-catolică avea 8 podgorii. Dintre acestea două aparțineau ungarilor în Lukácshegy (în promontorio Lukácshegy), iar sașilor 6 în Zombrik (în promontorio Zombrik).²

În Roman s-au așezat și refugiați husiți unguri. Nunțitul papal a raportat că ungurii, care au fost infectați de eretica husită, s-au reîntors la religia catolică.³

Din secolul al XVII-lea în consiliul orășenesc condus de șoltuzii și de pârclăbii cetății domnești puține menționări sunt despre orășenii maghiari și sași. În anul 1688 pe lângă șoltuzul Buda apar mai multe nume de locuitori români.

În concluzie putem constata că în centrul regiunii locuite de ceangăii de nord, episcopia fon-

1 Ibidem

2 *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467—1706.* vol. II. 1970. p. 390.

3 Domokos 1987. p. 124.

dată în secolul al XV-lea a dat oraşului un caracter multiethnic de la început (maghiar, român, sas, armean), care treptat s-a românizat.

S-a desfiinţat existenţa Romanului ca parohie catolică independentă, având un număr minim de credincioşi, şi a fost deservit de către preotul din Săbăoani. Biserica catolică a fost părăsită. Clopotele au fost luate de misionarul Ion Battista Bărcuţă şi au fost aduse la Cotnar. Viile avute au fost întreţinute de cotnăreni. Totuşi prin atracţia forţei de muncă şi prin aşezarea centrală, prin importanţa economică, administrativ oraşul Roman a avut un rol important în viaţa aşezărilor ceangăieşti de nord.

Pe la sfârşitul secolului al XIX-lea s-a clădit o capelă catolică şi în secolul al XX-lea a fost construită şi o nouă biserică catolică pentru cei care s-au îndreptat din comunele din împrejurime spre oraş. În urma industrializării, mii de oameni s-au aşezat în municipiul Roman şi cu ocazia recensământului din 7 ianuarie 1992 din cei 80328 de locuitori ai aşezării 11 828 s-au declarat catolici, constituind un procent de 14,2%.

Huşi

Municipiu în judeţul Vaslui, Huşul este situat în estul Moldovei, la 17 km de Vaslui şi la 40 km de Iaşi, pe lângă drumul naţional DN 24, la bifur-

cația cu DN 24 B. Este așezat într-o depresiune spațioasă, între Podișul Central-Moldovenesc și Dealurile Fălciului, înconjurată la nord-vest de Culmile Lohanului, care se leagă cu Dealul Ruscăi la sud-est. Acesta din urmă are formă de semicerc, cu trei piscuri înalte: Cotoiul, Vulpea și Voloșenii. La nord-est, se ridică întinsul platou Dricu.

Depresiunea are o suprafață ondulată, defalcată de terase și văi, este deschisă spre est, către valea Prutului și este udată de pârâul Huși. Rama deluroasă este acoperită de păduri de foioase – de fag și de stejar –, amestecate cu tei și carpeni, livezi și vii.

Mărturia descoperirilor rezultate din săpături arheologice dovedesc că în decursul istoriei, după perioada neolitică, pe acest teritoriu, de mai multe ori, s-au format așezări omenești.

Originea orașului se pierde în negura vremii. Istoria orașului păstrează mai multe mărturii ale trecutului maghiarilor din Moldova. Conform tradiției, în trecutul îndepărtat exista aici o așezare secuiască în comuna Epureni, la locul numit Bența, care a fost pustiit de tătari. Locuitorii și-au părăsit casele și au fugit în pădurile seculare, așezate în zona orașului de astăzi.¹

Întrucât despre Huși nu s-a păstrat nici un document din perioada premergătoare domniei lui

¹ Constantin Chiriță: *Dictionarul geografic al județului Fălciu*. 1893. p. 110.

Ștefan cel Mare, se presupune că apariția localității este în legătura cu dispariția târgului Sărata, care exista mai înainte pe malul stâng al Prutului și care dispăruse. Probabil că și locuitorii acestuia s-au mutat în Huși, aflat într-un loc cu mult mai ferit.¹

Sunt indoilei și în privința originii denumirii orașului. Unii cercetători, ca Hașdeu și Timon consideră că orașul a moștenit denumirea dată de întemeietorii acestuia, husiții unguri, care fugind din vestul Ungariei în secolul al XV-lea au denumit localitatea după fondatorul acestei religii Jan Hus.² Sunt însă alții care explică altfel această denumire. Astfel s-a ridicat și posibilitatea originii după numele unui boier, care avea pământuri în această zonă. Într-un hrisov datat 13 martie 1489 „servitorul Stanciu, fiul lui Jurju Husu, a vândut lui Lupu Armașul o săliște de peste Prut, unde a fost târgul Sărata, mai sus de gura Sărățel, pentru 38 galbeni tătărești.”³ Un alt hrisov de la Ștefan Vodă, datat 1495, ghenar 20 fata Husului împreună cu mătușa Nastea au vândut a 1/4-a parte din satul Beresti... lui Neagu Dumia și fratelui său Bălos pentru 25 galbeni tătărești.⁴

Denumirea Husu este de origine slavă și înseamnă gâscă, care a apărut în acea vreme ca și

1 Ibidem 112. p.

2 Ibidem 109. p.

3 Ibidem 110. p.

4 Ibidem

denumire de persoană. O altă versiune a denumirii o aduce tot în legătură cu locuitorii unguri ai satului vecin Cornii. Din vechime, pe locul unde este târgul, a fost o măcelărie de la care locuitorii din Cornii cumpărau carne, care în limba maghiară este numită „huş”.¹

Ioan Bogdan, în volumul său „Documentele lui Ştefan cel Mare” stabileşte că Huşi, ca nume de târg, nu are a face cu porecla „gâscă”, nici cu ungurescul hús = carne. Huşii îşi trag originea, cum recunoscuse şi Bogdan Petriceicu Haşdeu, de la husiţi, denumiţi în secolul al XV-lea „huşi”. Dacă oraşul de azi şi-ar fi luat numele de la un prim proprietar, Huşul, s-ar fi numit Husuleşti, Huseşti sau Huseni. Nici un învăţat serios nu poate să fie de altă opinie în această privinţă. Husul, alias Gâscă, sau Gâsca alias Husul, sunt ecuaţii ridicole.²

Documentele din evul mediu arată că numirea provine de la husiţi, care au fost alungaţi în 1460 din Ungaria şi au căpătat permisiune de la voievodul Ştefan cel Mare să se aşeze acolo. Ei au fondat acest loc şi în amintirea lui Jan Hus i-au dat acest nume.³ Aşezarea lor în Moldova a fost subliniată si de mai multe izvoare publicate de Giurescu.⁴

1 Ibidem p. 108.

2 Bogdan vol. II. 1913. p. 191.

3 Kronstadter Kalender 1750 In Binder 1982. p. 123.

4 Giurescu 1967. p. 238-241.

Mai mulți călători străini au indicat denumirea orașului în limba maghiară. Astfel Reichenstorffer, secretarul împăratului Lipot l-a menționat sub numele (Husztváros) în opera sa *Descrierea Moldovei* publicată în 1541.¹

În 1547 într-un izvor german e consemnat primarul și consiliul orașului Husztvár în legătura cu dijma de viță de vie a unui cetățean pe nume Kobak Ambrus²

Mai multe documente din secolul al XVI-lea dovedesc, că în consiliul orășenesc erau și unguri și români. În anul 1606 șoltuzul Zole figurează într-un contract de vânzare-cumpărare iar în 1609 pe lângă șoltuzul hușean figurează mai mulți „oameni buni” între care orășenii cu denumirile Lőrincz și Egyed Máté, mărturisind în problema vânzării unei porțiuni de pământ.³

La sfârșitul secolului al XV-lea, orașul devine sediul unei episcopii ortodoxe, la fel ca și Romanul. Episcopia a pus mâna pe moșia orașului și a silit locuitorii ca să plătească dijma.

Ștefan cel Mare, încă din secolul al XV-lea, a ridicat localitatea la rang de târg și a construit un palat regal, care a servit deseori ca loc de ședere al domnitorilor. În ziua de 19 martie 1554 solii transilvăneni sosiți la Huși l-au găsit

1 *Călători străini despre Țările Române*. vol. I. 1969. p. 199.

2 Giurescu 1967. p. 238-241.

3 Binder 1982. p. 124.

pe domnul Moldovei de atunci, Alexandru Lăpușneanu.¹

Descrierea cea mai completă a orașului vechi o putem citi în *Codex Bandinus*. Episcopul a ajuns acolo la data de 2 noiembrie 1646 și a caracterizat așezarea în felul următor: „Orașul este așezat în trei culmi despărțite de gropi adânci pentru care îl putem denumi orașul cu trei culmi. Spre est, în apropiere, pe un deal larg, se găsesc viile. În vest și în sud se ridică culmi acoperite de păduri. În partea de nord se ridică mănăstirea episcopului schimatic.”² Biserica catolică, așezată pe un loc frumos, nu are formă de biserică, privită din afară pare ca o casă oarecare de lemn, tencuită cu noroi și acoperită cu paie.³

În timpul lui Bandinus, Huși era cea mai populată localitate de catolici. Cu ocazia recensării din anul 1646 figurează cu 124 de capi de familie și 682 de suflete: „Locuitorii acestui oraș sunt unguri și valahi, dar cu mult mai mulți unguri care în toate sunt mai distincți întrucât cele mai joase părți ale localității au fost cedate valahilor. Cu toate acestea, funcția de primar se schimbă între ei în felul următor: Dacă într-un an, primarul e ungur, în anul următor va fi un valah (român), în astfel de schimburi se duc serviciile.”⁴ Bandinus a

1 *Călători străini despre Țările Române* vol. II., 1970. p. 107.

2 *Codex Bandinus* In Damokos 1987. p. 353.

3 *Ibidem*

4 *Ibidem* p. 354.

înșirat și numele capilor de familie. Cele mai frecvente nume erau: Vidua, Csöbörösöki, Szabó, Szöcs, Rab, Róka, Imreh, Szarka, și apar și alte nume, ca Vaszlai, Jászvásári, Huszti, Kádár, Kerekes, Vidéki etc.¹

Episcopul din Sofia, Bakšić Deodatus, cu ocazia vizitei din anul 1641 denumește localitatea Huși oraș (citta). A menționat, că este oraș deschis, nu are ziduri, însă se consideră „civitas” deoarece este sediul unei episcopii ortodoxe. Relatează despre 400 adulți și 95 copii catolici care cunosc limba maghiară cât și pe cea română. În biserică cântă ungurește cu conducerea diaconului.²

Românii, treptat au devenit majoritari, dar și colonia catolică s-a păstrat până în ultima vreme. Conform raportului din anul 1643, numărul catolicilor era 411 suflete și 81 capi de familie. În suburbii au trăit 110 capi de familie greco-catolici.³

Misionarul franciscan Antonio Angelini ne-a dat relații despre starea apărută după invazia tătarilor. El a găsit numai 30 de case locuite de catolici. Biserica era acoperită cu paie, iar preotul nu avea casă. Plăteau preotului o căldare de vin, $\frac{1}{2}$ măsură de făină și câte 2 denari de fiecare casă. Plata nu ajungea și mai trebuiau alte completări,

1 Ibidem p. 436-437.

2 *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467-1706.* vol. I. 1989. p. 209.

3 *Călători străini despre Țările Române.* vol V. 1975. p. 179.

deoarece preotul a avut nevoie de haine, cal și servitor, fiind multe locuri pustiite cu cuiburi de tâlhari și de tătari.¹

În secolul al XIX-lea, catolicii din Huși nu au mai păstrat limba veche și au trecut la folosirea limbii române, atât în religie cât și în viața socială. Datele schematismului din 1851 au arătat, că limba folosită în parohii și în cele 6 filiale era limba română. Menționau un efectiv de 2098 de suflete catolice.² Nu s-a schimbat situația în privința limbii folosite nici în schematismul din 1875, când în cele 2 filiale au înregistrat 2482 persoane catolice.³

În *Dicționarul geografic al județului Fălciu*, care a apărut în 1893 se caracteriza proveniența catolicilor în felul următor: „Husiții alungați în 1460 din Ungaria au căpătat permisiunea de la voievodul Ștefan cel Mare de a se așeza acolo. În 1571 s-au convertit cca. 2000 oameni, dar denumirea orașului nu s-a schimbat. Și, într-adevăr, urmașii acestor unguri îi găsim până astăzi în împrejurimile Romanului și în partea dinspre miază-noapte a Hușilor, în satul Cornii, locuit de unguri papiști. Din documentele episcopiei se poate deduce că acești unguri s-au amestecat cu

1 Ibidem VII. p. 339.

2 Schematismus S. Missionis Romano-Catholicae in Principatu Moldaviae In Domokos 1987. p. 118.

3 Ibidem

poslujnicii, oamenii aduși din alte țări, în deosebite rânduri, spre serviciul episcopiei.¹

La finele veacului al XIX-lea pașiștii (catolicii) aveau în târgul Huși o capelă cu cimitir aproape de episcopie, învechită pe care ei ar fi vrut să o înnoiască în timpul când era episcop al Hușilor Veniamin Costache, dar acesta nu le-a permis, deoarece în Cornii mai aveau în marginea Hușilor o altă biserică gotică. Apoi a ars acea biserică veche și după mai multe cereri repetate de a o rezidi au fost refuzați de episcopi. Episcopul Meletie le-a interzis categoric acest lucru. Catolicii, să nu piară dreptul lor de a reclădi biserica, și-au adus morți ca să fie înmormântați în zona vechii capele.²

Peste 10-15 ani, la începutul secolului al XX-lea, Nicolae Iorga face cunoscut faptul că în locul vechii biserici s-a înălțat o catedrală în stil gotic care întrece cu mult ca măsură și eleganță greoaia noastră biserică episcopală. E aproape gata și poate fi socotită ca o podoabă a orașului.³

În anul 1890 orașul Huși avea 12 660 de locuitori dintre care numărul catolicilor era 1838 care au format 15% din populația orașului. Împreună cu populația satului Cornii Unguri, (care de atunci

1 Constantin Chiriță: *Dicționar geografic al județului Fălciu*. Iași. 1893 p. 109.

2 Ibidem

3 Iorga vol. II. 195. p. 1972.

a devenit parte a orașului) numărul lor a depășit 2500 de suflete.¹

Nicolae Iorga ne-a demonstrat cât de adânc se înrădăcinează conștiința acestor oameni. „Pe un deal te urci în satul catolicilor... Locuitorii, care nu știu decât românește, sunt toți catolici și-și aduc aminte, că sunt unguri. Chiar tipul lor pare deosebit de al țărănilor noștri.”² Aceasta este subliniată și de cifrele recensământului din 1930. Din cei 17 130 de locuitori 3983 a fost numărul romano-catolicilor, dintre care 324 s-au declarat de naționalitate și de origine maghiară, și 16 își având limba maternă maghiară.³

Localitatea a fost declarată oraș în anul 1824, ca reședință a județului Fălci s-a ridicat între orașele cele mai însemnate din Moldova, fiind și un renumit centru de vinificație. În prezent are 33 500 de locuitori și din anul 1995 a fost declarat municipiu în cadrul județului Vaslui. Este un centru industrial important. Are industrie de mașini unelte, de mobilă și încălțăminte, textile: bumbac (tricotaje, confecții), și de lână (filaturi și țesături), precum și industrie alimentară, de conserve (fructe și legume), a produselor lactate și a băuturilor răcoritoare. Este centru pomicol și viticol. Vinurile hușene au fost apreciate și de domnitorii Moldovei. Astfel Dimitrie Cantemir a

1 Chirișă 1893. p. 109.

2 Iorga 1972. p. 195.

3 Domokos 1987. p. 256.

socotit vinurile hușene, ca fiind de al doilea ordin, imediat după cele din Cotnari. Dintre fructe, gutuile și merele erau socotite tradiționale, ca specialități hușene.

Hușul de astăzi se prezintă ca un oraș modern, cu cartiere de blocuri de locuințe și cu parcuri. Parcul tradițional al orașului este Grădina Publică cea veche, cu un local de teatru. Dintre monumentele arhitectonice amintim Biserica Episcopală cu cele două turnuri (str. Kogălniceanu Nr. 11), ctitoria lui Ștefan cel Mare din 1494–1495. Biserica poartă hramul sfinților apostoli Petru și Pavel. Tătarii au ars-o, de aceea a fost reconstruită în anul 1711. Mai târziu a fost reînnoită la mijlocul secolului al XVIII-lea și a fost restabilită după marile cutremuri. În anii 1890–1891 interiorul a fost pictat de artistul Gheorghe Tătărescu.

Palatul Episcopal ridicat în anii 1782–1792 era clădit pe fundamentele Curții Domnești de odinioară. În anul 1948 Episcopia Huși a fost unită cu cea de la Roman, dar în anul 1996 a fost reînnoită.

Putem să mai amintim biserici vechi, ca biserica Sfântu Dumitru, construită în secolul al XVIII-lea, Biserica Sfinților Voievozi, construită în 1770, Biserica Sfântu-Gheorghe, din 1858–1868.

Mai menționăm Muzeul Orășenesc (Str. Mihai Kogălniceanu Nr. 19) care se poate mândri cu valoroase colecții istorice, arheologice și etnografice. În ultima colecție se păstrează covoare

valoroase și uneltele specifice meșteșugurilor tradiționale. Are și Muzeu de Vinificație.

S-a păstrat și o tradiție interesantă, așa după cum se afirmă în Dicționarul Geografic: În fiecare an, locuitorii din Huși și Conii se duc la locul numit Bentea sub conducerea preotului, unde a existat biserica lor veche, și îngenunchind se roagă pentru sufletele celor care au murit. După ceremonie se reîntorc acasă.¹

Cotnari

Continuăm prezentarea cu un vechi târg moldovenesc, în care majoritatea populației, de-a lungul veacurilor, a fost catolică, ungurească și săsească. Strămoșii acestei populații au introdus viticultura în Moldova și au jucat un rol deosebit în viața economică și culturală a acestui ținut. În Cotnari a dispărut limba maghiară, păstrându-se doar tradiția originii și cele mai faimoase vinuri din România, care s-au născut prin transplantarea și prin aclimatizarea viilor de Tokaj (Ungaria) în Moldova.

Cotnari este un sat – centru de comună în județul Iași, pe linia Pașcani–Hârlău, la cca. 10 km de ultimul și la 53 km de Iași, în sud-estul colinelor

¹ Chiriță 1893. p. 111.

Dealului Mare, într-o vale secundară a Bahlu-ului.

Localitatea datează din secolul al XVI-lea, făcând parte dintre așezările vechi ale Moldovei. Legenda formării localității e amintită în raportul lui Bandinus astfel: „Acest meleag a fost denumit după primul săditor de viță de vie. Odinioară, acest ținut plătea tribut regelui Ungariei. Odată voievodul s-a dus la Buda, la rege și gustând faimoasele vinuri ungurești s-a arătat îndurerat că în ținutul lui roditor nu se face vin. A cerut regelui un om priceput ca viticultor. L-a și primit în persoana germanului pe nume Gutnar. Acest om a străbătut toată Moldova, în căutarea dealurilor și munților prielnice pentru cultura viței de vie. Găsind acest loc ca cel mai potrivit l-a socotit prielnic pentru fondarea unui oraș viticol. A sădit butucii de viță și-apoi s-au construit colibe în jur. Acest loc a fost denumit, după fondator, Gutnar. Așa s-a ajuns, apoi, la denumirea Kotnar.¹

A fost menționat documentar ca târg din 1448, sub denumirea de Kotnar.² În 1453 apare ca Kotnarea, în 1589 Kotnár.³ La Reymondi apare sub numele de Cotnar, la Bandinus Kuthnar. De atunci se folosește denumirea de astăzi: Kotnár, Kotnar sau Cotnar.

1 Codex Bandinus In Domokos 1987.

2 Mihai Costăchescu: *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*. vol. II. Iași, 1932. p. 631.

3 Hurmuzaki Exodiu de: *Documente privitoare la istoria Românilor*. București, vol. III. 1880-1888. p. 108.

În documentele istorice sunt foarte numeroase mențiuni și descrieri despre acest oraș. În secolul XV–XVI. era primul oraș al Moldovei cu pârcălabi renumiți și mulți oameni conducători, care îndeplineau servicii principale pe lângă voievod.

Un hrisov din 5 septembrie 1587 menționează 3 biserici catolice frumoase și vechi, în care populația săsească și ungurească avea școli. În 1599 au construit încă o biserică, care a fost sfințită de preotul Gevert Dániel, originar din Transilvania.¹ În 1606 aproape toți locuitorii din Cotnari erau catolici, unguri (mai mulți) și sași (mai bogați). În 1629 episcopul din Bacău a sfințit unul dintre altare în cinstea Fecioarei Maria. În 1631 cotnărenii cer preot, care să știe ungurește și nemțește.² Românii au avut o biserică de lemn.

Secretarii și copiștii voievozilor au fost aleși dintre catolicii cotnăreni datorită faptului că erau cunoscători ai limbilor maghiară, germană și latină. Aceste limbi au fost predate în școlile cotnărene, cum afirmă și Quirini în raportul lui.³

Papa Grigore al VI-lea a numit în 1590 pe italianul călugăr franciscan Bernardio Quirini, din Candia, episcop de Argeș și Bacău, cu sediul în Bacău. Din cauza situației confuze în urma epidemiei de ciumă și a invaziilor tătărești a ajuns în Moldova numai în anul 1597. A cutreierat eparhia

1 Domokos 1987. p. 541.

2 *Scrisoarea catolicilor din Cotnari*. Arm. I-XVII. no. 1810.

3 *Călători străini în Țările Române*. vol. IV. 1972. p. 40.

lui și la Cotnari a găsit 198 familii și 1083 locuitori unguri și sași. Preotul era un transilvănean, pe nume Dániel, și Cotnarul era singura localitate unde funcționa școala. Numele învățătorului menționat era Peter Elmon. El instruia copii ungarilor și sașilor în limba maghiară și latină.¹

În Moldova era folosit alfabetul chirilic, dar cotnărenii și-au scris documentele cu scrierea latină. În 1668 era preot Bakucz János, care a devenit ulterior și vicarul Moldovei.²

În secolele XVI-XVII s-a înrădăcinat și protestantismul, de aceea în 2 noiembrie 1642 s-a ținut sinodul din Cotnari pentru accentuarea importanței trecerii la religia romano-catolică.³

Vito Piluzzi, vicarul apostolic al Moldovei a socotit, „că după Baia, în toată Moldova, biserica cotnăreană era cea mai frumoasă... iar parohia este așa de bogată că îngrijește și viile parohiilor din Roman și Suceava.” În 1677 au fost trei biserici dintre care cea mai mare a fost construită de Domnița Margareta.

S-au păstrat mențiuni despre renovările din 1682, 1714, 1803–1805, 1850, iar în 1873 au rămas numai pereții în urma incendiului nou.⁴

Este interesant raportul lui Diodat Petre din Sofia, datat 8 octombrie 1641. El a descris

1 Ibidem p. 39–40.

2 *Moldvai csángó-magyar okmánytár.* vol. II. 1989. p. 781

3 *Révai Új Lexikona.* vol. XII. p. 395–396.

4 Domokos p. 542.

Cotnarul în felul următor: „Este așezat într-o vale intracolinară, deasupra unui lac, bogat în diferite specii de pești. Grădinile cu viță de vie sunt în număr mare, deoarece acest ținut produce cel mai bun vin din toată țara. Acolo sunt viile domnitorului și baronilor, iar în timpul culesului strugurilor, toți locuitorii ies participând la strânsul recoltei sau vin să cumpere vin. Sunt și fructe din belșug, în special o specie de prune, care se păstrează pe crengile pomului până în iarnă. Au multe vite, oi și cai. Catolicii sunt în număr de 380 adulți și 114 copii, sași și unguri. (Total 494 persoane).¹

Biserica din piatră poate fi considerată cea mai frumoasă între cele frumoase. Primul altar a fost sfințit în 1619 închinat Fecioarei Maria, al doilea Sfintei Treimi și al treilea Sfintei martire Ecaterina. În partea evangheliei amvonul e din lemn pictat, în față se află altarul iar în partea cealaltă sacristia, cu boltiri. În turn sunt trei clopote și orologiu. În jur e cimitirul îngrădit, casa unde locuiește preotul și o altă casă chiar în cimitir, unde stă cantorul. Biserica este întreținută din venitul viilor, care sunt îngrijite de curatori. (Cumpărarea lumânărilor, tămii etc.)

În biserică se aflau moaștele (relicve) Sfântului Zeno și ale tovarășului său apostolul Sfântul Andrei, ale Sfântului martir Vincențiu, moaștele

¹ *Archivo Storico della Sacra Congregazione...* vol. 21. fol. 3-33.

Sfintei Ecaterina, oasele Sfântului Valentin și câte ceva din cenușa celor 11 000 de virgine.¹

Bandinus redă și unele toponimii, indicând viile: Biserica avea 8 holzi în Muntele Orașului (Város hegyén), cu cramă și casă, altele în Monte László și pe Muntele Ciombrici (In monte Csombrics). Viile ungarilor erau pe muntele Számár (In monte Samar), în Muntele Kevély, în Muntele Poloska și în Muntele Hurubaș. Crama era în oraș.²

Tot Bandinus comunică și tabelul nominal al preoților dintre care amintim: Galamboș, Andrei Szüle, Petrus Lukács, Ioannes Darvas, Ioannes Siculus, Iaedrus Gáll, Marcus Marti, Martinus Orbán, Georgius Gecző, Nicolaus Miklós, Iacobus Tálos, Blaziu Biszek, Michall Antal, Michall Roka și alții.³

Gheorghe Ungureanu, renumit istoriograf din Iași, prezintă în felul următor rolul viticultorilor sași și maghiari în cultura și în înflorirea viticulturii: „După ani de zile la vestea rodniciei podgoriilor, și a calității vinurilor au venit oameni din regiunile îndepărtate și din țări străine, care cu priceperea lor au contribuit la îmbunătățirea calității vinurilor și au fost însărcinați cu îngrijirea viilor și a pivnițelor domnești de vinuri. Coloniștii sași și maghiari, pricepuți viticultori,

1 *Codex Bandinus*. Hargita Kiadóhivatal, Csikszereda, 2002.

2 *Ibidem*

3 *Ibidem*

au știut să pregătească și să îngrijească pivnițele pentru păstrarea vinului.¹

În conducerea consiliului orășenesc au participat împreună pârgari unguri, sași și români. În special sașii, nu prea numeroși, dar bogați, au avut un rol deosebit în consiliu. Primarul a fost denumit șoltuz, dar în hrisoavele germane apar și denumirile de geréb și gróf. În 1556 Tamás era geréb. (Tomasch groff am Kottnersberg.)² Pe lângă consiliul format din 12 pârgari condus de șoltuz, apare reprezentantul puterii domnești, pâr-călabul care a avut un rol deosebit în conducerea târgului și pivnicerul domnesc. În acest târg era în vigoare conducerea prin rotație a șoltuzilor unguri, sași și români. Într-un document din 1680 consilierii ortodocși români sunt înscriși cu litere chirilce, iar cei catolici cu litere latine. În 1598 șoltuzul era denumit Jancsi, în 1610 Petruș Alzner, iar în 1613 Simon și în 1623 Dumitru. Ultimul, probabil, era român.³

Iohan Sommer, un umanist german, secretarul curții domnești din 1562–1563 a fost numit conducătorul colegiului latin din Cotnari, fondat de domnitorul Despot Vodă (1561–1563).

Dicționarul geografic din 1899, menționează că erau 423 familii și 1558 suflete, care se ocupau mai mult cu cultivarea viilor. Școala (românească

1 Ungureanu, 1971.

2 Binder 1982, p. 115.

3 Ibidem

– G.L.) a fost datată din 1859, și avea 42 elevi. Este menționată existența unei biserici vechi de piatră, ortodoxă, la poalele dealului Ineamânul, aproape de Gura Cotnarului, zidită în timpul lui Ștefan cel Mare, în anul 1496, și o biserică veche, catolică, ce se află în ruine, fiind arsă în 1873, situată pe valea dintre dealurile Chișcov și Ineamânul. Mai era o capelă făcută de monahul Grigore Radu, în anul 1886, pe care cu 40 pogoane de vie l-a închinat Mănăstirii Neamțului dar, peste puțin timp, a intrat în proprietatea statului.

Grigore Tocilescu a descoperit mai multe pietre de morminte cu inscripții latine, dintre care cea mai veche este datată în 1588.

Tot dicționarul geografic dădea știrea despre urme de temelii de piatră, beciuri și altele în partea cătunelor Dealului și Valea. Între beciurile rămase din trecut se observă două, aproape de biserica ortodoxă în marginea șoselei, având lungimea de 45 m, lățimea de 5m, și înălțimea, cum era atunci de 2 metri. Despre aceste beciuri, legenda spune că au fost făcute de Ștefan cel Mare, odată cu biserica și palatul care nu mai există.

Printre dovezile privind existența târgului, dicționarul geografic mai enumeră și hrisoave domnești precum hrisovul lui Mihai Racoviță, voievodul Moldovei la data de la facerea lumii. 7216. 22 februarie, care se păstrează în original: Urmașii pivnicerului Felten Sasul: Ursola, femeia

lui Grigore Sasul, feciorul ei, precum și Vârvara, Ana, Iosaph, strănepoții lui Felten Sasul au fost întăriți în stăpânirea posesiunii moștenite de susnumitul.

„A avut strămoșul lor Felten Sasul un loc de heleșteu și de moară, ce se numește Râtu lui Peter pe hotarul târgului Cotnari, pe lângă Bahlui și loc de fânețe prin prejurul acestui iaz și heleșteu.”¹

Despre decăderea târgului vestit odinioară putem citi în opera marelui istoric Nicolae Iorga în *România, cum era până la 1918*: „Până acum trei sute de ani, era aici un târg frumos, bine locuit, bogat și luminat, în care stăteau sași și... unguri. În mijlocul lor se ridica biserica uriașă a lui Despot Vodă, care voia să facă din acești catolici, ce nu-și uitaseră legea, niște luterani ca dânsul. Până acum o sută de ani erau aici încă neamuri de vechi orășeni foarte întăriți, cari știau să scrie numele cu litere latine: era un șoltuz, erau niște pârgari ai orașului, era un pârcălab și pivnicer și atâția „oameni buni”, cari aveau un nume și o avere. Și se arăta cu mândrie dealul „la piscup” dealul „lui Vodă”... unde se făcea cel mai bun vin din Moldova, vinul gros și tare de care se uimeau străinii. Până când acum vreo treizeci de ani, focul cel mare din 1873 sparse ferestrele, nimici lemnăria, crăpă zidurile groase și dădu jos vârful masiv al turnului „Bisericii lui Despot...” Catolicii cei noi,

1 Lahovari – Tocilescu – Brătianu. vol. II. 1989. p. 701.

oameni săraci, puțini, trăind în căsuțe acoperite cu stuh, nu se încumetară să învie trecutul, care rămase mort și în această mândră amintire a lui. Doar viile rodeau încă pe dealuri, pentru stat, care luase averea mănăstirilor, pentru negustorii evrei din Iași și din Hârlău, pentru unii oameni mai norocoși și mai harnici. Filoxera veni, ca un blăstăm dumnezeiesc, și dezlădăcină vița binefăcătoare. Sădirea, din nou, cu viță americană... n-a înaintat în destul, ca să se vadă o îndreptare mai întinsă a lucrurilor.”

Deci afară de primărie, și de câteva case de frunțași, ulițele întortocheate și strâmte ale Cotnariilor sat, nu pot arăta decât căsuli foarte păcătoase, fără nici o gospodărie vrednică de laudă.¹

Bisrica catolică actuală s-a construit în anul 1985 și a fost sfințită de „Înălțarea Crucii”. S-a păstrat tradiția ca locuitorii sași să se ocupe cu viticultura iar ungurii cu dogăria.

În 1930 au fost recenzați în Cotnari 218 catolici, dintre care 58 au indicat că sunt de origine maghiară.²

În 1976 comuna Cotnari avea 9700 locuitori, o parte catolici de origine maghiară. Comuna are mai multe sate aparținătoare ca: Hodora, Horodîștea, Bahlui, Valea Racului, Cârloaia, Lupăria, Herceni și Făgăt.

1 Iorga op. cit.

2 Recensământul din 1930 In Domokos 1987. p. 252.

Și, în sfârșit, prezentăm din *Micul Dicționar Enciclopedic Komar*, care apare în 1978: Cotnari, comună, 9700 loc. (1976) Exploatarea de piatră de nisip, podgorie renumită și centru pomicol. Podul de piatră și beciurile caselor domnești atribuite prin tradiție lui Ștefan cel Mare. Întemeiat probabil în sec. XIII. Este menționat documentar ca târg din 1448. Domnul Moldovei, Despot Vodă (1561–1563) a înființat aici un colegiu latin (1562), sub conducerea lui Ioan Sommer.¹

În 1991 avea 8068 locuitori.

Butea

În seria „Sate ceangăești” am prezentat unele așezări unde se păstrează până în zilele noastre tradiția folosirii limbii materne maghiare în majoritatea familiilor catolice. Aici trebuie să menționăm, că în foarte multe sate, mai ales în partea nordică, limba strămoșească a pierit sau este în curs de pieire și numai în conștiința oamenilor se păstrează tradiția identității ungurești. Acolo este cea mai tare propagandă de dezinformare și de deznaționalizare a acestei populații. Tendința de românizare a catolicilor a culminat în regimul comunist ceaușist prin diferite metode: izolarea lor de orice „influență” de limbă maghiară, inter-

¹ *Mic Dicționar Enciclopedic*. 1972.

zicerea vizitării lor de către unguri, interzicerea folosirii limbii maghiare în contactul cu minorii, neprimirea în școli în lipsa cunoașterii limbii române, pedepsirea elevilor care totuși au îndrăznit să folosească limba lor maternă în recreații etc.

Nu vrem și nu putem să influențăm pe nimeni ca să-și urmeze strămoșii în tradiții, dar la un anumit nivel de civilizație se trezește un proces spontan de trezire a conștiinței când se pune întrebarea: Cine sânt eu? Cine au fost strămoșii? De unde vin?

Spre exemplu, în Irlanda, deși a murit limba, populația are o conștiință irlandeză foarte puternică.

În seria noastră de prezentare a satelor, înfațișăm tipuri de așezări caracteristice unor grupe ale populației heterogene a ceangăimii, populație care a suferit cel mai mult în cursul istoriei sale zbuciumate în mijlocul unei populații majoritare, care nu poate suporta existența altora în patria sa, deși aceasta ar trebui să devină patria tuturor celor care o locuiesc.

Butea este un sat pe malul stâng al Siretului, la 2 km sud de Miclăușeni. Este centru de comună și aparține de județul Iași. Se află la o distanță de cca. 60 km de centrul județului. În documente mai vechi apare sub denumirea de Butea–Miclăușeni, dovadă că s-a format ca un cătun în hotarul satului mamă, Miclăușeni.

În timp ce Miclăușeni e un sat foarte vechi, menționat încă din 1472,¹ Butea apare în documente doar în 1851 în *Schematismus S. Missionis Romano-Catholicae în Principatu Moldaviae*, redactat de episcopul catolic al Moldovei Antonio di Ștefano în 1851, care a apărut ca o anexă a calendarului Iulian. Acest document înșiră 22 plebanii, 186 filiale cu 208 localități. Se indică și limba folosită în plebanii. Din 22 plebanii, 16 au folosit limba maghiară, între care și Butea, care era plebanie cu 4 filiale și avea 2188 suflete catolice.²

Schematismul următor datează din 1877. Aici numărul filialelor aparținătoare de Butea era 3, iar numărul credincioșilor catolici ajunsese la 2319.³

În *Marele dicționar geografic al României* din 1899, așezarea e caracterizată în felul următor: Butea este reședința comunei și satul cel mai populat din comună. Formează o parohie cu satele Fărcășani, Doma și Scheia. Are biserică din piatră.⁴

Comuna avea 420 case, 380 capete de familie, 1744 locuitori, din care numai 20 au știut carte. În sat erau 368 capete de familie și 1472 locuitori, despre care Dicționarul scria, că „sînt unguri”.⁵

1 Bogdan Ioan: *Documentele lui Ștefan cel Mare*. vol. I-II. București, 1913.

2 Domokos 1987. p. 116.

3 Ibidem p. 117.

4 Lahovări – Brătianu – Tocilescu, vol. II. p. 90.

5 Ibidem

În sat erau rotari, dulgheri, brutari și cojocari.

O altă lucrare interesantă a sfârșitului veacului este *Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache*. În volumul IX., apărut în 1902 sub titlul *Freunde* elemente în Moldau, îi descrie și pe ceangăi. Amintește existența a 38 sate, care au fost parțial sau total românizate. Weigand Gustav a cercetat Moldova între 1894 și 1902. A ajuns până la Butea și menționează că proprietarul casei unde era găzduit, i-a comunicat că tatăl lui vorbea încă ungurește.¹

În recensământul din 1930 satul figurează sub denumirea de Butea-Miclăușeni, cu o populație de 1853 locuitori, din care 1802 erau catolici și erau înregistrați toți ca români.²

În 1976 comuna Butea, cu satul aparținător Miclăușeni a avut 5200 locuitori, din care mai mulți sunt catolici de origine maghiară.³ Locuitorii vorbesc numai limba română fiind victimele politicii seculare de deznaționalizare din România.

Marele cercetător al maghiarilor din Moldova, Domokos Pál Péter, cu ocazia vizitei la Cleja s-a întâlnit cu un tânăr preot din Butea, care a învățat doar două cuvinte ungurești de la mama lui: „Isten fizcssze”. Domokos a vizitat Butea de două ori: în 1929 și în 1932.

1 Domokos 1987.

2 Recensământul din 1930 în Domokos 1987. p. 252.

3 Dumitru 1985.

Butea este renumită în primul rând prin cel mai mare cercetător ceangăiesc Ioan Ferentz (Ferencz János). El s-a născut în Dărmănești și între 1923–33 (până la moarte) a fost preotul plebaniei din Butea. El a fost recunoscut ca un istoriograf al vremii și drept cel mai însemnat preot al localității. A fost profesor la Institutul teologic și vicarul Catedralei din Iași, după care a ajuns la Răchiteni (Domafalva), iar din 1923 s-a retras chiar la Butea, ca să poată lucra numai ca istoriograf. Printr-o bibliografie enormă și în disertațiile lui științifice a clarificat împrejurările stabilirii ungarilor în Moldova. A renunțat la titlul de episcop și a reușit să clarifice științific problemele majore ale neamului său unguresc-ceangăiesc. A scris despre începuturile catolicismului în Moldova din perioada Cavalerilor Teutoni, domeniul în care era cel mai bun specialist. Disertațiile lui au apărut pentru prima dată în revista *Cultura Creștină*.

Cele mai însemnate opere: *Începuturile catolicismului în Moldova*, *Cultura creștină* 1920; *Cumanii și episcopia lor*, Blaj 1931; *Documente privitoare la episcopatele catolice din principate*, *Revista Catolică* 1913.

El a ridicat și biserici în satele aparținătoare parohiei la Fărcășani (750 locuitori catolici) și la Caracași (200 locuitori catolici).

Și, ca ironie a soartei, din Butea se trage cealaltă „celebritate” a ceangăilor, profesorul Dumitru

Mărtinaș, care s-a alăturat ideologiei comuniste de omogenizare a epocii Ceaușescu, justificând originea românească a ceangăilor.

Acest autor, într-o lucrare a lui formal științifică, falsificând tendențios operele istoriografilor, trage concluzii opuse documentelor istorice dând numai parțial citate, denaturând astfel conținutul acestora. Dealtfel argumentul crucial, doveditor al lui Mărtinaș, cuvântul „ler”, cu care denumesc ceangăii pe cumnat, este de origine latină. Autorul recunoaște, că „Dicționarele limbii române și glosarele regionale nu-l înregistrează, semn că termenul a dispărut de mult.”¹

Dar iată că în *Dicționarul etimologic istoric al limbii maghiare* figurează acest cuvânt, păstrat în graiurile cele mai arhaice ungurești din Slavonia (Croatia) și din Moldova, care în secolul al XVII-lea încă era răspândit și în alte dialecte ungurești.²

Ploscuțeni

Este așezat în Valea Siretului, în partea de est a șoselei ce duce din Nicorești la Homocea, centrul comunei, situat la poalele dealului Csorba (Ciorba). Vatra satului se întinde în marginea de est a văii Siretului, având 5 km lungime, de-a lungul Șușaiiei (drumului), la poalele podgoriilor

¹ Ibidem p. 90.

² *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, vol. II. 1984.

Nicorești. În partea centrală, valea se lărgeste, în partea cea mai veche a satului care este denumită și Cătun. Trecând Siretul cu pluta, se ajunge mai repede la Adjud, făcându-se numai 7 km, însă ocolind pe drum, spre pod, această distanță crește la 17 km. Denumirea satului se referă la vechea ocupație a sătenilor, care au făcut ploști (kulacs) din lemn, pe care le valorificau prin târgurile Moldovei. Aceste ploști au fost folosite la nunți. Erau împodobite cu batiste și se purtau în fața nuntașilor prin sat, îmbiind sătenii cu pălincă.

Dicționarul geografic al României, apărut la finele secolului trecut, afirmă că locuitorii sunt unguri, aduși de moșierul Alexandru Balș la 1820 din comuna Văleni.¹ Moșierul, în jurul anului 1820, a adus coloniști români prima dată, dar, nefiind muncitori, i-a alungat și a adus unguri în locul lor, din Săbăoani, Horgești, Gherăești, iar românii plecați din sat s-au așezat în Deleni, pe lângă Homocea.²

Prima amintire a satului însă este mai veche. În descrierea hărții din 1792 a fost menționat cu 10 case și 10 capi de familie. Aveau 1 cal și 58 de boi.³ În schematismul din 1875, deja figurează ca sat mare, cu 245 familii și 900 de suflete. Acolo

1 Lahovari – Brătianu – Tocilescu, vol. IV. 1900. p. 778.

2 *Monografia Comunei Homocea.*

3 Topografische general Beschreibung. 1792. In Domokos 1987.

mai putem citi că populația este maghiară și are biserică catolică.¹

Dicționarul geografic al României, mai sus menționat, în 1900 a prezentat satul în felul următor: „Are o populație de 245 familii sau 900 suflete, din care 194 contribuabili. Locuitorii sunt unguri, având și o biserică catolică, situată în partea de nord a satului. Are o școală care datează de la 1879, frecventată de 33 copii. Vite sunt 240 boi, 224 vaci, 94 cai, 12 capre, 498 oi și 224 porci. Întinderea terenului cultivabil este de 1045 hectare. Un pod de vase, umblător, leagă satul cu Adjudul, trecând peste Siret la punctul numit La Companie. Se mărginește la nord cu comuna Homoccea, la sud cu comuna Buciumeni, la est cu Dealul Cucuștilor, la vest cu râul Siretul.”²

În 1907 din Ploscuțeni a izbucnit revolta țăranilor din Moldova de sud. La îndemnul sătenilor vecini din Sălcuța Veche, țăranii din Ploscuțeni au invadat Adjudul și au asediat conacul boierului Nicu Dorobanț. Armata a intervenit. S-a tras cu tunuri și cu arme în oameni. După ce s-au reîntors acasă, 32 de oameni au fost arestați. Au fost bătuți și ținuți închiși în Tecuci ani de zile. Este însă greu de închipuit, ca numai un sat de altă naționalitate să fi făcut o revoltă țărănească. Mai probabil e că între țăranii strănși din satele învecinate să fi fost prezenți și ploscuțenii. La sta-

1 Domokos 1987, p. 123.

2 Lăhovari – Brătianu – Tocilescu, vol. IV. 1900. p. 777-778.

tuarea exemplului însă, au fost scoși în prim plan țărani unguri – asemănător înfruntării din Târgu-Mureș –, care au fost reprimați fără cruțare.

La începutul secolului, din cele 150 de familii jumătate au fost lipsite de pământ și alte 30% au avut foarte puțin pământ. În 1921 au fost împroprietăriți câțiva, dar în urma marelui spor natural se înglodau în datorii și pământul lor ajungea înapoi la moșier.

În 1940, din cele 400 de familii, 150 au fost lipsite de pământ și 20% au fost argați. Astfel, în 1954, autoritățile au reușit să cooperativizeze prima dată acest sat, organizând aici o cooperativă agricolă de producție. În anii 1970 aveau 300 de vaci, 150 de viței și 1000 de oi. Rămânerea în urmă din punct de vedere economic o ilustra și faptul menționat în monografia satului, că la început de veac aratul se făcea cu plug de lemn.

Ploscuțeni e așezat la periferia vestică a Podgoriilor din Nicorești, într-o zonă viticolă de mare importanță a Moldovei. Viile satului se înșiră în panta opusă a dealului, la poalele căruia se așează satul. Cea mai răspândită cultură este aici cea a viței direct producătoare: nohanul.

În urma marelui spor natural acest sat s-a supra-populat. Astfel, o parte a forței de muncă migrează spre șantierele de construcții din toată țara. Sunt în sat mulți dulgheri și zidari. Există în sat și un atelier de lăcătușerie și altul de prelucrare a

lemnului. Se practică, mai ales în bălțile luncii Siretului, pescuitul cu plase țesute acasă.

În 1930, cu ocazia recensământului populației, erau în sat 1350 de locuitori, din care 1220 s-au declarat catolici și 1185 având limba maternă maghiara.¹

În anul 1929 Domokos Pál Péter, marele protector al ceangăilor, a vizitat satul și a scris că în fața bisericii se afla o cruce de piatră, cu inscripție ungurească: „Itt nyugszik Sab Matyasnö. Sirhantját emliti sírkereszt, aki született 1826 és kimult 1866 september 13-án.” Pe lângă crucea de piatră era și o cruce de lemn cu următoarea inscripție: „Jézus világmegváltója Irgalmazz nekünk. Állította Béres György Éva társával 1908 március 16”.²

Domokos Pál Péter redă și tabelul nominal al familiilor, dintre care înșirăm câteva: András, Gergely, Demse, Demok, Piri, Pál, Lukács, Benedek, Dobos, Jakab, Bursuc, Bogát, Béres, Simon, Márton, Farkas, Török, Ferenc, Csobán, Sztojka, Bartos, Barabás, denumiri care apar de mai multe ori.³

În prezent, satul Ploscuțeni aparține comunei Homocea, cu o populație de 8118 locuitori⁴ împreună cu alte două mici sate, Lespezi și Argea.

1 Domokos 1987. p. 240.

2 Ibidem.

3 Ibidem p. 240–241.

4 *Mic Dicționar Enciclopedic*. 1972.

Satul are următoarele părți: Felső falu, (Satul de Sus), Cătun (partea veche), Braniștea, Cotul de Jos și Alszófalu (Satul de Jos). Drumul principal, care străbate satul, este denumit Szuszé (Șușăia). Pe Lunca Siretului se găsesc hotarele Suhatu, Neagra, Nomasz (Nyomás), Jeges (Ghețeasca) și Tuli gödre. În partea dealului, pădurea lui Nicolau, pădurea lui Oancea și Csorbapuszta cu arabilul și viile.

Mai menționăm un obicei deosebit pe care l-am aflat cu ocazia expediției etnografice cutezătorii în anul 1973. Pe crucile funerare ale cimitirului se flutură batiste numite „serinca”. Cu ocazia înmormântărilor, bărbații duc cruci de lemn în mână, de multe ori cca 50 de inși, împodobite fie-care cu serinci. O serincă era lăsat acolo cu crucea înfiptă în mormânt, iar celelalte sunt împărțite între îndoliați.

Comunic și numele acelor care ne-au furnizat informații etnografice sau folclor unguresc. În paranteză figurează vârsta lor în momentul respectiv, adică anul 1973: Bács Katalin (73), Bács György, Béres Róza (51), Csuráru Gizella (70), Csuráru Katalin, Gál Demeter (53), József Mária (43), Lőrincz Anna (48), Lőrincz Ilona (60), Lukács Józsefné (87), Márton Mária, Munteanu Katrina (75), Nicu Iosif – primarul comunei, Páll Demeter (53), Páll Ilona, Páll Mária (61), Pánczél Katalin (45), Sándor Mihály

Kritszina, Salamon Éva, (67), Susánó Antal (55), Sztojka Mária (65), Szurhán Péter (72).

În sistemul comunist ceaușist, asimilarea forțată a populației maghiare a luat mari proporții. Nu numai că nu s-a admis slujba religioasă și învățământul în limba maternă, ci le-a fost interzis oamenilor să stea de vorbă cu frații de limbă, interzicându-li-se și vizita acestora în aceste sate. Și iată că în vara anului 1992 preotul din Ploscuțeni, dealtfel un om foarte amabil, fiindu-i frică de SRI (a fostei Securități) a împiedicat staționarea cercetătorilor Universității din Cluj-Napoca să stabilească legături cu semenii de limbă.

Astăzi, când pe plan mondial, în toate colțurile lumii, naționalitățile se trezesc la conștiință, nu se mai poate continua mult timp această practică. Statul nostru semnează zilnic tratate de aderare la procesul european de garantare a drepturilor naționalităților care trăiesc în țară, și e aproape ziua, când, eliberându-se de frică și prejudecăți, oamenii își vor revendica dreptul la învățarea și folosirea limbii materne nu numai în școli, în biserici, ci și în administrația locală.

CEANGĂII „SÂSÂIȚI” SUDICI

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Valea Seacă

Se situează în valea Siretului, sud de Bacău, la o distanță de circa 10 km, la poalele dealului Cărunta din culmea Pietricica. Prima atestare documentară a localității se găsește în raportul din 1632 al lui Paolo Bonnici din Malta, misionar franciscan, către Sfânta Congregație. În acest raport se menționează că în satul „Bogdana” sunt circa 200 de familii, care trăiesc cu sfințenie în modul calvinist, deoarece nu au preoți din neamul lor.¹

În 1640 reappare iarăși în recensământul bisericilor catolice și al caselor sub denumirea de Valle-satha villula, unde au fost numerotate doar 3 case.² În raportul vicarului apostolic al Moldovei și Munteniei, Petrus Deodatus, episcop din Sofia, în 1641, satul figurează cu 42+8 locuitori, fiind cu toți unguri, sub denumirea de Valesagh.³ Bartolomeo Bassetti din Piano, locțiitor episcopal în raportul lui, din 1642, vorbind despre Fărăoani, menționează că în cele 64 de case trăiesc 459 catolici, inclusiv catolici din cele 20 de case din „Bogdana”.⁴

În 1646 localitatea a fost vizitată și de Marcus Bandinus, care în cronica lui, datată 4 martie 1648

1 *Roma SOCG* vol. 219. p. 252–257.

2 *Ibidem* vol. 139. p. 357.

3 *Ibidem* vol. 21. p. 3–33.

4 *Ibidem* vol. 61. p. 144–147.

o caracterizează în felul următor: „Nu are biserică și oamenii se duc la cea din Fărăoani. Împreună cu copii sunt 55 de unguri. Așezarea se întinde de-a lungul drumului care duce la Fărăoani, dinspre Bacău, într-o vale unde este mare belșug de vin și grâne. Spre vest sunt viile, iar în celelalte direcții se află câmpurile.”¹ În acest raport figurează și tabelul nominal al familiilor. Erau în total 23 cu nume de Balas, Bor, Berczi, Farkas, Görbe, Kántor, Kozár, Kozokár, Lázár, Máténé, Ozsik, Szitár, Tazlai și Tankó.²

În vizita apostolică în Moldova, anul 1661, Vlas Koicevici, observator bulgar, vorbind de Bacău, menționează că Valea Seacă aparține de această parohie și are capelă. Despre locuitori spune că sunt unguri, folosesc limba maghiară și-și au dascălii lor (magistros) sau trăgătorii clopotelor la procesiunile publice, precum și că în biserici țin predici ungurește, citesc evanghelia și învață copii.³

În descrierea hărții din 1792 „Vale Saka” figurează cu 63 case, 88 capi de familie, 2 atelaje de cai și 216 de bovine, atât cât au putut prezenta.⁴

Antonius di Stefano, episcopul Moldovei, în lucrarea sa editată în 1851 *Schematismus S. Missioni Romano Catholicae in Principatu Mol-*

1 Codex Bandinus In Domokos 1987.

2 Ibidem

3 *Călători străini despre Țările Române*. vol. VII. 1980. p. 139.

4 Topografische general Beschreibung. 1792. In Domokos 1987.

doviae referă și la limba oficială folosită în parohii. Din cele 22 parohii contemporane în 16 – printre care și în Valea Seacă – limba clerului era limba maghiară.¹ Faptul păstrării limbii maghiare reiese și din raportul profesorului german Weigand din Leipzig în opera *Freunde elemente in Moldau*. El a studiat în primul rând satul Valea Seacă (Bogdănești), unde în puțină măsură a pătruns limba română.²

Valea Seacă s-a format din crânguri de case formate în diferite ocazii de către strămoșii care s-au așezat în diferite locuri. Structura grupurilor de locuințe tribale în ulițe înfundate este vie și în prezent. În multe locuri, spre casa înălțată în interiorul terenului, departe de stradă, într-un loc spațios, duce o cărare sau un drum de căruțe. Astfel sunt loturile Ferent Ianoș, Panțel Mihai, Șuller Anti, Petraș, Dogar, Jitar, Magdo etc. În cele mai multe cazuri terenul s-a îmbucătățit, iar loturile mai mici ale urmașilor se înșiră pe cele două părți ale șuviței de pământ lăsate, în comun, pentru drum. Astfel sunt ulițele familiilor Naghi, Petraș, Chicid sau a lui Fenioș (Fenyös) Mihail.³

Dicționarul geografic de la sfârșitul secolului XIX. menționează comuna cu o populație de 2839 locuitori, iar satul Valea Seacă, centrul de

1 Domokos 1987. p. 116.

2 Weigand Gustav 1902. p. 131–154.

3 Dr. Kős Károly: *Tájak, falvak, hagyományok*. Editura Kriterion, București, 1976. p. 172.

comună, cu 1172 de locuitori. De la 1865 a avut școală mixtă, în limba maternă maghiară, separat, s-a predat numai între anii 1948–1954. Avea două biserici, una catolică și alta ortodoxă. Cea catolică a fost fondată de locuitori și cu ajutorul prințului de Wittgenstein în 1843. Cea ortodoxă a fost clădită de același prinț în 1848.¹ Teritoriul comunei cuprinde și satele Albeni, Florești, Buchila, Galbeni și Bălțata. Albeni și Buchila s-au unit cu Valea Seacă și astăzi se prezintă numai ca părți ale satului. Teritoriul de odinioară cuprindea 3085 hectare. În 1922 s-a format Satul Nou, fiind denumit: Ferdinand, iar mai târziu Nicolae Bălcescu (centrul actual de comună).

Moșia satului și a vecinilor aparținea Ceaur-eștilor, familie din care se trăgea Gheorghe Ștefan Vodă. În 1742 această familie era pedepsită cu confiscarea averii în favoarea Medelnicerului.² Aici la Valea Seacă, oastea lui G. Ștefan a bătut la 1523 pe orcheenii lui Vasile Lupu Vodă, când a venit contra acestuia, cu ajutorul lui Matei Vodă, ca să-l alunge din nou de pe tronul Moldovei.³ La sfârșitul secolului trecut, mare proprietar al comunei era principesa Lucia de Schönburg Waldenburg cu o moșie de 1510 hectare. Pădurea cu numele de Valea Seacă ocupa aproximativ 900 hectare. De pe teritoriul comunei se scotea piatră

1 Lahovari – Brătianu – Tocilescu. vol. V. 1898–1902. p. 718.

2 Ibidem

3 Ibidem

de construcție. Locuitorii posedau 140 cai, 1288 vite cornute, 553 porci, 75 capre și 909 oi.¹ Teritoriul e străbătut de calea ferată Focșani-Bacău, iar prin mijlocul satelor trece calea vicinală Fundul Răcăciuni-Călugăra.

Valea Seacă de astăzi este formată din 9 părți: Pârâul de Jos, Pârâul Central, Pârâul de Sus, Buchila, Rusinca, Țighine, Frășina, Moldoveni și Albeni. În valea superioară a văii, la Moldoveni, se găsește biserica ortodoxă. Aici locuitorii sunt de origine română. Mai sus se găsește Albeni. În hotar se găsesc lacurile Vészto și Egeres, stu-fărișuri din care s-a obținut stuful pentru acoperișul caselor. Terenuri arabile: Fűzes, Galbinyi, Rab Hidja (Podul Robului), Török Hidja (Podul Turcului), Hegyesalja, Bogliaș sau Koriza. Locuri cu viță de vie: Ungurian. Păduri: Groapa D-nei Bodó Gergheli, Kékkő Cicalan (ultima era locul capelei unde s-au produs minuni), Pârâu: Dulbana.

În a doua jumătate a secolului al XX-lea au trăit și trăiesc mai mulți meșteșugari în sat. În 1953 au fost 10 tâmplari, 5 rotari, 30-40 dogari și circa 40 dulgheri, printre care Piros Mihály, Gábor János, Józsi Ferenc, Bodó András, Petrás Péter, Tankó György, Tankó Demeter, Zsitár Mihály.² Ei au

1 Ibidem

2 Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő: *Moldvai csángó népművészet*. București, 1981. p. 55.

fost meșterii care au condus lucrările construirii caselor din bârne.

Drumurile satului sunt denumite: Alszópataki Nagy út, Patak felé út, Felszöpataki Nagy út, Zsitár, Nagy cigánoknál, Balcháta felé út. În Albény Szahor Márton, Zsitár György, Farkas Anti útja, în Moldovény Gödöri út, Hók felé út, Vasile Rusu, Bolcháta felé út. Alte drumuri denumite de oameni și familii: Nagy Antal, Petrás, Ferenc János, Dobos, Bogdán Márton, Páncé, Ferenc Péter, Tache útja.

În 1930 au fost recenzați la Albeni 171 de locuitori, la Bukila 362, la Ruzsinka 81, Valea Seacă 670, Lárğuța 144, la Frásinoaia 107, la Florești 360 și la Dămocu 43. Total, 1938 locuitori catolici.¹

În 1984 comuna Nicolae Bălcescu (Satu Nou), de care aparține satul astăzi, a avut 11 277 locuitori², fiind cea mai mare comună ceangăiască, cu majoritatea populației maghiară, catolică. Recensământul din 7 ianuarie 1992 a înregistrat 10 230 de locuitori, dintre care numărul romano-catolicilor era 8627.³

La Valea Seacă și-a efectuat misiunea preotul Petrus Mathias Neumann, un exemplu strălucit al milostivirii creștine. A slujit 41 de ani, a învățat și el limba maghiară, limba credincioșilor săi și

1 Recensământul din 1930 în Domokos 1987, p. 529.

2 *Mic Dicționar Enciclopedic*. 1986.

3 *Moldvai Magyarorság*. 2002/3, p. 11.

i-a spovedit în limba lor natală. A dus o viață exemplară și și-a educat enoriașii să ducă o viață cinstită, în cultul muncii onorante. I s-a dus vestea pentru blândeța și inima bună ale acestui părinte. Când a aflat că a fost omorât Petrás Incze János, imediat a fugit la Cleja să-i dea primul ajutor. Sub slujba lui s-au ridicat rugăciunea și cântecul în limba maghiară din biserica satului. În 1929, de la o zi la alta, a fost dat afară și înlocuit cu un preot neștiutor de limbă maghiară, Julius Abesca¹. A construit o capelă mică pe lângă sat și a mai primit spovedania oamenilor atașați de el până ce și acest lucru i s-a interzis. Raportul lui către papă, despre soarta vitregă a ceangăilor maghiari, a rămas fără răspuns.

Galbeni

Siretul se îndreaptă spre sud de Bacău printr-un culoar deschis între Subcarpați și Podișul Moldovei. Zona geografică asimetrică este brăzdată de râuri și pâraie ale căror văi, ferite de vânturi, servesc de secole ca locuri de ședere ale catolicilor. Aici se află cea mai mare grupare a populației ungurești din întreaga Moldova, regiunii care se întinde de la Călugăra la Racăciuni spunându-i-se și Mezőség (Câmpie).

¹ Domokos 1987, p. 184.

În secolul al XVIII-lea locuitorii săraci ai comunei Valea Seacă s-au stabilit pe marginea terasei Siretului și au fondat satul Galbeni, unde s-au ocupat cu agricultura și pescuitul. Galbeni se află la sud de confluența Siretului cu Bistrița, pe malul stâng al Siretului, în apropierea drumului de poștă Sascut–Bacău, paralel cu calea ferată și cursul râului, la 6 km de Valea Seacă, 5 km de Gioseni și la 14 km de Bacău, în partea de sud a orașului. În prezent satul aparține comunei Nicolae Bălcescu (Satul Nou). În anii 90 ai secolului al XX-lea s-au construit hidrocentrale pe Siret, la Galbeni, Răcăciuni și Sascut. Digurile și lacurile de acumulare au schimbat peisajul. Înainte de construirea podului peste Siret legătura dintre Galbeni și Gioseni se făcea cu pluta. În documentele vechi nu figurează numele Trunk. La sfârșitul secolului al XVIII-lea în descrierea hărții austriece din 1792, cu nr. de ordine 614 localitatea figurează sub numele de Galbini, datele despre ea sunt comunicate împreună cu cele despre Valea Seacă.¹

La mijlocul secolului al XIX-lea, Jerney János a menționat așezarea sub denumirea ungurească Trunk, ca parte componentă a posesiunii din Valea Seacă, ca filială a parohiei de acolo, dar cu o capelă la o depărtare de o jumătate de oră, 350 de locuitori catolici, care sunt unguri, ceangăi și

¹ Domokos 1987, 105. p.

secui. Se află la est de Valea Seacă, pe Valea Siretului, drumul poștei între cele două localități.¹ Kovács Ferenc o menționează tot cu numele de Trunk, ca filială a parohiei din Valea Seacă, cu biserică catolică, 263 de locuitori catolici (1857) și cu 12 paznici pe lângă drumul național.² *Dicționarul geografic al județului Bacău* a publicat date din 1890 despre această localitate. Erau 124 de familii și 379 suflete. Biserica catolică a fost construită de către locuitorii satului în anul 1862. Au avut 26 cai, 75 vite cornute și 41 de porci.³

Dicționarul comunică și câteva date interesante referitoare la condițiile așezării în perioada feudală. Proprietatea a aparținut Ceaureștilor, mari boieri din familia voievodului G. Ștefan. Divanul (Consiliul Boierilor Principali), la 25 martie 1742, drept pedeapsă, a confiscat feuda.⁴

La sfârșitul secolului al XIX-lea proprietar era prințesa Luisa Schönburg Waldenburg.⁵ Weigand Gustav, marele lingvist german din Leipzig în anul 1900 a vizitat Moldova și a stabilit că toți catolicii din Moldova sunt de origine maghiară.⁶

1 *Jerney János keleti utazása...* 1851. p. 218.

2 Kovács Ferenc 1868. In *Veszely, Imets és Kovács...* 1870. p. 50.

3 *Racovița* 1895 p. 290.

4 Codrescu In *Racovița* 1895. p. 386.

5 *Racovița* 1895. p. 588.

6 Weigand Gustav 1936. p. 154.

El a inclus locuitorii din Galbeni, împreună cu cei din Gioseni în grupa sudică a ceangăilor.¹ Cu ocazia recensământului din 1930 din cei 577 de locuitori 562 au fost înregistrați ca fiind catolici.²

Domokos Pál Péter în anul 1932 a înregistrat 135 familii ungurești.³

Pe baza înscrierii la recensământul din 1992, din cei 1309 locuitori, 1299 erau catolici (99,5%) și 70% (cca. 900) au vorbit limba maghiară.⁴ Galbeni este una dintre cele mai arhaice localități unde sunt păstrate cel mai bine tradițiile. De aceea, cei mai mulți etnografi, cercetători folclorici și lingviști folosesc și publică materialele culese la Galbeni. S-a păstrat portul popular specific. În anul 1979 încă se mai îmbrăcau, de sărbători, în port popular.⁵

Dr. Nagy Jenő, autorul cărții *Arta populară ceangăiască*, în capitolul „Îmbrăcăminte” scrie că localitatea Galbeni și câteva sate vecine (Călugăra, Valea Seacă, Valea Mare, Fărăoani), sunt tipice prin modul de păstrarea a formelor tradiționale și în privința stratificării interioare a portului.⁶ S-au păstrat numeroase denumiri tradiționale arhaice: plugul este format din cotigă și plug. Cotiga are prăjină (csáगतó), perniță (párna),

1 Ibidem

2 Domokos 1987. p. 171.

3 Ibidem p. 167.

4 *Moldvai Magyarország* 2002/3. p. 16.

5 Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő. 1981. p. 170.

6 Ibidem p. 362.

osie (csáगतószeg), pating. Plugul e pus în cabală. Cuiiele grapei sunt din lemn de porumbar (kökény), căreia i se spune în felul următor: A borna kükienvel van megkertelve.¹ Ascultându-i părea că aud limba maghiară din evul mediu. Pământului rămas nelucrat i se spune păcat (vétek).

Mai demult femeile nu prea părăseau satul și au fost unele care nu au călătorit nici cu trenul. Când vorbesc despre acestea, sătenii le spun: tizesen nem ilt.² Etnograful maghiar Gunda Béla a studiat legăturile economice ale zonei Siretului cu Țara Secuilor și a demonstrat ca Galbeni și împrejurimile sale au transportat la Trei Scaune buduroaie de lemn și coșnițe împletite, stupi, aducând în schimb unelte agricole: furci de lemn, greble, coase, unelte de prelucrare a cânepii: dărăc (darac), melețe, butoaie, ciubăre și fierării.³

Etnograful Lükő Gábor a studiat tulpanul (basmău) purtată pe cap de femeile din Galbeni. Purtau baticuri mari dungate cu roșu sau baticuri mari albe cu pătrățele numite turban. A descris și încuietoarele de la case: (zăvoare) de lemn cu ghindă în Galbeni și în Gioseni. Aceste zăvoare în antichitate erau cunoscute în întreaga zonă mediteraneană. În secolele XIX–XX. Zăvoarele încă se mai găseau în zonele locuite de unguri, dar erau folosite mai ales pentru închiderea șoproa-

1 Domokos 1987. p. 204.

2 Ibidem

3 *Népi kultúra, népi társadalom*. 1990. p. 67.

nelor, pivnițelor, a porților grădinilor de vie, și la clădirile anexe. În Galbeni și în Gioseni în anii prin 1930 erau folosite și pentru închiderea caselor de locuit.¹

Domokos Pál Péter a vizitat localitatea Galbeni în anii 1928 și 1932. Printre altele a descris „Cultura cânepii în Galbeni”, „Nunta în Galbeni” în studii publicate în volumul său „Moldvai magyar-ság”. În volum apare și tabelul nominal cu numele de familie cele mai frecvente din sat: Bodo (23 familii), Coșa (17), Dogar (8), Ghiurca, Jitar (7-7), Pișta (5), Tubur (4), Benedek, Bersan, Catrin (3-3), Biró, Bör, Bejan, Ciurai, Erdei, Istvanca, Kojar, Magyarai, Petraș, Panțar, Farkaș, Sabo, Vacar (2-2).² Ocupația principală a sătenilor o reprezintă agricultura. Anual, de două ori, ară pământul: toamna și primăvara. Toamna însămânțează grâu și secară, iar primăvara ovăzul, orzul și porumb. Numeroase alte plante sunt cultivate prin culturile de porumb: dovleac, fasole, cartofi, ca culturi intermediare. O preocupare însemnată e și cultura viței de vie, iar pescuitul era tradițional în sat. În zilele noastre mulți fac naveta spre centrul județului, în Bacău, unde lucrează ca muncitori în întreprinderile industriale. În urma reformei învățământului din 1948 au fost formate clase maghiare în școala generală, până în anul 1955, de când învățământul se desfășoară

1 Lukó 1936. p. 132.

2 Domokos 1987. p. 199-200.

numai în limba română. În ultima vreme în cadrul activității în afară de școală, Róka Szilvia, președinte al Asociației Maghiarilor Ceangăi din Moldova se ocupă cu educarea copiilor, învățându-i cititul și scrisul în limba maghiară.

Gioseni

Populația maghiară, care în secolele XIII–XIV s-a extins până la Siret, a trecut și cursul râului, formând colonii, care devin tot mai rare spre est. Satul Gioseni este așezat pe valea Siretului, la sud de confluența acestuia cu Bistrița, în marginea de est a regiunii denumite de ceangăii și Câmpie. Localitatea se întinde de-a lungul Siretului, pe terase joase, cu ramificații spre est, situându-se la 18 km de Bacău, la 7 km de Fărăoani și Tamași și la 11 km de Cleja. În urma construirii barajului hidrocentralei de la Galbeni s-a construit și un pod rutier, care leagă așezarea cu satele ceangăiești din dreapta Siretului, cu care înainte se făcea legătura cu pluta. Această regiune nu se considera, nici în trecut, ca pământ unguresc. Limita de est era formată de Siret. Coloniile ungurești însă au început să se răspândească spre est, chiar din evul mediu. Astfel și numele actualului centru de comună Tamași apare într-un act oficial în prima parte a secolului al XV-lea. La 26 februarie, 1433 este datat uricul lui Ilie vodă prin care

donează satul Tamași vornicului Dan și femeii sale Marișka, așadar, localitatea exista deja.¹ Din secolul al XVI-lea există și document despre satul Gioseni, deoarece aici s-a născut voievodul G. Tomșa, care a domnit între anii 1563–64 în Moldova.² În podul bisericii din Gioseni este o pictură datând din 1641, care îl reprezintă pe Sf. Mihail, după care se poate presupune prezența timpurie a catolicilor în zonă.³ În raporturile misiunii catolice și ale propagandei FIDE nu figurează numele satului, deci nu era centru religios important și numai în secolul al XVIII-lea apare împreună cu celelalte sate vecine, Petriș (Chetriș) și Horgești. Se poate presupune că au sosit noi valuri de coloniști. Atunci s-au construit și bisericile din Horgești în 1830, Chetriș în 1836 și Văleni, în 1850.⁴

Despre formarea și despre originea numelui localității, pe baza tradiției populare, Domokos Pál Péter a prezentat o interesantă descriere: cum zic bătrânii din Gioseni, în locul satului, mai de mult, era o pădure de nuci. Pe malul Siretului erau doar câteva colibe, bordei mai mici. Singur Tankó Péter a avut un bordei mai mare în care s-au strâns vecinii. Tankó, pentru faptul că avea o locuință mai mare era denumit „Bordelioș”. Locuitorii satului au tăiat pădurea și din lemnul

1 Costăchescu 1931. p. 110., 355.

2 Racoviță 1895. p. 297.

3 Domokos 1987. p.233.

4 Racoviță 1895. p. 319., 222., 590.

de nuc făceau lignin (cărbune de lemn). De aici provine și denumirea satului Diószén: nuc + cărbune (ungară). Mai târziu, în timpul boierului Ergos au început să folosească denumirea de Gioseni, după ce proprietarul a cumpărat mai mulți copii de țigani pe care i-a stabilit pe lângă sat.¹

Este menționat și sub numele de Diószeg însă aceasta este o confuzie cu numele unguresc al localității Tuta. Călători unguri mai însemnați din secolele XVIII–XIX–XX au menționat șezarea. Astfel, Zöld Péter, în scrisoarea adresată către Batthyány Ignác în 1780 a menționat satul sub numele Dioszin, ca filială a parohiei din Fărăoani.² Jerney János l-a prezentat sub numele Diósfalu (Diószén) ca proprietate aparținând boierului Tivadar Sturdza și ca filială a localității Văleni. A avut 124 familii cu 531 de suflete. Locuitorii catolici se consideră ceangăi care se trag din diferite locuri și din pământ unguresc. Cu toții vorbesc ungurește.³ Kovács Ferenc, pe baza raportului episcopiei din Iași din anul 1857, a menționat 241 de credincioși sub numele de Gioseni.⁴ *Dicționarul geografic al județului Bacău*, editat la sfârșitul secolului al XIX-lea, l-a prezentat ca centru de comună. Marele boier Alexandru Sturdza în anul 1844 a construit o

1 Domokos 1987. p. 232–233.

2 *Pater Zöld* 2002. p. 55.

3 *János keleti utazása...* p. 1851. 171.

4 *Veszely, Imets és Kovács...* 1870. p. 50.

biserică ortodoxă iar în 1864 locuitorii au clădit și o biserică catolică.¹

În comuna Gioseni împreună cu satele aparținătoare de pe cursul inferior al pârâului Răcătău, cum este Horgești, în partea catolică, și cu câteva sate mici românești ca Galeri, Bâzga și Răcea, trăiau 648 capi de familie cu 2636 de suflete. Din acestea 878 au fost români, 1727 maghiari, 30 evrei și 1 armean. În mare parte erau agricultori (1993 oameni) și 13 erau meșteșugari.²

Moșia satului, posesiunea de odinioară a lui Sturdza, a ajuns în mâinile economistului și ministrului Ion Strat și ale succesorilor săi: Alița cu 1979 ha, și Profira Strat cu 2463 ha din care 1818,25 ha era teren arabil. În afara lor și boierul Gh. Leca a avut o posesiune de 1357 ha. În anul 1864, prin legea rurală, au fost împrăștiți 366 de locuitori cu 1194 fâlcii de pământ (1 falcă = 1,5 ha). Au avut 251 cai, 1405 vite cornute, 535 porci și 47 capre (statistica din 1890) și 1908 de ovine.³

Sătenii au cultivat porumb pe o suprafață de 552 hectare, iar pe numai 37 ha orz și 22 ha grâu și mai puțină cânepă (6 ha) fasole (6 ha), puțin ovăz și câte 1-1 ha secară și cartofi. Pe ogoarele moșierilor s-au cultivat mai multe sute de hectare cu porumb și grâu. A fost însemnată și cultura viței de vie. În 1890 viile au dat 27 hl de vin roșu și

1 Racoviță 1895. p. 297.

2 Ibidem p. 298.

3 Ibidem

3753 hl vin alb. Au fost 750 stupi de albine care în 1890 au produs 573 kg de miere și 198 kg ceară.¹ În satul Gioseni funcționa și un cazan pentru producerea spirtului.²

În schematismul din 1902 figurau 380 credincioși catolici care au aparținut parohiei din Văleni.³ Cu ocazia recensământului din 1930, din cei 1363 locuitori ai satului, 833 au fost romano-catolici, dar au fost înregistrați numai 135 ca având limba maternă maghiara.⁴ În anul 1992, din cei 3243 de locuitori, 2288 erau romano-catolici. 3/4 din populația satului cunoștea limba maghiară, numărul catolicilor fiind 2400, reprezentând 87%.⁵

Prima biserică cunoscută a localității Gioseni a fost menționată în 1841. Locuitorii satului au construit una nouă în 1864. Ultima, cea mai nouă, a fost construită în 1991. La data de 12 mai 1996 a fost sfințită o mănăstire în sudul localității pe lângă care s-a înființat și o grădiniță. Legăturile cu cei din Transilvania sunt dovedite și prin faptul că sătenii de aici au păstrat biblia maghiară din 1626 de Káldi György și cartea de cântece de Kájoni János. Orga bisericii era construită de Kolonics István.⁶

1 Ibidem p. 299-300.

2 Ibidem p. 297.

3 Auner 1908. p. 82.

4 Domokos 1987. p. 173.

5 *Moldvai Magyarorság*. 2002/3. p. 16.

6 Domokos 1987. p. 233.

Din statistica din 1874 reiese că în apropierea satului exista încă o colonie cu numele de Sohodolo care, în urma inundațiilor frecvente ale Siretului și din cauza surpărilor de maluri, a fost părăsită de locuitori. Un astfel de loc e colonia țigănească Lilieci și partea denumită Movila, unde se găsesc urme de case și mormintele cimitirului catolic. La est de localitate se află culmile Răcea și Clopoței.¹

În anul 1932 satul era vizitat de Domokos Pál Péter care a publicat și tabelul nominal al locuitorilor catolici. Cele mai frecvente nume de familii erau: Hadi (19 familii), Bodiș (11), Țompoli (10), Imre (8), Görbe, Mihalica (6-6), Benche (5), Husar, Făștaș, Buhai, Șipoș, Pal (4-4), Kici, Kancial, Duma, Churca, Hercin, Petraș, Sabo (3-3), Baka, Biro, Benedec, Fercaș, Fekete, Cherecheș, Cati, Șimon, Tanco, Timar, Jitar (2-2) etc.²

În Gioseni s-a născut renumita cântăreață de muzică populară ceangăiască și maghiară Maria Petraș. În anul 1866 a fost înființată la Gioseni școala de stat cu predare în limba română. Între anii 1949–55 au funcționat și clase cu predare în limba maghiară. După această dată s-a trecut la predarea exclusivă în limba română, iar predarea în limba maghiară a fost introdusă, facultativ, din anul 2004, pentru elevii ai căror părinți au dat declarație în fața notarului public, despre această opțiune.

1 Racoviță 1895. p. 297.

2 Domokos 1987. p. 230–233.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

CEANGĂII SECUIEȘTI

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Pe valea Siretului

Bacău

Reședința județului Bacău, municipiul cu 200 000 de locuitori, cu rețea modernă de drumuri, cartiere de blocuri cu mare densitate și întreprinderi de interes republican, prea puțin ne amintește acum de orășelul mic cum era el în secolele anterioare. Chiar cu caracterul său provincial, a jucat un rol deosebit în viața Principatului Moldovei.

Prima dată a fost menționat, ca târg, în anul 1408. Din vechime, acest oraș a fost scaunul unei episcopii catolice cu titlul „Episcopis Bacovensis”, creată în locul celei de la Siret în anul 1401, de către Papa Bonifaciu al IX-lea.¹ În secolul al XVI-lea această episcopie, fiind unită cu Vicariatul Apostolic din Țara Românească, purta titlul „Episcopus Argesensis et Bacovensis”.²

Episcopia catolică este menționată și de către Hașdeu, în mai multe hrisoave. A atestat-o și cronicarul Miron Costin, ca centrul bisericilor catolice din toată Moldova. Autoritatea sa se întindea și asupra Bugeacului, locuit nu de puțini

1 Ortensia Racoviță: *Dicționar geografic al județului Bacău*. București, 1895. p. 103.

2 Ibidem

catolici, și anume în Cetatea Albă, în Tighina și în cele șapte sate hânești.¹

În secolul al XVI-lea, la Bacău era și o mănăstire franciscană (minorită) care, ulterior a fost distrusă de un incendiu.²

În perioada domniei lui Alexandru cel Bun (1401–1433), orașul Bacău era într-o vreme reședința domnitorilor Moldovei, mai ales când trăia prințesa Margareta, de origine ungurească, prima soție a lui Alexandru cel Bun, sub domnia căruia Bacăul ajunsese la apogeul înfloririi sale. În sudul orașului s-a ridicat palatul domnesc, de unde era guvernată țara, clădire care acum zace în cenușă.³

Pe aici trecea frontiera Moldovei, și se afla un stabiliment de vamă împreună cu Trotușul și Tazlăul. Postavurile din orient, cu destinația Brașov, se vămuiau la Bacău și Trotuș.

În secolul al XV-lea, până la anexarea de către Moldova a districtului Putnei, Bacăul era oraș de hotar și spre Muntenia.⁴ Despre depozitarea mărfurilor străine vorbește un hrisov al lui Ștefan cel Mare din 1460.⁵

Vama din Bacău era privilegiul călugărilor de la Tazlău. Mărfurile trecătoare prin vamă au fost

1 B. P. Hașdeu: *Etymologicum Magnum Romaniae*. Tom. III. p. 2288.

2 Racoviță 1895. p. 103.

3 Raportul lui Marcus Bandinus în *Moldvai csángó-magyar okmánytár*. 1989. p. 371.

4 B. P. Hașdeu: *Letopisețul Țării Moldovei*. vol. I. p. 138.

5 Racoviță 1895. p. 105.

supuse la o vămuire mare (după valoare) și la o vămuire mică (după greutate).

În anul 1476, Bacăul, împreună cu alte orașe, a fost pustiit, dându-se foc, de Ștefan cel Mare, în retragerea sa la Valea Albă (Războieni) dinaintea turcilor.

În secolul al XVII-lea devine capitala a două ținuturi alipite, Bacău și Troțuș. În anul 1712 la Bacău a fost prins de către Vornicul Manolache Rosetti, fostul rege al Poloniei și rege al Lotaringiei, Stanislav Leszynski. El a fost predat lui Neculai Mavrocordat, domnul Moldovei.¹

În *Dicționarul geografic al județului Bacău*, apărut în anul 1895, e prezentată înfățișarea Bacăului de la finele secolului al XIX-lea. După recensământul din 1890–91 a avut o populație de 12 675 de suflete, din care 5110 (40, 3%) erau români, 6122 (48,3%) evrei, 530 (4,4%) germani, 485 (3,8%) unguri și 358 (2,8%) alte naționalități (dintre care 218 armeni). După religie, 4170 (40,7%) ortodocși, 6122 (48,3%) izraeliți și 1133 (8,9%) catolici.²

Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, a construit o curte domnească pentru a servi ca reședință, împreună cu biserica Precista, care este cel mai vechi monument al municipiului, datat din anul 1491. Funcționa ca mănăstire în continuare și îi aparținea moșia de la Letea.

1 Op. cit. p. 106–107.

2 Op. cit. p. 86.

Biserica catolică cea veche a dispărut. Cea actuală a fost construită între anii 1845–1861, fiind numită „Bărăția” și la construirea ei a contribuit și împăratul Austriei, Franz Iosif I. cu 1000 de forinți.

Evreii au avut 5 havre unde se rugau. Ortodocșii aveau 6 biserici, din care una în cimitir, armenii au avut și ei o biserică. Dintre celelalte edificii vechi menționăm Palatul Administrativ, construit în anul 1889, proiectat de arhitectul Alexandru Xenopol, palatul gimnaziului clădit în 1891, Casa Primăriei, Gara (din 1870) și Hotelul Central.

Bacăul din secolul al XIX-lea avea 12 străzi mari, bine aliniată, dar nepavate. Mai erau 30 de străzi de legătură. Erau iluminate cu vreo 500 felinare de petrol. Din lipsa pavajului și a alimentării cu apă a orașului, în timpul dezhgețului și al ploilor se producea un noroi (glod) mare, gros de o palmă, care îngreuna circulația. În timpul verii praful acoperea ulițele și se ridica în vârtejuri, spulberat de vântul ce suflă de la nord.

Din cauza vânturilor ce bat aproape 8 luni pe an și a lipsei de apă (se transporta din râul Bistrița), orașul a avut de suferit incendii mari, care au distrus străzi întregi, mai cu seamă cele din centru, unde casele erau aproape lipite una de alta.¹

Nicolae Iorga, în descrierea țării, a prezentat orașul în felul următor: „Luni întregi de vară

¹ Op. cit. p. 90.

secetoasă. Bacăul... piere în neguri sau, mai bine zis, în norii de praf, ce se ridică în cale... pe care vântul înalță și distruge movili mișcătoare.”¹

Vatra orașului se află pe un loc de șes constituit din terasele de pe malul drept al Bistriței, în apropierea confluenței cu Siretul. În jur sunt dealuri acoperite cu păduri. La sud, pe lângă fabrica de hârtie Letea, era grădina de petrecere a băcăoanilor. La nord se întinde zona legumicolă a municipiului.

Pe parcursul unui secol orașul a devenit o adevărată metropolă și o cetate de seamă a industriei Moldovei. În anul 1991 a avut o populație de 199 769 locuitori. Are aeroport, termocentrală și două hidrocentrale, care alimentează orașul cu energie. Are combinat chimic. Uzinele constructoare de mașini sunt de importanță republicană. Este centrul de construcție și reparație a avioanelor. Produce mașini-unelte agricole și de industria alimentară. Este centru important de prelucrare a lemnului, de cherestea și fabricarea mobilei, a celulozei și a hârtiei, precum și un centru important al industrie textile, de pielărie, al materialelor de construcții și al industriei alimentare.

Bacăul, în decursul istoriei, a jucat un rol important în viața ungarilor din Moldova. Fiind centrul celei mai mari zone a ceangăilor din Moldova,

1 Nicolae Iorga: *România, cum era până la 1918*. Editura Minerva, București, 1972. p. 217.

viața orașului, încă de la formarea sa, s-a contopit cu soarta catolicilor unguri.

Originea orașului a fost prezentată astfel în *Dicționarul geografic al județului Bacău*, apărut în anul 1895: despre începutul târgului lipsesc cu totul datele sigure și documentele, deci sunt numai legende, dintre care vom alege pe cea care pare a explica atât fundațiunea originară a târgului, cât și numele de Bacău. Aceasta este și cea mai acreditată de către bătrânii din târg și, mai cu seamă, de către ceangăii (ungurii), care populează sate întregi din acest județ. Două dintre aceste sate, Călugăra Mare și Luizi Călugăra sunt chiar la poarta orașului. Unii ceangăi de aici pretind, că în documentele vechi ale pământurilor lor s-ar fi vorbit de un oarecare ungur din Călugăra, care printr-o pedeapsă a devenit călău („bakó” în limba maghiară). El a întemeiat și a dat numele său târgului Bacău. El avea pământuri până la apa Bistriței. Se spune că a deschis o crâșmă în capătul de sus al viitorului oraș, care era cunoscută sub numele de „Crâșma lui Bakó.” Crâșma aflându-se pe drumul principal al Moldovei, numele de Bakó a devenit foarte cunoscut. Apoi, a început să vândă bucăți din pământurile sale astfel că ulița s-a lungit. După legendă, orașul actual s-a întins treptat de la Nord spre Sud. Legenda își află confirmări și prin săpăturile arheologice. În partea de sus a târgului s-au descoperit temelii, beciuri, adică urme de clădiri anterioare. În sudul

oraşului acestea lipsesc, deci nu sunt urme de clădiri vechi.¹

Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei*, prezintă oraşul ca un târguşor situat pe un ostrov din râul Bistriţa.² Din cauza schimbării frecvente a albiei râului s-a surpat malul Bistriţei, cauzând dărâmarea bisericii episcopiei catolice. De aceea a fost mutată episcopia în Polonia.³

La începutul secolului al XV-lea era considerat centrul husiţilor unguri din Moldova, la fel ca la Huşi şi Trotuş.

În secolele XVI–XVII majoritatea locuitorilor erau unguri. Despre acest fapt ne înştiinţează călugării misionari, călători ca Bernardino Quirini în 1591, Petrus Deodatus Baksic în 1641 şi Bartolomeo Basetti în anul 1648. Românii şi ungurii au avut drepturi egale. Funcţiile de şoltuz (primar) le-au exercitat alternativ, iar în consiliul oraşului de 12 membrii erau şi unguri şi români.⁴

S-au păstrat numele mai multor şoltuzi unguri care se aflau în fruntea consiliului localităţii. Astfel, în 1545 Ferent Biro, în anul 1602 Sasca Ferent, iar în 1633 Kanija Balaj. În anul 1646, în raportul său către Congregaţia Din Roma, Bandinus, administratorul apostolic al Moldovei, a

1 Ibidem p. 103.

2 Dimitrie Cantemir: *Descrierea Moldovei*. Editura Minerva. Bucureşti, 1973. p. 36.

3 Racovişă p. 103.

4 Binder Pál: *Közös múltunk*. Editura Kriterion, Bucureşti, 1982. p. 122–123.

menționat 115 familii și 680 de suflete, indicând că românii sunt mai puțini, dar iau parte egală la conducerea orașului.¹

În anii 1950 în Bacău funcționa Școala Normală de Învățători. În prezent acolo își are sediul Asociația Ceangăilor Maghiari din Moldova. Pe piețele municipiului femeile ceangăești care locuiesc în satele învecinate, oferă produsele lor cumpărătorilor. Deseori își fac apariția unguri din împrejurimi, în portul lor popular.

Și Bacăul de astăzi are mulți locuitori catolici unguri sau de origine ungurească. Se consideră centrul cel mai important al acestei etnii, deoarece se află în mijlocul celei mai mari regiuni ceangăești.

Lespezi

Așezarea se află pe valea Bistriței, pe terasa din dreapta râului. E străbătută de drumul Bacău–Piatra Neamț, situată la 18 km de Bacău, în apropierea pădurii Fântânele și a podului de pe Bistricioara.

Aici se află limita superioară a așezărilor ceangăilor din șesul Siretului. Lespezi se numără printre localitățile care păstrează cel mai fidel naționalitatea secuiască-maghiară și unde învă-

¹ Ibidem p. 123.

țământul în limba maghiară din Moldova are cele mai bogate tradiții. Locuitorii catolici cu ocazia recensământului din 1930 au declarat cu toți că sunt de naționalitatea maghiară.

Locuitorii sunt socotiți ca urmașii refugiaților secui, în urma măcelului de la Madéfalva (Siculeni), din anul 1764 și după. Într-adevăr această tradiție e încă vie în sat și este probabil ca o parte mai mare a locuitorilor chiar să fie urmașii refugiaților, care nu s-au dus în Bucovina, stabilindu-se în zone din Moldova locuite de unguri. Acest sat a fost menționat într-un document cu un secol înaintea acestui eveniment.

Aici trebuie să facem o remarcă: secuii din Țara Secuilor au avut legături permanente cu coloniile ungurești din Moldova. În fiecare an s-au dus cu căruțele și duceau cartofi, care au fost schimbați pe porumb sau vin. Când au fost nevoiți să se refugieze s-au dus la cunoștințe și rude, care i-au ajutat să se descurce în noul mediu, străin. Este foarte mică posibilitatea să se fi așezat într-un sat românesc, deoarece și toponimiile din hotarul satului sunt denumite ungurește de către unguri, cu toate că și astăzi sunt în sat și români, în număr mic.

După tradiție, primul locuitor al satului a fost un mut, care nu era catolic. Avea casa în marginea pădurii iar în fața acesteia era o bancă de scândură (ungurește lețpad), de la care se trage și denumirea satului. Pârâul, care curgea prin fața casei

omului surd până și astăzi este denumit pârâul Surdului.¹ Ungurii de la Lespezi au venit în mare parte din Ghimeș, iar primul om catolic se numea Seliem Ioji (Selyem Jozsi). S-a păstrat și craniul lui, care este păzit în biserică și este de multe ori expus acolo.²

Denumirea, după „bancă de scândură” se pare puțin probabilă și este o ulterioară etimologizare artificială de către populația secuiască, deoarece lespezi în limba română înseamnă plăci de piatră. Deci populația românească a denumit locul „la plăcile de piatră, la lespezi” care a fost preluată de ungurii veniți ulterior aici.

Lespezi este exemplul tipic al localității poli-nucleare, care s-a format din mai multe crânguri de gospodării care s-au unit treptat și au format satul. Părțile reunite sunt cunoscute și astăzi sub numele: Ignác hegye (Muntele lui Ignat), Dulló hegye (Muntele lui Dullo), Cigány hegye (Muntele Țiganului), Racila, Lesped etc. Ulițele mai mici ale satului sunt denumite și astăzi după numele familiilor care s-au așezat acolo. Astfel sunt ulițele Zöld, Iano, Adam, Kompot Feri, Andraș Iuzi (Józsi), Senteș, Balint, Șimon Peter, Șimon Iștvan, Gal, Bartoș, Kerekeș Iuzi, Șanta Iuzi, Koman Peter, Farcaș și Fazakaș.³

1 Halász Péter: Magyarfalu helynevei In *Magyar Névtani Dolgozatok* 19. 1981. p. 3.

2 Ibidem p. 4.

3 Dr. Kós Károly: *Tájak, falvak, hagyományok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976. p. 173.

În documente, satul a fost menționat în 1634, publicat de istoriograful Radu Rosetti în studiul lui despre clasele agricole din Moldova în 1889, sub denumire de Lespezi sau Plepoasa.¹ În descrierea hărții din 1792 editată în Viena figura cu numărul de ordine 526 sub numele Lespizile. Au fost în sat 24 case și au putut prezenta 1 atelaj de cai și 18 atelaje de vite.²

Jerney János în cartea scrisă după călătoria din 1844 descrie așezarea sub denumirea de Leszpez raportând existența a 400 de locuitori catolici în sat, care sunt unguri de origine secuiască. A dat știrea și despre biserica catolică cu hramul Sf. Ana.³ În schematismele din 1851 și 1855 figura cu denumirea de Lepeti.⁴ În situația întocmită de episcopul din Iași, în 1857, a fost prezentată sub denumire de Lespez, din care reiese că satul are biserică și este locuit de 317 suflete.⁵ În schema-tismul din 1875 figura ca Lecpedum,⁶ iar în cel din 1902 era amintit ca Lespezi-Gârleni cu 953 locuitori catolici.⁷

1 Radu Rosetti: Despre clasele agricole în Moldova în *Revista Nouă* 1888/1.

2 Topografische general Beschreibung. 1792. In Domokos 1987. p. 104.

3 *Jerney János keleti utazása...* 1851. p. 192.

4 Halász 1981. p. 5.

5 *Veszely, Inietz és Kovács...* 1868. p. 49.

6 Halász 1981. p. 5.

7 Auner 1908. p. 81-82.

Dicționarul geografic întocmit la sfârșitul secolului al XIX-lea îl prezintă ca sat al comunei Gârleni. A avea 215 case în care trăiau 228 capi de familie și 881 de suflete în anul 1890. Dintre ei erau 679 unguri, 137 români, 6 germani, 16 țigani și 3 evrei. Au ținut 31 cai, 237 vite cornute, 177 ovine și 133 porci. Au mai avut 40 de stupi, care în anul 1890 au produs 154,9 kg de miere și 51,6 kg ceară.¹

Centrul de comună era în satul Racila din Gârleni de Sus, care era la 1 km distanță de Lespezi și avea 315 locuitori, din care 101 erau unguri.² Acolo funcționa primăria și școala comunei. Cea mai mare parte a comunei era cuprinsă de moșia principelui Lucia Schönburg Waldenburg.³

Recensământul din 1930 a găsit în Lespezi 1314 locuitori dintre care 1058 erau maghiari catolici, din care 1053 au declarat că au limba maternă maghiara.⁴ Tot cu prilejul aceluși recensământ, la Racila, din 480 de locuitori, 235 au declarat că sunt unguri, prin naționalitate și limba. În anii 1940 din Lespezi 14 familii s-au repatriat în Ungaria în Bacica (Bácska) sau Voivodina și mai târziu în județul Barania (Baranya), căpătând locuință nouă în satul Mekenyes.

1 Racoviță, 1895, p. 336.

2 Ibidem p. 449.

3 Ibidem p. 293.

4 *Moldvai Magyarorság*, 2002/3, p. 8.

Cu ocazia recensământului din 1992 din cei 2108 locuitori ai satului Lespezi 1917 erau catolici, iar în Racila din cei 1581 de locuitori numărul catolicilor era 1398. Cercetările lui Tánzos Vilmos au arătat că în aceste două sate cu toții vorbesc limba maghiară, nu numai catolicii ci și populația românească ortodoxă.¹

În aceste două sate ale comunei se poate constata o extindere a catolicilor. Raportul lor a crescut la Lespezi de la 77% la 90,9%, iar la Racila de la 32% la 88,4% în perioada 1890–1992. Aceasta fiind o urmare a sporului natural mai crescut al acestei populații și a atașamentului față de satul lor. Acest semn apare și în celelalte părți ale Gârlenilor, unde numărul lor era 256 în anul 1992. O mare parte a lor locuiește în cătunul Satul Nou, unde au fost împroprietăriți cu pământ din moșia boierului. Astfel în întreaga comună au devenit majoritari catolicii. Pe baza recensământului din 2002 în ultimii 10 ani, de la 3571 numărul catolicilor a crescut la 4011 în comuna Gârleni și formează o majoritate de aproape 2/3. De aceea este așa de importantă slăbirea conștiinței acestei populații. În ciuda acestui fapt, peste 200 și-au declarat naționalitatea ungurească sau ceangăiască (43+162) în anul 2002.²

Biserica catolică a satului Lespezi a fost construită în 1830 din bârne și a fost sfințită în onoarea

1 Ibidem p. 16.

2 Ibidem

Sfântei Ana. În anul 1886 au construit o biserică din cărămidă, iar între 1974–1990 s-a construit una nouă. Biserica ortodoxă a fost clădită în anul 1884. Matricolele sunt conduse din 1838. În trecut acest sat era filiala Bacăului și numai din 1946 este parohie independentă.¹ În ziua de 26 iulie se ține hramul în cinstirea Sfântei Ana, ocrotitoare a bisericii, devenit tradițional.

La sfârșitul anilor 1940 pater Gherghina, fiul unui țăran din Cleja, Ferentz Gavril, a spovedit și a ținut și slujbe în limba maghiară până ce a fost îndepărtat și schimbat cu Francisc Simon, și el ceangău de origine, dar care a exclus folosirea limbii maghiare din biserică.²

În anul 1948 în 100 de sate din Moldova au fost înființate școli în limba maghiară. În ziua de 11 decembrie 1947 s-a înființat școala în limba maternă și în Lespezi cu 170 de copii și cu 3 învățători. În 1951 s-a extins acest învățământ în 4 clase și cu 4 cadre didactice. Funcționa și grădinița de copii în limba maghiară cu 25 copii și o educatoare. În 1953 s-a desființat învățământul unguresc în Moldova. În afara Ghimeșului, singura localitate era Lespezi unde au reușit această reorganizare, deoarece nu au găsit oameni care să fi cerut desființarea școlii ungurești. Un an și jumătate a predat în acest sat Kallós Zoltán renumitul cercetător al folclorului unguresc. Numai

1 *Révai Új Lexikona*, vol. XIII, 2004, p. 334.

2 Gunda, p. 51.

după încă 7 ani au reușit să desființeze învățământul unguresc și numai în anul 1960–1961 au trecut și aici la învățământul românesc. Director al școlii însă a rămas și pe mai departe Zudor Attila, care a condus școala 30 de ani în șir.

După anii de dictatură când a fost interzisă până și vizitarea ceangăilor din Moldova de către unguri, aici a fost organizat pentru prima dată scrierea și cititul în limba maghiară în forma școlii duminicale. Farkas Iosif și Fehér Katalin s-au ocupat cu copiii, aducându-i acasă la ei, fapt pentru care au fost persecutați de către autorități. Farkas Iosif, agricultor din localitate a învățat ca autodidact scrisul și cititul și a întreținut legături cu cei din Ardeal. După 2002 după Cleja și Pustiana și acest sat a fost printre primele care au reușit introducerea învățământului facultativ unguresc și în cadrul școlii, 4 ore săptămânal.

După 1990 mai mulți copii din Lespezi au reușit să obțină diplome în școli superioare din Ungaria și din Transilvania.

La poarta cimitirului din Lespezi încă în 1957 se putea citi înscripția: „HOGY VAGYTOK TŰ, VOLTUNK MŰ ES, AHOGY VAGYUNK MŰ, LESZTEK TŰ ES: POR ÉS HAMU” Această înscripție a dispărut și de aici, în așa fel ca și limba ungurească din biserici și din școli.¹

¹ *Moldvai Magvarság*, III/23, p. 1–2.

Acest sat reprezintă un punct important de colecționare a folclorului și a artei populare ceangăiești, pe aici trecând mulți cercetători și în trecut. Cei mai însemnați cercetători care s-au ocupat cu ceangăii au fost Domokos Pál Péter și Lükö Gábor care în anul 1932 au efectuat cercetări de mare amploare. Domokos a descris femeile purtând pe cap scufii asemănătoare celor care se poartă în Vladnic, dar acestea sunt mai grele și mai împodobite ($\frac{1}{2}$ kg.) Lükö Gábor a descris croitul cămășii femeiești care se deosebește de cel cunoscut în satele ceangăiești moldovenești motiv din care sunt denumite „de tip secuiesc”. Păstrarea tradițiilor în acest sat e dovedită și din faptul că în anul 2002 o femeie din Lespezi, pe nume Demeter Ana născută Iano, cântăreață de balade a fost distinsă cu premiu „Maestrul artei populare”.¹

Locuitorii Lespezilor s-au ocupat în trecut cu agricultura. Culturile cele mai mari erau cele de porumb dar pe terenuri restrânse cultivau și fasole, cânepă, cartofi, ovăz, orz și grâu. Teritorii mai mari au fost ocupate de fânețe. Arendașii au cultivat, la fel, porumb și dispuneau de fânețele.² În prezent populația nu se mai poate întreține numai din agricultură. Astfel că mulți s-au îndreptat spre uzinele orașelor Bacău, Buhuși, unde fac naveta. În ultimul deceniu mulți au pierdut locul

1 *Évkönyv*. Moldvai Csángómagyarok Szövetsége, 2004. p. 48.

2 Racoviță 1895. p. 294.

de muncă devenind șomeri. Așa că și cei din Lespezi caută muncă sezonieră în străinătate. Lucrează în Ungaria sau în țările Europei de Vest ajungând până în Spania, Portugalia.

La Lespezi este limita superioară a podgoriilor de pe malul drept al Siretului. Mai sus viața crește greu și fără folos.

Domokos Pál Péter a publicat și tabelul nominal al locuitorilor catolici. (Capi de familie) Cele mai frecvente nume de familie au fost: Balint (13), Iacob (13), Șanta (9), Bartoș, Toth, Zöld (7-7), Fazekas, Deac (6), Cionca (5), Anti, Antica, Balogh, Dullo, Pușcaș, Gyurca (4-4), Cato, Cadar, Catona, Ignăț, Șandor, Iano (3-3).¹

Halász Péter a cules toponimii din Lespezi. Redăm câteva nume caracteristice: părți ale satului: Muntele Țiginie, Muntele Dullo, Muntele Ignăț, Moara lui Deak, Palinca föző, Lepad, Mutui, Ratar, Felső faluvége, Olahoc felé, Groapa lui Șandor. Arabile: Bodzaș, Brad, Erdő alatt, Laboc, Maghiaroș, Felső hatar. Pășuni: Ali, Islaz, Niomaș. Păduri: Feniș, Hétut, Nireș, Ocol, Ischit. Cihér (salcâmi). Munți: Muntele Calvariei, Muntele Mutului, Pârâu: Pârâul Mutului, etc.²

1 Domokos 1987. p. 222-224.

2 Halász 1983. p. 26.

Luizi Călugăra

Se află la o distanță de 8 km, vest de Bacău, de-a lungul afluentului Negel al Siretului, pe podișul format de Nedeșca și Sănislău. S-a format din 4 cătune: Luizi, Corhana, Osebiți și Negel. În prezent are legături cu satele învecinate numai prin căi vicinale (comunale). În vechime, „Drumul Pietricicăi”, care unea Țara de Sus cu Țara de Jos, trecea pe teritoriul acestei comune.

Sunt mai multe teorii despre originea localității. Luizi este un cuvânt polonez cu semnificația de: popor. Prin extindere, ar însemna poporul călugărilor, dat de preoții polonezi. Dicționarul geografic dă următoarea explicație: Luizi erau numiți străinii, în genere de rit catolic, aduși de peste hotare de către proprietarii de moșii și de administratorii mănăstirilor închinată, care se foloseau de munca lor pe un timp oarecare. Ei erau scutiți de dări.¹

Numele Călugăra apare în documente foarte vechi. În hrisovul lui Ștefan cel Mare, datat în Hârlău la 13 noiembrie 1498, prin care se spune că a donat mănăstirii din Bistrița o vie pe lângă Bacău până la viile ungarilor, cu o prisacă și cu un schit... unde a petrecut părintele nostru ieromonah Theofan.² Ioan Bogdan, menționând Călugăra Mare de astăzi, precizează că înainte

1 Lahovari – Brătianu – Taculescu vol. IV. 1901. p. 180.

2 Bogdan vol. II. 1913. p. 127-129.

purta denu-mirea „Ungureni” aflându-se la 6 kilometri vest de Bacău.¹

Prima menționare a localității apare în documente din secolul al XVIII-lea. Prima atestare documentară provine de la Lezierski, unde apare sub numele de Călugăra. Szegedi amintește așezarea sub numele de Kalogerpataka, Zöld Péter îi spune Kalugerpataka iar cercetătorul Jerney Kalugyerpataka.

Locuitorii comunei Luizi Călugăra, ca și cei din mai multe comune învecinate au fost țărani liberi (răzeși). În secolul al XIX-lea o parte din moșia satului a fost confiscată în urma proceselor, devenind bun al boierului Prunk.² Țăranii rămași fără pământ au fondat sate noi mai ales pe valea apropiată a Tazlăului, ca Stufu și Găidar etc. pe moșiile altor boieri.

În vechime teritoriul acestui sat a fost partea păduroasă a orașului Bacău. Locuitorii unguri, în urma incursiunilor turcilor s-au refugiat și s-au stabilit formând un sat nou de țărani liberi (răzeși).

Localitatea este atestată și în cel mai important document referitor la Moldova, la sfârșitul secolului al XVIII-lea: descrierea hărții din 1792. Și iată datele publicate acolo despre efectivele satului: 87 case, 35 capi de familie, 52 bărbați apti pentru serviciul militar, 30 de cai și 56 de boi.³

1 Ibidem p. 129.

2 Domokos 1987, p. 152.

3 Topografische general Beschreibung. 1792. In Domokos 1987.

La sfârșitul secolului al XIX-lea erau în sat 502 case, 492 de familii și 1878 de suflete, din care 76 s-au declarat români și 1802 unguri.¹

În urma legii rurale din 1864 au fost împroprietați 386 de locuitori cu 1275 de fălcii și 11 prăjini de pământ.²

Localitatea are două biserici de rit catolic, zidite de locuitorii satului. Una a fost clădită pe un deal în 1698 cu hrmaul Sfântul Andrei, fiind cunoscută ca cel mai vestit loc de pelerinaj de Rusalii a ungarilor din Moldova. Câteodată s-au strâns 5-6000 de unguri, pe timp favorabil. Cealaltă biserică se află în satul Luizi și a fost reclădită în 1851. Biserica actuală s-a construit între 1928-42. Aceasta a fost cea mai mare biserică catolică a Moldovei. Dintre cele patru clopote ale turnului, două au inscripții în limba maghiară.

În 1844 funcționa în sat școală cu limba de predare maghiară. Școala românească, de stat, a fost fondată în anul 1886. Între 1948-1955 funcționa o școală generală de 7 ani în limba maghiară. În anul școlar 1954-1955 s-a introdus predarea limbii maghiare și în secția română. În același an s-a înființat și internat. În anul următor a început excluderea limbii maghiare din școală.

Luzi-Călugăra a fost și este un centru școlar de seamă al catolicismului din Moldova. În 1925 s-a deschis în comună un seminar franciscan superior

1 Lahovari, vol. IV, p. 180.

2 Idem.

iar între anii 1923–48 funcționa școala de cantori în limba română. Între 1932–48 aici s-a mutat din Hălăucești cursul de filozofie teologie, al cărui sediu a devenit Luizi-Călugăra. La începutul secolului al XIX-lea, conform notării lui Gegő Elek, de parohia acestei comune aparținea și Bacăul, ca filială.

Întinderea hotarului comunei era de 1805 de hectare, din care pădurea Găuriciului ocupa 1002 hectare, iar viile 67,17 hectare. Fondul agricol era de 627,77 ha. Efectivul de animale la sfârșitul secolului trecut era: 48 de cai, 681 vite mari cornute și 246 de porci. Funcționa o carieră de piatră în valea Negelului.¹

Satul era străbătut de Drumul Petricicăi care lega Țara de Sus cu Țara de Jos.

În 1930 au fost recenzați 1879 locuitori, din care 1853 erau romano-catolici și 1800 s-au declarat de limbă maternă maghiară.²

În 1984 avea o populație de 6329 de locuitori,³ în majoritate catolici de limbă maternă maghiară. Pe baza datelor recensământului din 1992 din cei 5277 de locuitori numărul catolicilor era de 5198, dar numai 27 au fost înregistrați ca ceangăi pe lângă 1 ungar.⁴

1 Idem.

2 Recensământul din 1930 In Damokos 1987. p. 170.

3 *Mic Dicționar Enciclopedic*. 1972.

4 *Moldvai Magyarorság*. 2002/3. p. 11.

Satul are trei părți principale: Kiskalagor (Călugăra Mică), Nagykalagor (Călugăra Mare) și Osebiți. Alte denumiri din sat: Kotony, Corhan, Kálvária, Patakon túl, Szaniszló, iar din hotar: Disznóhegy (munte), Hármaskeresz, Hegyeske (pădure), Kenderes, Kispatak, Szilas, Zösvények (arabile), Bogdánok, Pálok, Szabók (fânețe), iar Kaluger, Nevér, Sinka, Orosa și Sospatak (păraie).

O zguduitoare mărturie a luptei seculare a ceangăilor pentru păstrarea identității ungurești o reprezintă petiția episcopală a locuitorilor Luizi Călugăra prin care au demonstrat că de secole nu s-au amestecat cu alte națiuni și cer să fie permise cântecul și slujba ungurească în biserica lor.

Aici trebuie să menționăm textul epistolei pastorale din 17/29 septembrie 1889: „Pentru ca apoi aducerea la îndeplinire a prea înaltei voințe a locțiitorului Isus Hristos să nu întâmpine piedică în deosebirea limbilor ce le-ar putea vorbi credincioșii noștri în unul și același loc poruncim, ca în bisericile parohiale, unde se adună credincioși de diferite națiuni, toate rugăciunile poruncite de papa în această a sa Enciclică să nu se spună în altă limbă decât în română, care firește și neapărat este limba obștească a tuturor aceluia cari locuiesc în țară.”¹

1 Preot dr. Iosif Petru M. Pal: *Originea Catholicilor din Moldova. Săbăoani-Roman. 1942. p. 186.*

Protestul locuitorilor din Luizi-Călugăra a fost respins categoric. În acest colț al lumii s-a reacționat cu totul contrar spiritului Bibliei și al credinței creștine.¹ În spiritul intoleranței și al nerăbdării rasiale, contrar umanității europene. Și iată ce scrie preotul dr. Iosif Petru, citând și răspunsul episcopului contemporan catolic al Moldovei, Camilli la 6 mai 1915 răspunzând unor reclamanți inconștienți din Luizi-Călugăra, care cereau ca în biserica lor să se cânte și să se predice ungurește scria: „Reclamanții ar trebui să știe că în România, limba poporului român este limba română și nici nu poate fi alta. Deci ar fi o înjurie, în contra națiunii sale, ce ar comite-o cetățeanul român, care ar pretinde să se vorbească de pildă cea ungară”. „Acum întreb eu pe locuitorii din Luizi-Călugăra cei »neamestecați cu alte națiuni« cum îmi scriu ei înșiși, care au în această țară toate drepturile civile și politice, care s-au născut și au crescut în această țară a cărei pâine o mănâncă, să-mi spuie mie, sunt ei unguri ori sunt români? De-s unguri să se ducă în Ungaria, unde se vorbește limba ungară, iar dacă-s români cum și sunt într-adevăr, atunci ar trebui să se rușineze de a nu-și cunoaște limba țării lor și dovadă e și scrisoarea ce mi-o scriu tot în limba română.”²

Oare ce ar fi zi episcopul Camilli, dacă din Moldova rusească sau din Transilvania, românii

1 *Biblia*. Scrisoare ap. Pavel către Corintii nr. 1 9/19-23 și 14/39.

2 Preot dr. Iosif Petru M. Pał. 1942. p.187.

ar fi fost trimiși „acasă” pe considerente asemănătoare?

De ziua Sfântului Andrei în anul 1929, Domokos Pál Péter prezent la un pelerinaj, scrie că au participat toți catolicii din zonă îmbrăcați în portul popular specific satului din care veneau, biserica a fost neîncăpătoare iar la slujbă s-a cântat *Missa de angelis*, urmată de predica în limba română concluzia sa fiind că satul Luizi-Căluga era cel mai curat sat unghuresc cu toate că s-a interzis folosirea limbii maghiare în biserică ca și la Fărăoani.

Fărăoani

Comuna e situată în valea Siretului, la o distanță de 18 kilometri sud de Bacău. Este străbătută de calea națională Focșani–Bacău și de calea vicinală Fundu Răcăciuni–Călugăra. Se învecinează cu alte sate ceangăiești, precum: Cleja, Valea Mare și Gioseni.

Este situată pe șesul din dreapta Siretului, într-un loc plăcut, cum îl descrie și cronica lui Bandinus: „În vest, în apropierea satului, sînt viile, localitatea fiind renumită prin abundența de vin bun, grîne, dobitoace, animale sălbatice și păsări. Agreabilitatea este ridicată și de pârâul drăguț, gingaș, clipocitor. La nord se întinde cîmpul, spre

est, în apropiere se află Siretul, iar la sud se vede o imensă vale largă.”¹

Fărăoani este printre cele mai vechi localități maghiare din Moldova. Locuitorii erau țărani liberi, răzeși.

Conform primelor atestări, comuna se numără printre cele mai vechi cunoscute. Costăchescu Mihai o menționează în cartea *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare* vol. II.² În cartea lui Ioan Bogdan *Documentele lui Ștefan cel Mare*, este amintită în 1474.³ O însemnare dintr-un document din arhiva comunei se referă la construirea bisericii de lemn, a cimitirului, care era clădită în 1435 și construită de meșterul Bălint Márton. Misionarul Berkuce (Bărcuță) atestă că această biserică era sfințită Înălțării în Rai a Fecioarei Maria.⁴

Și iată ce scrie în *Codex Bandinus* din 1648 despre Fărăoani: „Die 26 igitur Novembris ad pagum venimus, qui ungarice Forrófalva, valahice Forovan nominatur, meri ungari inhabitant...” (În 26 noiembrie am ajuns într-un sat, – ungurește Forrófalva, românește, Forovan. Locuitorii sînt numai unguri...) ⁵ Mai departe vorbește despre belșugul regiunii Moldovei, amintind că

1 *Codex Bandinus In Domokos* 1987.

2 Costăchescu 1931–1932.

3 Bogdan 1913.

4 *Arhiva Storica...* vol. 513. p. 454–462.

5 *Codex Bandinus In Domokos* 1987.

vinurile de la Cotnari, Fărăoani, Huși și Trebiș rivalizează cu vinurile maghiare din Tokaj.¹ Tot Bandinus comunică și cele mai frecvente nume de familii: Benke, Diák, Kántor, Balaska, Máté, Doma, Kósa, Demse, Sipos, Székely, Hajdó, Mathias, Pakorar, Pataki, Sebestyén, Simon, Varga etc.²

Această comună este amintită și în opera lui Dimitrie Cantemir: *Descrierea Moldovei*, la începutul secolului al XVIII-lea: Cei 200 de locuitori ai satului, toți sînt catolici și au o străveche biserică de piatră și aparține familiei Cantemireștilor.³

La sfârșitul secolului trecut, moșia comunei aparținea clerului din Bucovina.⁴

Fărăoani era una dintre cele mai însemnate parohii catolice din Moldova, de aceea figurează aproape în toate rapoartele misionarilor care au vizitat acest ținut. Dintre acestea redăm doar câteva: Misionarul iezuit König Schönhonovianus, la sfârșitul lunii august a anului 1588, împreună cu alți doi misionari au sosit în Moldova, la cererea voievodului Petre Șchiopul de a restabili credința catolică în Moldova, amenințată de protestantismul răspândit în Transilvania. În scrisoarea lui face cunoscuți locuitorii Moldovei

1 Ibidem.

2 Ibidem.

3 Dimitrie Cantemir 1973.

4 Labovari – Brătianu – Tocilescu, vol. III, p. 324.

după, naționalități și religie. Cei mai mulți sunt ruteni (români), a căror limbă seamănă cu italiana. După ei urmează maghiarii și germanii. El înșiră importante sate, între care și Fărăoani, denumindu-l Pharao.¹

Un observator bulgar, Vlas Koičević, cu ocazia vizitei apostolice în Moldova scrie despre Fărăoani că numără 421 de suflete, unguri catolici, care nu mai au paroh în vremurile din urmă și nici nu au odăjdii bisericesti, deoarece episcopii, care au venit din Polonia le-au dus pe toate cu sine.²

Minoritul conventual Angelica din Campi, în 1682, în raportul lui despre Moldova și Țara Românească ne vestește despre invazia turcească. Locuitorii din Fărăoani au părăsit satul și biserica, din cauza apropierii de „drumul mare” pe unde trec zilnic turcii. Locuitorii au fost risipiți prin păduri și li se făcea slujba lunar și la nevoie misionarul Antonio Giorgione din Torre, fără vreo răsplată din cauza mării sărăcii a populației, care mănâncă pâine de mei și de hrișcă, aliment necunoscut în Italia.³

Minoritul conventual Angelica din Campi, în 1682, în raportul lui despre Moldova și Țara Românească ne vestește despre invazia turcească. Locuitorii din Fărăoani au părăsit satul și biserica, din cauza apropierii de „drumul mare” pe unde

1 *Archivum Romanum Societatis Jesu*. No. 513/2.

2 *Călători străini în Țările Române*. Vol. II. 1980. p. 139.

3 *Ibidem* vol. VII. 1980. p. 338.

trec zilnic turcii. Locuitorii au fost risipiți prin păduri și li se făcea slujba lunar și la nevoie misionarul Antonio Giorgione din Torre, fără vreo răsplată din cauza mării sărăcii a populației, care mănâncă pâine de mei și de hrișcă, aliment necunoscut în Italia.¹

La mijlocul secolului al XIX-lea Jerney János a prezentat localitatea Fărăoani situată pe văi și pe dealuri dispunând de bogate grădini fructifere. Are 1500 de locuitori care sunt unguri ceangăi. Femeile vorbesc foarte rar românește. Se ocupă cu viticultura și dogăria. Mai înainte se afla mai aproape de Siret pe dealul unde se află acum cimitirul. Este prezentată ca o comună cu terenuri libere și posesoriat. Prin șmecherie a fost dată pe mâna lui Radoci, din biserica greco-catolică. Apoi a ajuns la familia Roznovano Sandor prin licitație. În 1700 s-a construit și s-a sfințit biserica Sfântul Anton de Padova.

Dicționarul geografic al României, de la sfârșitul secolului al XIX-lea scrie despre Fărăoani: Are o biserică catolică și preot, 368 case, 3 căruciumi, 5 mori de apă. Locuitori sunt formați din cele 369 familii cu 1508 suflete din care 36 români, 1443 unguri, 10 nemți, 9 armeni, 9 evrei, 1 italian. Dintre acestia 1099 sunt agricultori, 1 meșteșugar, 5 comercianți, 4 liber-profesioniști, 200 muncitori și 13 slugi. În 1564 prin lege s-au

¹ Ibidem vol. VII. 1980. p. 338.

împărțit pământurile și 258 locuitori au fost împroprietăriți cu 611 fălci de pământ (o falcă egal circa o jumătate ha) și 11 țarine.

Terenurile comunei însumau 5500 ha, printre cei mai bogați din sat fiind: Casso Alexandrina și Fodor Andries. Erau 3000 de ha pădure, pământ arabil 952 ha, vită de vie pe 196 ha. În 1890 s-a produs 9408 hectolitri vin alb. Numărul animalelor era 190 cai, 513 vaci, 686 porci, 179 capre, 182 oi, deci aproape fiecare familie avea două vaci, 1 cal, doi porci, o capră sau oaie.

La recensământul din 1930 s-au înregistrat 3128 locuitori din care 3067 catolici. În 1984 numărul locuitorilor este 5997, în creștere iar în 1992, la recensământul din 7 ianuarie, s-au înregistrat 5453 din care 5400 romano-catolici, 8 unguri, 43 ceangăi. Majoritatea a declarat maghiara ca limbă maternă.

Tánczos Vilmos, împreună cu echipa lui de cercetători au constatat că 75% dintre locuitori cunosc limba maghiară.

Amintim câteva denumiri de localități: Bocskoros, Kakova, Kecsevaros, Magyaros, Szeretere, Berc, Bikkes, Bokros, Farkasgodor, Harompatak, Kenderesek, Siliste, Torok Higgya, Kiss Klezse. La Fărăoani se află și cel mai mare manuscris în limba maghiară din Moldova numit: Carte de rugăciuni din Fărăoani, ceea ce dovedește că în regiune era o bogată activitate religioasă în limba maghiară. Se presupune că acest manuscris, a-

vând 744 pagini + 23 cu câte o rugăciune pentru fiecare zi și un imn, a fost făcut de străbunicul preotului Petras Incze János. Zöld Péter în 1671 în jurnalul său scrie tot ce a auzit despre viața necăjită a ceangăilor din Moldova.

Cleja

Satul este așezat pe valea Siretului, de-a lungul afluentului de dreapta al acestuia, pârâul Cleja, la 15 kilometri depărtare, la sud de Bacău. Populația ungurească din această regiune este cunoscută deja din perioada premergătoare întemeierii Principatului Moldovei, din secolul al XIII-lea. Strămoșii locuitorilor Clejei erau țărani liberi, „răzeși”, care nu au aparținut de moșii feudale și au stăpânit liber hotarul satului.¹ Iată o nouă dovadă că locuitorii satului sunt coloniști străvechi în Moldova, cu toate că denumirea localității apare doar în documente din secolul al XVII-lea. Astfel a fost menționată în 1630 într-un hrisov al lui Vlad Țepeș.²

Numele Cleja provine din cuvântul grecesc „eclesia”, care înseamnă parohie. Numele localității apare și în scrisoarea trimisă de Zöld Péter episcopului transilvănean Batthányi Ignác în 1781, sub forma de Clese, ca filială a parohiei Fărăoani.³

1 Iorga. 1972. p. 178.

2 Duma-István András In *Moldvai Magyarság*. 2004/5. p. 5.

3 *Páter Zöld*. 2002. p. 55.

Una dintre cele mai importante culegeri de bază referitoare la Moldova o reprezintă descrierea hărții păstrate în arhiva din Viena, care a fost editată în 1792. Aici cu toate că separat se menționează Cleja, datele sunt prezentate împreună cu cele despre Fărăoani. Probabil că de aceea Cleja nu figura în cele mai multe documente, fiind dependentă acestei comune.¹

Vince Gatti, prefectul missiei a vizitat ungurii din Moldova în perioada dintre sfârșitul lui ianuarie și începutul lunii martiei din anul 1800. Din raportul lui trimis la Roma, Clesia figurează cu 251 de familii și cu 1448 de suflete.²

Dicționarul geografic al județului Bacău, apărut în anul 1895, prezintă satul Cleja, unde au trăit 384 capi de familie și 1342 suflete fiind toți unguri.³ Avea o biserică ortodoxă în stare ruinată, fondată de moșierul Iorgu Anastasiu în anul 1847 și o biserică catolică construită de locuitori în anul 1811. Dicționarul mai menționează și o parte a localității denumită Osebiți. Aceasta poate fi identică cu Osebiții care la Domokos Pál Péter figurează ca neidentificabilă, menționată pentru prima dată în secolul al XIX-lea. Tot acolo figu-

1 Topografische general Beschreibung. 1792. In Domokos 1987.

2 Iorga: *Studii și documente cu privire la istoria Românilor*. vol. 1. București 1901–1913. p. 144–145.

3 Racoviță 1895. p. 232.

rează și Cleja Statului, care a fost posesiunea maicilor (călugărițelor)¹.

Proprietarul cel mai mare în acest sat era M. Drăgăianu, care a avut o moșie de 127 ha. Au mai fost mulți răzeși. Satul a avut 140 ha de pădure iar din cele 476 hectare productive 197 ha au fost cultivate cu viță de vie, care în 1890 au produs 2965 hl de vin. În afara acestora au mai distilat 12 hl de țuică de prune și 202 hl rachie de tescovină și de drojdii.²

Marele dicționar geografic al României, editat la sfârșitul secolului al XIX-lea menționa în comuna Cleja 606 capi de familie cu 2529 suflete dintre care erau 2379 unguri, 91 israeliți, 51 români și 8 armeni. Din totalul populației nu știau carte decât 29 de persoane. Așezarea avea 607 case. După ocupație erau 1430 agricultori, 14 meseriași, 3 industriași, 12 comercianți. Aici se exploata piatră de var pentru fabricarea varului. Unele familii s-au ocupat și cu facerea pălăriilor din paie pe care le-au vândut la târguri. Au ținut 355 cai, 787 vite cornute, 617 porci, 308 capre, 786 oi și 55 de familii de albine (tatistica din 1890).³

Cu ocazia recensământului din 1930 au fost înregistrați 1839 locuitori, care au fost trecuți aproape cu toții, existând doar o singură excepție,

1 Ibidem p. 232-233.

2 Ibidem p. 233-234.

3 Lăhovari - Brătianu - Tocilescu vol. II. 1899.

ca români.¹ Recensământul din 1992 a înregistrat 6702 locuitori, împreună cu satele aparținătoare și anume Valea Rea și Șomoșca. Dintre ei 6570 au fost catolici, 11 unguri și 305 ceangăi.² În satul Cleja au trăit 4331 locuitori dintre ei 4235 catolici. Pe baza datelor cercetătorului etnograf Tánzos Vilmos cca 3800 era vorbitori de limba maghiară.³ Recensământul din 2002 arată o creștere cu 200 de suflete a populației în ultimii 10 ani pe teritoriul comunei. Au fost înregistrați 6903 locuitori, 6752 fiind de religie catolică. De data aceasta 108 s-au declarat de naționalitate maghiară iar 305 de naționalitate ceangăiască.⁴

Locuitorii Clejei au vorbit un dialect vechi unghuresc până în secolul al XVIII-lea, când sub influența secuilor din satele învecinate au părăsit „sâșăitul”, preluând fonetica secuimii.

Cleja este o așezare pitorească din valea pârâului Cleja, orientată dinspre vest spre apa Siretului și se întinde pe o lungime de 7 kilometri. În împrejurimi sunt vii și livezi. Se compune din trei compartimente: Cleja, Buda și Alexandrina. Partea Clejei este formată din Cleja Inferioară, Cleja Superioară, Cleja Mică, Cleja Nouă și Tyucser (Tyukszer). Buda este formată din Buda de Jos și

1 Domokos 1987. p. 172.

2 Datele recensământului din 7 ianuarie 1992 în comunele locuite de ceangăi din județul Bacău și Neamț în *Moldvai Magyarság*. 2002/3. p. 11.

3 Ibidem p. 17.

4 Recensământul din 2002 în *Moldvai Magyarság*. 2002/10.

Buda de Sus. Munții sunt Biche, Gyümölcs (fructe), Törökhágó, Bagolives. Pârâuri: Cleja Mare, Cleja Mică, Cigaș, Șoscut, Három árok (Trei Gropi). Izvoare: Dioșcut, Hidegkut, Csorgo. Tere-nuri arabile: Bicheș, Bersanoc, Cigaș. Viile: Nagymal, Kișmal, Patiul. Pășuni: Cigala, Nyomas, Futaș... Arborele lui Sfântu Ladislau.¹

Cleja este pomenită de către documente mai vechi între acele localități în care se păstrează cel mai curat caracterul unguresc. Astfel *Marele Dicționar geografic al României* scrie în felul următor: „Locuitorii județului Bacău sunt cea mai mare parte români. Găsim încă printre sătenii agricultori și vechi colonii de origine maghiară păstrând până acum limba lor și religia catolică... Sunt sate întregi formate din sute de familii de ceangăi care nu știu încă un cuvânt în limba română, spre exemplu în Fărăoani, Cleja, etc.² Profesorul renumit german de la Leipzig, Weigand Gustav a prezentat raportul călătoriei făcute între anii 1894–1902 în opera lui *Freunde elemente in Moldau* apărută în 1902. În aceasta a înșirat satele din zona Bacăului, între care și Cleja și a scris, că aici, „dialectul ceangăiesc este limbă publică. Femeile ori nu vorbesc deloc, ori foarte slab vorbesc românește”. În această regiune și Weigand s-a văzut nevoit să folosească limba maghiară.³

1 Halász 4–5–6.

2 Lahovari – Brătianu – Tocilescu. I. 1898. p. 173.

3 Domokos 1987. p. 127.

La sfârșitul secolului al XIX-lea episcopul din Iași trimitea încă circulare în limba maghiară preoților. Astfel de circulare a văzut preotul din Săbăoani Kárpáti Grațian în arhiva câtorva parohii în anul 1906.¹

În școala populară din Cleja catehismul a fost predat dintr-un caiet mic, care a slujit și la predarea literelor latine și maghiare. Acest caiet, care a servit și la învățarea cititului a fost editat în centrul episcopal din Iași, cu aprobarea episcopului romano-catolic, în anul 1841.²

În anul 1863 s-a editat tot în Iași un manual de religie bilingvă (română și maghiară) pentru copii ceangăi. Din acesta au învățat dreptățile religiei până în anul 1893.³

Școala românească din Cleja a fost fondată în 1865, având la conducere un învățător care nu știa ungurește. Putem considera ca un protest mut al locuitorilor faptul că nu au trimis copii în școala românească unde nu era permis nici preotului maghiar să țină ore de religie. Dicționarul geografic a dat știrea despre desființarea acestei școli în anul 1890, motivându-se cu lipsa de elevi.⁴

Cleja este primul sat moldovenesc din județul Bacău unde apare ziar comunal în limba maghiară

1 Ibidem p. 547.

2 Ibidem

3 Ibidem p. 132.

4 Racoviță 1895 p. 233.

ceangăiască. Între 1997–2000 a apărut cu titlul *Mi magunkról* (Despre noi), iar din 2003 apare cu titlul *Magunkról* (Despre noi). Redactorul ziarelor este Duma András. În anul 1999 a fost fondat tot de Duma András „Fundația Szeret-Klészse” cu scopul organizării programelor în afara școlii și de a rezolva unele probleme sociale. Sediul fundației se află în satul Buda, aparținător comunei.

În anul 2001 biserica romano-catolică a înființat organizația catolică numită de Dumitru Mărtinaș cu scopul românizării ceangăilor, propagând teoria originii române a catolicilor.

Trebuie să menționăm aici numele uneia dintre cele mai remarcabile personalități ale maghiarilor din Moldova, Petrás Incze János. El a fost preotul satului între 1843–1886 (43 de ani). S-a născut în satul vecin Fărăoani, iar prin cunoștința lui cu Döbrentei Gábor a făcut corespondență cu Academia Științifică Maghiară și a devenit un colecționar proeminent al etnografiei zonei în care s-a născut. A studiat folclorul și obiceiurile locale. A adunat peste 100 cântece populare maghiare, ghi-citori, toponimii și particularități locale din Cleja și din satele învecinate.

Petrás Incze János și-a sacrificat viața pentru ridicarea neamului și pentru trezirea conștiinței naționale. Se presupune că hoții au rănit mortal această mare personalitate, care poate constitui un exemplu pentru aceia care vor să facă ceva în interesul neamului lor.

Fundul-Răcăciuni

Satul este aşezat în valea pârâului¹ Răcăciuni, afluent de dreapta al Siretului, la 11 km de comuna cu acelaşi nume şi la circa 32 km sud de Bacău şi 8 km de comuna Cleja. Această vale pătrunde adânc sub culmea Pietricica, o culme alungită a Subcarpaţilor Moldovei. Teritoriul satului este brăzdat de dealurile Parava, Ciocani şi Căpriansa. Este scaldat de pârâul Răcăciuni-Fundul Răcăciuni. Satele cele mai apropiate sunt Ciucani (Csíkfalva), Berindeşti şi Gâşteni, la o distanţă de 4-5 kilometri. Este legat cu Luizi-Călugăra printr-o cale vicinală, paralelă cu cea de pe Valea Siretului, drum care, odinioară, era calea principală a Moldovei prin care se făcea legătura dintre Ţara de Sus şi Ţara de Jos.

În hotarul satului pe mai multe culmi se găsesc urme de cetăţi şi şanţuri din perioada premergătoare întemeierii Principatului Moldovei. În vârful culmei Cetatea sunt urme de întărituri în pământ, înconjurată de şanţuri foarte adânci.² În vârful unui alt deal, denumit Delureni se văd urme de cetate, prin prejur cu şanţuri de apărare.³ Un loc întărit se găseşte şi pe malul opus (stâng) al Siretului, denumit Apărătoarea de la Gătişesti

1 *Jerney János keleti utazása...* 1851 In Domokos 1987.

2 Scrisoarea lui Petras Incze János In Domokos Pál Péter: *Édes hazánnyak akartani szolgálni...* vol. III. Budapesta 1899. p. 1452.

3 *Ibidem* p. 260.

unde se văd încă urmele unor întărituri vechi, cărora le corespund, peste apă, alte întărituri, ca Delureni, de pe malul drept al râului.¹

Legenda spune că ar fi fost făcute de tătari.² Știind însă că tătarii nu au ridicat cetăți, nu s-au instalat pentru apărare, pe drept putem presupune, că acestea au fost ridicate de imperiul unguresc din evul mediu, de-a lungul culmii Pietricica, ca zona de apărare a statului de odinioară și sunt contemporane cu cetatea asemănătoare din hotarul comunei Dealul Nou, a cărei denumire veche este Orziștea. Aceasta, după toate probabilitățile provine din cuvântul unguresc Őrzöhely, care înseamnă „loc de pază”.

Denumirea de Răcăciuni a apărut prima dată în uricul lui Ștefan cel Mare, din 15 octombrie al anului 1481, în care recunoaște drepturile boierului Mihai Buzat, care pierduse hrisovul original.³ Bineînțeles că documentul trebuia să fi referit la centrul de comună Răcăciuni, la Gura Văii, deoarece partea superioară a văii, Păduroasa, s-a populat cu mult mai târziu. La fel și în descrierea hărții austriece din 1792 figurează numele de Răcăciuni. (nr. Ord. 657)⁴ Numele de Fundul Răcăciuni (Felsőrekecsin) apare prima oară, ca filială a parohiei Cleja, în anul 1875 în

1 Ibidem p. 5.

2 *Monografia comunei Rekecsin.* (manuscris)

3 Ibidem

4 Domokos 1987. p. 105.

jurnalul lui Imets Fülöp Jákó. Alte cercetări prezintă așezarea Răcăciuni ca localitate independentă, apare în secolul al XVIII-lea, de la 1700 a existat dar a devenit mai important în secolul al XIX-lea. Petrás Incze János, în scrisoarea către Asociația Altarului, din 1871 scrie despre această localitate¹ iar în 14 ianuarie 1872 în scrisoarea adresată episcopiei Asociației Szent László (Sfântu Ladislau),² din însemnarea sa rezultă că ar fi o așezare cu o vechime de 30 de ani.³

Faptul că a devenit mai importantă începând cu secolul al XIX-lea se poate susține și prin aceea că locuitorii de aici, în 1807 au construit o biserică catolică,⁴ cu hramul Sfânta Maria Mică.⁵ În locul acesteia în 1930 au construit o biserică nouă, care corespundea nevoilor populației în creștere, și care a fost renovată în anul 1998. Satul, din anul 1941 a devenit parohie independentă, înainte fiind, cum aminteam, filiala parohiei Cleja.

Tradiția populară consideră că în urmă cu 300 de ani au venit în sat fugari, goniți din cauza impozitelor din așezările Galbeni (Trunk), Valea Mare (Nagypatak), Valea Seacă și din Fărăoani. Erau toți unguri. Aceștia s-au amestecat cu locuitorii mai vechi ai satului.⁶

1 Domokos 1979. p. 1452.

2 Ibidem

3 Imets Fülöp Jákó 1868 In *Veszely, Imets és Kovács...* 1870. p. 117.

4 Racovișă 1895. p. 287.

5 Domokos 1987.

6 Gunda 1990. p. 38.

În *Dicționarul geografic al României*, apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea, e o amplă descriere a localității. Era centru de comună având ca sate aparținătoare Berindești, Ciucani și Gâșteni, care sunt la fel, sate catolice, cu populația majoritară ungurească. Erau în comună 4 biserici: una ortodoxă și trei catolice. Erau 320 case, 2 cârciumi și 14 mori de apă. Populația număra 324 familii cu 1066 suflete, dintre care erau 32 români, 1014 unguri, 17 izraeliți și 3 armeni, toți de protecțiune română.¹ După felul de ocupație, erau 318 agricultori, 2 meseriași, 1 comerciant, 2 cu profesii libere, 100 muncitori și 21 servitori. Știau carte 48 persoane.²

În centrul comunei, în satul Fundul-Răcăciuni erau 229 de familii, cu 776 de suflete. Sătenii au avut 83 cai, 232 vite cornute, 187 capre și 184 porci. Aveau 10 mori de apă în hotarul acestui sat.³ Comuna de odinioară cu cele 3 sate mici avea o întindere de 1000 hectare. Totalul pământurilor de cultură era de 267 ha, din care 40 ha erau cultivate cu viță de vie în anul 1890. După controalele diviziei filoxerice (1891) via lucrătoare s-a ridicat la 83 ha, iar cea nelucrătoare era de 11 și hectare.⁴

1 Lahovari – Brătianu – Tocilescu. vol. III. 1889. p. 446.

2 Ibidem

3 Racoviță, 1895. p. 287.

4 Ibidem p. 289.

La sfârșitul secolului al XIX-lea în comună erau 3 mari proprietari: Smaranda Petrovici (cu 114 ha), G. Arapu (cu 240 de ha) și Matei Vasiliu (cu 55 de ha). Proprietarii cei vechi ai satului și ai comunei erau din familiile domnești Cantacuzino și Sturdza. Vornicul Sturdza a ajuns în proprietatea satului după 1840. Marea majoritate a locuitorilor erau clăcași (iobagi). Numai 40 de familii au fost răzeși (țărani liberi) mai ales din Gâșteni.¹

În anul 1864 erau împroprietărite 246 de familii de clăcași. S-a împărțit 16% din moșia boierilor, mai ales din părțile mai puțin producătoare ale hotarului, pe pantele cu râpi și mărăcini, precum și în lunca inundabilă a Siretului. De aceea nu s-a rezolvat problemele țăranimii sărace lipită pământului. Astfel, la vestea tulburărilor din 1907 țăranii nemulțumiți s-au răsculat în frunte cu cei din Fundu-Răcăciuni. În grabă au fost mobilizate trupe de ocupație ale armatei, care au invadat satul, și cu ajutorul administrației locale au reușit să-i potolească pe localnici după ce au întocmit liste și au promis pământ nevoiașilor.²

După cel de al II-lea război mondial, în anul 1947 satul a fost ocupat din nou de trupe militare. De data aceasta au vrut să scape de preotul Susanu și de diaconul Benke Antal, care au comunicat ungurește cu credincioșii și au cântat ungurește în biserică. După ce sătenii au aflat că autoritățile

1 *Monografia comunei Răcăciuni*. Primăria Comunală.

2 *Ibidem*

vor să le ia preotul, s-au răsculat luându-i apărarea. Au bătut agitatorii trimiși în sat, au înțepat cauciucurile, au avariat mașina cu care au venit. Ca răzbunare militarii au invadat satul „au căutat arme ascunse”, au împușcat diaconul ascuns, au deportat preotul, care a fost condamnat la închisoare și a fost înlocuit cu un alt preot, neștiutor al limbii maghiare.¹

Pădurea Fundul-Răcăciuni a avut o întindere de 1445 ha ocupând și o parte a comunei Răcăciuni și era supusă regimului silvic. După primul război mondial s-au intensificat exploatările, mai ales în pădurile Limbar, Morcolet, Gâșteni și Fata moartă. Sunt multe livezi în sat, care produc nuci, prune, pere și mere. În hotar sunt podgorii și pământuri arabile.

Se cultivă porumb (pui), fasole, dovleac (bostani), și cartofi pe aceeași parcelă, ca culturi intermediare. Femeile și bătrânii au cultivat pământul, iar bărbații au făcut navetă în Bacău sau lucrează în marile șantiere ale țării. În ultima vreme se duc în țările vest europene și în Ungaria, la munci sezoniere.

Cea mai apropiată stație de cale ferată este Fărăoani, la 8 km depărtare de sat. Micile mori de apă din aceste sate au fost desființate. A fost construită o moară sistematică în centrul de co-

¹ *Moldvai Magyarorság*. 2002/12.

mună actual, în satul Răcăciuni. Acolo se duc sătenii pentru măcinat.

În 1930 cu ocazia recensământului populației au fost găsiți în satul Fundul-Răcăciuni 842 de locuitori catolici, dintre care 833 și-au declarat limba maternă maghiara.¹ În anul 1992 din cei 1913 locuitori înregistrați, numărul catolicilor era 1903. Pe baza cercetărilor la fața locului, profesorul universitar Tánczos Vilmos a constatat că toți locuitorii vorbesc ungurește.² Între ultimele două recenzări (1992–2002) populația comunei Răcăciuni a crescut de la 7445 la 7939, iar numărul catolicilor a ajuns la 4041. În afară de Răcăciuni și Fundul Răcăciuni mai aparțin de comună și satele Ciucani (cei din Ciuc), Berindești, Gâșteni și Pârâul Boghii (sat românesc din lunca Siretului).³

În 1929 satul a fost vizitat de cercetătorul Domokos Pál Péter, care menționează că este un sat mare și frumos, cu case acoperite cu paie, și cu o populație maghiară ceangăiască, publicând și tabelul nominal al locuitorilor, înșirând 204 nume (capi de familie). Cele mai frecvente sunt următoarele: Kotyor (18 familii), Doboș (13), Petrás (10), Csicsó (10), Demse (8), Farkas (7), Bulai, Duma, Mesterke, Tamás, Szarka (6-6), Bába, Benke, Gyurka, Csurály, Andre, Palkanik (5-5),

1 Domokos 1987. p. 172.

2 *Moldvai Magyarország*, 2002/3. p. 17.

3 *Ibidem* p. 11.

Szabó Csüri, Porondi (4-4), Istók, István, Balás, Szép (3-3).¹

În 1957 satul a fost vizitat și de un alt mare etnograf maghiar Gunda Béla, de la academia Ungariei, asistat de Matcău Alexandru etnograf român. Împreună au făcut ample cercetări în sat.

În anul 1975 cu ocazia expediției etnografice și de folclor, am cules material și la Fundul-Răcăciuni. Mulțumită cadrelor didactice din comună am reușit să studiem monografia comunei întocmită de Primărie. Numai o parte a materialului l-am putut valorifica, deoarece se făceau referiri la comuna întregă. Totuși am beneficiat de multe informații noi. Am reușit să culegem și de la săteni materiale ilustrând domeniul tradițiilor populare, portul popular, folclorul unguresc etc. Am vizitat atelierul blănarului Ciurea Mihai, care produce cojoace brodate frumoase.

În luna iulie a anului 1991 viitura pârâului Răcăciuni a făcut distrugerii fără precedent. Au murit 7 oameni, a nimicit 11 case și a avariat grav alte 39, provocând mari pagube. Și iată, la nevoie se cunoaște prietenul. Populația ungurească a Transilvaniei și cea din Ungaria au venit cu noi și noi transporturi în ajutorul acelor care au suferit cel mai mult. După inundație s-a format colonia denumită Dumbrăveni, unde sinistrații și-au putut construi locuințe noi.

¹ Domokos 1985. p. 213-214.

În anii 1950 în școala satului a fost organizată secțiunea maghiară și s-a introdus predarea limbii maghiare și în secția românească. Dar după câțiva ani au fost desființate și numai în anul 2003 s-a reușit să se introducă din nou predarea oficială a limbii maghiare în școala generală.

Populația masculină a satului a participat și în luptele statului român din secolele XIX-XX 40 de oameni au participat la Războiul pentru independență din 1877. Trei dintre ei și-au jertfit și viața: Mihai Antal, Ilie Ghepeș, și Micloș Ghiurea. În primul război mondial (1916-18) au căzut 88 de soldați din Răcăciuni.¹

Fundul-Răcăciuni este renumit pentru felul în care s-au păstrat tradițiile populare și portul vechi unguresc. Cei mai mulți oameni în zilele de sărbătoare sunt îmbrăcați în port popular, mulți și în zilele de lucru, dar mai ales când părăsesc satul. Acest frumos obicei este mult apreciat de turiștii care vizitează regiunea și este o dovadă a viabilității și a expresiei păstrării identității în condițiile celor mai aprige presiuni de deznaționalizare.

Sătenii organizează festivaluri ceangăești în căminul cultural, unde prezintă cântece populare și dansuri maghiare, care au fost păstrate pretutindeni în Moldova, cu scopul de a cunoaște și de a păstra tezaurul folcloric ceangăiesc.

¹ Monografia. Tot acolo.

Mai reamintim câteva toponimii din sat și din hotarul satului: Alșo Faluvege (Alșoec), Felșo Faluvege (Felșoice), Cicioe dombie, Beciec (pivnițe sub muntele). Arături: Bagoives, Bulaioc, Dioscut (Fântâna cu nuc) Kenderesec, Racaș, Geac hele (Locul diaconului), Papres (Partea preotului). Pășuni: Islaz. Câmp: Borzlic (Gaura bur-sucului). Vie: Futaș, Păduri: Tatárvár (Cetatea tătarului), Páloc erdeie (pădurea Palilor), Naccsere (Cerul Mare), Cieresnies (Cireșoaie). Munți: Muntele Dobaz, Muntele de Capăta. Drumuri: Nomas, Kövesut (Drum pietros), Ciant ut (Drum făcut). Alte: Șoșcut (Fântâna sărată), Pârâul Racoș.¹ Delbantaia, Capațina, Ogorul lui Gălean, Balint.

În sfârșit reamintim câteva nume ale celor care ne-au furnizat materiale etnografice și de folclor expediției cutezătorii: Antal Bori (Varvara) Balan P. Roza, Bába Catrina, Cicio Ferent, Martin (65), Cicio Mihai Maria (39), Csüri Mihai, Andrei Martonné, Doboș Anica (51), Doboș Ilona (20), Doboș I. Gheorghe, Farțadi Roza (38), Fejer Iosif, Frencui Roza (72), Grădinar Magdo (40), Tamaș Ilona (7), Tamaș Magdo, Manciu Vasile (dir. Adjunct), Babiuc Elena (profesoară), Manciu Vasile – pensionar. În paranteză vârsta avută în anul 1975.

¹ *Moldvai Magyarorság*. 2002/12., 2003/2.

Vladnic

Satul Vladnic a fost întemeiat de secuii refugiați în Moldova în urma înăbușirii în sânge a revoltei secuilor din Siculeni (Madéfalva), din anul 1764, izbucnită din cauza recrutărilor forțate în regimentele de graniță. Mii de secui au trecut granița de frica represiei. În Moldova, unii s-au așezat în satele catolice ungurești iar alții au format sălașe de bejenari. Prin descrierea hărții austriece din 1792 suntem informați asupra existenței a 22 de asemenea așezăminte.¹

După ce în 1774, austriecii au ajuns în posesia Bucovinei rar locuită, – densitatea populației nu depășea 7 locatari/km² – au atras și secuii, care, nu demult, se refugiaseră în Moldova. A fost declarată grațiere generală și li s-au oferit numeroase privilegii: au primit pământ arabil și loturi de construcții pentru case gratis; ajutoare bănești personale din bugetul de stat, până ce s-au instalat; împrumuturi scutite de dobânzi pentru construirea caselor și pentru procurarea uneltelor gospodărești; scutiri de impozit pe timp de 5 ani. De aceea, majoritatea refugiaților au trecut în Bucovina și au fondat cinci sate în anul 1776 și între 1784–1786.²

Cei care au rămas în Moldova și-au găsit noul cămin în sate ungurești ca Lespezi, Pustiana etc.

1 Domokos 1987. p. 106.

2 Mikecs 1989. p. 140.

Vladnicul, dintr-o colonie de bejenari, a devenit un sat independent după o probabilă primire avantajoasă de către boierul local. Dealtfel, și satul vecin în hotarul căreia s-a format Vladnicul, avea denumire veche de Slobozia Nănești, din care rezultă că făcea parte din rândul satelor libere din Moldova, scutite de plata impozitelor.¹

În mijlocul secolului al XIX-lea, Vladnicul era în posesia văduvei boierului Negruț.²

La sfârșitul secolului, cei mai mari moșieri erau Coton G. Lecca (433 ha) și Profira Strat (104 ha).³ Probabil că Vladnicul este singurul sat mai însemnat, care a fost fondat de refugiații din Siculeni, mai ales că o parte a hotarului este denumit Ciuc, iar partea cealaltă este denumită Gheorgheni. Și străzile se numesc una Ciuc și alta Gheorgheni. Localnicii sunt denumiți și de locuitorii Găiceanei din apropiere „secui”. Portul lor popular păstrează particularități secuiești. Femeile poartă bonete numite „csepesz”, care este o scufie terminată printr-o pungă tivită cu dantelă neagră.⁴ Și aceasta ne atenționează că locuitorii Vladnicului au ceva comun cu Ciucul. Domokos Pál Péter a constatat că graiul lor se potrivește, după felul pronunțării, cu cel vorbit de populației din Ciucul de Sus și de Gheorgheni.

1 Racoviță 1895. p. 383.

2 *Jerney János keleti utazása...* 1851. p. 221.

3 Racoviță 1895. p. 384.

4 Lükő 1936. p. 105.

Casele celor din Vladnic sunt acoperite cu paie, mai rar cu șindrilă, cu două camere, cu chiler sau cămară obligatorie. În construcțiile mai mici se găsește vatra deschisă, iar în curți se află șura și grajdul, prin care se pot face referiri la originea secuiască. În interiorul casei se găsește cuptorul, care reamintește de caminul secuiesc cu țigle, cu „góclába”, și unelte de bucătărie: sod, puc, cu puliszakeverő etc.¹

Drugului de la teleagă în Vladnic i se spune tézsola (tejola) iar părțile cotigii se numesc „csáगतó” (ciagato), huzogató, roata mare și mică, care sunt cu talpă de lemn, kerekfal (fentő) și capul (fej). Plugul este pus pe cabală.²

Valdnicul este așezat pe Podișul Bârladului aproape de capul văii Dineț (Soci). Doar 2 km departe de vechiul centrul de comună de odinioară, Nănești și se află la 30 de km est-sud-est de Bacău. Calea vicinală Leca-Părincea-Nănești-Pâncești străbate valea și leagă Vladnicul la rețeaua rutieră a țării.

Regiunea unde este așezat Vladnicul – la est de râul Siret, este de Podișul Moldovei, parte a platformei Volino-Podolică –, este unul dintre masivele cele mai vechi ale Europei: deasupra fundamentului cristalin, precambrian, s-au depus straturile depozitelor erei neogene, care sunt formate din gresii, conglomerate, marne și argile puțin

1 Domokos 1987. p. 238.

2 Ibidem

cimentate. Acestea sunt brăzdate de văile paralele ale cursurilor de ape, care se îndreaptă spre sud, sculptând coaste și dealuri longitudinale. Altitudinea lor se ridică doar între 4-500 de metri și doar în partea centrală depășește 500 de metri prin Masivul Doroșanu, care odată cu faza de ridicare a Carpaților a suferit o ușoară bombare. Pârâul Dienet (Soci) izvorăște la nord de Vladnic, în apropierea culmii Bota, la o altitudine de 522 m din Fundul Valdnicului și pornind spre sud-est ajunge în Siret. În partea de vest a văii se ridică dealul Apărătoarea, care era o fortificație de pământ din evul mediu, înconjurată cu șanțuri adânci de pământ, asemănătoare întăriturilor vechi din Răcăciuni, de pe malul opus al Siretului. Deoarece este vorba de un sat format doar în secolul al XVIII-lea în documentele vechi nu a fost menționat numele Vladnic. Jerney János, la mijlocul secolului al XIX-lea a prezentat satul ca filială a parohiei Văleni, cu biserică având hramul Sfânta Ana. A avut 109 de familii cu 469 locuitori catolici, care erau secui, originari din Ciuc, Gheorgheni și Trei Scaune, vorbitori de limbă maghiară. În anul 1844, în timpul preotului Kónya, boierul le-a construit o biserică de piatră. Aceasta era a 19-a biserică catolică din piatră a Moldovei.¹

Kovács Ferenc, pe baza datelor din 1857 relatează că existau 344 locuitori unguri.² În *Dicțio-*

1 Jerney János *keleti utazása...* 1851. p. 221.

2 Kovács Ferenc *útinaplója* 1868. p. 50.

narul geografic al județului Bacău, apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea Vladnicul a fost menționat cu 89 familii și cu 480 de suflete. Pe baza mărturiei Dicționarului, Pascal Vidrașcu a construit aici o biserică catolică. Au ținut în sat 9 cai, 147 vite cornute, 26 porci și 8 capre.¹ În schematismul din 1902, care a fost întocmit de Episcopia din Iași, figura cu 200 de credincioși, ca filială a parohiei din Văleni, cu denumirea de Vladnic, care aparținea de decanatul din Bacău.² Cu ocazia recensământului din 1930, din cei 615 locuitori catolici ai satului au fost înregistrați 608 având limba maternă maghiară și 280 de origine maghiară. Satul aparținea deja de comuna Parincea.³ În 1992 din cei 941 de locuitori 904 erau romano-catolici și cu toții cunoșteau și vorbeau în limba maghiară.⁴

În anii 1940, în perioada celui de-al doilea război mondial, din Vladnic s-au repatriat în Ungaria 35 de familii cu 210 persoane. În 1945 după ocupația sârbească a Voivodinei (Bácska) au căpătat cămine noi în satele Egyházaskozár și Mekényes din județul Baranya. În amintirea repatriților s-a ridicat o placă memorială în cimitirul din Vladnic.

1 Racoviță 1895. p. 597.

2 Auner 1908. p. 82.

3 Domokos 1987. p. 530.

4 *Moldvai Magyarorság*. 2002/3. p. 16.

În 1854 boierul Vidrașcu Pascu a construit o biserică din piatră, reînnoită în 1978. Din 1987 a devenit parohie independentă. În anul 1949 a fost construită o școală ungurească în Vladnic. În 1951 patru învățătoare au instruit 140 de elevi. A funcționat și o grădiniță în limba maghiară. O educatoare se ocupa cu 30 de copii.¹

La mijlocul deceniului, școala maghiară a fost desființată. Numai peste o jumătate de veac, în anul 2004, s-a reușit introducerea predării facultative a limbii maghiare, care se face în perioada de vară cu profesori veniți din Ungaria. Astfel un elev din Vladnic a obținut și premiul 3 la limba maghiară în cadrul concursurilor școlare pe materii din 2003–2004. În anul 1932 și Vladnicul a fost vizitat de cei mai renumiți cercetători ai ceangăimii, Lükő Gábor și Domokos Pál Péter. Domokos a publicat și tabelul nominal cu capii de familie. Cele mai frecvente nume de familie erau: Bot (9 familii), Puskás (7), Adam, Lackó, Pógár (6-6), Császár (4), Csibi, Bákai, Marașan, Lakatos (3-3), Elek, Feri, Gyurka, Kicsi, Lukács, Magdó, Siklódi, Szabó (2-2).²

Tot Domokos a mai comunicat și următoarele toponimii din hotarul Vladnicului: Cserés, Cserés teteje (Culmea cereșului), Csiki patak (Pârâul Ciki), Gyergyói patak, Naptótira, Csimpolyás, Gyergyói oldal (Coasta Gheorghenilor), Forró

1 Révai Új Lexikona, vol. XIII, p. 238.

2 Domokos 1987, p. 237.

gödre (Groapa lui Forró), Csorba gödre, Giligor ódala (Coasta lui Giligor), Bükk, etc.¹

Halász Péter a publicat toponimiile Vladnicului în *Magyar Névtani Dolgozatok*, care a apărut în 1994 la Budapesta. Materialul cules era strâns în mare parte de la foștii locuitori din Vladnic, care s-au repatriat în Ungaria.

Găiceana-Unguri (Arini)

Așezarea se află la sud-est–sud de Bacău, la circa 50 de km, în județul Bacău. Mergând în sus, pe Valea Berheciului, pe partea dreaptă apa Zeletinului primește un afluent și anume pârâul Găiceana, iar în valea acestuia se află localitatea Magyarfalu, după denumirea veche, actuala denumire fiind Arini. Cea mai apropiată așezare ceangăiască, Vladnik sau Labnik, se găsește spre nord, la 8-10 km pe valea pârâului Soci. Această vale se îndreaptă spre Siret.

Satul acesta este cea mai estică așezare ceangăiască din Moldova, și se numără printre satele aflate între Prut și Siret, care s-au format prin roirea maghiarimii din Valea Siretului spre est, în ultimele 4 secole.

Marele dicționar geografic al României, apărut în 1902, constată că toți locuitorii sunt unguri, veniți din județul Bacău cu 300 de ani în urmă.²

1 Ibidem p. 238.

2 Lahovari, G. I. – Brătianu, C. I. – Tocilescu: vol. V. 1898–1902. p. 690.

Tradiția populară consideră că așezarea este mai veche, socotind că s-au stabilit în perioada războaielor cu turcii sau și mai de mult (în timpul regelui Sf. Ladislau). În satul Găiceana-Unguri probabil că s-au stabilit și refugiați secui după revolta lor contra formării regimentelor grănicerești austriece, însă satul păstrează tradiția originii moldovenești, chiar poreclind vladnicieni cu nume de „szekujok”, iar ei au fost denumiți de sătenii vecini ca „ceangăi cu pălării mari” (nagykalapos csángók). Atât obiceiurile, cât și portul lor popular arată asemănări cu cele ale ceangăilor din Valea Siretului.

Primul care a ajuns în 1844-45 în acest sat, cercetând străvechile vetre ungurești a consemnat existența populației maghiare de aici a fost călătorul maghiar Jerney János. El a găsit aici 115 familii cu 524 suflete, toți catolici unguri. Toți vorbeau ungurește.¹ La începutul secolului al XX-lea, numărul locuitorilor era de 418 suflete, unguri.²

Recensământul din 1930 înregistrează aici 843 suflete din care 837 s-au declarat unguri.³

Cu ocazia recensământului din 1992 au fost găsiți în sat 1337 locuitori, dintre care numărul catolicilor era 1325. Pe baza cercetării etnogra-

1 *Jerney János keleti utazása...* 1851. p. 176.

2 Lahovari – Brătianu – Tocilescu. vol. V. 1902. p. 690.

3 Domokos 1987 p. 535.

fului Tánczos Vilmos, profesor universitar de la Universitatea Babeş-Bolyai, toți locuitorii vorbesc ungurește.¹

Biserica catolică era sfințită după regele ungar Sfântul Ștefan. Cele mai răspândite nume de familii din sat erau următoarele: Gyurka, Bodó, Bándi, Bogdán, Zsigmond, Gál, Bíró, Furulyás, Kati, Béres, Vadána, Vas, Ábrahám, Bácsi, Csernik, Tállász, Jancuj, Pogár etc.²

Satul este format din următoarele părți: Nagyfalu (partea cea mai veche), Kót, Kulső Kót, Alsó Kót, Arinósza, Bandi, Burdozsén, Zsórát Kótya și Tocsilásza. Drumuri: Bécsi út, Arinószai út, Kóti út, Nagyfalu úttya etc. Terenuri arabile: Bodó kapuja, Szélmalom, Rézorok, Cserefa teteje, Csibi ugara etc. Pășuni: Futás, Gergé ugara, Isláz, Nyomászok. Tufșuri: Kádár cilhája, Bálint bokrosa, Cserés oldal, Belső futás, Demókné ódala. Păduri: Nagyerdő, Cserés, Hosszú erdő, Esztát erdeje. Munți: Kövek alatt, Szilfa hegye. Pârâu: Csorgó pataka. Vii: Deák szőleje, Kotjok szőlejek.³

Locuitorii satului au fost întotdeauna mândri de originea lor maghiară și de multe ori au sesizat călătorilor că ei sunt mai buni maghiari decât cei care i-au vizitat. Și că e adevărat ce spun o dovedește faptul că de-a lungul atâtor secole și-au păstrat

1 Tánczos In *Moldvai Magvarság*. 2002/3. p.16.

2 Domokos 1987. p. 234., 236.

3 Halász Péter: Magyarfalú helynevei in *Magyar Névtani Dolgozatok*. 19. 1981.

neatinsă limba maternă maghiară și religia catolică.

În Arini trăiește o îndrăgostită de meleagurile moldovene, colaboratoarea revistei *Moldvai Magyarország*, Iancu Laura, poetă, autoare prezentă în numeroase publicații beletristice. Prin poetica ei se transmite către cititori o splendidă limbă literară unguească. Are merite și în preocupările cu tânăra generație din sat.

Sascut

O noua localitate cu denumire unguească este Sascut. Astfel de denumiri de localități, râuri, munți, dealuri și alte toponimii sunt foarte răspândite în Moldova. De exemplu Trotuș (din Tatros), Tarcău (din Tarkő), Bacău (Bákó), Huși, Iași, etc...

Trebuie să menționăm aici că și termenii de oraș (váras), bălci (búcsú) sunt de origine unguească, fapt, care demonstrează, că populația unguească este între cele mai vechi populații din Moldova. Aceste denumiri au fost aduse încă din secolul al XIII-lea. Fluxul maghiarilor însă era continuu și în secolele următoare. Dovezi ne oferă și cercetările lui Constantin C. Giurescu: „Coborând pe Trotuș, un alt grup de unguri s-a așezat în Adjudul Vechi, alții au dat numele Sascutului...” O altă comunitate unguească a fost aceea din Bacău, ei

i se datorează probabil numele orașului. „În Suceava, a treia capitală a țării, a fost, de asemenea, o colonie de unguri”¹

Denumirea de Sascut este explicată de Nicolae Iorga ca provenind din cuvintele ungurești Fântâna Sasului.² Este mai probabil însă, că denumirea nu se referă la sași, ci la abundența fântânilor, Százkút, care are o pronunțare similară. De aici se trage denumirea veche a satului Fântânele, traducerea românească a sutelor de fântâni din cadrul aceleiași comune. (Giurescu)

Denumirea originală a localității Sascut a devenit pe larg cunoscută după 1875, când s-a construit aici una din primele fabrici de zahăr din România.

Satul unguresc este Sascut Sat (Fântânele). Aici s-au păstrat tradiția și limba ungurească. În rest, cum afirmă și cercetătorul german Gustav Weigand, o parte din maghiari au fost românizați în Sascut.³

Prima consemnare despre Sascut s-a făcut în secolul al XVII-lea în anul 1698.⁴

1 Giurescu, 1967.

2 Iorga vol. II. 1972.

3 Weigand In Domokos 1987. 1894–1902.

4 Gheorghe Ghibăncu: *Surete și izvoade. Documente slavo-române.* vol. IX. p. 194.

În descrierea hărții austriece din 1792 au fost amintite în sat 16 case, cu 16 capi de familie, care au putut prezenta 20 atelaje de boi.¹

Dicționarul geografic al României, apărut la începutul secolului nostru, prezintă satul în felul următor: „Se compune din cătunele Bălcuța, Conțești, Fabrica de zahăr, Fântânele, Sascut (unde e și primăria comunei), Schineni, Valea Nacului, și are o populație de 2414 suflete. Este udat de pârâiele Conțești, Bălcuța și Fântânele. Locuitorii posedă o mașină de treierat cu aburi, 286 pluguri de lemn, 30 de fier, 20 grape de fier, 1 trior, 59 cai, 823 boi, 242 vaci, 192 porci, 842 oi și 28 capre, 60 stupi de albine. Au 156 ha vii. În Sascut sunt 16 comercianți și există o fabrică de zahăr cu un capital de aproape 1 milion, având mai mult de 300 lucrători...”²

La începutul secolului XX Nicolae Iorga a prezentat Târgul Sascut în felul următor: „În micul târg de astăzi sunt ulițe de sat cu căsuțe mărunte și curate... lângă gară un castel frumos se înalță din mijlocul unui vechi parc. E apoi colțul oficial, cu primăria cochetă, semn al vieții nouă, e colțul bisericii, curat, liniștit, veșnic. E strada evreilor, de-a lungul caldarâmului căreia, puternic și neegal, se înșiră prăvălii...”³

1 Topografische general Beschreibung. 1792. In Domokos 1987.

2 Lahovari – Brătianu – Tocilescu, vol. V. 1900. p. 320.

3 Iorga 1972. p. 258.

În acest sat ungurii nu erau toți catolici, ca în general în satele ceangăiești din Moldova. Jerney János, în opera sa amintește existența a 130 catolici și 123 reformați, menționând că reformații provin din județul Trei Scaune. (Transilvania).¹

Biserica cea mai veche a satului era cea catolică, datând din 1804, în locul actual. Înainte exista alta pe deal. Biserica calvinistă era în vale, însă ultimul calvinist a murit în 1925. Deci calvi niștii au părăsit religia și au trecut la religia majorității ungare în Moldova, la religia romano-catolică.

În 1875 s-a fondat fabrica de zahăr. Cu ocazia aceasta au sosit din nou multe familii de unguri, specialiști în fabricarea zahărului, ca Bíró, Solomon, Dines etc.

Cu ocazia recensământului din 1930 în cele trei sate Târgu-Sascut, Sascut Sat și Fântânele din cei 627 locuitori romano-catolici 168 s-au declarat de origine ungurească și 547 că au limba maternă maghiara. În Târgu-Sascut din cei 113, 48 au declarat că au limba maternă maghiara iar în Sascut, din 115 au spus că au limba maternă maghiara 103. La Fântânele din 399 catolici 196 și-au declarat limba maternă maghiara.²

1 Jerney János *keleti utazása...* 1845.

2 Recensământul din 1930 în Domokos 1987. p. 172.

Aceste date nu reflectă realitatea ci o aproximază. În 1970, 280 familii catolice au fost înregistrate.

Recensământul din 1992 a înregistrat în toată comună 10 507 locuitori, dintre care 759 romano-catolici și numai 2 de naționalitate maghiară.¹ Dintre ei 615 locuiesc în Sascut Sat (cu Fântânele). Circa 65% din ei cunosc și vorbesc și în prezent limba maghiară (400).²

După afirmația consemnată în monografia satului – realizată de Apostol Gheorghe –, cea mai veche localitate era Fântânele (Sascut Sat). Moșierul satului era Costache Aslan (anii 1844-48). Târgul Sascut, fondat cu mult mai târziu, în secolul trecut, a fost aprobat ca târg doar în 21 februarie 1844.

Stația de cale ferată a fost deschisă la 13 februarie 1872, când a trecut primul tren pe linia construită între Mărășești și Roman.

Cea mai veche școală s-a înființat în Sascut Sat în 1869.

Locuitorii satului erau clăcași. Numai în satele vecine, Pâncești și Concești, au trăit țărani liberi (răzeși). În 1907 au avut loc revendicări și în Sascut. Cetățenii Józsa Lajos, Rózsa Minya și Ciobotaru, (ultimul a fost gornist în războiul din 1877), au cerut socoteală boierului, dar au fost

1 *Moldvai Magyarság*. 2002/3. p. 12.

2 *Ibidem* p. 16.

întâmpinați și fugăriți de jandarmi. Altfel, aici nu au fost lupte.

Toponimia Dealul Țiganilor amintește faptul că moșierul a adus și țigani să lucreze pe moșia lui.¹

Agricultura satului este specializată în cultura sfeclei de zahăr. Se mai cultivă porumb și grâu pentru nevoile locuitorilor. Vița de vie este răspândită, Sascutul fiind parte a regiunii viticole Moldova de Sud. În 1962 s-a înființat aici o cooperativă agricolă de producție.

În 1984 comuna Sascut avea 10 520 de locuitori,² cu satele aparținătoare – Pâncești, Berești, Schineni, Valea Nacului și Sascut Sat.

Sascut Sat este așezat în valea Fântânelor, care se adâncește în platoul-terasă dintre Siret și Trotuș între dealurile Pânceștilor, Gizone, Poiana Popii și dealul Băluții. Această vale, nu prea adâncă, se deschide larg spre Valea Siretului, unde se găsește centrul comunei, pe lângă drumul și calea ferată Adjud–Bacău, la 57 km de Bacău și la 13 km de Adjud.

În vara anului 1975 am efectuat culegeri etnografice și la Sascut împreună cu elevii. Am colecționat materiale de artă populară și de port popular. Prezint aici tabelul nominal al celor care ne-au oferit materiale: Andraș Martonné, Csicsó

1 Apostol Gheorghe: *Monografia comunei Sascut*. (manuseris)

2 *Mic Dicționar Enciclopedic*. 1972.

Ferenț Martin (65), Csicsó Mihail Maria (39), Dobos Ilona (20), Doboș Anica (51), Fejér Iosif, Fazakaș Ilona (70), Fazakas János, românește Olaru Ion, Farțati Roza (38), Meșterche Gergeli (52), Meșterche Magda (53), Meșterche Rozalia (30), Német Ilona (70), Neamtu Pavel, Pascu Maria, Roja Martin, Tamaș Ilona, Apostol Gheorghe, profesor de geografie-istorie. În paranteză e menționată vârsta lor în 1975.

Pe valea Tazlăului

Frumoasa

A doua localitate mai însemnată din valea și depresiunea Tazlăului, după satul Tazlău, este Frumoasa, locuită în mare parte de ceangăi. Râul străbate depresiunea longitudinală, formată la picioarele Carpaților Orientali și desparte de munții de Subcarpați, care sunt dealuri formate prin încrețire.

În zona depresiunii se păstrează, după cum o mărturisesc și toponimiile, numeroase tradiții cumanе și ungurești din perioada premergătoare fondării Principatului Moldovei. Denumirea de Tazlău provine de la cuvântul „taz” de origine turcească, și înseamnă golaș, chel. Acest nume îl poartă și culmea de la care provine denumirea râului. Râul Tazlău izvorăște din Munții Goșmanului. Are o lungime de 59 km și străbate depresiunea cu același nume pe o distanță de aproximativ 50 de kilometri.

Sufixul „ău” este utilizat în limba română pentru indicarea numelor de origine străină, ca și – Tarkő–Tarcău, Aszó–Asău, Perkő–Percău–Percu, Taz–Tazlău, Sochl–Ceahlău (nume de zeu budist, dar înțeles și ca nume de vârf, promontoriu, creastă de munte),¹ Cracău etc.

¹ Lükő Gábor: *Gyökereink. 7. Történelmünk ismeretlen korszakai*, vol. II. 1999. p. 145.

În apropierea acestui sat se află muntele și pârâul Coman, fruntea Comanului, denumire provenind după numele poporului cuman.

Acest sat a moștenit denumirea schitului din apropiere. În valea pârâului Coman se află și satul Schitul Frumoasa. Numele „Frumoasa” era folosită și pentru denumiri de munte, de pârâu, de moșie, de pădure și de schit.

Satul este o așezare de vale pe ambele maluri ale Tazlăului și ale drumului național cu mai multe ramificații și multe străzi. Părțile satului sunt: Cartierul Olari, Sub Humăria, Spre Retez, Sub Piciorul Crucii, Cimitirul cel Vechi, Valea Frumoasei. Pe lângă pârâul Frumoasa se ridică Tirtoc și pădurea Dosului. Drumul principal este denumit: Șușaiia. Mai există Strada Carol și Strada Lungă etc.

După opinia sătenilor, aici sunt 500 de familii de ceangăi cu 2000 suflete și 200 de familii de români cu 800 de suflete.

Legenda spune că în Schitul Frumoasa era păzită una dintre dragostele lui Ștefan cel Mare. „Mă duc la Frumoasa”, de aici provine denumirea schitului și a satului.¹ Schitul, cum spune legenda, exista din timpul lui Ștefan cel Mare (secolul al XV-lea).

Denumirea Frumoasa apare și într-un hrisov al lui Ștefan Cel Mare, din 15 octombrie 1491, întocmit la Suceava în favoarea mănăstirii Tazlău,

1 Comunicat de Józsa Gh. Fülöp, 1974.

prin care confirma și hotarele braniștei sale, peste pârâul Tazlăului la gura Frumoasei celei Mari și pe Frumoasa cea Mare în sus până la Pruncul ce este la obârșia Frumoasei Mari, de acolo drept în vârful dealului.¹

Astfel este foarte îndoielnică etimologia denumirii din legenda populară, deoarece chiar din hrisovul aceluiași voievod reiese, că această denumire exista deja, fiind cunoscut numele pârâului Frumoasa cea Mare din care se poate deduce existența și a altor denumiri de Frumoasa.

Satul a fost menționat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea de Zöld Péter.²

Pe baza tradiției ungurii se trag din „Magyar-föld” (Pământ Unguresc). „Au intrat trei oameni, de la ei se trage acest sat.”³ În vechime aparținea de comuna Tazlău din județul Neamț.

Zöld Péter a amintit localitatea în 1781 ca filială parohiei la Călugăra ca și satele Tazlău și Solonț.⁴ El s-a îngrijit de sufletele maghiarilor catolici împrăștiați, între care și locuitorii Frumoasei.⁵

Jerney János, la mijlocul secolului al XIX-lea, a făcut referiri despre 300 de locuitori unguri denumindu-i secui.⁶

1 Bogdan, vol. I. 1913, p. 475.

2 *Pater Zöld*. 2002, p. 55.

3 Comunicat de Kiesi Ferenc János, 1974.

4 *Pater Zöld*. 2002, p. 55.

5 *Ibidem* p. 58.

6 Jerney I-II. 1844-1845. In Lükő, 1936, p. 161.

Kovács Ferenc a semnalat existența a 367 de locuitori unguri catolici.¹ *Marele dicționar geografic al României* menționează 180 de familii în acest sat la sfârșitul secolului al XIX-lea.²

Recensământul din 1930 a înregistrat așezarea ca filială a parohiei din Pustiana și a găsit în localitate 1676 de locuitori, dintre care 903 erau romano-catolici, toți de limba maternă maghiară și 897 au declarat că sunt și de origine maghiară.³

În prezent, Frumoasa este cea mai mare comunitate maghiară catolică a văii Tazlăului. În 1992 din cei 3550 de locuitori au fost 2116 catolici, din care 2100 vorbesc limba maghiară (mai mulți, decât era populația catolică a Pustianei) așa cum relatează grupul de cercetători ai profesorului universitar Tánčzos Vilmos.⁴ În 1992 și-au declarat naționalitatea maghiară 2 persoane, iar în 2002 111 de persoane.

Biserica catolică construită din lemn și acoperit cu șindrilă a fost sfințită în onoarea Mariei Magdalena în anul 1840. Biserica nouă a fost construită în 1870 și între 1958 și 1960.⁵ Școala în limba maghiară a funcționat în anii 1950.

Administrativ, Frumoasa aparține de comuna Balcani, un centru de comună mai mic, dar cu

1 *Veszely, Imets...* 1868. p. 52.

2 Lahovari – Brătianu – Tocilescu vol. II. 1899. p. 425.

3 *Moldvai Magyarság*. 2002/3. p. 10.

4 *Moldvai Magyarság*. 2002/3. p. 17.

5 *Révai Új Lexikona*. vol. VII. 2001. p. 715.

populație majoritar română, la fel ca și Pustiana, care aparține de un sat mai mic, Pârjol.

Pe lângă agricultură și creșterea animalelor, Frumoasa mai beneficiază și de tradiții meșteșugărești. Astfel este vestit meșteșugul cojocăritului, făcându-se cojoace brodate și șube. Cojocarul Józsa István (67 ani în 1974) a învățat meseria de la nașul lui. De secole sunt cusute aceste cojoace cu splendide broderii colorate, care sunt desfăcute și în satele învecinate. Localitatea este cunoscută și prin șindrila realizată aici, care este apreciată pretutindeni în zonă.

Este renumit și olăritul din valea Tazlăului, prin centrele Cucuieți, Solonț și Frumoasa. Olarii de aici provin din cea mai săracă pătură a satelor, „cei care nu au nici un loc arabil”.¹ Produc oale negre, pentru care nu este nevoie de vopsea, smalt, ci doar de argilă și lemn de foc.

Produc vase cu gâtul îngust pentru păstrarea laptelui, oale burtoase de gătit, care sunt arse numai o singură dată. După ce sunt arse în cupatoare, sunt curățate de fum cu obială, ca să primească luciu.

Olarii din Frumoasa au pornit cu căruțele la drum în direcția sudică, de la Pustiana până la Cleja, atingând Grigoreni, Luncanii, Mărginenii, Valea Seacă, Valea Mare și Cacova. În schimbul oalelor, primeau grâu, secară și de multe ori, după

¹ Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő 1981. p. 144.

un drum de mai multe săptămâni, s-au întors acasă.¹

La Frumoasa, pe lângă Sub Humărie, se găsește Cartierul Olarilor. Cu ocazia drumului nostru din 1974 am notat numele mai multor olari ca Rusu Nicolae, Ivu Vasile (români) și Iója (Józsa) Balázs. Józsa a produs și oale vopsite.

Aici amintim tabelul nominal cuprinzând numele celor care ne-au relatat informații referitoare la folclor, etnografie, tradiții sau cu privire la gospodărire. Numărul din paranteză indică vârsta lor cu ocazia vizitei noastre din 1974.

Balaj Ana (55), Balaj Ștefan, Balog Clari, Bar Ștefan, Bordaș Rozalia (73), David Șt. Ilona, Deac Anton, Deac Catrina, Deac (Kici) Ferenc Janos (90), Ioja Ștefan, Ioja Gh. Filip (26), Ioja Margareta, Ioja Rozalia (65), Karda Andrei, Lațco Marica, Lazar Rozalia, Magdi Ștefan, Varga Ștefan (Anti).

Mai redau câteva toponimii din Frumoasa, pe baza colecției rezultate în urma expediției etnografice din 1974. Intravilane: Alsószer, Felsőszer, sub Humărie, Olarii, Spre Retez, sub Piciorul Crucii, Cimitirul cel Vechi, Susa (Drumul Principal), Drumul Carol, Drumul Lung etc. Ridicături (dealuri, munți): Dealul Horbor, Muntele Geamănica, Nyiricica, Colțul Crucii, Tyirtoc, Podișul de Sus, Podișul de Jos, Chireana, Sancira, Poropadui etc. Pârâuri: Pâr, Gore, Pârâul lui

1 Ibidem

Pribabe, Pârâul lui Vladica, Pârâul lui Deac Ianoș, Pârâul Horbor, Pârâul Frumoasa. Fântâni: Fântâna lui Bac Ștefan, Fântâna Boriștan. Câmpuri: Ciorepatactól lefelé (Spre jos de pârâul gol). Păduri: Pădurea Dosului, Fruntea lui Coman etc.

Pustiana

Se situează în stânga Tazlăului Mare, pe coasta dealului Măgura, la circa 25 km de Bacău și la 40 km de Onești.

Opinia publică consideră acest sat ca pe o așezare mai nouă, formată de secuii refugiați din secuimea Transilvaniei, în urma rebeliunii din 1764. Este cunoscut faptul că organizarea regimentelor grănicerești secuiești de către Maria Tereza s-a ciocnit de împotrivirea violentă a secuiilor, aceștia considerând că li se știrbesc drepturile tradiționale, ei fiind nobili și liberi în Transilvania. Această rebeliune a fost înăbușită în sânge la 7 ianuarie 1764, când artileria imperială a asediat satul Madéfalva (Siculeni, de lângă Ciceu) și au măcelărit peste 400 de refugiați și au dat foc satului. De frica represiunilor și din cauza recrutărilor forțate, multe mii de secui au trecut granița și s-au stabilit în Moldova, unii în Pustiana alții în Lespezi, Vladnic și Găiceana, mulți dintre ei formând cinci sate noi în Bucovina.

Aici trebuie făcută următoarea remarcă: acești unguri fugeau din cauza represiunii autorităților

imperiale austriece. Maghiarii Ungariei și ai Transilvaniei au suferit robia imperiului austriac care a oprimat elementul unguresc, slăbit în perioada asupririi turcești, ca să poată stăpâni mai ușor țara. Astfel, politica habsburgică a urmărit demaghiarizarea și nu maghiarizarea forțată, cum afirmă greșit cartea lui Mărtinaș.¹

După cum atestă documentele, refugiații s-au așezat în sate ungurești, existente anterior în multe cazuri. Această presupunere este susținută și prin prima atestare a localității Pustiana, care a avut loc cu aproape 7 decenii înainte, în 28 iunie 1697, în raportul misionarului conventual franciscan Bernardino Silvestri adresat lui Carlo Augustino Fabroni.² În acest document sunt înșirate eccleziile aparținătoare sediului episcopal catolic din Bacău, între care figurează și Pustiana. Deci, această localitate exista, având locuitori catolici și mai înainte. *Marele dicționar geografic al României*, mai aproape de realitate, menționează: „Se zice că acest cătun este fondat de ungurii aduși prizonieri de Ștefan cel Mare, în urma luptei purtate cu Matei Corvin.”³ Într-adevăr, Bandinus nu o menționează în 1646 între localitățile catolice existente în Moldova. Nu este exclusă nici posibilitatea ca necitarea satului să constituie, de fapt, dovada situației sale de izolare

1 Mărtinaș 1985. p. 49.

2 *Relatione delle missioni di Moldavia...* p. 466–469.

3 Lahovari – Brătianu – Tocilescu. vol. V. 1901. p. 131.

și a puținei importanțe, nefiind amintit de Bandinus nici un sat catolic din valea Tazlăului.¹

Tradiția populară consideră că primii coloniști s-au așezat în pustă, de unde derivă și denumirea satului, Pustiana-Pusztina, care derivă din slavă în limba maghiară și astfel a ajuns în română.

De-a lungul secolelor, secuii de pe cele două laturi ale Carpaților au întreținut legături strânse. S-au vizitat reciproc. Tradiția reamintește și de coloniștii sosiți din Ardeal, în jurul anului 1816, venire care poate fi pusă în legătură cu marea foamete de atunci din Transilvania.

În 1844, Pustiana avea 500 de locuitori.² La sfârșitul secolului trecut avea 762 suflete, majoritatea unguri, și o biserică catolică. Aveau 20 cai, 441 vite cornute și 90 porci în sat.³

Cu ocazia recensământului din 1930 din cei 1153 locuitori catolici 1146 și-au declarat limba maternă maghiara.⁴ Recensământul din 1992 a găsit în sat 2070 de locuitori dintre care 2055 erau catolici, 53 au fost înregistrați ca fiind de naționalitate maghiară.⁵ Pe baza cercetării profesorului universitar Tanczos Vilmos s-a constatat că toți știu și vorbesc limba maghiară.⁶

1 Codex Bandinus. În Domokos 1987.

2 Jerney... 1844. p. 203.

3 Lahovari – Brătianu – Tocilescu. 1898–1902.

4 *Moldvai Magyarorság*, 2002/3. p. 7.

5 Ibidem p. 17.

6 Ibidem

În prezent, aparține de comuna Pârjol, fiind cel mai mare sat al acesteia. În anul 2002 din cei 2402 de locuitori catolici din comună, care în mare parte locuiesc în Pustiana, 370 au declarat că sunt de naționalitate maghiară și 189 de naționalitate ceangăiască.¹ Astfel, împreună, cei care au fost înregistrați ceangăi și unguri fiind 559, depășind cu mult procentul de 20%.

Ceangăii din Pustiana au fost printre primii care au reușit să obțină introducerea predării facultative a limbii materne – maghiara – în cadrul școlii generale. La fel, au făcut mari eforturi pentru introducerea limbii maghiare în ceremoniile bisericești.

În satul Pustiana funcționează Asociația Sfântul Ștefan, sub președinția lui Nisztor Tinca, cu un rol important în lămurirea oamenilor să aibă curajul ca să-și declare identitatea lor națională.

Biserica satului a fost construită înainte de 1830 și sfințită cu numele regelui Ștefan (István), al Ungariei.

În 1864, cu ocazia reformei agrare, 80 de gospodării, deci aproape toți locuitorii, au fost împroprietăriți cu pământ. În 1921 au beneficiat de o nouă împroprietărire, dar de data aceasta au primit pământuri la Garoafele, la peste 120 de km de sat, unde au format o comunitate nouă, la 10 km nord de Focșani.

¹ *Moldvai Magyarság*. 2003/3. p. 10.

Satul Pustiana este compus din Ai (Alj) sau Fenék, cea mai veche parte, Középszer, partea centrală cu biserică, Felsőszer sau Felszeg din nord-vest, Külsőszer și Ujszer sau Ujrész. În hotarul satului sunt terenuri cultivate, ca Bonyha, Fekete Lábak, Fehér; pășuni, ca Islaz, Nyomás, Pártyét și păduri, ca Pusztinai erdő. În locurile Csutakos, Vágás, pădurile au fost defrișate. Culmile sunt: Falu Hegye și Măgura. Poiana a fost locul unui sat de odinioară, acum dispărut.

Locuitorii au avut școală în limba maternă, între 1948–1955, și în această scurtă perioadă au devenit intelectuali dintre săteni mai mulți decât în următoarele două decenii, când s-au desființat școlile în limba maternă.

Înainte de reforma administrativă din 1968, Pustiana aparținea de comuna Grigoreni. Satul s-a revoltat și oamenii au cerut să nu mai aparțină de centrul vechi al comunei, de izvorul vechi al amărăciunilor, și să fie anexat comunei Pârjol. Comisia de cercetare a decis să fie respectată cererea locuitorilor. Astfel și Grigoreni a fost alipit de un alt centru de comună care a devenit Scorțeni sau Eszkorcén, cum se exprimă locuitorii maghiari, catolici, din jur.

Coman Gaidar

Valea Tazlăului este despărțită de teritoriul locuit de ceangăii din Valea Siretului de o culme

deluroasă de 10-20 kilometri lățime care, structural, este un anticlinal format din depozite de conglomerate, gresii slab cimentate neozoice. Este greu de străbătut, cu puține trecători și formează un zid de 70 kilometri lungime între cele două compartimente.

Pe lângă comunitățile mari ale văii Tazlăului, ca Pustiana, Frumoasa, se găsesc o mulțime de localități mici, populate în întregime sau parțial de ceangăi, ca Stufu, Coman, Florești, Lărguța, Tărăța, Țurluian, Berzunțu, Gidraș, Petricica, Strugari etc. Într-un număr mai mic, trăiesc ceangăi catolici și în multe alte sate. Între acestea sunt unele localități foarte vechi dar și altele care s-au format numai în ultimele secole.

Păstrarea tradițiilor îi caracterizează în general pe ceangăi. În văile secundare aflate de-a lungul Tazlăului s-au format mai multe sate izolate, care au devenit obiective preferate ale culegătorilor de etnografie și folclor. Un asemenea sat este Coman sau pe numele vechi Găidar.

Satul Coman este așezat lângă Tarai, afluentul pârâului Răchitiș care se unește cu Turul la 5 kilometri de Sănduleni, centrul comunei. Pe lângă sat trece drumul județean Bacău-Luizi-Călugăra-Sănduleni, iar satul se află la jumătatea distanței dintre Bacău și Onești. Acest drum străbate dealurile din apropierea culmii Pietricica, având altitudinea de 586 metri.

Coman este filiala parohiei Luizi-Călugăra, mulțumită și existenței legăturii de drum. În secolul al XIX-lea aparținea administrativ comunei Delu Nou, situată în partea opusă a dealurilor. Domokos Pál Péter a ajuns în acest fost centru de comună trecând din Luizi-Călugăra spre Valea Seacă și l-a menționat ca sat românesc. Dicționarul geografic de la sfârșitul secolului al XIX-lea menționează biserica ortodoxă din 1800 și cea catolică, construită în 1873, iar despre populație spunea că în mare parte sunt unguri. În anul 1830 era amintit cu numele Delu Nou Răzeși.¹ Atunci 99% din populația comunei erau analfabeți. Din cele 557 hectare de pădure ale comunei, cele mai însemnate erau cele de la Coman și de la Găidariu.²

În același dicționar s-a publicat informația *Chestionarului Arheologic al Academiei* din 1873 care scria: „Pe un vârf de deal se află o cetățuie veche înconjurată de un șanț. Aici se apărau românii contra tătarilor. În față se află o movilă unde s-au găsit fel de fel de arme ruginite”.³ Se găsesc și toponimii curioase, ca Dig, Podul Turcului, Podul Robului, Gropile Tătarilor etc.⁴

Trebuie să risc presupunerea, dacă nu cumva și cetăți ungurești au existat aici? Cunoaștem din mai multe izvoare, ca Dimitrie Cantemir, Nicolae

1 Racoviță 1985. p. 257.

2 Ibidem p. 258.

3 Ibidem p. 257.

4 Domokos 1987. p. 217.

Iorga, Radu Rosetti și alți istoriografi și cronicari, că în timpul întemeierii Principatului Moldovei și în perioada premergătoare acest teritoriu până la apa Siretului aparținea Ungariei. Astfel putem presupune că odinioară exista aici o fortăreață ungurească. La asta se referă și numele de cetăți amintite de-a lungul șirului de culmi. Mai la nord Cetățuia, cu numele mai vechi „Orzăștea”¹ (Örző hely?), care putea fi un loc de pază dat fiind faptul că pe un mare teritoriu s-au păstrat unele porțiuni ale șanțurilor. Așa ceva putea fi și în Cetățuia, în apropiere de Fundu Răcăciuni. De altfel și în partea exterioară a Subcarpaților de curbură s-au păstrat numeroase toponimii de graniță și de pază, ca Vames, Pușcaș, Vár, despre care și Mikecs László a relatat.²

Satul Coman s-a format din unirea a două cătune, Coman, mai sus în vale și din Găidariu. La sfârșitul secolului al XIX-lea cele două părți ale satului figurau încă separat. Și dicționarul geografic a prezentat separat satul Coman, al cărui nume provine din cel al poporului „kun”.

În Coman în anii 1890 erau 15 capi de familie, având în total 45 de suflete.³ Partea mai mare a satului, aflată în vale, mai jos, purta denumirea Găidar. Se spune că acest nume provine din

1 Racoviță 1895, p. 221.

2 Mikecs László: *Csángók*. Budapest. (Első kiadása 1941-ben, teljes reprint kiadása 1989-ben). p. 65.

3 Racoviță, 1895. p. 236.

cuvântul grec, care înseamnă „măgar”. După cum scrie dicționarul, satul se așează de-a lungul pârâului Sărății și pe dealul Căcăreaza. Sătenii cunosc pârâul sub denumire de Talpa. Aici au trăit 39 capi de familii și 155 de suflete.¹ Biserica catolică a fost construită de enoriași. Efectivul de animale era la Coman 3 cai, 25 de vite și 11 porci,² iar în Găidar 5 cai, 83 vite cornute, 37 porci și 1 capră.³ Au mai avut oi – în special țurcanul producător de lână groasă și albine, producătoare de miere.

Sătenii au produs porumb, cartofi, fasole și cânepă, iar moșierii și arendașii grâu, secară, ovăz, rapită și mazăre.⁴ După invazia filoxerei s-au extins soiurile direct producătoare de viță de vie, care dau vin alb și mai puțin vin roșu. Partea din Coman era moșia boierului Funarachi, care a avut pământuri și în teritoriul comunei Răcăciuni.

În anul 1974 cu ocazia expediției etnografice efectuate împreună cu elevii am făcut schița satului. Partea superioară pe lângă pârâul Talpa a fost denumită Komán feje (Capul Comanului) între hotarele Nomaș și Pădurea Nomașului. Spre vest, o ramură a satului, spre drumul județean, era denumită Susaia, intercalându-se între Boniha lui Sian și Locul lui Brándi Mihályka.

Ramificația sudică a satului, în direcția localității Estufui (Stufu) este denumită Fenék (Fun-

1 Ibidem p. 290.

2 Ibidem p. 236.

3 Ibidem p. 290.

4 Ibidem p. 259.

dul) care se găsește între Pădurea lui Pastor și între Trei Cruci, de-a lungul drumului care se îndreaptă spre Stufu.

Din centrul satului, unde se află casa culturală și școala, așezarea se întinde de-a lungul pârâului Tarai între hotarele Nomas (Împingere) și Boniha lui Bandi Péter. În partea dreaptă a pârâului se ridică biserica catolică. În turnul bisericii pe fierul de susținere a clopotului se poate citi inscripția: „Hankó András 1883”.

Dealul aflat la sud este denumit Pădurea lui Pastor. Aici se găsește hotarul Trei Cruci și mai la sud de Dealul Butnar se află locul numit Crucea Singuratică pe lângă care se află cimitirul.

Acest sat a fost menționat de Jerney János, care a străbătut Moldova în anii 1844–1845 și a cărui carte despre această călătorie a apărut în 1851. El a consemnat că locuitorii sunt ceangăi originari din Luizi Călugăra iar numărul lor a fost stabilit la 150 persoane.¹ Kovács Ferenc, în jurnalul lui din 1868 face o mențiune asemănătoare. În schimb vorbește numai de 127 de locuitori.²

În anul 1929 cu ocazia vizitei lui Domokos Pál Péter, Coman aparținea de plebania din Luizi Călugăra și avea 80 de familii de unguri. În 1930 au fost recenzați 373 de locuitori din care 369 erau romano-catolici, 368 erau de origine maghiară și 367 aveau limba maternă maghiară.³ În afara

1 Jerney... In Lukš Gábor. 1936. p. 160.

2 Veszely, Imets... 1870. p. 50.

3 Domokos 1987. p. 171.

acestora mai erau încă 42 romano-catolici care au locuit în cătunul Coman. (Total 415.)¹

În anul 1992 populația a atins numărul de 931, din care 927 erau romano-catolici și 850 care cunoșteau limba maghiară, deci 91% din populația totală, după cum a stabilit grupul de cercetători aflat sub îndrumarea profesorului Tánčzos Vilmos.²

În prezent, Coman aparține comunei Sănduleni unde, în cele două sate ceangăiești aparținătoare Coman și Stufu, din cei aproape 1500 de locuitori, 5 au fost înregistrați ca unguri și 14 ca ceangăi.³

Acțiunea noastră de adevărați cutezătorii ne-a adus mulți prieteni din rândul sătenilor. Copii de 10–15 ani ne-au povestit că deși învățătorii le interzic cuvântul unguresc ei tot așa vorbesc. Comunicăm tabelul nominal al câtorva persoane, de la care am obținut date referitoare la folclor, arta populară, obiceiuri, superstiții, gospodărire etc: Miklos Mihail cunoscător al istoriei satului, Brandi Gheorghe, Burlacu Anita, Antal Mihail, Cherecheș György, Nagy Anton Mihail, Rado Bernadett etc.

În sfârșit, mai menționăm câteva toponimii, așa după cum sunt știute de săteni: Komán feje (Capul Comanului), Fenek, Templom mellett (Pe lângă biserica), (interioare). Pârâuri: Tarai, Bejenei,

1 Ibidem

2 *Molnár Magyarorság*. 2003/3. p. 17.

3 Ibidem p. 12.

Din Escorțeni, Ianoș, etc. Drumuri spre munte: Karaje, Pășuni: Islaz, Boniha Lui Sian, Boniha lui Bandi Peter. Altele: Locul lui Brandi Mihalica, Șanțuri, Mónár Gödre, Runcu.

Gura Solonțului – Tărăța

Așezarea cu acest nume s-a format la intrarea Solonțului în Tazlăul Mare. Valea acestei pârâu adăpostește mai multe localități, cu toate că vara apa se împuținează, uneori chiar seacă. În valea Solonțului, în afară de Tărăța (denumită și Solonțul Mic sau Gura Solonțului), mai sunt câteva localități dar cea mai importantă din capătul văii, unde sunt și zăcăminte de petrol, este Solonț sau Solonțul Mare, care se numără între cele mai vechi așezări ungurești din Moldova, cunoscută înainte la secolul al XIV-lea. A fost menționată și la Ioan Bogdan în *Documentele lui Ștefan cel Mare*.¹ În raporturile Propagandei FIDE, de asemenea figurează iar Paolo Bonnici de Malta o menționează în 1630,² Deodatus în 1641,³ Bartolomeo Basetti în 1643,⁴ Bandinus Mark în 1646,⁵ și mulți alții. În Codex

1 Bogdan 1913. p. 159.

2 *Moldvai csángó-magyar okmánytár. 1467-1706.* vol. I. p. 174.

3 *Ibidem* p. 227.

4 *Ibidem* p. 239.

5 *Ibidem* p. 369.

Bandinus a fost prezentat ca sat unguresc, unde sunt 35 de case și 175 de locuitori. El a prezentat și numele celor 35 capi de familie, toți având nume ungurești: Baróti, Botoș, Tankó, Orbán, Kántor, Kerekeș, Šimon, Vereș, Lörinț etc.¹ Acest sat, însă în decursul secolelor și-a pierdut caracterul unguresc și a devenit o localitate cu populație majoritar românească. Mai sunt însă și unguri, astfel cu ocazia recensământului din 2002 din cei 3916 locuitori au fost recenzați 138 catolici din care 36 și-au declarat naționalitatea maghiară.²

O altă localitate a văii, Băhnășeni, fost centru de comună, cu numele vechi Pleșești fiind cunoscut și ca centru de olărit.

Tărăța se găsește la 36 de kilometri de Bacău, pe lângă drumul Piatra Neamț–Onești, la poalele dealului Piscoș (murdar) care domină întinderea. Pe terasa din dreapta Tazlăului se află centrul satului și biserica ortodoxă. Localitatea se prelungește de-a lungul pârâului Solonț și a afluentului acestuia Goșa. Între culmile Runcu, Goșii și Piscoș se deschide un plan sub formă de Y, subliniat la bază. În stânga Tazlăului se ridică Coasta Lichenilor. Biserica catolică se află lângă pârâul Goșii în apropierea confluenței acestuia cu pârâul Solonț. În partea nordică se ridică Dealul Run-

1 Ibidem p. 452.

2 *Moldvai Magyarság*. 2003/3. p. 11.

cului, prelungit spre Pârjol prin culmea La Măci-
niș.

În această regiune sunt multe urme ungurești și cumane din perioada premergătoare întemeierii Moldovei. În apropierea satului, în culmea dealului Hemieni la o altitudine de 380 metri se găsește o ridicătură artificială de 20 metri înălțime, menționată încă din 1470, sub numele Iliești. Are o bază ovală și era loc de închinăciune în timpul cumanilor.¹ Este orientată cu deschiderea spre sud și are condiții de vizibilitate excepționale. În timpul domnitorului Ștefan cel Mare era loc de observare. Aici s-au găsit arme vechi ruginite și din perioada legendară a Moldovei,² dovadă că locul a fost folosit și ca punct de pază.

Sătenii așa știu, că strămoșii lor au venit din Transilvania și primii coloniști au purtat nume de familie Elek. Cel mai vechi document în care a fost menționată localitatea este descrierea hărții austriece din 1792 sub denumire de „Solonzu Mik”. Era atunci un crâng de 9 case. Au fost 12 capi de familie și 87 de oameni apți pentru serviciu. Satul putea prezenta 6 atelaje de cai și 14 de boi.³ Solonțul Mare era compus din 29 de case.⁴

1 *Monografia comunei Pârjol*. 1974.

2 *Ibidem*

3 Domokos 1987. p. 104.

4 *Ibidem*

Si călătorii maghiari din secolul al XIX-lea au menționat așezarea. Astfel, Jerney János o prezenta ca un sat mic în 1851 cu 160 locuitori secui.¹ Kovács Ferenc amintea de 174 de locuitori.² Domokos Pál Péter, pe baza spuselor băt-rânului dascăl Bartis József din Pustiana, înșiră filialele parohiei și în Solonțul Mic amintește 70 de familii.³ Lükő Gábor în 1934 a menționat 437 de locuitori și o biserică catolică.⁴

Dicționarul geografic al județului Bacău din perioada sfârșitului secolului al XIX-lea a scris despre 115 familii cu 357 de suflete. A avut o biserică catolică și o cârciumă. Enumerând efectivele de animale specifică existența a 8 cai, 173 vite cornute, 6 porci și o capră.⁵ Au mai crescut oi de lână groasă. Cu ocazia recensământului din 1992 din cei 979 de locuitori ai satului erau 380 romano catolici, din care s-a apreciat că un număr de 80 vorbesc limba maghiară.⁶

Numele românesc al satului provine dintr-un nume unguresc de persoană Tarța (Tarca).⁷ Populația ceangăiască folosește și denumirea Terițe pe baza numelui românesc. Solonțul și Gura Solonțului sunt de multe ori confundate cu Slăni-

1 Lükő 2002, p. 160.

2 *Veszely Imets și Kovács...* 1870, p. 52. (Szaloneka)

3 Domokos 1987, p. 228.

4 Racoviță 1985, p. 526.

5 Lükő 1936, p. 160.

6 *Moldvai Magyarország*, 2002/3, p. 17.

7 *Monografia comunei Pârjol*, 1974.

cul Moldovei, deoarece denumirea ungurească Salotza sună foarte asemănător. Pe baza expunerii sătenilor biserica veche, catolică a fost adusă din Frumoasa, unde în 1935 a fost biserica demolată și materialul a fost folosit aici.

Locuitorii satului erau agricultori în trecut. Cultivau porumb, ovăz, secară și cânepă. Au mai produs varză, ceapă și cartofi. Sunt menționate revărsările de ape și faptul că oamenii era clăcași pe terenurile boierilor Lazăr și Niculeanu. Din cauza marelui spor natural pământul lor s-a fărâmițat. În timpul lui Cuza au fost împrăștiți. După fiecare parte de bou au primit o prăjină de pământ. Cooperativa (c.a.p.-ul) a înființat o livadă de 20 hectare unde s-au cultivat mai multe soiuri de pruni (cărnos, cu sâmburi de lup...), meri, peri etc. Se cultivă și viță de vie mai mult din cea direct producătoare.

Cel mai important meșteșug practicat aici este ceramica. Atât în Băhnășeni (sat vecin) cât și în Tărăța sunt olari, puțini la număr, dar foarte productivi. Cuptoarele lor săpate în pământ și căptușite cu piatră sunt încinse cu foc pentru 200 de oale. Intrarea este închisă, sunt arse și anual cu 50-100 de căruțe sunt desfăcute pretutindeni în țară.¹

În această zonă sunt izvoare sărate și mari rezerve de petrol. Pe la sfârșitul secolului al XIX-

¹ Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő 1981. p. 144.

lea păcura era extrasă cu căldările din puțuri adânci de 50-100 de metri. (Adâncimea maximă atinsă a fost de 117 metri.) Au fost căptușite cu nuiele și caii, în hamuri, se roteau împrejurul puțurilor ridicând astfel din adâncul puțului căldările pline cu petrolul. (Cei mai mulți erau în valea Solonțului în Pârjol și în Câmpeni.) În anul 1902 exploatarea a ajuns în mâinile asociației italo-române, care a cumpărat terenurile pe care se aflau puțurile. Și în prezent mai mult de jumătate din populația masculină a satului lucrează la exploatarea petrolului. Marea majoritate a sondelor se află în hotarul satului vecin Câmpeni.

În Tărăța sunt organizate târguri mari, renumite, așa cum e cel care are loc în 8 septembrie, când e ziua de Sfânta Maria Mică.

Prezentăm și tabelul nominal al celor care ne-au furnizat date etnografice și de folclor: Bartoš István, Elek János (64) numele românesc: Ciobotaru A. Ion, Lupás József (69) numele românesc: Lupașcu Iosif, Marian Constantin (39) directorul școlii, Spiță Aurel profesor de matematică, Vasile Bujor (72) preot, Misil Petre.

Toponimii din sat și din exterior: Dealuri: Torța, Piscoș, Runcu, Goșa, Fânețe: La Curături, La Măciniș, Pădure: Ciher, Pârâuri: Solont, Goși. Altele: Bebenei, Fălci, Curături, Cioată, Ariniș, Peste Baltă, La Han etc.

Stufu

Se află în valea din stânga Tazlăului, pe lângă pârâul Oroșa, care pătrunde adânc între dealurile Pietricicăi. Satul, care aparține de comuna Sănduleni, se află la 5 km sud de Coman. Această localitate s-a format doar în secolul al XIX-lea.

Satul se întinde între dealurile Plutaș, Vârful Rotăriei, Dealul Viilor, (Szölösök dombja), Dósz, Groapa lui Dos, Groapa lui Iștvan. În depărtare, spre est, se ridică dealul din Fărăoani, Dealul Stâniei, dealurile din Chetriș și Valea Rea. Printre ultimele două dealuri trece un drum spre satul unguresc Valea Rea. Mai la nord se poate trece printre dealuri și spre Fărăoani. Un drum printr-un derdeluș leagă Stufu și cu Coman (Găidariu).

Estufui a fost menționat prima dată în anul 1874 sub numele „Oroszpatak”.¹ Denumirea aceasta probabil este o eroare și trebuie să fi fost vorba de Valea Oroșa, ungurește Orosapataka. S-a răspândit și în secuime, dacă mai sus în vale se formează un cătun, capătă denumirea pârâului acestei localități, spunându-i-se în românește Vale. Astfel, deasupra Lisnăului e Lisnău Vale, (Lisznyópatak), la Zălan e Valea Zălanului, (Zalánpataka) etc. Este limpede, ca deasupra localității Oroșa, s-a format Oroșa Vale (Orosapataka).

¹ *Révai Lexikon*, vol. VI. 2000. p. 610.

Dacă a existat înainte, a fost un crâng foarte neînsemnat deoarece nici Jerney János, nici Kovács Ferenc nu l-a menționat în rândul filialelor parohiilor. La început a fost filiala parohiei din Berzunț care se situa pe malul opus al Tazlăului.¹

Sub denumirea Stufu a fost pentru prima dată menționat în *Dicționarul geografic al județului Bacău* din sfârșitul secolului al XIX-lea. A avut 48 d capi de familie și 194 de suflete, dintre care 192 erau unguri.² Au avut 11 cai, 116 vite cornute, 12 porci și 8 capre.³ Dicționarul a relatat și despre biserica construită de către locuitori în anul 1868.⁴

În anul 1940 a fost construită o nouă biserică cu hramul Sfântu Mihai. În locul bisericii a fost stufăria, de unde vine și numele localității. Această vale a fost teritoriu umed cu baltă și stuf, așa cum își reamintesc bătrânii.

Satul a fost fondat de refugiați, care s-au ascuns în stufăriș. De aici provine și numele satului, a cărui denumire a fost îmblânzită de limba maghiară. Îngrămădirea de consoane de la începutul cuvintelor a fost dizolvată prin adăugarea unei vocale la început. Așa a devenit Estufui din Stufu, din Strugar Estrugar, din Scorțeni Escorțeni, din Stână, Esztena etc. După ce s-au așezat

1 Ibidem

2 Racoviță 1895. p. 198.

3 Ibidem

4 Comunicat de Harabagiu Károly, 1974.

ca clăcași, fugarii au lucrat pe pământurile moșiilor. Bunicul lui Ignat Mihai, de 80 de ani în 1974 a fost între primii locuitori ai satului.¹

Nu se dezmente originea satului nici prin obiceiurile locuitorilor. Contrar celor din Găidar (satul vecin), care erau deschiși, comunicativi, prietenoși, cei din Estufui sunt retrași, bănuitori, cu greu se deschid în fața străinilor. Numai dacă reușești să-i faci ca să aibă încredere în tine, devin comunicativi și reușești să culegi un material bogat, legat de viața lor. Una dintre preocupările principale tradiționale este prinsul animalelor cu capcane și culesul fructelor de pădure. În păduri s-au instalat capcane cu laț și curse și de multe ori s-au prins de vii vulpi, iepuri și bursuci. Momeala au pus-o într-o groapă, lațul a fost prins de gard și când animalul a venit și a băgat capul în cursă iar când a vrut să iasă ca să fugă, frânghia sau lațul s-a strâns pe gât și a prins prada. Culesul fructelor din natură este răspândit și astăzi. Ciuperci, fructe de pădure, plante medicinale sunt strânse și acum. Din cireșe, fragi și mure oamenii obișnuiesc să facă dulceață.

Apa care străbate satul a fost menționată în dicționar cu denumirea Oroșa sau Coman. Numele pârâului fără discuție provine din cuvântul „oraș” (care se trage din város unguresc). Aceasta reiese și din dicționar, care afirmă că izvorăște din

¹ Comunicat de Ignat Mihai, 1974.

locul numit „al oraşului”.¹ Sunt multe ramuri ale izvorului Oroş care curg spre pârâul Orăşa.

Afluentul Stuful se varsă în Oroşa chiar pe teritoriul localităţii, vestită prin târgurile de animale, de grâne şi de lemn care se organizau în fiecare duminică.

Satul Stufu s-a dezvoltat repede în secolul al XIX-lea. În schematismul din 1902 figura cu 227 de locuitori.² În 1910 era compus din numai 30 de case.³ În 1930, cu ocazia recensământului, din cei 311 locuitori, 289 erau romano-catolici, cu toţii având limba maternă maghiara.⁴ La recensământul din 1992 din cei 394 de locuitori 364 erau catolici şi grupul de cercetători ai lui Táneczós Vilmos (profesor universitar) a apreciat la 250 numărul acelor, care cunosc şi vorbesc limba maghiară.⁵ În anul 1953 Jagamas János şi Faragó József au colecţionat cântece populare maghiare în acest sat. În 1974 am efectuat o scurtă vizită pentru culegeri etnografice, organizată cu elevi în cadrul expediţiei „Cutezătorii”. Este un punct ţintă frecvent al culegătorilor şi cercetătorilor de limbă, etnografie şi folclor.

Redăm numele acelor de la care am colecţionat materiale etnografice şi de folclor: László György (77) – româneşte Gh. Laslău, László Gy.

1 Racoviţă 1895. p. 401.

2 Auner 1908. p. 83.

3 Comunicat de Gh. Laslău, 1974.

4 Demokos 1987. p. 170.

5 *Moldvai Magyarország*. 2002/3. p. 17.

Katalin (78), Ferenc Roji (55), Iganat Mihai (80), Beretc György Mária, Harabagiu Károly (38), Harabagiu György – responsabilul satului la primăria din Sănduleni, de 25 de ani.

În sfârșit, iată câteva denumiri toponimice așa după cum le știu locuitorii satului: Porond, (loc cu nispi și pietriș în albia majoră a pârâului), Dos, Dealul Stâniei, Dealul din Fărăoani, Szölösök dombja (Dealul viilor), Culmea Rotariu (Rotariu teteje), Dealul Valea Rea (Valea Rea), Dealul Ketriș, ridicături, Dos Gödre, Cărunta Gödör, István Gödre (gödör = groapă), Oroșa, (pâr) Stufu, locul și izvoarele Orășului, etc.

Florești-Sârbi

Călătorim acum printr-un sat catolic de pe valea Tazlăului. S-a format pe valea pârâului Sârbi la 33 kilometri de drumul național Bacău—Moinești, pe lângă o cale vicinală. Era un sat de clăcași aparținând boierului Rosetti din Tețcani, care a avut o moșie de 1500 hectare. Conacul se afla în satul de reședință, fostul centru de comună de care aparținea și satul Sârbi.

Nu s-au păstrat documente scrise despre întemeierea acestui sat, de aceea prezentăm câteva variante, pe baza tradiției: „Satul are peste 200 de ani vechime și s-a format în secolul al XVII-lea când secuii s-au răsculat urmându-l pe Mihai Viteazul, iar după decăderea acestuia,

sub conducerea lui Csáki au fugit, trecând munții și s-au așezat aici în Moldova.¹ „Primii locuitori au fost țigani”² „În vechime, satul a fost mai sus în Poiana. Locuitorii se trag din Ungaria. Au lucrat pen-tru boier la treieratul grâului etc. Erau 50 de case iar acum sunt peste 250.”³ „Au fost hoți în pădure. Un om străin era denumit Silva. După el, cătunul a primit numele Sil și era format din câteva bordece. Oamenii au plecat după sare și într-o ladă au adus un copil furat, având numele Gábris Ferent. L-au crescut și el are succesori sus în Fenék.”⁴

În anul 1921 cu ocazia împărțirii pământurilor țăraniilor înproprietăriți din Sârbi au înființat un cătun nou spre Escorțeni. Noii proprietari au primit câte un hectar de pământ și treptat s-au mutat la posesiunea lor. Molnár János, Ion Ferui, Szöcs Péter, Hondu István și Vacariu Pișta erau acei săteni, care au fondat cătunul Florești, denumirea căpătând-o după preotul Florea. Cu 80 de ani în urmă erau doar 4 case aici. În anii 1970 numărul acestora s-a ridicat la 120.

Astăzi numele oficial al celor două cătune, Sârbi și Florești a devenit Florești. Cătunul Florești se situează pe șesul Tazlăului iar cătunul Sârbi la gura văii pârauului Sârbi și între dealuri.

1 Comunicat de Ferui Ștefan (55), 1974.

2 Comunicat de Maria Anton Mihai (72), 1974.

3 Comunicat de Gheorghe Aron (80), 1974.

4 Comunicat de András János György (74), 1974.

Jerney János în raportul lui după călătoria din 1842 l-a prezentat ca un sat mic cu biserică catolică și cu 117 locuitori unguri, care erau secui.¹ Acest fapt a fost întărit și de Weigand Gustav.² A fost menționat și de Kovács Ferenc, ca filială a parohiei catolice din Pustiana.³

Dicționarul geografic al Județului Bacău, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, sub cuvântul titlu Tețcani, (fostă reședință de comună) a prezentat mențiunea Statisticii din 1874 care amintea satul Sârbi sub denumirea „Sârbi-Unguri”.⁴ În acel dicționar e prezentat ca având 55 familii și 241 suflete locuitori care au ținut 2 cai, 114 vite cornute, 27 porci și 2 capre.⁵ În 1930 satul Sârbi a avut 387 de locuitori, din care 370 erau romano-catolici și 366 cu limba maternă maghiară. 369 de persoane au declarat că sunt de origine maghiară.⁶

Domokos Pál Péter, pe baza mărturiei bătrânului dascăl Barabás József menționează așezarea Sârbi ca filială a parohiei catolice din Pustiana, având 70 de familii catolice.⁷ În 1974 în timpul vizitei noastre cu elevii erau în sat 270 de familii, iar în 1992, cu ocazia recensământului, din cei 613 locuitori 540 erau romano-catolici, iar grupul de cercetători al profesorului universitar

1 Jerney János... In Lükő 1936. p. 161.

2 Weigand Gustav In Lükő 1936. p. 161.

3 Kovács Ferenc *útínaplója*. 1868. p. 52.

4 Racoviță 1895. p. 537.

5 Ibidem p. 496.

6 Domokos 1987. p. 170.

7 Ibidem p. 228.

Tánczos Vilmos a apreciat la 300 pe cei care folosesc și vorbesc limba maghiară.¹

Biserica catolică construită de locuitori la 1848² poartă numele Sfântului Francisc de Assisi. Despre clopotul sfințit cu numele Sfântului Anton din Padova se spune, că în timp urât, când bate se curăță cerul de nori.

Locuitorii satului au cultivat porumb și fasole. În mai mică măsură ovăz, secară, cânepă și grâu. Proprietarii și arendașii, pe lângă porumb, au cultivat ovăz și rapiță.³ Au crescut bovine, ovine (țurcana), porci. Au folosit fânul de pe fânețele naturale. Vitele au fost ținute pe pășune de la ziua de Sfântul Gheorghe, până la Sfântul Dumitru.

În anul 1952 oamenii erau influențați să intre în Cooperativa Agricolă de Producție (colectiv) al cărui centru era la Escorțeni. Aici culturile principale erau formate din grâu, porumb, ovăz, floarea soarelui, varză, roșii, viță de vie. Pe loturile personale de 17 prăjini produceau porumb, trifoi, iar în livezile mici cresc pruni pentru țuică și porumb.⁴

Trăiesc în sat dulgheri și tâmplari de construcții dar și meșteri care produc linguri și blide de lemn. În prezent, mulți oameni din acest sat lucrează la sondele de petrol ca mecanici sau sondori.

Satul Florești-Sârbi s-a dovedit un punct bogat pentru culegeri etnografice. Localnicii ne-au pre-

1 *Moldvai Magyarország*. 2002/3. p. 17.

2 *Dicționar geografic al județului Bacău*. p. 496.

3 *Ibidem* p. 538.

4 *Comunicat de Ferui Ștefan* (55), 1974.

zentat în mai multe variante tradiția populară despre cămașa ciumei, evocată și în zilele noastre, atunci când se face ceva cu mare iuțeală, zicându-se că s-a pregătit la fel cum se pregătește cămașa ciumei. Este vorba despre o tradiție multiseculară, răspândită în toată valea Tazlăului. Credința populară spunând că ciuma a umblat noaptea sub forma unui om sălbatic care striga.¹ Ca să fie înlăturată această primejdie, într-o noapte localnicii au croit și au cusut o cămașă pe care au pus-o pe cărarea de la intrare în sat, ca ciuma să se întoarcă și să nu intre în sat. Acolo, întradevăr, ciuma a găsit-o și după ce a îmbrăcat-o a plecat în altă direcție.² Am mai cules și alte obiceiuri, ghicitori etc., care ne-au fost relatate de către săteni.

Redau aici numele acelor care au comunicat informații etnografice expediției din 1974: Antal Marika (72) – ungurește, Maria Anton Mihai – românește, Áron György (80) – ungurește, Gh. Áron – românește, Márís János István – ungurește, Ferui Ștefan, Bețe Ștefan – românește, Bețe István Tinca (62), Bețe István Katalin, Csángó Mária (57), András János György (74) etc.

Și iată, acum, câteva toponimii: Szerbeki erdő, Esztrugári erdő, Bosoténi hegy, Antal patak, Szerbeki patak, Eszkorcéni patak etc.

1 Comunicat de Becze István, 1974.

2 Comunicat de Gheorghe Aron, 1974.

Pe valea Trotuşului

Trotuș

Este așezat în valea Trotuşului, pe malul stâng al acestui râu, de-a lungul drumului care face legătură între Târgu Ocna și municipiul Onești, la 5 km de primul și la 7 km de al doilea. Doar lunca acestui râu îl desparte de satul vecin ceangăiesc Tuta (Diószeg), care se află pe malul drept al Trotuşului. Valea este străjuită de culmile Cicioica (Csicsojka) și Dealul Vițelului în sud și de ultimele culmi ale Munților Berzunțului, Cucora și Percu (Perkő) spre nord-nord-est.

Acest sat, centru de comună astăzi, era un vechi oraș moldovenesc, unul dintre centrele tradiționale ale teritoriilor populate de maghiari în Moldova. A fost și centru de pârcălabi (locțiitorul voievodului, asemănător prefectului de astăzi), și ținutul era denumit Pârcălăbia Trotușeni. În tradiția populară se consideră ca băștinașă în această zonă populația maghiară. În realitate se poate dovedi continuitatea lor din perioada așezării secuilor în secolele XII–XIII. Multe toponimii originare de popoare turce, (uzi, pecenegi, cumani), maghiare sau slave au ajuns în limba română prin intermediul populației secuiești și în satele unde trăiește de secole neamul românesc.

Denumirea localității și a râului este un derivat al numelui de populație „tatár”+ os (sufix). Denumirea de Troțuș derivă din cea maghiară.¹ Acest fapt a fost menționat și în jurul anului 1550 de către Georg Reichenstorffer, solul împăratului austriac Ferdinand I. El a menționat localitatea cu numele unguresc Tatros afirmând: „se pare că a luat numele de la tătarii care au conlocuit cu cumanii și aici și în Ungaria.”²

Târgu Troțuș, una dintre localitățile moldovenești cele mai vechi cunoscute, a fost menționat prima dată în anul 1408, comunicat de Costăchescu Mihai în Documente moldovenești înaintea de Ștefan cel Mare.³ Între centrele de organizare religioase catolice Târgu Troțuș a avut un rol de seamă. Importanța sa a fost accentuată și de faptul că prima traducere ungurească a Bibliei, „Biblia husită”, a fost copiată în Târgu Troțuș, păstrată în *Codexul de la München*. Traducerea originală a fost realizată între 1415 și 1435. Aici s-a efectuat copierea a patru evanghelii ale Noului Testament, care se termină în felul următor: „A fost terminat de mâna lui Németi György, fiul lui Hemző Endre în anul Domnului 1466 în Moldova în orașul Tatros.”⁴

Și locul vechi al așezării este discutabil. Se presupune că exista în apropierea Oneștului de

1 Iorgu 1963. p. 123. 376.

2 Reichenstorffer 1851. 215.

3 Domokos 1987. p. 77.

4 Nyiri Antal: *A Müncheni Kódex 1466-ból*. Budapest, 1971. p. 52.

astăzi în locul cimitirului acestuia.¹ Încă pe la mijlocul secolului al XVII-lea se obișnuia să se schimbe vatra. Locul a fost descris și de Bandinus, cum că exista cu $1/2$ milă ungrească spre est, unde ruinele unei biserici catolice erau vizibile.² Probabil a fost arsă de tătari, dar locuitorii au reconstruit-o mai în susul văii. Trebuie însă remarcat, că din vatra veche s-au mutat din timpuri dinaintea secolului al XV-lea, deoarece biserica cea veche de piatră, cu hramul Sf. Nicolae, care avea o lungime de 40 de picioare și o lățime de 18 picioare, a fost construită de domnița Margareta, soția lui Alexandru cel Bun, pe locul actual. Biserica de lemn de 10 prăjini din secolul al XIX-lea se așează pe fundamentele bisericii vechi, care avea o suprafață de 17 prăjini.³

În anul 1518 în Târgu Trotuș a fost ținut și sinodul de Mihail al II-lea episcopul Milcoviei, în biserica Preafericitei Fecioare. Circulara lansată către cei 17 decanați a înlesnit reînființarea episcopiei Milcoviei, care a fost ruinată de turci în anii 1441-1442.⁴ Moartea episcopului a împiedicat înfăptuirea acestui plan.

În timpul lui Alexandru Lăpușneanu, care a domnit de două ori, între anii 1552-1568, cămărașul Anton, din Târgu Ocna a înștiințat cetățenii Brașovului despre cele patru iarmaroace din Târgu

1 Domokos 1987. p. 541.

2 Codex Bandinus în Domokos 1987. p. 368.

3 *Jerney János...* 185. p. 215.

4 *Ibidem*

Trotuș cerându-le să le viziteze și să vină cu mărfurile lor în ziua de 26 septembrie, de ador-mirea lui Ioan Bogoslovuț, în ziua de 8 noiembrie, soborul arhanghelului Mihail, în 16 ghenarie, la închinarea cinstitelor lanțuri ale Sfântului Apostol Petru, și în a treia duminică după Paști, la duminica Mironosițelor.¹

În luna mai a anului 1600, când Mihai Viteazul a intrat în Moldova, Domnul de atunci al Moldovei, Ieremia Movilă, tocmai lua parte la o cununie în Târgu Trotuș, de unde, auzind vestea, a plecat degrabă la Suceava. În document e menționat Ținutul Trotușului.²

Primul egumen misionar Andrei Bagoslavich, misionar dalmatic, în raportul lui din 1623 a menționat în Târgu Trotuș o biserică și 70 de case ungurești de catolici. A menționat, că trăiesc aici și schismatici (ortodocși) și luterani într-un număr mai mic. Deci și vântul reformăției a atins așezarea.³ Trebuie să remarcăm faptul că husiții erau readuși anterior la religia catolică.

După desființarea rolului administrativ, după ce Bacăul a devenit centrul ținutului, Târgu Trotuș a început să decadă. După invaziile tătarilor și după epidemia pustiitoare de ciumă, episcopul Quirini în anul 1597 a cutreierat eparhia. În Târgul Trotuș

1 Bogdan 1905. p. 62-63.

2 *Foaie*. 1845/4. p. 29.

3 *Diplomatarium Italicum* II. 327. In Domokos 1987.

a găsit 68 familii și 394 de suflete. Preot era Ianoș Bene.¹

Un raport întocmit în 1606 prezenta Târgu Trotuș așezat între munții Transilvaniei. Are biserică, dar nu are preot.² Petrus Deodatus, vicarul apostolic al Moldovei și Munteniei, a făcut unul dintre cele mai complete și amănunțite rapoarte, după înființarea misiei „de Propaganda FIDE”. El a găsit la Târgul Trotuș 222 de catolici unguri. „Biserică au, dar fără preot, cu toate că de Târgu Trotuș aparțin mai multe sate ungurești, dar nici una nu are preot. Trăiesc așa, ca animalele.”³

Marcus Bandinus a ajuns în Târgu Trotuș în ziua de 19 noiembrie 1644. În acel an, șoltuz era un ungar catolic. A descris că în vechime toți locuitorii orașului erau unguri, dar au mai rămas doar 30 de case ale catolicilor, cu 125 locuitori, împreună cu copiii. A scris și despre biserică cu hramul Sfântul Nicolae. Sanctuarul și sacristia erau cu arcadă, celelalte părți doar cu tavan de scândură. Nu avea turn, de aceea cele două clopote atârnau de grinzi.⁴ Toată regiunea era denumită Ținutul Trotușului, care este o zonă foarte bogată. Spre sud se vede muntele păduros bălțat cu vii din care se obțin vinuri bune. La nord, la fel

1 Domokos 1987. p. 64.

2 Căndea Romul 1917. p. 66-67.

3 *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467-1706*. 1989. p. 205., 228., 229.

4 Codex Bandinus In Domokos 1987. p. 368-369.

sunt podgorii și pământ roditor, parohia are două pogoane de vii și cazan pentru fierberea berii. Spre est are pământuri bune pentru cultura cerealelor.¹ Din raportul lui reiese că au acceptat numai preoți unguri, care puteau să învețe și copii în limba lor.²

Călugărul misionar franciscan Antonio Nigri, în raportul lui către Sfânta Congregație, datat 19 ianuarie, scrie din Târgu Trotuș următoarele: locuiesc într-o cămară făcută din lemn. Biserica se poate dărâma în fiecare zi. Localitatea este denumită oraș, dar nu poate fi socotită nici sat.³

Trecutul localității este bogat și în alte evenimente. Aici era pe vremuri un oraș înfloritor cu multiple legături comerciale. Cum afirmă și *Marele dicționar geografic al României*, în acest târg era biroul de vamă. A fost locul de reședință al șoltuzilor și pârgarilor, despre care au rămas documente. În timpul domniei lui Vasile Lupu și Ștefan Gheorghită Voievod, era încă capitala ținutului cu același nume. Sigiliul municipalității Târgu Trotuș, era un braț cu ciocan, care se tipărea cu fum.⁴ Cu timpul, administrația s-a mutat în Bacău și târgul a decăzut. În secolul al XVII-lea orășenii din Târgu Trotuș erau solicitați să asigure atelaje pentru transportul sării în bucăți tăiate care

1 Ibidem p. 369.

2 Ibidem

3 *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, 1467–1706. vol. II. p. 732.

4 Lahovari – Brătianu – Tacilescu. vol. V. 1902. p. 622.

erau cunoscute în toată Moldova, precum și în Turcia și Rusia.¹

Biserica catolică era construită în 1557 cu hramul Sfântul Nicolae.

În privința evoluției populației avem numeroase date care atestă mari schimbări în cursul istoriei localității. În 1599, Bernardino Quirini, episcop, călugăr franciscan, atesta că sunt cu totul 3500 familii de unguri și de sași în Târgu Trotuș.² Marele dicționar geografic, apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea consemna 2812 locuitori în comună, din care 865 în sat.³

Din secolul al XVI-lea au fost menționați și locuitorii români (moldoveni) ai orașului Trotuș. Consiliul orașenesc era condus, în schimburi, de soltuzi unguri și români, cum afirma și istoricul Giurescu. Mai multe documente au mărturisit că localnicii au solicitat preoți care să cunoască și limba lor.⁴

Mai menționăm și faptul că domnitorii Moldovei au solicitat, deseori, dieci trotușeni, care au cunoscut bine, atât oral cât și în scris, limba maghiară și limba latină. Diacul Iacob (Iacobus Literatus Tatrusiensis) aflat în slujba lui Alexandru Lăpușneanu, în numele voievodului a dus tratative în 1561.⁵

1 Ibidem

2 *Călători străini în Țările Române*, vol. IV, 1972, p. 249.

3 Lahovari – Brătianu – Tocilescu, vol. V, 1902, p. 622.

4 Codex Bandinus In Damokas 1987, p. 369.

5 Binder 1982, p. 122.

În anul 1972 cu elevi instruiți pentru colecționarea materialului etnografic și de folclor, am atins și Târgu Trotuș, unde am reușit să înregistrăm obiceiul bocitului unguresc la moartea unui tânăr militar din sat. Am găsit și o cântăreață care ne-a prezentat balade populare maghiare. E vorba de Demeter Anica, țărancă de 76 de ani (Molnar Ana, Sáríkhasu kigyó). Târgu Trotuș de astăzi este un sat de 3,2 km lungime de-a lungul drumului pe terasa din stânga râului. Numai în partea centrală se lărgeste, acoperind peninsula formată între cotul Trotușului și șosea.

Cu ocazia recensământului din 1930 din cei 3493 de locuitori numărul catolicilor era de 1796 suflete, din care 17 s-au declarat de naționalitate maghiară și 424 cu limba maternă maghiară.¹ Recensământul din 1992 a înregistrat 1946 de locuitori, din care 1241 era numărul catolicilor și pe baza aprecierii cercetătorului Táncczos Vilmos, circa jumătate, în jur de 600, cunosc și vorbesc încă limba maghiară.²

Tuta

În valea Trotușului, pe malul drept al râului se află satul Tuta cu peste 2000 de locuitori, care este despărțit doar de apa și lunca Trotușului de loca-

1 Domokos 1987. p. 196.

2 *Moldvai Magyarország*. 2002/3. p. 17.

litatea Târgu Trotuș. E situat la sud-est de localitatea sus amintită și la 5-6 kilometri de Onești.

Dacă ne apropiem dinspre Părgărești, Cicioica înaintează ca o peninsulă, de pe care putem coborî în vale. Tuta se așează pe terasa din dreapta râului, între luncă și panta văii denumită „Bornyuoldal” (Dealul Vițelului). Trecând peste apă, cu ajutorul unui pod suspendat, putem ajunge și la Târgu Trotuș.

Acest sat a fost menționat prima oară abia în secolul al XIX-lea, în opera lui Gegő Elek, apărută în 1838 fiind prezentat ca filială a Trotușului.¹

Jerney János, la mijlocul secolului al XIX-lea, l-a menționat ca moșie aparținând lui Ștefănescu Vazul, subliniind că cei 250 de locuitori sunt unguri secui.² Kovács Ferenc în 1868 l-a amintit ca o filială mai însemnată a parohiei din Târgu Trotuș, cu 280 locuitori catolici unguri.³

Dicționarul geografic al județului Bacău din sfârșitul secolului al XIX-lea menționează 73 capi de familie și 371 suflete despre care spune că „sunt toți unguri”.⁴ Mai departe dă de știre că în anul 1890 din cei 53 copii de vârstă școlară nici unul nu a urmat școala. Au avut 127 de cai, 160 de vite cornute și 35 de porci.⁵

1 Gegő 1838. p. 83.

2 Jerney János... 1841–1845. p. 172.

3 Veszely, Imets... 1870. p. 51.

4 Racoviță 1895. p. 570.

5 Auner 1908. p. 82–83.

Auner Káiroly, în opera sa editată în 1908, scrie că satul a avut 364 locuitori catolici.¹ Weigand Gustav, tot la începutul secolului, a menționat 90 de case cu locuitori secui.² Domokos Pál Péter a raportat despre existența a 135 familii de unguri.³

Cu ocazia vizitei noastre, din 1972, satul era format din 400 de case. Locuitorii erau toți ceangăi unguri.

La recensământul din 1992 din cei 1949 de locuitori 1935 erau catolici și pe baza cercetărilor lui Tánzos Vilmos rezultă că cca. 1700 au cunoscut și au vorbit limba maghiară.⁴

Biserica catolică a fost construită în anul 1866 de către locuitorii satului. În 1922 au construit o biserică nouă de piatră, care a fost sfințită în cinstea Sfântului Rozariu.⁵

În economia satului, în trecut o importanță deosebită avea cărăușia. Dovadă și marele număr de cai în raport cu celelalte sate. Probabil că au luat parte la transportul sării de la Târgu Trotuș.

O altă ocupație a locuitorii satului era reprezentată de cultura intensivă a legumelor. Legumele proaspete sunt vândute în piețele Oneștilor și în mai mică măsură în Târgu Ocna.

1 Ibidem

2 Weigand Gustav In Lükő 1936. p. 154.

3 Domokos 1987. p. 164.

4 *Moldvai Magyarság*. 2002/3. p. 17.

5 *Révai Új Lexikona*. 2000. p. 517.

Cu ocazia expediției etnografice și de folclor din 1972, din Pârgărești am coborât spre Tuta. Drumul ne ducea prin peninsula podișului Pârgăreștilor, denumit Cicioica, în valea Trotușului. La dreapta ne însoțea valea pârâului Crucii, iar încolo de vale o pădure deasă și verde „Cereș” (Cserés). În vale, spre est mergând, ne-am apropiat de localitate. La dreapta, dealurile din marginea văii poartă denumirile Ursulica și Bomiuoldal (Coasta Vițelului), iar la stânga se lărgește lunca Trotușului.

Acest sat s-a dovedit o comoară a folclorului unguresc și a credințelor populare.

Din culegerea de materiale etnografice și de folclor am reținut legenda despre fata sălbatică, legată de o toponimie din hotarul satului: „Ursulica era păduroasă, spun bătrânii. Stâncile găsite pe pantă au fost cărate de către oameni. Acolo era „Vadleány lika” (Vizuina fetii sălbatice). În vremurile, trăia acolo o fată sălbatică. Când s-a făcut vremea urâtă, fata, simțind-o, a început să plângă. Oamenii au auzit-o și i-au dus de mâncare, pe care au pus-o în așa fel ca fata s-o găsească.¹ Acuma piatra este extrasă din cariera „Estenca”.

Portul popular era părăsit deja în perioada vizitei noastre. Nu se purta de nimeni nici duminica. Era păstrat în lăzi și șifoniere, ca și cusăturile populare. Le păstrează pentru ocazii deosebite.

¹ Comunicat de Imre János din Tuta, 1972.

Menționăm denumirea câtorva săteni care ne-au furnizat materiale etnografice și informații sau folclor: Farkas Pista (60), care a învățat cântecele de la Farkas Rozália, moartă în vârstă de 86 de ani, în anul 1968; Lengyel Gyuri (45), (balade, cântece populare), Lengyel Ilona (port popular), Imre János (toponimii, legende).

Oituz–Grozești

Satul Grozești este centru de comună și se află la 10 km de Onești și 50 de km de Bacău, la 40 de km de Târgu Secuiesc, de-a lungul șoselei Brașov–Bacău, pe valea Oituzului, afluent al râului Trotuș. La nord-vest, valea este străjuită de culmea Coșna, iar la sud de culmea Tisa. Grozești a fost o veche localitate ungurească, în apropierea graniței, cheia uneia dintre cele mai importante trecători, aceea a Oituzului, pe unde ducea un drum principal spre Ungaria. Domnitorii Moldovei au așezat aici oameni de încredere, pe care să se poată bizui la paza graniței Moldovei. Denumirea satului provine dintr-un vechi nume unguresc de persoană, „Gorza”.¹ Teritoriul este brăzdat de munți, precum Coșnea, Runcu etc. și este udat de o serie de pâraie, ale căror cursuri se îndreaptă spre râu Oituz.

¹ Révai Új Lexikona. vol. VIII. 2001. p. 565.

Prima atestare documentară a avut loc într-un hrisov din 1410, în care Alexandru cel Bun „dăruiește lui Domoncuș stolnicul și fraților săi Blaj și Iacob, fii lui Ghelebi Miclăuș, satele Grozești, Casin, Oituz, Stănișorești, Laslovovci și Stoienestii de la Vlicic”,¹ deoarece au slujit cu credință pe domnitorul Moldovei. În 1641 în raportul episcopul Sofiei, vicarul apostolic al Munteniei și Moldovei, Deodatus menționează, că Grozești are 90 locuitori, care sunt unguri.²

În descrierea cunoscută a satelor ceangăiești, făcută în *Codex Bandinus* găsim iarăși mențiuni despre Grozești. Bandinus notează că locuitorii satului sunt însărcinați cu paza hotarelor, să îi controleze pe cei care ies sau intră în Moldova. Erau 14 case și 69 suflete, cu nume de familie ca Demeter, Csorba, Bimbo, Kis, Pakurar, Modo, Șașko etc.³

În 1661 avea 173 locuitori unguri, o biserică mică făcută din piatră și o capelă închinată Sfinților Kozma și Damian atât de renumită încât era vizitată și de ortodocși.⁴ La sfârșitul anului 1665, în raportul unui misionar anonim se propune ca în satele catolice misionarii să fie unguri, care să știe și românește.⁵

1 Costăchescu. 1931–1932. p. 27.

2 *Archivo Storico...* 1989. p. 229.

3 *Codex Bandinus In Domokos* 1987. p. 368., 439.

4 *Archivo Storico...* vol. VIII. p. 74–77.

5 *Ibidem* p. 164–165., 593.

În anul 1692, misionarul Iohannes Baptista Bercuțe (Bărcuță) în răspunsurile date la chestionarul congregației, menționează că în zona Trotușului sunt câteva sate maghiare, ca Mănești, Stănești, Grozești, Lucăcești, Solonți, cu biserici de lemn.¹

La sfârșitul secolului trecut, în componența comunei se aflau satele Grozești, Ferestrău, Marginea și Călcâiul, numărând 3288 locuitori, din care: 1660 români, 1538 unguri, 7 greci, 14 italieni, 1 englez, 10 armeni, 58 izraeliți.² În satul Grozești erau 683 familii cu 2653 de suflete. În schematismul din 1875, când s-au consemnat limbile folosite în parohii, la Grozești s-au indicat 2958 locuitori, limba folosită fiind cea maghiară.³ Cu ocazia recensământului din 1930 trăiau în Grozești 1713 locuitori catolici, dintre care 626 au declarat că au limba maternă maghiara.⁴ Cu ocazia recensământului din 1992 populația comunei Oituz a fost de 9463 locuitori, care includea pe lângă Grozești, cel mai populat sat și altele, ca Ferestrău și Călcâiul, cu populația română și maghiară, precum și satele Herja, Margina și Poiana Sărată cu populația majoritară românească. Numărul catolicilor era 4018, dar numai 6+1 (ceangău) și-au declarat naționalitatea

1 Ibidem p. 714.

2 Lahovari – Brătianu – Tocilescu vol. III. 1989. p. 653.

3 Domokos 1987. p. 118.

4 Ibidem p. 523.

ungurească.¹ Populația centrului de comună era 6938, dintre care 4018 erau romano-catolici. Cercetătorul Tánzos Vilmos, etnograf, profesor universitar, pe baza studiului la fața locului, a apreciat la 2500 numărul vorbitorilor de limba maghiară.² Grozești a avut o biserică catolică și o capelă, clădite din vechime. Se zice că ar fi fost dărâmate de turci și reconstruite apoi de locuitorii unguri.³ Se mai spune că în subsol s-ar găsi o pivniță depozitând numeroase antichități prețioase.⁴ Biserica construită în 1745 a fost sfințită în onoarea Sfintei Treime (în 1854). În zid se află o piatră funerară cu inscripție ungurească.⁵ După primul război mondial în locul vechii biserici s-a construit una uriașă din pietre cioplite. Turnul bisericii s-a dărâmat în urma cutremurului din 1940 și a fost reconstruit după 1945. Aici se află unul dintre cele mai vechi clopote din Moldova. Împreună cu anul 1526 se poate citi inscripția „Spes mea Christos”. Celelalte două clopote datează din 1848 și din 1909.

Biserica ortodoxă a fost construită în 1734 de către Radu Racoviță. La marginea ușii laterale se poate citi data de 1799 și inscripția, care indică faptul că a fost făcută de vătaful Ștefan Munteanu.

1 *Moldvai Magyarország*. 2002/3. p. 11.

2 *Ibidem* p. 17.

3 *Racoviță 1895*. p. 308.

4 *Ibidem*

5 *Révai Új Lexikona*. vol. VIII. p. 565.

Dicționarul geografic mai menționează existența a 151 cai, 1438 vite cornute, 253 capre și 338 râmători. (1890) Proprietarul Grozeștilor D. Negroponte exploata păcura și a mai avut o fabrică de var, una de cimentși o fabrică de cherestea cu aburi.¹ În descrierea comunei s-au făcut referiri și la un cuptor pentru ars var, un gater cu aburi, un gater cu apă și 2 mori. A mai fost menționată și o fabrică de sticlă în localitatea numită Huta – pe pârâul Leșunțului, de unde se lua nisipul pentru sticlărie –, înființată de cneazul D. Cantacuzino de la care a ajuns la Bogdan, iar mai târziu la Negroponte. În statistica din 1874 localitatea era menționată ca un grup de gospodării aparte, dar după un mare incendiu de la sfârșitul secolului al XIX-lea nu a mai existat.² Din tabelul comunicat tot acolo reiese ca sătenii au avut posesiuni neînsemnate de pământ. Localitatea Grozești, din cauza așezării submontane, a avut pământuri arabile neînsemnate, locuitorii fiind nevoiți să-și găsească alte surse de existență. A fost caracterizat ca satul muncitorilor forestieri și al olarilor. În vale se găsește argilă curată de o bună calitate, astfel că s-a putut forma și menține tradiția olăritului. La Grozești, din secolul al XVI-lea s-au așezat meșteșugari din Trei Scaune, iar olăritul satului poate că se trage din acele vremuri, cum a scris Kós Károly în cartea sa. Pe

¹ Racoviță 1895. p. 308.

² Ibidem p. 310.

baza tradiției, strămoșul familiei Magdó era primul olar, care odinioară s-a așezat aici venind din Brețcu.¹ Astfel olăritul din Grozești păstrează tradiții din ținuturile Ciuc și Trei Scaune ca urmare a legăturilor permanente cu cei care practicau același meșteșug din Brețcu, aflat numai la 30 de km distanță, astfel că în timpul războiului vamal între 1886–1889 e posibil ca olarii din Brețcu să fi emigrat din Trei Scaune, stabilindu-se în Grozești, fiindcă și anterior ei aprovizionau piețele moldovenești. Olarii de aici făceau oale pentru utilizare casnică. S-au făurit aici oale, ulcioare, ulcici, castroane, bidoane pentru lapte, capace etc. Aceste vase au avut o piață extraordinară în Moldova. Valorificarea a fost rezolvată la schimb cu alte produse. S-au vândut anual peste 1 milion de oale ceramice ajutând astfel la aprovizionarea a $\frac{1}{4}$ milion de gospodării, cca. 1 milion de oameni. În ultima vreme partea superioară a oalelor este smălțuită, dar accentul este pus și acum tot pe funcționalitatea lor.²

În trecut era poate cel mai mare centru de olărit al țării. Mai mult de jumătate din populația ungu-rească a trăit din olărit și din cărușie, care deservea transportul oalelor. În mijlocul secolului al XX-lea au fost în evidență 360 familii de olari din care 275 familii au trăit în partea Nagyfalu

1 Dr. Kós Károly 1981. p. 147–148.

2 Ibidem p. 150.

(Satul Mare) între strada principală, pârâu și în străzile secundare care se deschid de acolo. 55 familii au trăit în Călcâiul, locuitorii căreia nu au beneficiat de pământ arabil, iar 30 de familii s-au așezat și au lucrat dincolo de pârâu în partea satului denumită Atolka. Acesta era teritoriul nimănuia și surplusul populației s-a așezat acolo. Cele mai mari familii de olari erau familiile Asaloș, Budnar, Gabor, Koș, Baróti, Szarka, Fabian, Cigâr, Balint, Kasoni, Fazecaș, Roja, Kovaci, Baka, Ciato, Andrișca, Ghergheli (Rózsácska), Magdo și Gyöngyös.¹

În a doua jumătate a secolului al XX-lea s-au introdus impozite și diferite taxe și a avut loc cooperativizarea. Astfel că, în masă, oamenii au părăsit meseria olăritului. În anii 1970 aproape fiecare curte păstra urmele olăritului, dar numai 25-30 de familii erau activi, așa după cum am văzut cu ocazia expediției din 1972. I-am vizitat pe olarii Miklós András, Boga Ianoș, Ghergheli Mihai și Balaj Virgil. În anii 1990 au mai rămas doar 2 familii de olari activi, iar în zilele noastre (începutul sec. XXI.) mai e un singur olar, Asaloș Victor care continuă să lucreze, păstrând tradiția. Produsele industriale, porțelanurile, faianța, au înlocuit acest meșteșug țărănesc al fauritului obiectelor de uz casnic.

¹ Ibidem p. 151.

La fel de tradițional ca olăritul sunt torsul, țesutul și confecționarea cergilor. Războiul de țesut era răspândit în fiecare gospodărie. Iama, femeile torc, țes, produc cergi, brodează și cos. În centrul comunei se ridică monumentul eroilor căzuți în luptele din 1916, când au oprit înaintarea armatei germane. Sumedenia numelor acelor care și-au jertfit viața este o dovadă elocventă a faptului că în cursul istoriei, de nenumărate ori, ceangăii și-au făcut datoria cu cinste în apărarea patriei comune.

Totuși istoria lor era o luptă permanentă împotriva știrbirii drepturilor. Ca dovadă a acestei lupte iată o scrisoare uluitoare adresată cardinalului Ungariei, o zguduitoare mărturisire a ceangăilor din 1860: „Noi, 600 agricultori, care ne-am strâns în partea Moldovci de pe meleagurile Oituzene, sfătuind despre marea noastră insultă, cei care de 500 de ani, ca locuitori maghiari și romano-catolici ne-am păstrat în credință adevărată, trecând prin multe peripeții, îndurând totul, am suportat, ne-am înmulțit, ne-am întărit în credință... dar nu datorită preoților italieni. Câți de câți plângând cu suflet bun spunem: Of, Doamne, dă-i săracului maghiar preot maghiar și românului preot român... Cu inimă îndurerată, ca sărmani maghiari, apelăm către apostolul națiunii maghiare îngenunchind să ne ascultă și să nu ne lase să pierim.”¹

¹ Domokos 1987, p. 180-181.

Și iată că după un secol și jumătate sunt mulți părinți, care nu-și mai învață copiii în limba străbunilor, ne transmițând astfel inteligența înaintașilor. Acești copii poate își însușesc mai ușor câteva reguli gramaticale ale limbii române, dar rămân în urmă cu deprinderile gândirii, pentru că aceasta se formează în primii ani ai vieții și se infiltrează odată cu învățarea limbii materne de către copii.

Primul popas din prima noastră expediție etnografică a fost Oituz Grozești. Două zile am stat în sat, unde am colecționat date privind obiceiuri, meserii populare, medicină populară și alte materiale. Am studiat și am făcut o schiță după casa olarului Blaj Virgil din strada Bisericii maghiare (Magyartemplom utca). În spatele sobei din ceramică este un colț denumit șutu cu trecere îngustă, care este atelierul olarului. Este locul unde se ține discul olarului. Pe lângă disc, e un mic scaun cu trei picioare și o ladă la colț, unde se pune lutul. La mulți olari discul se găsește în bucătăria de vară. În camera mare (nagyház) nu este masă, hainele sunt așezate pe pat. Am mai studiat și casa lui Gherghel Istvan din strada „Piactól bejövő utca” (care vine din piață spre interior) nr. 691. În locul mesei, în timpul vizitei noastre, era un război de țesut. Cu ocazia unei nunți am putut studia obiceiurile nunții populare. În prima zi, localnicii ne-au răspuns cu greu la salutul nostru unguresc. În ziua a doua ne-au

salutat primii cu „Jónapot adjon a Mária”. Seara mulți au cântat împreună cu noi la focul de tabără. Cu ocazia unei expediții ulterioare, la ieșire din biserica din Onești, ne-am întâlnit cu o femeie îmbrăcată în port popular din Grozești. La întrebarea, dacă își mai aduce aminte de vizita noastră în satul lor, ne-a răspuns că „Și Dumnezeu își aduce aminte.”

Onești

Localitatea considerată o cheie a teritoriului ocupat de către unguri în evul mediu și-a păstrat caracterul relativ unguresc până în anii 1960-70, iar în ultimii 30 de ani a devenit un important centru industrial, datorită așezării strategice avantajoase, aflată în apropierea mai multor resurse minerale. În prezent este municipiu în cadrul județului Bacău, cu peste 50 000 de locuitori.

Se află în depresiunea subcarpatică Tazlău-Cășin, care se întinde pe o lungime de peste 70 de kilometri, la poalele Munților Carpați, la confluența celor 4 râuri și la încrucișare de drumuri.

Aici se intersectează drumul național nr. 11 Brașov-Bacău, care trece prin pasul Oituzului, cu drumul care face legătură spre depresiunea Ciucului prin trecătoarea Ghimeș-Palanca și care coboară prin valea Troțușului, îndreptându-se spre Adjud. Este la 48 km de Bacău și la 38 km

de Adjud, la o altitudine de 200-220 metri deasupra nivelului mării. Se află totodată într-un nod hidrografic, la confluența Trotușului cu Oituzul, Cașinul din dreapta și cu Tazlăul Mare din stânga.

Se întinde pe terasa din dreapta Trotușului pe ambele maluri ale Oituzului. Pe terasa mai înaltă se ridică cartierele de blocuri și partea centrală a municipiului. Sosind în oraș pe drumul dinspre Oituz, spre stânga, se deschide o privire panoramică asupra terasei mai joase a Oituzului, unde se ridică biserica catolică, cu două turnuri, înconjurată de vechea așezare păstrată sub numele de satul catolic, cu casele mici, fără etaj, locuite de ceangăi.

De jur împrejur este înconjurat de dealuri între care e dominantă culmea Perko, care se ridică la nord-vest de oraș. Odinioară a fost un post de legătură și prezintă cea mai sudică culme a munților Berzunțului. La sud se ridică dealurile Buciumi și Cuciuru.

Prima atestare documentară a localității era în anul 1436, cu ocazia donării celor opt sate lui Dan Mezehna, între care figurează și Oneștiul.¹

Domokos Pál Péter presupune că existența localității e mult mai veche. După el, Onești ar fi identic cu Stănești, menționat încă din 1410. În românește înseamnă staniu. Bandinus în 1641

¹ Costăchescu 1931. p. 488.

menționează numai localitatea Stănești, aflată pe lângă Târgu Trotuș. Locuitorii erau unguri, fapt pe care îl subliniază transmițând numele ungrești ai capilor de familie. Ceilalți misionari precum și vizitatorii Propagandei FIDE, ca Vito Piluzzi da Vignanello, Diodatus, Giovanni Battista del Monte, Remondo, Basetti, Koicevici și Bărcuță au dat știrea numai despre Stănești în secolele XVI–XVII, localitate care era deservită de preotul din Trotuș, și nici unul nu a amintit de Onești.¹

Celălalt mare cercetător din secolul XX Lükő Gábor combate această presupunere asupra originii. Cele două localități puteau exista și paralel, deoarece s-a păstrat amintirea că locuitorii s-au mutat în alt sat. Așa se poate presupune că locuitorii din Stănești s-au transferat în Onești, care putea să fi aparținut înainte de Stănești. Lükő susține că Onești e de origine turcă și provine dintr-un nume de persoană. Au locuit aici secui și în secolul al XV-lea, deoarece o parte a satului a fost menționată într-un document sub numele unguresc Lábasfalva.²

În schematismul din 1851 al misiei din Moldova, Onești figura cu 291 de suflete, aparținând circumscripției Trotușene.³ La sfârșitul secolului al XVIII-lea apare într-un document nou Oneștiul. În descrierea hărții păstrată în arhiva din Vie-

1 *Moldvai csángó–magyar okmánytár 1467–1706.* vol. II. 1989.

2 Bogdan 1913. p. 26.

3 Schematismus... 1851 In Halász Péter 1983. p. 23.

na, terminată în 1792, în satul cu nr. 651 erau atunci 56 de case și 23 capi de familie. Este redat și numărul atelajelor astfel: 5 atelaje de cai și 52 de boi (care nu e egal cu 5 cai și 52 de boi).¹

Călătorii unguri din secolul la XIX-lea amintesc date noi despre Onești. În 1844–45 Jerney János a făcut cercetări în Moldova. În raportul lui apărut în 1851 la Pesta descrie că trecând prin valea Trotușului a ajuns și la Onești. El a dat știrea despre faptul că satul era mai sus cu 3-4 km, pe valea Oituzului, la locul numit Kot, iar locuitorii s-au mutat în ultimii ani în vatra satului de azi, deci în prima jumătate a secolului al XIX-lea.²

Halász Péter în studiul lui despre toponimiile localității Onești explică și cauza mutării pe noul teritoriu: schimbarea albiei râului, surpările de maluri și a drumului a îngreunat legăturile între părțile componente ale localității. Astfel, locuitorii au fost nevoiți să-și aleagă terenuri noi cu toate că microclima vetrei vechi era cu mult mai blândă și strugurii se coceau acolo mult mai repede.³

Imets Fülöp Jákó, preot misionar, care a cutreierat Moldova împreună cu Veszely și cu Kovács din însărcinarea Societății Sfântu Ștefan, descrie incursiunea generalului Bem din 1849. După ce în ziua de 23 iulie a atacat prin surprindere și a

1 Topografische general Beschreibung. 1792. In Domokos 1987.

2 Jerney János... 1851. p. 200.

3 Halász 1983. p. 23.

alungat spre Bacău pe generalul Ustrugroff, în ziua de 24 iulie a staționat în Onești. Proclamația sa rămând fără efect pentru că nu a putut răscula pe țărani și s-a întors în Transilvania. Imets aprecia numărul maghiarilor din Onești la circa 400 persoane.¹

Vicariul din Iași, József Salanderi a menționat 320 de secui de limba maghiară.²

În 1864 în timpul lui Alexandru Ioan Cuza au fost împroprietăriți 108 de maghiari catolici și 127 de moldoveni (români) din Onești. Și din acest fapt se poate deduce procentul ungarilor, de circa 46%.³

Populația satului a construit o biserică catolică din lemn în anul 1864, care a fost sfințită în amintirea apostolilor Petru și Pavel. Aceasta a fost schimbată într-o catedrală de 36 metri lungime cu două turnuri, în prima parte a secolului XX.

Dicționarul geografic al județului Bacău a comunicat că în anul 1891 a avut 1560 de locuitori (349 capi de familie), din care numărul ungarilor era 500 de persoane, iar al evreilor 100. A avut două biserici, una catolică și una ortodoxă. Efectivul animalelor era 56 de cai, 655 vite cornute, 277 porci și o capră.⁴ Au ținut anual șase târguri:

1 *Veszely...* 1870. p. 36–37.

2 Halász 1981. p. 6.

3 *Ibidem*

4 *Racoviță* 1895. p. 397–398.

în zilele de Sf. Paraschiva (14 oct.), de Ziua Înălțării Sf. Crucii (14 sept.), de ziua Sfântului Mihail și Gavril, la Duminica Tomii, la Duminica Mare, și la ziua Sf. Petru.

În ziua de 22 iunie 1884 a fost dată în circulație linia de cale ferată Adjud–Târgu Ocna, făcându-se și în Onești stație de cale ferată. În anul 1866 s-a înființat școală în limba română. Școala maghiară a funcționat doar între anii 1949–1954.

Istoricul Nicolae Iorga în opera lui scrisă cu ocazia cutreierii țării a caracterizat Oneștiul în felul următor: „Onești, un mare sat frumos, despărțit printr-o șosea cum n-am întâlnit demult și înviorat prin mișcarea mărfurilor, care vin la gară. Lumea începe a sosi la ha-nuri și se îmbată pentru a putea bea mai bine la iarmarocul din Cașin.” Fetele oaspetelui optează pentru miri români deoarece sunt mai puțin pretențioși în privința zestrei.¹

Conform datelor oficiale ale recensământului din 1930, din cei 2945 de locuitori 1236 erau romano-catolici și 8 protestanți, dintre care 627 au declarat că au limba maternă maghiara iar 57 că sunt de naționalitate maghiară.²

Cercetătorul ungar Domokos Pál Péter în anul 1928 a staționat la Onești pentru o perioadă mai îndelungată. Atunci erau în localitate 560 de gospodari, jumătate din ei fiind unguri catolici. A

1 Iorga 1972, p. 244.

2 Domokos 1987, p. 169.

prezentat și tabelul nominal cu capii de familie catolici. Cele mai frecvente nume de familie erau: Mojzi (17), Gondos (15), Dobos (14), Bucs (8), Kecskés, Szász (6-6), Kósa, Puskás, Rákos (5-5), Ignác, Nagy, Simon (4-4), Babos, László, Kovács, Román, Bardocz, Karácsony (3-3) etc. Parcă ar fi tabelul nominal dintr-o comună din Ciuc sau din Trei Scaune, notează Domokos.¹

Casele ungurilor din Onești erau făcute din lut, mici, cu ferestre mărunte și fără pardoseală. Mobilierul era compus dintr-o bancă, din câteva scaune mici, dintr-o ladă nevopsită și dintr-un pat acoperit cu cusături. Portul lor este asemănătoare cu cel al românilor din valea Trotușului. Femeile poartă catrințe țesute, cămăși cusute, batic pe cap și opinci.²

De Onești aparține și satul vecin Borzești. Nici acest sat nu rămâne în urmă în privința tradițiilor. A fost menționat prima dată în anul 1495, iar conform tradiției aici s-a născut Ștefan cel Mare în anul 1436. Este format din două părți: Borzești Răzeși sau Crucea de Piatră și din Borzești Clăcași. Are două biserici: cea catolică și cea ortodoxă.

Nicolae Iorga în opera sa susmenționată l-a prezentat în felul următor: „e un mare sat de unguri, într-un ținut foarte bine lucrat, având și grădini de legume.” Despre biserica gotică din care s-a păstrat nervura bolților și podoaba ușii,

1 Ibidem p. 173-175.

2 Ibidem p. 179.

care duc în naos... așa cum este e cea dintâi printre acelea, care împodobesc satele României.¹

În 1992 populația Oneștilor a ajuns la 57 333 suflete. Dintre ei erau 5884 romano-catolici.²

În urma cercetării lui Tánčzos Vilmos de la universitatea din Cluj, numărul vorbitorilor de limba maghiară a fost apreciat la 1500 de persoane. Aceasta fiind echivalent cu populația satului catolic. Cei care locuiesc în blocuri de locuințe, chiar dacă cunosc limba lor maternă, în fața străinilor nu o vorbesc. Și de aceea este greu să obținem o imagine exactă în privința limbii (numărul apreciat este $\frac{1}{4}$ din populația catolică).³

În anul 2002, cu ocazia recensământului, populația municipiului era 51 681 de suflete, din care 5823 catolici, 40 protestanți, dintre care au fost consemnate 214 de naționalitate ungară și 15 ca ceangăi.⁴

Oneștiul de astăzi este un oraș modern. Noile clădiri care s-au construit în ultimii 30 de ani sunt împrejmuite de grădini cu flori, piețe spațioase și cartiere, cu blocuri de locuințe. Obiective turistice mai însemnate: Muzeul Municipal (șoseaua Republicii nr. 4.) care păstrează materialele descoperite în perimetrul orașului, mai ales din epoca fierului, precum și documente

1 Iorga 1972. p. 245–246.

2 *Moldvai Magyarország*. 2002/3. p. 17.

3 *Ibidem*

4 *Moldvai Magyaróság*. 2003/3. p. 9.

referitoare la dezvoltarea industriei chimice a localității. În parcul central se ridică clădirea Hotelului Trotuș.

Monumentul cel mai însemnat este Biserica Adormirii Maicii Domnului din Borzești, care a fost ridicată de domnitorul Ștefan cel Mare în anii 1493–1494. S-a păstrat inscripția în limba slavonă din interior: „Eu Ștefan Voevod cu mila lui Dumnezeu, Domnul Moldovei și cu prea iubitul meu fiu Alexandru, am zidit acest templu care este la Borzești pe Trotuș, Adormirea Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, întru rugă sie-și spre pomenirea răposaților întru cinstirea strămoșilor și părinților, în al 38-lea an al Domniei.”¹

Despre fondarea bisericii s-au păstrat și două legende. După prima, biserica a fost zidită în amintirea unei bătălii victorioase împotriva tătarilor. A doua legendă spune că în copilărie domnitorul a suferit un accident mortal, când din joacă a fost condamnat la moarte conducătorul armatei învinse, dar din cauza unui iepure apărut prin surprindere, au uitat de el și au pornit să alerge fugit urecheat. Iar când s-au întors, era prea târziu pentru că le murise camaradul.²

Lângă Borzești, peste Trotuș e cel mai vechi pod de piatră din România. Se presupune că ar fi fost construit de Ștefan cel Mare, la sfârșitul secolului al XV-lea. Aproape de Onești la o dis-

1 Racoviță 1895. p. 167–168.

2 Ibidem p. 168.

tanță de 3-4 km se află centrul turistic denumit Belci, care s-a format în apropierea unui lac de acumulare, într-un loc pitoresc. Pe lângă lac, unde se poate vâsli, se înșiră cabane turistice, terenuri de sport și restaurant. Zona este potrivită și drumețiilor plăcute de pădure.

Industria municipiului este dominată de cele patru combinate ale platformei industriale Borzești, la est-sud-est de oraș. Sunt înșirate între drumul național și valea Trotușului pe o lungime de mulți kilometri, după cum urmează: combinatul de cauciuc sintetic, unde se prelucrează gazul metan din bazinul Transilvaniei, sosit prin conducta magistrală de gaz de pe valea Tazlăului precum și petrolul din import. Termocentrala valorifică cărbunele brun exploatat din Bazinul Comănești, iar combinatul chimic produce clorosodice din sarea exploatată din Târgu-Ocna, care sosește prin saleductul Târgu-Ocna-Onești, în formă de saramură (sare dizolvată). Bogăția regiunii, existentă sub forma unor diferite resurse naturale, creează condiții deosebit de prielnice pentru dezvoltarea industriei chimice.

Să mai amintim câteva toponimii din Onești, așa cum le spun ceangăii, în teritoriul localității: Átolka, Mál, Szitty, Pisztyválé (peste vale). Arabile: Antalka, Kenderesek, Bohucs teteje. Tușișuri: Csigolyás, Esztunpijás. Fânețe, pășuni: Szénafüvek, Hodoroj, Nyomás. Pârâuri și torenți: Karakló pataka, Nagymart, nagyszakadás, Mál,

Vágás. Păduri: Cseres, Rusz erdő. Munți: Kucsur, Perkő, Nagykukóra, Bohucs.¹

Slănic-Moldova

Vă vom călăuzi acum într-una dintre cele mai interesante și bogate regiuni ale Moldovei de Sud. În era neozoică a istoriei Terrei, Carpații erau deja ridicați și din lagunele mării în retragere s-au precipitat mari cantități de sare în vecinătatea zăcămintelor deja formate, paleogene de petrol. De-a lungul faliilor, apele minerale carbogazoase (borvizurile) se ridică în abundență la suprafață.

Aici ne întâlnim cu mulțimea toponimiilor legate de sare, petrol sau ape minerale. La aceasta se referă și cuvintele salanț și slănic, care sunt derivatele cuvântului slavon sal, ajuns în română prin intermediul limbii maghiare și înseamnă untură, seu. Muntele Zsíros (Jiroș) (1196 m) care închide hotarul spre vest – este o ramură estică a masivului Șandru Mare – a fost denumit după șisturile bituminoase din care este compus, iar toponimiile de borvív (munte, pantă, picior) după apele minerale. Inferiorul văii, precum și Târgu Ocna din vecinătate, este vestit prin ocnele de sare, exploatată aici chiar din timpul romanilor și în evul mediu. Prin valea Trotușului trecea vesti-

¹ Halász 1983.

ta cale a sării. Acest ținut este patria sării, a apelor minerale și a peisajelor deosebit de pitorești, de aceea Slănicul Moldovei este denumit și perla Moldovei.

În saline au lucrat ungurii, de unde s-a extins teoria că și cuvântul ceangău este derivat al cuvântului unguresc de tăietor de sare sóvágó, șalgău, ceangău, devenit numele populației ungurești din Moldova.

Marele istoric român Nicolae Iorga, în opera scrisă despre circuitul său făcut în străbaterea țării a combătut această teorie, menționând: „De fapt venirea ungarilor în valea Slănicului este cu mult mai veche decât vremea antreprenorilor, încă de la începutul veacului al XIII-lea ei s-au coborât în pământurile episcopului catolic al cumanilor, ajungând pe această cale până în apa Siretului.”¹ „Atâtea veacuri au trecut, aducând mari schimbări care au răsunit numai foarte slab în acest colț ferit de frământările mari ale lumii. Ungurii au luat portul, datinile, apucăturile românilor, dar au păstrat limba lor veche, secuiască și legea.”²

Slănic este denumirea localității din valea Slănicului. Acest pârâu, cu o lungime de 21 km izvorăște din partea sudică a masivului Șandru Mare și curge între culmile Jiroș, Checicheș, și Pufu (nord) și între Cengoponc, Kișhavaș și Cerbu (sud-sud-est) și spre nord-est atinge cursul

1 Iorga vol. II. 1972. p. 229.

2 Ibidem

râului Trotuș. Cea mai veche și cea mai mare așezare a văii a fost Slănicul cunoscut și sub numele Biserica, în prezent Cireșoaia. Este așezat la 7 km de Târgu Ocna, de-a lungul drumului național DN 12. B. Aparține de Slănic și Cerdacul, sat format mai în vale. În prezent ambele sate aparțin de stațiunea Slănic Moldova, formată ulterior la poalele Borvizoldalului, la o altitudine de 530 km.

Toată valea a aparținut comunei Târgu Trotuș până în anul 1899, când locuitorii s-au adresat Ministerului pentru obținerea independenței. Senatul a votat și localitatea a fost ridicată la rang de comună.¹ În deceniul al doilea al secolului XX, stațiunea a devenit oraș, incluzând și cele două sate ale văii. Astfel că și funcția Salanțului s-a schimbat. Locul vechi de exploatare și transportul sării și de creșterea animalelor a căpătat o funcție turistică, vestit și vizitat pentru arhitectura populară și pentru sculpturile artistice din lemn.

Valea care pătrunde adânc între munți s-a populat relativ târziu probabil în secolul al XVIII-lea. Până atunci ungurii au ocupat văile râurilor mai mari, depresiunile și plaiul Siretului. Solonțul amintit de misionarul minorit Paolo Bonnici de Malta în anul 1630,² are figurează în raportul lui Bandinus din anul 1644 nu era identic cu cel de

1 Comunicat de Molnar Iosif, 1974.

2 *Diplomatarium Italicum* vol. II. p. 330-331. In Domokos 1987. p. 69.

pe lângă Târgu Ocna. Bandinus a și menționat că era la nord de Lucăcești,¹ deci în valea Tazlăului, la care se referă aceste date.

Prima menționare documentară a Slănicului apare în hrisovul voievodului Moldovei, Constantin Cehan Racoviță, datat 1 ianuarie 1757.² În continuare nu figurează nici în descrierea hărții din 1792, nici în schematisme din 1851 și 1875 cu toate că exista, dar apare la comuna de care aparținea, Târgu Trotuș.³

În opera lui Jerney János, „Călătorie în est, de cercetarea locurilor de baștină ale maghiarilor”, care a apărut în 1851 a fost menționat cu 400 de locuitori unguri, în anii 1840.⁴ În raportul călătoriei lui Kovács Ferenc din 1868 apare din nou cu 484 de locuitori unguri.⁵ În raporturile din secolul XX. Domokos Pál Péter l-a descris cu 180 de familii, Weigand Gustav scrie, că locuitorii sunt secui, iar ceilalți autori, că locuitorii sunt de limbă maghiară.⁶

Tradiția populară despre originea localității spune ca în secolul XVIII-lea în perioada domniei Mariei Tereza au venit 7 familii de gospodari din Ungaria. Împreună erau 40 de persoane. Se știe și numele primului colonist, Csihán Pista. Atunci erau

1 Codex Bandinus In Domokos 1987. p. 374.

2 *Bacău Monografie* p. 93.

3 Domokos 1987. p. 119.

4 Lükő 1936. p. 156.

5 *Kovács Ferenc útínaplója*. 1870. p. 51.

6 Lükő 1936. p. 156.

mari păduri în zonă. Au ocupat fiecare atâta teren, cât au putut ocoli călărind într-o zi. Locuitorii vechi erau ocnași, salinari (tăietori de sare). Cu trăsuri, transportau sarea până la Galați, fiind și birjari.¹

În anul 1800 se spune că Mihăiluja Sărdar a descoperit primul izvor de apă minerală. În realitate borvizurile erau cunoscute din vechime de localnici, așa cum reiese și din toponimiile referitoare la ape minerale (Muntele Borviz, Coasta Borvizului, Piciorul Borvizului etc.) Apa primelor trei izvoare era analizată în anul 1830 de către medicul Zotta și farmacistul Ábrahámfy, din ordinul generalului Kisseleff. În 1853 medicii Stenner și Schnell au făcut o analiză mai complexă.²

După ce au devenit cunoscute, apele minerale au câștigat numeroase premii: medalia de aur în expozițiile din Viena în 1873, Paris în anul 1889, din București (1894) și din Paris în 1900.³ A câștigat medalia de argint și în expoziția din Frankfurt am Mein, înaintea izvorului Szeltersz, de renume mondială.⁴

Primele case ale stațiunii au fost construite în anul 1816, iar după 1887 și-a continuat dezvoltarea pe baza unui plan de sistematizare, într-un stil specific și unic. În prezent sunt cunoscute 21

1 Comunicat de Birți Andrei, 1974.

2 Racoviță 1895. p. 508.

3 *Muntii Nemira. Ghid turistic*. 1983. p. 31.

4 Racoviță 1895. p. 508.

de izvoare de apă minerală carbogazoase, feruginoase, clorurate, slab sulfuroase, cu efecte terapeutice. Stațiunea are hoteluri, vile, hanuri, baze de tratament și un parc splendid de 2 hectare. În amonte la 2 și $\frac{1}{2}$ km de stațiune, de-a lungul pârâului este Popasul Turistic Slănic Moldova cu căsuțe, tabără camping, aproape de Cheile Slănicului și cascadă. La cascadă duce un drum frumos și îngust, urmându-l trebuie să trecem pe mai multe poduri suspendate, până să ajungem. Marcajul este făcut cu triunghiul roșu, care duce și la 300 de scări în muntele Dobru. De la muntele Borvîz avem o panoramă minunată, iar din muntele Pufu, unde duce marcajul cu banda albastră se vede întreaga vale a Slănicului. De pe Muntele Cerbu se deschide o vedere spre satul Poiana Sărată din valea Oituzului.

Slănicul este nodul principal, de unde pornesc marcajele în Munții Nemira. Spre Checicheș și Șandru Mare, cu bandă albastră, iar spre vârful Nemira Mare și valea Uzului semnul e crucea albastră.

Stațiunea s-a format într-o pădure de rășinoase cu aer ozonat, ferită de vânturi, într-un cadru pitoresc. Aerul rece coboară în vale, provocând inversiuni termice. De aceea a coborât aici bradul. Versanții sunt acoperiți cu păduri de foioase.

În vecinătatea complexului balnear, deja din secolul al XIX-lea s-a format cartierul de locuințe al celor care deservesc stațiunea, care era denu-

mită Satul Nou. Satul Cerdac s-a dezvoltat la jumătatea drumului între Târgu Ocna și Băile Slănic. Aici se servește la masă renumita ciorbă de păstrăvi, gătită din pești prinși din pârâul Slănic. În sat erau trei cârciumi, fiecare cu cerdac, de unde provine și denumirea satului. Aici sunt răspândite casele cu cerdac. Pe culme era amenajat locul de hrănire a animalelor sălbatice aparținând boierului. În prezent acolo se ridică un releu de televiziune.

Pe baza datelor recensământului din 1930 din cei 2945 de locuitori 1236 erau catolici, din care 14 erau înregistrați de naționalitate maghiră și 25 cu limba maternă maghiară.¹ În 1965 acest număr s-a ridicat la 5094. Satul La Biserica (Cireșoaia) era cel mai populat, cu majoritatea locuitorilor catolici.² În Cerdac, mai puțin de jumătate erau romano-catolici. Mai jos de podul Pârâu Muncel locuiau ortodocșii.

Cu ocazia recensământului din 1992 din cei 5311 de locuitori 2836 (53,4%) erau romano-catolici. Pe localități: La Cireșoaia din 1811 de suflete 1783 erau catolici, la Cerdac din cei 1571 au fost 559 catolici, iar la Băile Slănic din 1929 doar 494.³

Profesorul universitar Tánzos Vilmos în studiul său a apreciat la 1440 numărul acelor care

1 Domokos 1987. p. 169.

2 *Almanah Scânteia* 1970. p. 716.

3 *Moldvai Magyarorság*, 2002/3. p. 17.

vorbesc limba maghiară.¹ Cu ocazia expediției noastre, în anul 1974, catolicii aproape în totalitate au vorbit ungurește.

În ultima vreme, a presiunea învățătorilor, în comunicarea cu minorii, mulți părinți folosesc limba română, astfel se extinde între ei folosirea exclusivă a limbii statului.

Istoricul Nicolae Iorga, analizând situația cu un secol în urmă a prezentat conștiința confuză a locuitorilor catolici. La întrebarea „Ești ungu-roaică, fetițo?” i se răspundea: „O aia sunt.” Dar ce sunteți voi?” „Unguri.” „Poftiți”, „apoi vorbesc bucuros în limba lor de acasă. Cât despre neam ei se declară „români, fiindcă mănâncă pâine românească”.²

Locuitorii vechi ai Slănicului erau crescători de animale. Au avut peste 4000 de oi. Unele familii aveau și 100-150 de capete. Numărul acestora a scăzut, la a zecea parte. Pe baza afirmației dicționarului geografic, la sfârșitul secolului al XIX-lea aveau 59 de cai, 718 cornute mari, 177 de porci, și 288 de capre.³ Pe pârâul Slănic au funcționat 7 mori și 7 gatere de apă din care 4 erau ale locuitorilor.⁴ Pe suprafețe mici se cultivă porumb și cartofi, puțin ovăz și grâu, iar pe versanți întâlnim fânețe. Saivanele, stogurile înalte și zvelte

1 Ibidem

2 Iorga 1972. p. 229-230.

3 Racoviță 1895. p. 503.

4 Ibidem

sunt caracteristice peisajului. Este și zonă pomicolă cu meri, peri și pruni, în schimb vița de vie nu se face aici.

În vale mai erau multe saline vechi și cupatoare de var. În localitate este și o carieră de piatră (calcar). Pe podișul Plai sunt sonde de petrol. În anii 1920 erau și puțuri de păcură. În zona stațiunii a fost exploatată și turba. În trecut toată valea a fost în proprietatea salinei.

În anul 1891 funcționa deja o școală mixtă în stațiune, unde erau școlarizați 17 băieți și o fată, din cei 121 de vârstă școlară.¹ La Cireșoaia (Biserica) prima școală s-a format în 1916. În anul 1931 a fost construită o școală nouă. În primul război mondial, în anul 1916 au avut loc lupte și la Cireșoaia. În memoria eroilor căzuți a fost ridicat aici un monument.

În ceea ce privește numele de familie, se mai folosește și numele lor vechi ungurești, dar în comunicarea cu autoritățile folosesc nume românești. Cele mai frecvente nume de familie sunt: Cihan, Birti, Molnar, Kicsi, Mihály, Musca, Keresteș. Ultimul folosește numele tradus în românește, Botezatu.

Cu ocazia vizitei noastre din 1974 am constatat, că erau 7-10 copii în multe familii, fapt răspândit și în celelalte sate între locuitorii catolici. Astfel sporul natural era cu mult peste media țării.

¹ Comunicat de Amutei Nicolae, 1974.

În sfârșit comunicăm câteva toponimii caracteristice din valea Slănicului și din împrejurimi, culese de elevii expediției din 1974: Szélskapu (Poarta Vânturilor), Heveder útja (Drumul Heveder) unde au transportat lemnul. Munți: Jiroș, Magura, Disznyóláb (Piciorul Porcului), Nyaspar, Plai, Checiches, Muntele Borvizului etc. Păduri: Stroi, Pădurea Slănic. Pârâuri: Solontz patac, Checiches, Fenyő, Bidica (Cireșoaia) etc. Pășuni: Nagy Gödör (Groapa Mare), Munceal, Kicsi Mező (Poiana Mică) etc. Fânețe: Pisti Jancsié (a lui Piști Ianci). La stânga: Szagyan, Kovas, Köteteje. Spre sus: Mezinca, Panceru, Cega, Șarișa, etc.

Satul Nou

Este așezat în centrul celei mai mari grupări catolice din valea Trotușului, pe Podișul Pârgăreștilor. Este o așezare cu vechi tradiții de pază, populația total catolică vorbește limba maghiară. Se mărginește la sud cu Nicorești iar de celălalt vecin, Pârgărești, este despărțit doar de valea Crucii, săpată adânc în podișul Pârgăreștilor. Casele satului sunt așezate între culmea Sitaș tető și dâmbul „Nagy föld”. O ramură, denumită „Dello” se întinde pe valea pârâului Lucaci spre muntele Coșnea. Se situează la 10 km depărtare de Târgu Ocna și Onești și la cca. 7 km de Oituz Gorzești.

Creasta, care desparte Valea Slănicului de Valea Oituzului pornește de la Lunca Pescarului și trece prin piscurile Cernica, Cerbul, Piciorul Borvizului și Piciorul Porcului, ultima culme fiind Coșna, la o altitudine de 784 m, care, așa cum se ridică din podiș, domină peisajul astfel că de aici se pot controla drumurile văilor din împrejurimi. Importanța strategică a locului fost de mult cunoscută. Fiind în legătură de vizibilitate directă cu culmile Pietricicăi spre est, a avut un rol deosebit în depistarea, din timp, a atacurilor amenințătoare venite din est precum și în organizarea apărării împotriva acestora.

Tradițiile de pază s-au înrădăcinat încă din perioada premergătoare întemeierii Principatului Moldovei, când secuimea aflată la est de Carpați a servit întăririi apărării Ungariei. Moldova nu trebuia apărată în partea de vest de invaziile estice, deoarece, până ajungeau acolo, pustiau țara. De altfel și fondarea Moldovei, ca stat de frontieră, a servit întăririi apărării Ungariei în calea hoardelor din est.

Pe baza Monografiei comunei Pârgărești întocmită cu ajutorul documentelor scrise și al tradițiilor sătenilor, primarul consiliului comunal ne-a prezentat istoria satului în felul următor: „Regele Matei Corvin s-a înrudit cu Ștefan cel Mare și i-a oferit secui pentru paza hotarelor. Au convenit să-și asigure o apărare comună în fața invaziei turcești. Cei din Satul Nou au făcut pază

pe Muntele Coșna, fiind scutiți, în schimb, de alte dări și impozite.”¹ secolul al XVII-lea, scrie cel mai complex despre satele ungurești din Moldova, făcând referiri și la Satul Nou, care nu poate fi decât cel din comuna Pârgărești, deoarece a fost menționat după Grozești și Vlicic, între Vlicic și Târgu Trotuș. Satul Nou îl descria, ca „slobozia”, adică sat scutit de servicii și impozite. Pârâul străbate satul împărțindu-l în două: în partea de est locuiesc românii, iar în cea de vest ungurii, care cu minorii împreună erau 49 de suflete.² Într-adevăr scria că se găsește la est de orașul Trotuș, la doar două stadii depărtare. Direcția însă poate a fost scrisă greșit, deoarece se găsește la sud de acest târg.

Tot primarul comunei ne-a comunicat că istoria formării satului s-a păstrat în tradiția și memoria oamenilor. Din Pârgărești, două familii au construit case într-un loc nou în vale. Acestea au fost arse de tătari. Locuitorii s-au refugiat mai sus și și-au construit alte case, într-un loc nou (locul actual) de unde provine și numele de Satul Nou. Sătenii s-au încadrat în paza Moldovei, aceasta putând fi dedusă și din numele mai multor familii, semn că s-a păstrat tradiția.³

Bandinus, în *Codex Bandinus*, secolul al XVII-lea, scrie cel mai complex despre satele ungurești

1 *Monografia comunei Pârgărești*, 1972.

2 *Ibidem*

3 *Codex Bandinus In Domokos* 1987. p. 368.

din Moldova, făcând referiri și la Satul Nou, care nu poate fi decât cel din comuna Pârgărești, deoarece a fost menționat după Grozești și Vlicic, între Vlicic și Târgu Trotuș. Satul Nou îl descria, ca „slobozia”, adică sat scutit de servicii și impozite. Pârâul străbate satul împărțindu-l în două: în partea de est locuiesc românii, iar în cea de vest unгурii, care cu minorii împreună erau 49 de suflete.¹ Într-adevăr scria că se găsește la est de orașul Trotuș, la doar două stadii depărtare. Direcția însă poate a fost scrisă greșit, deoarece se găsește la sud de acest târg.

Lükő Gábor considera că Satul Nou al lui Bandinus poate fi echivalent cu Slobozia din valea Tazlăului, prezentată de dicționarul geografic sub denumirea Slobozia Mielului aflată la 5 km de Râpile, chiar la vărsarea Tazlăului. Direcția, în felul acesta, ar corespunde, dar distanța nu. Pe baza tradiției, Trotușul e la o milă spre est de actuala vatră, dar aceasta era în trecutul îndepărtat, cu mult înaintea vremii lui Bandinus. Și Jerney a menționat că biserica de lemn construită în 1851 este așezată într-o parte pe bazele bisericii celei vechi, zidită de domnița Margareta în jurul anului 1400.² Deci Trotușul de atunci nu s-a mai mutat și în vremea lui Bandinus era așezat pe locul actual. Astfel devine mai mare probabi-

1 Ibidem

2 Jerney János 1851. p. 215.

litatea ca Satul Nou al lui Bandinus să fie același cu Satul Nou de azi.

Între cele 22 denumiri de familie consemnate se găsesc numele Csiki (2), Simon (2), Szöcs, Kis, Diák, Pál, Kosa, Barra, Bekő, Baláska, Kránik, etc. Credincioșilor le slujea preotul din Trotuș, cu diacon, la fel ca și celor din Vlicic.¹

Jerney János, în anul 1851, a menționat 250 de locuitori catolici ai satului, care erau unguri secui.² Kovács Ferenc a înregistrat 183 de locuitori catolici,³ Weigand Gustav 80 de case⁴ și ambii au indicat locuitorii ca fiind secui.

Dicționarul geografic al județului Bacău, apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea a menționat 48 de familii și 292 locuitori, care erau toți unguri.⁵ Locuitorii au construit în anul 1890 o biserică. În același an nu a urmat școala nici un copil. Au avut 8 cai, 156 vite cornute și 40 de porci.⁶

Domokos Pál Péter a menționat 120 de familii catolice, de limbă maghiară.⁷

Satul Nou are o schiță care seamănă cu inversul literei D. În pantele dealurilor din jurul satului sunt vii și pământuri cultivate cu porumb în care

1 Ibidem p. 218.

2 *Veszely. Imets...* 1868. p. 51.

3 Lükő 1936.

4 Racoviță 1895. p. 475.

5 Ibidem

6 Domokos, 1987. p. 166. 182.

7 *Iffjómunkás*. XXVII./12. III.

culturi intermediare sunt cele de dovleac, fasole și cartofi. Între case sunt livezi întinse.

S-a răspândit în sat torsul și țesutul. Sunt prea puține războaie, de aceea migrează de la o casă la alta.

Cu ocazia expediției cutezătorii din 1972, la orele amiezei, se presimțea dezlănțuirea unei furtuni de temut. Sătenii au tras clopotele ca să alunge norii de gheață. Au aprins lumânările și au aruncat în foc „mâțișoarele”.¹

Când se prezentau, oamenii rosteau două nume: ungurește Palló, românește Pallău. Ungurește Kerekeș, românește Rotaru. Ungurește Mátyás, românește Pârgaru. Denumirea Mateaș este foarte răspândită în sat. După ei, denumirea de Pârgaru se referă la îndeletnicirea de paznic. Probabil că așa li se spunea paznicilor de către locuitorii din satele din împrejurimi.² Gheorghe Mihail Ferent era unul dintre gospodarii mai înstăriți ai satului. Pe lângă casa lui era un loc liber (șopron) pe lângă acoperișul prelungit al clădirii care a servit în trecut ca loc de dans. Acolo s-au strâns tinerii pentru petreceri.

Cu ocazia recensământului din 1992 din cei 1699 locuitori ai Satului Nou au fost înregistrați 1687 catolici, toți vorbind limba maghiară.³

1 Ibidem

2 Racoviță 1895. p. 475.

3 *Moldvai Magyarság*. 2002/ 3. p. 17.

Aici menționăm nume de săteni de la care am colecționat folclor sau alte informații etnografice precum și vârsta lor în 1972: Kerekeș Anna (37), Kerekeș Ignác Anna (30), Antal Mihály (22), Lengyel Anna (53), Tamás Teréz (23), Tamás Ilona (32), Ferui Maria, Bartók Ana (67), Bartok Catrina, Darvaș Roji, D-na Iuliș Ianoș, Ferent Mihai Gheorghe, Lacatoș Maria (59), Lenghel Ilona, Cherecheș Mihail, Matiaș Maria (Pârgaru), Kerekeș György, Kerekeș Ilona etc. (vara 1972).

Pârgărești (Tisești)

Între Grozești–Oituz și Târgu-Trotuș, pe lângă calea vicinală care străbate podișul dintre râurile Oituz și Trotuș, se înșiruie localitățile cu populație catolică: Bahna, Nicorești, Satul Nou, Pârgărești și Tuta. Primele patru, împreună cu micul sat românesc Pârâul Boghii, formează comuna Pârgărești. Din cei 4890 de locuitori 4059 sunt catolici. Dintre ei, pe baza recensământului din 2002, doar 25 și-au declarat naționalitatea maghiară și tot atâția limba maternă maghiară. Situația era și mai rea în urma recensământului din 1930. De aceea, în 1972, cu ocazia expediției de colecționare a materialelor etnografice și de folclor am sosit acolo cu nu prea puține îndoieli, întrebându-ne, oare vom găsi cunoscători ai limbii maghiare? Și mare ne-a

fost surprinderea când ne-am simțit în aceste sate de parcă am fi fost în sate maghiare din Trei Scaune. Ne-a primit o populație cu un limbaj specificsecuiesc și cu bogate tradiții populare și de folclor unguresc. Cunoașterea limbii maghiare și acuma este generală. Numai în Bahna și în satul Pârgărești se găsesc câteva familii românești, care știu mai puțin ungurește. Așadar, în anii 1990 numărul celor care cunoșteau limba maghiară era 3828.¹

Satul Pârgărești (Tișești) se află pe malul stâng al pârâului Crucii, pe podișul cu același nume. Deasupra localității se ridică culmea „Pode” ca o ramificație de nord est a Coșnei. Casele se extind până în marginea podișului de unde se deschide o panoramă minunată asupra văii Trotușului. Schița satului seamănă cu litera F, alungită de-a lungul drumului Grozești–Târgu-Ocna și a ramificației acestuia spre Târgu-Trotuș.

Aici erau podgoriile cetățenilor din Târgu Trotuș, podgorii de la care provine denumirea ungurească a localității: Szölőhegy. Numele românesc este o denumire care se referă la locuitorii paznici. (Au făcut pază pe muntele Coșna).

În documentele vechi, denumirea este ori Pârgărești, ori Tisești. Câteodată au fost scrise ambele denumiri.

¹ *Moldvai Magyarorság* 2002/3. p. 7.

Tisești este numele celei mai mari moșie a satului, care avea o suprafață de 235 hectare și s-a întins de la Pârgărești până la Târgu-Ocna. Proprietarul acestei moșii era, pe baza mărturiei *Dicționarului geografic al județului Bacău*, boierul Angelica Rosetti Tețcanu. Suburbia de sud a orașului Târgu Ocna, are același nume de Tisești. Acest cartier are o biserică în memoria Sfântului Gheorghe, care a fost construită de protopopul Ion Tisescu,¹ posibil un membru al familiei vechiului proprietar. În hotarul satului mai este și o pădure de 70 ha cu aceeași denumire de Tisești. Numele unui alt proprietar din Pârgărești era Ianoș Gabor cu o moșie de 40 de hectare și cu un venit de 1200 lei pe an, la sfârșitul secolului al XIX-lea. (Venitul de atunci al lui Rosetti era de 6000 de lei.)²

Pârgărești a fost menționat într-un document comunicat de Costăchescu Mihai din 1448.³ În descrierea hărții imperiale din 1792 editată în Viena, figurează sub numele de Tisesty, la numărul 642, și erau menționate 30 de case, 15 capi de familie și s-au putut prezenta 6 atelaje de cai și 40 atelaje de vite.⁴

1 Racoviță 1895. p. 500.

2 Ibidem p. 163.

3 Costăchescu vol. II. 1932. p. 355.

4 Domokos 1987. p. 105.

În 1838 Gegő Elek a consemnat satul ca filială a parohiei Gorzești.¹ Jerney János în anul 1852 a descris poziția satului la dreapta drumului care duce din Târgun Trotuș spre Gorzești și a menționat biserica sfințită în cinstea Sfântului Ștefan. A menționat, de asemenea, că locuitorii sunt unguri de originea secuiască.² Kovács Ferenc descria așezarea ca având 231 locuitori.³

În *Dicționarul geografic al județului Bacău* este denumit „Pârgărești sau Tisești”. E menționat, că din cei 74 copii de vârstă școlară nici unul nu merge la școală. Erau în sat 109 capi de familie și 534 suflete, dintre care erau 394 unguri.⁴ Au ținut 27 cai, 218 vite comute și 3 porci. Ovinele au fost menționate numai în cadrul comunei Bogdănești, de care aparținea satul atunci.

Cercetătorul german Weigand Gustav a menționat cele 100 de case și existența locuitorilor secui la începutul secolului XX.⁵ Domokos Pál Péter a scris că populația avea limba maternă maghiară.⁶

Cu ocazia recensământului din 1992 din cei 1202 locuitori ai satului erau 1039 catolici,⁷ iar pe baza studiului profesorul universitar Táneczos Vil-

1 Gegő 1838. p. 45.

2 Jerney János... 1851. p. 213.

3 Veszely Imets și Kovács... 1868. p. 52.

4 Racoviță 1987. p. 415.

5 Lükő 1936. p. 156.

6 Domokos 1987. p. 166.

7 Moldvai Magyarság 2002/3. p. 17.

mos împreună cu grupul său de cercetători numărul celor care vorbesc limba maghiară este de 800.¹

Biserica catolică a fost construită de locuitorii satului în anul 1819² cu hramul regele Ungariei, Sfântul Ștefan.

Cu ocazia vizitei noastre de culegători de etnografie și de folclor, Unguru Ștefan ne-a prezentat satul și comuna pe baza monografiei recent întocmită. „Populația de aici se trage din secuii.”³ Am admirat biserica cu bolturile de scânduri și turnul de lemn în care ne-au arătat clopotul cu inscripția datei de 1009. Locuitorii s-au lăudat că este cel mai vechi clopot din Moldova. Numerele datării au fost copiate de noi cu tehnică astfel încât am confecționat și negativul din argilă pe care l-am arătat specialiștilor Muzeului Național Secuiesc din Sfântu Gheorghe și părerea lor a fost că tipul numerelor era caracteristic secolului al XVII-lea, deci putea fi turnat în secolul XVII—XVIII-lea. Probabil a fost turnat în cinstea unuia din evenimentele legate de cinstirea patronului sfânt. (A domnit ca rege între 1000–1038). Pe baza tradiției a fost găsit pe lângă Trotuș, îngropat după năvălirea tătarilor.⁴ Culegătorii de la sfârșitul veacului XX nu au reușit să găsească

1 Ibidem

2 Racoviță 1895. p. 500.

3 Comunicat de Unguru Ștefan.

4 *Iffjúmunkás* 1973/4/12.

din nou cu intenția de a nimici amintirile referitoare la unguri.¹

Locuitorii satului și ai comunei se ocupă cu agricultura, creșterea animalelor și gopodărirea pădurilor. Sătenii cultivă porumb (pui), orz, grâu, fasole, cânepă, cartofi, mazăre și mai puțin secară și mei.² Produsul fânețelor este folosit la hrănirea animalelor. Satul a fost însemnat și prin livezile de pomi și prin cultivarea viței de vie. Vinul este produs de fiecare gospodar (în jur de 1000 litri/gospodărie), iar din ciorchini, coji și sâmburi se produce tescovină. În zilele noastre, printre rândurile de porumbi se cultivă și fasole, mazăre sau cartofi (culturi intermediare).

Cele mai răspândite nume de familie din sat sunt: Biro, Unguru, Cherecheș, Cocimaroș, Darvaș și Pisar. Unii dintre săteni sunt cunoscuți și după porecle: Cihan Rozi, Cuza Niți, Doboș Niți etc.

Până în ultimii ani locuitorii comunei, mai ales bărbații, și-au câștigat existența în uzinele Oneștilor, unde fac naveta. Menționăm aici câteva nume ale celor care ne-au prezentat cântece populare: Poșta Bernadetta (43), Rotar Rozalia, Kuza Ana (Niți, 53), Darvaș Silvia (17) etc. Alții ne-au comunicat materiale etnografice din sat: Andriș Peter Iștvan (53), Füres Peter (72), Iulișca

1 Comunicat de Harangozó Imre 2003.

2 Racoviță 1895. 161. p.

Gheorghe, Lenghel Ilona, Poșta Rozalia, Raduli Mihai etc. (În paranteză vârsta avută în 1972.)

Bahna

Bahna este una dintre cele mai vechi localități ungurești, atestată documentar, din Moldova. La data de 15 martie 1410, voievodul Alexandru cel Bun a donat mai multe sate stolnicului Domocoș și fraților Blaj și Iacob, fii lui Ghelebi Miclăuș. Între localitățile donate, pe lângă Casin, Oituz, Grozești etc. în vecinătatea lor, figurează și denumirea de Vlicic, în forma „Stoieniștii de la Vlicic.”¹ Prelucrătorii documentelor au stabilit că Domocoș și frații lui, împreună cu mai mulți moșieri timpurii moldoveni, trebuie să fi fost unguri deoarece numele lor sunt scrise conform ordinii specifice limbii maghiare, respectiv: Ghelebi Miclăuș, cu numele de familie în față.²

Aceeași denumire de Vlicic figurează și în *Codex Bandinus*, cea mai completă descriere a așezărilor catolice din Moldova, din secolul al XVII-lea. Bandinus semnala că între Grozești (Oituz) și Târgu Trotuș, se află o localitate pe care românii o numeau Balana.³ Deci, nu putea fi vorba decât numai de Bahna. Scrie Bandinus, mai

1 Costăchescu 1931–1932. p. 78.

2 Auner 1908. p. 11.

3 *Codex Bandinus In Domokos* 1987. p. 368.

departe, că este așezată între doi munți unde există apă de izvor. Avea 12 case și 57 persoane, oameni împreună cu copii. Este așezată pe pământ roditor, cu moară bună și pe malul râului s-au construit gateri de tăiat scândură.¹ Sunt, apoi, enumerați capii de familie. Între cele 23 de familii, sunt consemnate Csillag (7), Filep (6), Birta (3), Incze (2), Fülöp, Benta, Șipoș, Székely, Szöci.² După unele nume de femei, precum Inczéné, Csillagné etc. figurează cuvântul „Vidua” care probabil atestă văduvia acestora. Ele aveau, așadar, nume ungurești.

În raportul lui Petrus Deodatus, despre Moldova, din anul 1641, figura o așezare cu numele „Bana”, ai cărei locuitori „sunt unguri”.³

În descrierea hărții austriece din 1792, cu nr. de ordine 717, figura sub denumirea de „Bachna”. Erau 36 case în sat și s-au putut prezenta 6 atelaje de cai și 32 de atelaje de bovine.⁴

Kovács Ferenc, în 1868, a menționat localitatea ca filială a parohiei din Grozești, cu 142 locuitori catolici.⁵

Dicționarul geografic al județului Bacău a descris Bahna ca sat al comunei Bogdănești cu 56 capi de familie și 288 suflete, din care 229 unguri și 59 români. Între animale, aveau 14 cai, 139 vite

1 Ibidem

2 Ibidem p. 439.

3 Petrus Deodatus 1641. p. 229.

4 Topografische general Beschreibung. 1792. In Domokos 1987.

5 Veszely, *Imets és Kovács utazása...* 1870. p. 51.

cornute, 3 porci și 19 capre.¹ Lucrarea prezenta și moșia cu același nume, care se întindea între moșiile Grozești, Bogdănești și Tisești. Și moșia avea o populație de 25 locuitori și era stăpânită de prințul Dimitrie Cantemir, care a vândut-o în 1853 Manolachei Apostoliu pentru 5000 de galbeni.²

Călătorul Weigand Gustav a consemnat existența a 50 case de secui,³ iar Domokos Pál Péter, în urma călătoriei făcute în 1928, scrie despre 60 de familii ungurești.⁴ În descrierea călătoriei a prezentat Bahna ca sat unguresc, unde au locuit doar 3 familii românești. În curtea bisericii, într-o mică casă țărănească, funcționa școala de stat.

Cu ocazia recensământului din 1992, din cei 594 de locuitori, 528 erau catolici. Cercetătorii lui Tánzos Vilmos au apreciat la 440 numărul celor care vorbesc limba maghiară.⁵

Bahna se află într-o vale secundară din stânga râului Oituz, pe un loc ferit, vizavi cu dealul Tisa, din partea opusă a văii, la 5 kilometri de Grozești (Oituz), pe lângă calea vicinală Grozești-Târgu-Trotuș. De jur împrejur se ridică dealurile Iștibor, Godean, Hegyteteje (Vârful Muntelui), Cicere iar mai departe se înalță ramurile muntelui Coșnea.

1 Racoviță 1895. p. 107.

2 *Bucianul Român*. 1875. p. 85.

3 Weigand Gustav In Lükő 1936. p. 157.

4 Domokos 1987. p. 182.

5 *Moldvai Magyarorság*. 2002/3. p. 16–17.

Administrativ, Bahna aparține de comuna Părgărești.

Szabó T. Attila, pe baza cercetării de teren efectuate, a stabilit că limba vorbită de majoritatea populației se încadra în grupa ceangăilor secui.¹ În anul 1972 am organizat o expediție de colecționare a materialelor etnografice și de folclor cu elevii din Sfântu Gheorghe. Colecția a câștigat unul dintre marile premii, dar mare parte din materialul strâns s-a pierdut în urma unui furt prin spargere. Din Monografia comunei am aflat că satul Bahna, în vechime, era un loc de vamă în apropierea pasului Oituz. Teritoriul satelor aparținătoare de Părgărești era păduros. Pădurenii au început să facă comerț cu locuitorii din Grozești și Bogdănești. Au procurat de la ei alimente: grâu și cartofi. Bahna s-a format datorită vămii și schimbului de mărfuri.²

Aici am reușit să înregistrăm una dintre cele mai bogate colecții de cântece populare maghiare, cântece vechi și noi de dragoste, bocete, cântece de petrecere. Femeile s-au adunat în casa lui Eștefan Mari și au repetat vechi melodii de câte 10-15 strofe. Fetele din Bahna obișnuiesc să se ducă la muncă sezonieră pe pământurile Fermei de Stat din Câmpul Frumos (pe lângă Sf.

1 *Révai Új Lexikona*. 1996. p. 835.

2 *Monografia comunei Părgărești*. Comunicatul președintelui de sfat popular Unguru Ștefan.

Gheorghe), unde au învățat numeroase melodii populare secuiești de tip nou.

Menționăm numele lui Eștefan Mari (60), Imre Ketrina (64), Emre Andraș Kati și Adam Katalin (20), Cindor Emilia și Adam Istvan Andras care ne-au dat informații etnografice și de folclor.

Nicorești

Satul cu acest nume este așezat la 5 km nord de Grozești, la marginea sudică a platoului Pârgărești și pe dealul Nicorești, care este parte a șirului de dealuri ce desparte valea Oituzului de cea a Slănicului, pe lângă calea vicinală Grozești–Târgu Trotuș.

În documentele vechi acest sat nu figurează, fiind format, după toate probabilitățile, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Jerney János, cu ocazia călătoriei din 1851 l-a menționat cu denumirea românească Nicorești. Atunci era formată din 50 de case.¹ Kovács Ferenc în 1868 l-a înșirat între filialele parohiei Gorzești cu 92 locuitori catolici.²

În *Dicționarul geografic al județului Bacău* era prezentat cu 29 capi de familie și 135 suflete. Aveau 89 vite cornute, 8 porci și 12 capre.³ Oieritul este ocupația tradițională aici.

1 Jerney 1851. p. 199.

2 *Veszely Imets és Kovács...* 1870. p. 51.

3 *Racovișă* 1895. p. 388.

Sebestyén Ede în opera „Viața maghiarilor din România” îl menționează cu denumirea de Sitaș (Szitás).¹ Domokos Pál Péter în 1929 l-a vizitat și descris cu numele Szitásfalva. Avea 40 de familii cu limba maternă maghiară. Credincioșii au fost îngrijiți de diaconul Deák Józef, care a servit și în Satul Nou.² Cercetătorul german Weigand Gustav a scris despre 50 case în sat cu locuitori secui.³

Cu ocazia recensământului din 1992 au fost găsiți 902 locuitori în Nicorești, dintre care 901 erau catolici.⁴ Cercetătorii profesorului universitar Tánzos Vilmos au stabilit că toți vorbesc limba maghiară.⁵

În vara anului 1972 am efectuat o vizită de colecționare a comorilor etnografice și de folclor și în satul Sitaș sau Nicorești. Tradiția populară explică originea satului în felul următor: Triburi din Ungaria, după ce au furat oi și vite cornute de la conții unguri din Țara Bârsei au intrat în legătură cu grănicerii din Coșnea. Cu turma au trecut granița la Oituz. Pentru că nu s-au încadrat în pază nici nu s-au stabilit în Satul Nou, ci prin înțelegere comună au fondat o localitate nouă. Au găurit pieile oilor și au făcut site pentru cernutul făinii.

1 Sebestyén Ede 1904 în Lukó 1936. p. 157.

2 Domokos 1987. p. 166., 182.

3 Lukó p. 157.

4 *Moldvai Magyarság*. 2002/3. p. 16.

5 *Ibidem* p. 17.

De aici provine denumirea veche românească și cea ungurească a satului.¹

Administrativ, în trecut era sat al comunei Bogdănești. În prezent, aparține comunei Pârgărești.

Din amintirile expediției din 1972 am reținut întâlnirea cu o mulțime de copii curioși, care ne-au urmărit prin sat și oriunde ne-am stabilit, prin deschiderile porților, de pe garduri și de pe arbori ne-au pândit.

După unirea Principatelor Române, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost organizată rețeaua școlară de stat. Au fost numiți învățători necunoscători ai limbii populației catolice și a fost exclusă limba maghiară din școli, chiar și învățământul religios a fost admis doar în limba română. Populația ceangăiască, ca un semn de protest tăcut, nu și-a lăsat copii la școala românească fiindcă sunt unguri. Astfel, pe baza datelor dicționarului geografic, în 1890 din cei 21 de copii de vârstă școlară nu a urmat nici unul școala, la fel ca și cei din satele învecinate: Satul Nou, Pârgărești și Tuta.²

În perioada 1948–1953 se predă în școală și în limba maghiară.

În anul 1972, când am vizitat satul, școala cea veche s-a dovedit prea mică și se ridicaseră zidurile unei noi școli. În clasele V–VIII, au venit

1 După monografia comunei Pârgărești mi-a comunicat președintele sfatului popular, Unguru Ștefan, 1972.

2 Racoviță 1895. p. 388.

la școala din Sitaș și copiii din satul vecin Bahna. Colecțiile expediției noastre au fost prădate și nimicite ulterior în mare parte și ni s-a furat o mare parte a materialului. Astfel că s-au putut păstrat puține date și puține nume. La Márton András ne-au primit în Dülőház (casa de ședere, numele camerei în care stau) și am putut înregistra numerele pieselor cântate la tilincă de bătrânul Elek Gh. Andras de 92 de ani. Mai menționăm pe Bucioc Ianoș Teréz, cunoscătoare a unor modalități populare de vindecare a bolilor cu ajutorul plantelor medicinale, Adam Ana și Marton Catrina care ne-au comunicat materiale.

Vizantea Mănăstirească

Sat, în comuna Vizantea Livezi, la circa 45 km de Focșani, aflat într-o depresiune subcarpatică, între Răchitașul Mare și Dealul Mămăia, de-a lungul Vizăuțului (Vizód pataka), afluent din stânga al Putnei. Vizantea este unul dintre sutele de sate locuite de maghiari în acest ținut, care s-a format de-a lungul ultimilor 300 de ani, cum sunt și celelalte așezări ungurești din Putna, din județul actual, Vrancea.

În această zonă, maghiarii ori s-au stabilit formând așezări din secolul al XIII-lea, ori au fost asimilați ulterior de populația românească, cum s-a întâmplat și în cazul populației județului Secu-

ieni de odinioară, desființat în 1845.¹ Acest județ era o prelungire spre sud a secuimii. Unele toponimii dovedesc că linia ultimelor culmi spre câmpie constituia linia grănicerilor și a vameșilor unguri. Iar mulțimea toponimiilor de origine maghiară dovedește că populația a rămas pe loc, fiind asimilată de-a lungul veacurilor care au urmat. Aici însă este mai posibilă retragerea întregii populații, formându-se satele numai din secolele XVI-XVII.

Vizantea Mănăstirească este învecinată numai cu sate românești, iar cele mai apropiate așezări ungurești ca: Ojdula (Ozsdola), Garoafele (Garófa) Podul Șchiopului se află la 55-56 kilometri distanță. Singură Pralea e mai aproape, cam 25 km, dacă se are în vedere legătura ce se poate face pe cărarea de munte. Totuși păstrarea populației maghiare se datorează legăturilor permanente foarte strânse care au existat de-a lungul veacurilor între populația maghiară de pe cele două laturi ale Carpaților, legătură interzisă în ultimele două decenii de dictatura antipopulară ceaușistă. În această comună se poate ajunge și din Transilvania, trecând pasul Ojdulei prin șoseaua nu de mult construită, care coboară prin valea Șușiței, prin Soveja și Câmpuri, unde se ramifică la dreapta drumul Vizantei.

1 *Atlas pentru istoria României*. 1983. p. 31, 32., 38.

Prin aceste trecători a avut loc o migrație permanentă în ambele direcții. În special secuimea, care a avut drept hotare spre vest pământurile moșierilor maghiari, a lansat mereu grupuri de populații atât spre Ungaria, cât și spre Moldova, iar mai târziu și spre America. Acest teritoriu se considera în condițiile din trecut drept supra-populat, care nu putea întreține marea parte a sporului natural, fapt care explică emigrarea.

Prima atestare a localității e cu circa 300 de ani în urmă, într-un hrisov al lui Antioh Cantemir, în donația mănăstirii, unde amintește de vizanții unguri și de vizanții răzeși. Cel dintâi ctitor al mănăstirii era Ieremia Movilă, la finele veacului al XVI-lea, iar cel mai vechi document datează din 6 martie 1613.¹ Coloniștii veniți din Trei Scaune s-au așezat pe pământul mănăstirii. În credința populară se consideră cunoscută și persoana primului colonist, care purta numele Szilágyi Sándor și era originar din Brețcu. Cu familia, au trecut granița, fugind până la Panciu, stabilindu-se pe pământul călugărilor. Ulterior au mai venit rude și alți refugiați, înmulțindu-se cu timpul. Așa s-a format satul.

În privința numelui, sunt două teorii. Una, după care numele s-ar trage de la mănăstirea Vizantea, și a doua, susținută și de Nicolae Iorga, în lucrarea

1 *Monografia comunei Vizantea.*

O primă origine ungiurească a numelui (de la víz = apă).¹

Și iată descrierea făcută de Iorga: „Deodată, un petec de pădure se prinde pe muchea înălțimilor din zare. Case răsar pe laturile drumului, bine îngrijite și acoperite cu șindrilă, pridvoare care se razimă pe o bagdadie de lemn, bine lucrat pe stâlpii cerdacului. ...Prunii se înșiruiesc cu verdeața lor fără lustru, presărată de vânățul brumăriu al roadelor. Vizantea e locuită de unguri bălani, cu copii foarte frumoși. Dincolo de sat se întinde câtva timp un platou bine lucrat. Peste tufele măcieșului din marginea drumului se desfășoară lăicere de păpușoi frumos, de cânepă, de ovăz: sătenii lucrează la câmp, femeile coase și torc, copiii păzesc vitele albe.”²

În secolul trecut s-au descoperit izvoare minerale cu efect terapeutic în hotarul satului. Vizantea Mănăstirească a devenit o stațiune de interes local, cu o interesantă cultură populară balneară. În butoaic mari, instalate pe căruțe, apa se căra în sat iar în ciubere se pregăteau băile. Încălzirea apei se făcea cu pietrele încinse în jarul vetrei așezate în curte, în aer liber. Baia avea efect pozitiv în tratarea bolilor reumatice. În sezonul culesului viilor, bărbații se duc în podgoriile din apropiata vecinătate a satului.

1 Iorga vol. II. 1972. p. 266.

2 Ibidem p. 267.

În anul 1842 Jerney János o menționează sub numele Visonta, ca filială a parohiei Focșani, cu biserică cu hramul regele Ungariei Sfântu Ladislau și cu 400 locuitori catolici de origină secuiască.¹

Dicționarul geografic al României de la sfârșitul secolului trecut menționează 550 locuitori, iar în cele două sate, împreună cu Vizantea Răzășească, aveau 395 de vite, 42 cai, 1054 oi, 19 capre și 136 de păsări.²

În 1976 toată comuna, împreună cu Vizantea Livezi și cu Vizantea Răzășească avea 5500 locuitori.³

Populația satului Vizantea la 7 ianuarie 1992 cu ocazia recensământului era de 1648 locuitori. Numărul catolicilor 1018, din care era apreciat la 700 numărul acelor care vorbesc limba maghiară, după cum a constatat profesorul universitar Tánzos Vilmos pe baza cercetării la fața locului.⁴

Trebuie să menționăm vizita marelui cercetător al vieții ceangăilor Domokos Pál Péter în anul 1932. El a comunicat tabelul nominal al capilor de familie din sat. Cele mai frecvente nume de familie erau: Bara, 11 familii, Sandor 8, Ciobotar 7, Tamaș 6, Áci, Osvát, Gende, Molnar 5-5, Doboș, Cociș, Moroș 4-4, Antal, Mozsikás (Mojicaș),

1 *Jerney...* 1851. p. 220.

2 Lahovari – Brătianu – Tocilescu. vol V. p. 750.

3 *Mica Enciclopedie Română*. 1978.

4 Tánzos Vilmos: Hányan vannak a moldvai csángók? In *Moldvai Magyarország* 2002/3. p. 17.

Racoș, Kici 3-3 etc. Diacon era Antal Istvan, care cunoștea scrisul și cititul și în limba maghiară.¹

În anul 1973 cu ocazia expediție de etnografie și de folclor am colecționat materiale privind cultura populară balneară, tradiții și folclor unguresc. M-am întâlnit cu tineri având conștiință ungurească. Secretarul primăriei comunei, Onea Ștefan, ne-a informat despre istoria satului, pe baza monografiei comunei. Sebestyén Krisztina și Róza ne-au prezentat balade și cântece populare maghiare (de dragoste, amarnice, de muncă, militare etc.) Bătrânii au păstrat vechile cântece populare secuiești și portul popular.

Toponimiile satului: Külső utca, Belső utca, Piața, Șușaiia (strada principală), Prund. Denumirile dealurilor din împrejur: Eslatina, Gyalmuntea, Kilia, Rezoru, Kășanian, Citurluc, Gaman. Pârâuri: Vizod, Feier patac, Pădurea lui Butia. Numele porțiunilor de hotar: Iezura, Bejan, Eslatina, locul lui Kondrat, Fâneața Plopu etc.

Comunic aici și numele celor care ne-au furnizat materiale și vârsta pe care o aveau în 1973: Borbáth Györgyné, Atom Mihail, Fazacaș Maria (70), Ciobotar Rojica, Ghiõnghiotő Roza (68), Imre Anica (66), Komșa Roza (60), Lorinț Ilona (60), Lai Cristina, Lemnaru Gheorghe, Magdó Maria, Șandor Istvanne, (46), Șandor Istvan (70), Șandor Mihai Cristina (73), Șalamon Eva (67),

¹ Domokos 1987. p. 242., 244.

Șebesten Peter (72), Șebesten Cristina (71), Șebesteni Roza (65), Stoica Ana (67), Șanta Victor, Onea Ștefan – secretar consiliu comunal.

Pralea

La jumătatea distanței dintre Adjud și Târgu Ocna, valea Troțușului se lărgeste formând depresiunea Căiuțului, udată de cele trei pâraie: Căiuțul Mare, Căiuțul Mic și Bogdana care izvorăsc din Culmea Oușorului și se varsă în Troțuș. În văile Căiuțului Mare și Bogdanei se adăpostesc mai multe sate, aparținătoare de comuna Căiuț. Două dintre acestea, Pralea și Valea Seacă (Ștefan cel Mare), au o populație formată în majoritate de ceangăi catolici.

În satul Căiuți a fost herghelia boierului Rosetti. Mai târziu a devenit stație de poștă unde se schimbau caii de șes cu caii mocănițe de munte, de unde provine și denumirea localității: Cai iuți. Aici s-a născut istoriograful Radu Rosetti, cercetător al originii ungarilor din Moldova. Rosetti, de altfel, în opera sa *Ungurii și episcopiile lor catolice* susține că în această zonă locuită de români – unde ungarii din Pralea au fost colonizați doar la începutul secolului al XIX-lea, sunt multe toponimii vechi, de origine ungurească. A relatat că în documente din secolul al XVII-lea pâraurile Căiuțul Mic și Căiuțul Mare sunt men-

ționate cu nume ungurești (Köucz = pietros), deci denumirile lor se trag de la piatră (= kő). Luând în considerare multe alte toponimii maghiare deduce că românii sosiți acolo după unguri au păstrat denumirile ungurești pe care le-au găsit. Multe din vechile numiri ungurești au fost, fără îndoială, înlocuite cu altele românești, dar un număr destul de mare din cele preluate s-au păstrat până astăzi.¹ Astfel etimologizarea monografiei comunei poate fi o ulterioară explicație populară.

De comună aparține și Târgul Căiuți, cunoscut între târgurile renumite care se țineau între 8-20 august. Drepturile și îndatoririle târgoveților au fost regulate de Ion Sandu Sturdza, domn al Moldovei, prin hrisovul de la 1828.²

Pralea se află la 12 km de Căiuți, în Podișul Pralea, pe cursul inferior al pârâului Căiuțul Mare, la confluența acestuia cu pârâul Pralea – în apropierea Muntelui și a Pădurii Pralea, o posesiune de 4000 hectare care a aparținut boierului Rosetti și succesorilor acestuia. Partea inferioară a satului este cunoscută sub numele „La Unguri” (În ultima vreme i se zice: „La Catolici” în loc de unguri). Partea superioară se numește: La Moldoveni. De jur împrejur se ridică Nires (Nyires), Panait, Oușorul, Muntele Prala și Rotar.

1 Rosetti 1905. p. 250.

2 Racoviță 1895. p. 198.

Pare de necrezut dar, pe oriunde trecem prin Moldova, mereu ne împiedicăm de dovezi ungu-rești. Într-adevăr, în secolele XII–XIII partea de vest a Moldovei, unde s-au așezat în masă misio-narii, grănicerii și secuii, se considera ungu-rească. Menținerea acestei populații de-a lungul timpului nu se poate închipui decât în teritorii compacte locuite de ei, precum Valea Siretului, zona orașului Roman și văile Oituz–Trotuș. Pe lângă aceste grupări mai sunt sute de alte așezări răzlețe, ca și Pralea la care referim acum.

Aici trebuie să menționăm că elementul ungu-resc în Moldova se bucura de o bună apreciere fiind vorba de soldați foarte buni, de oameni harnici și de încredere, de obiceiuri cu care po-pulația moldovenească română era mai puțin mândră. De aceea, atât Domnitorul țării cât și oamenii cei mai influenți, i-au adus cu mare plă-cere pe unguri la moșiile lor, beneficiind astfel de mari câștiguri. Domnitorii au avut diaconi unguri, mușchetari unguri, grăniceri și trupe secuiești, în care au avut mai mare încredere, chiar și pentru siguranța lor personală. Ștefan cel Mare s-a năs-cut într-un sat majoritar catolic, la Borzești, iar Ștefan Gheorghiiță la Răcăciuni. Și mănăstirile au adus coloniști unguri. Se cunosc boieri care i-au alungat pe țărani moldoveni și au colonizat în locul lor unguri, care s-au dovedit oameni mai sârguincioși și de încredere. Astfel s-a păstrat o

permanentă legătură cu Ungaria, de unde au sosit noi și noi coloniști.

Populația secuiacă, în schimb, s-a extins spre est, deoarece a văzut aici posibilități cu mult mai mari decât aveau în locul lor muntos de baștină: solul era mai roditor, aveau piață de desfacere pentru produse mai mare. Boierii i-au ademenit cu noi și noi privilegii, asigurându-le scutiri de impozite pe perioade îndelungate și astfel au putut forma sate libere, cunoscute sub numele de „slobozii”.

Boierul Răducanu Rosetti, la sfârșitul secolului al XIX-lea, a colonizat secui din Trei Scaune la Pralea, cu scopul exploatării pădurilor. Satul a fost fondat de căpitanul boierului în anul 1803.¹ În partea inferioară a satului au fost colonizate și câteva familii din Vrancea. Înainte, au trăit acolo păstorii care îngrijeau vitele boierului.

Credința populară spune ca boierul a avut un căruțaș Pralea, după al cărui nume s-a denumit și satul, din anul 1724.² Documentele scrise însă par să contrazică această susținere. În descrierea hărții austriece din 1792 figurează sub denumirea Skitu Prala cu 2 case.³ De aici putem deduce că satul pe atunci încă nu exista, sub această denumire fiind cunoscut aici doar schitul.

1 Comunicat de Huțu Ion învățător, 1974.

2 Comunicat de Bauer Jozef (71 ani)

3 *Diplomatarium Italicum*. vol. IV. p. 75–126. In Domokos 1987. p. 106.

Astfel, Pralea s-a întemeiat în zona bisericii zidite din timpul lui Ștefan cel Mare, unde egumenul Dosoftei a fondat un schit.¹

În secolul al XIX-lea, exista încă schitul. De altfel, figurează și într-un document din 1834 care menționează 138 de mănăstiri din Moldova, cuprinzând 13 din județul Bacău printre care și cea din Pralea.² Călugării, ulterior, au fost alungați de săteni, care le-au ocupat și pământurile. Evenimentul e consemnat și în dicționarul geografic, apărut la finele secolului al XIX-lea, care se referă la comunicarea bătrânilor din sat, fără să precizeze și data la care a avut loc.³

La exploatarea pădurilor fiind nevoie de mulți muncitori, satul s-a dezvoltat repede. S-au așezat noi și noi grupuri de coloniști. Szabó Károly se trage din Brețcu, iar Péntzes Mihály din Lemnia.⁴ În afară de secuii, au mai venit italieni și greci. Ei au executat indiguirile. Buștenii erau transportați, prin alunecare pe jgheaburi confecționate din trei scânduri, până la Căiuți.

De la Jerney János, în 1842, aflăm că satul era locuit de 120 catolici și 30 de protestanți. Avea o biserică cu hramul Sf. Ana.⁵ Kovács Ferenc a

1 Racoviță 1895. p. 438.

2 Lahovari – Brătianu – Tocilescu vol. I. 1898. p. 176.

3 Racoviță 1895. p. 438.

4 Comunicat de Bauer József, 1974.

5 Jerney 1851. p. 203.

menționat existența a 152 locuitori unguri și a unei biserici catolice.¹

Dicționarul geografic al județului Bacău, apărut în sfârșitul veacului al XIX-lea, indica, în 1890, 66 de familii cu 246 suflete în acest sat. Dintre cei 34 de copii de vârstă școlară nici unul nu a urmat școala. Biserica catolică a fost construită de locuitorii satului care țineau 14 cai, 172 vite cornute și 40 de porci.² Pe lângă acestea mai aveau și oi țurcane, care au dat anual câte 1 1/2 kg lână groasă pe oaie.³

Dintre cercetătorii din secolul al XX-lea, Domokos Pál Péter a stabilit la 55 numărul familiilor ungurești.⁴ Lükő Gábor a menționat existența a 377 de locuitori și a celor două biserici, catolică și ortodoxă.⁵

Cu ocazia recensământului din 1930, din cei 347 de locuitori 248 erau catolici dintre care 8 au fost înregistrați ca fiind de origine maghiară și 25 având limba maternă maghiară.⁶ În anul 1970, satul avea 670 de locuitori, respectiv 160 familii de unguri și 30 familii de români.⁷ Recensământul din 1992 a înregistrat 803 de locuitori din care 660 erau romano-catolici. Grupul de cercetători condus

1 *Veszely Imets...* 1870. p. 52.

2 *Racovișă* 1895. p. 438.

3 *Ibidem* p. 200.

4 *Domokos* 1987. p. 166.

5 *Lükő* 1936. p. 158.

6 *Domokos* 1987. p. 169.

7 *Monografia satului Căiuș*. Comunicat de autor Hușu Ion.

de profesorul universitar Tánczos Vilmos a apreciat la 100 numărul celor care vorbesc limba maghiară.¹ Cu ocazia recensământului din 2002 în comuna Căiuți din cei 790 de romano-catolici înregistrați, 59 au declarat că sunt de naționalitate maghiară.²

Așezarea submontană a satului, care pătrunde adânc între munți, influențează și economia. Ocupațiile de bază sunt exploatarea lemnului, creșterea vitelor, vânătoarea, și strângerea fructe lor de pădure. Și în dicționarul geografic al României se menționează aceste îndeletniciri ale sătenilor, îndeosebi în ceea ce privește vânătoarea: „Când urșii nu au ce mânca, când nu este ghindă, nici zmeură, – mâncarea preferată a urșilor –, din munți, în august, coboară și se apropie spre poalele pădurilor pentru a se hrăni cu porumbul aflat în coacere. Pralea se găsește între ultimele ramuri ale Carpaților. Desigurile de pădure sunt prielnice, unde se strâng în număr mare și de aceea localitate e vestită prin vânătorile de urși.³ De la o vreme însă, ursul nu se mai simte în siguranță și cum vede vânătorul imediat îl atacă, astfel că este primejdios acest vânat.”

Munții abundă în fructe de pădure. Zmeură, mure, afine și fragi, sunt strânse în coșuri și în cutii de coajă de mesteacăn, confecționate de

1 *Moldvai Magyarország*, 2003/3, p. 10.

2 *Ibidem*

3 Lahovari – Brătianu – Tocilescu. 1898–1902.

către săteni. Se culeg și plante medicinale și se cuvine să menționăm că din mărul sălbatic se fac ciger, iar din coaja de arin se obține un colorant negru.

În hotarul satului, pe pante, se află pământuri arabile pe care se cultivă lucernă, trifoi, fasole, porumb, cartofi și cânepă.¹ Din cauza suprafețelor restrânse nu sunt lăsate ogoare, și terenurile produc în fiecare an. În anii 70 ai secolului al XX-lea seceratul grâului se făcea cu secera.

În continuare redăm tabelul nominal cuprinzând pe cei care ne-au furnizat informații cu ocazia expediției etnografice și de folclor „Cutezătorii” din 1974: Huțu Ion – învățător, Baur Iozef, Simon Ripsa, Doboș Rozalia, Lucaci Ianoș Mari, Lukaci Mari, Lucaci Jozefné, Lucaci Istvanné, Fasol Jozefné, Lenghel Ecaterina, Anca Sandor, Barta Ilona, Hosso Katalin, Lungu Ecaterina, Panțer Margit, Suditu Anna, Stan Margit, Báci Roza, Marcoș Ianoș, Ignat Anna.

Și, în sfârșit, câteva toponimii din Pralea și din împrejurimi: Ridicături: Oușorul, Panait, Nyireș, Rotar, Muntele Pralea, Podișul Pralea. Pâraie: Cucora, Pralea, Căiuțul Mare. Părți ale satului: La unguri (La catolici), La români (La moldoveni).

¹ Racoviță op. cit. p. 200.

Halász Péter

Codex Gazdalaciensis

A trecut mai mult de un secol și jumătate de când a apărut prima ediție enciclopedică temeinică de cunoaștere a localităților maghiare moldovenești, referitoare la toate satele și orașele cunoscute pe atunci. Nu am numit-o ca „enciclopedie de cunoaștere locală” din cauza unor inexactități în lucrările premergătoare și a insuficienței surselor de documentație ci pentru că este compusă din două părți paralele necompacte, publicate ca un fel de repertoriu. Și totuși, până astăzi, este singura lucrare despre ungrimea din fosta țară Etelköz care consemnează, de la sat la sat, de la oraș la oraș, cunoștințe, date toponimice, oricât ar fi ele de sărăcicioase cantitativ – dar îndeajuns de fondat legate de realitatea localităților. Mă gândesc la lucrarea lui Jerney János, apărută în 1851, precedată de darea de seamă a lui Gegő Elek, apărută cu 13 ani mai devreme, dar care conține date toponimice doar în mod indirect sau greu accesibile. Cum, de altfel, fiecare lucrare referitoare la maghiarii ceangăi moldoveni,

apărută de atunci, conține indicatori toponimic. Domokos Pál Péter și Lükő Gábor, în lucrările lor au indicatori toponimici foarte exacti dar Veszely, Imets, Kovács, în secolul al XIX-lea și Mikecs László, la mijlocul secolului al XX-lea, au editat lucrări care, cu toată valoarea lor, duc lipsă de indicatori toponimici.

Fără pretenția de a evalua operele clasice din domeniul cercetărilor ceangăiești după acest unic criteriu – ales în mod arbitrar –, prin această sumară trecere în revistă am căutat să scot în evidență doar faptul că a trecut un secol și jumătate de când este formulată necesitatea unei „enciclopedii toponimice ceangăiești din Moldova”, lucrare care se dovedește a fi neînlocuibilă cu *Marele dicționar geografic al României*, editat doar în limba română, și nici cu operele classicilor problemei ceangăiești care apar cu indicatoare toponimice tot mai precise. Criteriul minim al fixării în spațiu și timp a cunoștințelor noastre istorice, etnografice, de istoria culturii, statistice privind maghiarii ceangăi din Moldova este deocamdată doar o opțiune, a cărei concretizare revine pe viitor cercetătorilor în domeniu.

În privința acestei concepții trebuie să salutăm apariția cărții lui Gazda László care poate fi considerată ca o lucrare premergătoare unei enciclopedii toponimice ceangăiești din Moldova.

Numele lui Gazda László este cunoscut de multă vreme printre aceia care studiază istoria și valorile tradiționale ale ceangăilor din Moldova. Este descendentul – fiul cel mai vârstnic – a familiei cu rădăcinile în orașul Sfântu-Gheorghe care a dat științei ardelenesti și universale maghiare oameni de seamă ca Gazda József, istoricul de artă și organizatorul cultural, întreprinzătorul tinerii în evidență și prezentării problemelor privind destinul maghiarimii în Transilvania, în Bazinul Carpatin și în întreaga lume, precum și pe fiica acestuia, Gazda Klára, etnograf, savant și profesor universitar din Cluj. Interesul profesorului Gazda László s-a îndreptat către ceangăii din Moldova nu datorită modei începute acum un deceniu și jumătate. Se află printre acei puțini care, chiar și în cele mai grele timpuri, folosindu-se de orice posibilitate iscată din ingeniozitatea secuiului viclean, fără a-și alege drumul mai sigur al luptătorului singuratic, în fața unor cete de elevi, aflându-se tot timpul în vizorul inamicu-lui, înșelându-l pe acesta din când în când, organizând drumeții de cercetare deghizate în expediții pionierești, folosind posibilitățile legalității pe muchie de cuțit, a cutreierat ani de-a rândul localitățile moldovenești maghiare, cercetând și culegând valoroase surse scrise și impresii personale despre frații noștri de pe versanții estici ai Carpaților. Deci, când a început să scrie în paginile publicației *Csángó*

Újság din Sfântu-Gheorghe (martie 1990), mai apoi în *Gazeta Maghiarilor Ceangăi din Moldova*, ediție bilingvă, lunară, care apare în Miercurea-Ciuc, articolele sale, având specificul de cuvânt-titlu despre localitățile cu populația maghiară din fostă țară Etelköz, nu a făcut altceva decât să-și continue activitatea de o valoare inestimabilă desfășurată în anii anteriori.

Era specificul școlilor medii (dar și al celor elementare) din orașele mai mari sau mai mici ale secolelor al XVIII–XIX-lea și chiar și al începutului de secol XX, reprezentând adevărate citadele ale vieții spirituale maghiare de odinioară, ca numeroși profesori să publice articole cu caracter științific, participând activ la viața spirituală a țării. Despre școlile și profesorii noștri de azi nu putem afirma că ar fi prezenți în acea viață spirituală difuză, a cărei valoare și farmec constă tocmai în starea ei de fărâmițare. Din punctul acesta de vedere, Gazda László reprezintă o raritate, descendentul unei ere de demult, mai valoroase. Așadar, nu putem afirma că și-a desfășurat și își desfășoară activitatea într-o colectivitate de profesori, ducând o viață spirituală și științifică efervescentă. Metalul prețios topit de dânsul nu izvorăște din furnalul comun, de întrajutorare al muncii creatoare, el desfășurându-și activitatea singuratic, cu o responsabilitate și îndatorire personală.

Editura Harghita – în seria Bibliotheca Moldaviensis – publică prezenta culegere, prelucrată și adăugită, a scrierilor sale apărute în paginiile publicațiilor *Csángó Újság* și *Gazeta Maghiarilor Ceangăi din Moldova* (Moldvai Magyarság). Astfel, cititorul poate să cunoască trecutul, valorile istoriei civilizației a 35 de localități. Despre unele dă relatări mai detaliate, despre altele comunică mai succint. Aceasta petrecându-se în strânsă dependență cu sursele și cu propria experiență a autorului. Deoarece un profesor din Trei Scaune nu are informații bogate, ținând cont de faptul că în trecut a cules materialul de istorie locală a așezămintelor de ceangăi-moldovenești pe lângă activitatea didactică iar azi o face ca pensionar. Precum este cunoscut, sursele sunt deosebit de sărăcăcioase, iar accesibilitatea la ele este vitregă. Arhivele din Iași au fost distruse de un incendiu la începutul secolului al XIX-lea, iar materialul de arhivă adunat de atunci practic este inaccesibil pentru un cercetător maghiar. Este cunoscut cu câtă împotrivire și indignare au fost primite de către oficialitățile române cercetările arheologice și de arhivă ale lui Jerney János de acum 150 ani. Domokos Pál Péter și Lükö Gábor au putut avea acces la documentele bisericesti din secolul al XIX-lea și la statisticile referitoare la ceangăii din Moldova prin relațiile de prietenie, aproape pe furiș. În a doua jumătate a secolului din urmă, securitatea i-a oprit pe cei ce se

osteneau să descopere adevărul în studierea arhivelor laice, iar aparatul clerical a barat accesul lor la arhivele bisericești. În ultimul deceniu și jumătate au devenit puțin mai favorabile condițiile de acces la diferitele arhive din Moldova. Dar nu și pentru posibilitățile materiale ale unui profesor pensionar din Sfântu-Gheorghe. Nu am cunoștință, dar nici nu cred să fie posibil ca preoții catolici moldoveni să întocmească „historia domus” pentru posteritate, dar știu din experiență că interzic chiar și elevilor ceangăi din diocesele lor studierea matricolelor bisericești. Datorită acestor circumstanțe, pentru cercetătorul istoriei locale a maghiarilor ceangăi din Moldova rămâne ca singură soluție să se documenteze din colecțiile de lucrări editate, sau, asemenea unui jucător „puzzle”, să asambleze din publicațiile ocazionale, răzlețe, de multe ori necontrolabile, cunoștințele referitoare la câte o localitate. De unde rezultă că și comunicările devin neomogene, rapsodice, la una dintre comunele prezentate accentul se pune pe istorie, la cealaltă pe economic, iar la cea de a treia pe caracterul geografic. În fine, la orașele și satele prezentate aria, conținutul și calitatea surselor accesibile definesc claritatea și bogăția imaginii.

O bună parte a materialului prezentat de Gazda László se bazează pe tradiția orală, pe informațiile la care a ajuns autorul stând de vorbă cu locuitorii, având sau neavând o memorie autentică. O faptă

lăudabilă, de altfel. La o etnie, cum este aceea a ceangăilor maghiari, a cărei parte vorbitoare de limbă maghiară și azi, la începutul mileniului al III-lea se află în stadiul tradiției orale și, neavând școli în limba maternă, nu scrie și nu citește în limba maghiară, printre sursele istorice trebuie să fie acordată o importanță deosebită tradiției spirituale moștenite pe cale orală, din tată în fiu, asemenea lui Anonimus care în anii 1200 a creat Cronica maghiarilor din numeroase elemente preluate din tradiția orală, cărora nu le-a dat prea mare importanță. Poate să ne pară rău că Gazda László nu a avut posibilitatea de a aduna legendele de origine ale localităților prezentate, acele istorisiri „aproape verosimile” referitoare la trecutul apropiat sau mai îndepărtat al acestora.

Nu putem afirma că Gazda László – având și el posibilitățile și limitele sale – nu s-ar fi bazat cu minuțiozitate pe sursele scrise accesibile lui. Dacă îi putem reproșa ceva, este faptul că s-a folosit în primul rând de lucrările de bază despre trecutul ceangăilor, tratând acel material documentar cu prudență. În publicația diocezei din Iași, având titlul *Lumina Creștinului*, pot fi întâlnite datele istoriei bisericilor sau ale plebaniilor multor sate ceangăiești, au apărut materiale folosibile în ziarele și săptămânalele județene din Neamț și Bacău, în ultimii ani în Moldova au văzut lumina tiparului o jumătate de duzină de monografii ale satelor. Dacă despuiem de pe aces-

tea acel veșmânt de clovn de care clerul catolic din Moldova, cu autor și editor cu tot, încă nu s-a putut descotorisi – și anume că ceangăii ar fi de origine română – de obicei dăm de documente de istorie locală valoroase, utilizabile, care apar ca aurul cernut din nisipul autoamăgirii. La rândul lor aceste surse pot deveni izvoare de preț importante pentru cercetătorii de istorii locale, cu năvoade mai fine, ajungând în adâncimi.

Gazda László tratează 35 de localități, ceea ce nu e de loc puțin. Dar nici nu-i mult, dacă ne referim la faptul că în Moldova se află, sau s-au aflat, cu sutele localități cu populație integral sau parțial maghiară. Chiar și în Codicele lui Bándinus este vorba de mai mult de 40 de localități (e drept, o parte a acestora aflându-se în ruine). Dar îmi amintesc că, la începutul anilor 1990, când Asociația studenților Piarști, împreună cu Societatea Culturală a Maghiarilor Ceangăi „Lakatos Demeter” a dăruit un steag maghiarilor ceangăi, ca semn al unității lor la pelerinajul de la Șumuleu-Ciuc (fiind abandonați de preoții lor), pe catargul de steag am fixat mai mult de 70 de plăcuțe mici din aramă, gravate cu numele localităților unde se mai aude rostindu-se vorbă maghiară. Cercetătorul Tánzos Vilmos, în lucrarea sa tratând numărul actual al ceangăilor, enumeră 85 de localități cu o însemnată populație maghiară.

Între cele 35 de localități prezentate, patru sunt orașe care au avut o populație maghiară însemnată în trecut, jucând – de altfel – un rol important în istoria ceangăilor maghiari. Cele patru orașe sunt: Bacău, Cotnari, Huși și Roman, alese puțin arbitrar dintre celelalte, deoarece sunt omise altele la fel de importante în privința maghiarimii moldovene precum Târgu-Ocna, Adjud, Iași, Baia, Moinești și altele. Din cele 31 de sate, două aparțin etniei ceangăiești de nord (Săbăoani și Ploscuțeni, colonia acestuia), trei sate aparțin etniei ceangăiești de Sud (Bogdănești, Gioseni, Galbeni),¹ restul satelor fiind din grupul ceangăilor așa-zisi de tip secuiesc.

În această scurtă prefață, e departe de mine intenția de a-i reproșa ceva lui Gazda László, căruia îi datorează recunoștință fiecare ceangău sau fiecare cercetător preocupat de istoria și soarta ceangăilor, deoarece a inventariat și a înregistrat o parte însemnată a cunoștințelor referitoare la localitățile și maghiarii moldoveni. Suntem siguri că Gazda László va continua munca, și după descrierea celor 35 de așezări va urma și altele. Acest material este o luare în

1 După clasificarea lui Táneczos Vilmos. La care adaug următoarea observație personală: printre satele maghiare aflate la sud de Bacău există câteva (Cleja, Gioseni, Părăoani și, poate, Arini) ai căror locuitori nu pot fi clasificați după criteriul de ceangăi de sud sau ceangăi de tip secuiesc. Pare mai verosimil că pe stratul de bază ceangău s-a așezat mai târziu o populație secuiască. Ceea ce aici nu prea are importanță.

evidență: în momentul actual atât se știe, atât se cunoaște, fiind o bază solidă pentru edificiile viitoare.

În privința speciei literare, dacă ne raportăm la ocazionalitatea conținutului, se aseamănă cu marile descrieri de țară specifice secolului al XIX-lea, precum cele ale lui Fényes Elek, Pesty Frigyes și alții, valoarea acestora aflându-se în simpla lor apariție. Chiar dacă – privită în totalitatea ei – colecția lui Gazda László diferă de descrierile menționate, odată cu trecerea timpului va crește și valoarea ei, importanța intrinsecă a materialului înglobat se va augmenta așa cum s-a întâmplat și cu acelea.

Ceea ce am scris până acum pe hârtie am făcut-o cu inimă bună și numai pentru a atrage atenția cititorilor care vor avea cartea în mână asupra dublei sale valori: pe de o parte, că ne dă informații despre trecutul a 35 de localități ceangăiești negășibile în alte surse și, pe de altă parte, că impune atenției sarcinile de viitor ce ne revin în lărgirea sferei de cercetare și în privința celorlalte localități și a surselor utilizate.

Traducere:
Bartha György

Könyvészet – Bibliografie

- Almanah Scânteia*. București, 1970.
- Apostol Gheorghe: *Monografia comunei Sascut*. 1974.
(manuscris)
- Arhivo Storico della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, de visite Propaganda FIDE*, Roma vol. 21.
- Arhivum Romanum Societatis Jesu*. No. 513/2.
- Atlas pentru istoria României*. 1983.
- Auner Károly: *A romániai magyar telepek történeti vázlata*.
Temesvár, 1908.
- Bacău*. Monografie.
- Bartis Árpád: A hűséges lészpediek In *Moldvai Magyarság*.
III. nr. 23.
- Benkő Loránd – Kiss Lajos – Papp László (szerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótara*. Akadémiai Kiadó.
- Biblia*. Scrisoare ap. Pavel către Corinth nr. 19/19-23 și 14/39.
- Binder Pál: *Közös múltunk*. Editura Kriterion, București, 1982.
- Bogdan, Ioan: *Documentele lui Ștefan cel Mare*. Vol. I-II.
București, 1913.
- Buciumul Român*. 1875. p. 85.
- Călători străini în Țările Române*. Editura Științifică, București, 1972.
- Cândea, Romulus: *Catolicismul în Moldova în secolul al XVII-lea*. Sibiu, 1917.
- Cantemir, Dimitrie: *Descrierea Moldovei*. Editura Minerva, București, 1973.
- Chiriță, Constantin: *Dicționarul geografic al județului Fălciu*. Iași, 1893.
- Codex Bandinus*. *Memoriu asupra scrierei lui Bandinus dela 1646*. Urmată de texte, însoțită de acte și documente de V.

- A. Urechia (Anale Academiei Române. Seria II. – Tom. 16.) București, 1895.
- Condrea, Petru: *Dicționarul geografic al județului Roman*. București, 1891.
- Costăchescu, Mihai: *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*. vol. I–II. Iași, 1931–1932.
- Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Magvető Kiadó, Budapest, 1987.
- Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő: *Moldvai csángó népművészet*. Bukarest, 1981.
- Dr. Kós Károly: *Tájak, falvak, hagyományok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976.
- Dr. Pal, Iosif Petru: *Originea Catolicilor din Moldova*. Săbăoani–Roman, 1942.
- Duma-István András: Klézseről In *Moldvai Magyarság*. 2004/5.
- Évkönyv: Tevékenységünk írásban, képekben*. (összcállította Bartha András) Moldvai Csángómagyarok Szövetsége, Bákó, 2004.
- Foaie*. 1845. Nr. 4. p. 29.
- Gazda László: Sepsiszentgyörgytől Tatrosig. In *Iffimunkás*. XVII. évf. 1973. április 12.
- Gegő Elek: *A moldvai magyar telepekről*. Buda, 1838. (Reprint kiadása: Budapest, 1987.)
- Ghibănescu, Gheorghe: *Surete și izvoade. Documente slavo-române*. Vol. IX. București, 1906–1933.
- Giurescu, Constantin: *Sașii și ungurii în unele târguri moldovenești*. București, 196
- Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la secolul al XVI-lea*. București, 1967.
- Greceanu, Eugenia: *Structura urbană a orașului Roman, mărturie a trecutului istoric. Momente istorice și de artă*. 1975.

- Gunda Béla: Néprajzi gyűjtőutam a moldvai magyaroknál
In *Évkönyv. Magyar Tudományos Akadémia*, 1990.
Gyökereink In *Társadalomlélektajzi Dolgozatok*. Budapest, 1999.
- Halász Péter: Magyarfalva helynevei. In *Magyar Névtani Dolgozatok*, 19. Budapest, 1981.
Ónsfalva (Onyest) helynevei. Budapest, 1983.
- Haşdeu, B. P.: *Etymologicum Magnum Romaniae* Tom. III. Editura Minerva, Bucureşti, 1972.
- Hegycsi Attila: Nőtt a Bákó megyei magyarok száma In *Moldvai Magyarország*, 2003/3.
- Hurmuzaki, Euxodiu dc: *Documente privitoare la istoria Românilor*. Bucureşti, 1880–1888.
- Jordan, Iorgu: *Rumänische Toponomastik*. (Veröffentlichungen des Rumanischen Auslandsinstituts der Rheinischen Friedrich Wilhelms-Universität, 6.) Bonn, 1924.
- Iorga, Nicolae: *Studii şi documente cu privire la istoria Românilor*. Bucureşti, 1901–1913.
România, cum era până la 1918. Editura Minerva, Bucureşti, 1972.
- Jerney János keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett. 1844 és 1845*. I–II. Pest, 1851.
- Kovács Ferenc: Kovács Ferencz, károly-felhérvári hittanár úti-naplója. 1868. In *Veszely, Imets és Kovács utazása Moldova-Oláhhonban 1868*. II. rész, 1–119. Maros-Vásárhely
- Lahovari, G. I. – Brătianu, C. I. – Tocilescu: *Marele dicţionar geografic al României*. Vol. I–V. Bucureşti, 1898–1902.
- Lükő Gábor: *A moldvai csángók*. Táton Kiadó, Budapest, 2002.
- Mărtinaş, Dumitru: *Originea ceangăilor din Moldova*. Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

- Mic Dicționar Enciclopedic*. Editura Enciclopedică, București, 1972.
- Mica Enciclopedie Română*. 1978.
- Mikcs László: *Csángók*. Budapest, 1941. (toljes reprint: Bolyai Akadémia, Optimum Kiadó, 1989)
- Moldvai csángó–magyar okmánytár. 1467–1706*. I–II. Köt. Magyarságkutató Intézet. Budapest, 1989.
- Monografia Comunei Homoccea*. 1974. (manuscris)
- Monografia comunei Pârgărești*. 1972. (manuscris)
- Monografia comunei Pârgărești*. (Comunicat de președintele sflatului popular. Unguru Ștefan.)
- Monografia comunei Pârjol*. 1974. (manuscris)
- Monografia comunei Rekecsin*. (manuscris)
- Monografia comunei Vizantea*. 1972. (manuscris)
- Monografia satului Căiuș*. Comunicat de autor Huțu Ion.
- Muntii Nemira*. Ghid turistic. Editura Sport–Turism, București, 1983.
- Nyíri Antal (szerk.): *A Müncheni Kódex 1466-ból*. Budapest, 1971.
- Páter Zöld*. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2002.
- Racoviță, Ortensia: *Dicționar geografic al județului Bacău*. București, 1895.
- Reichenstorffer, Georgius: *Moldaviae, quae olim Daciae pars, Chorographia*. Viennae, 1541.
- Révai Új Lexikona*. I–XIV. Babits Kiadó, Szekszárd, 1996–2004.
- Rosetti, Radu: Despre Unguri și episcopiile catolice din Moldova. In *Analele Academiei Române*. Ser. II. Tom. 27. București, 1905.
- Despre clasele agricole în Moldova In *Revista Nouă* 1888/I. (486–477), 1889/II. (70–72., 102–110., 185–194.)
- Despre Unguri și episcopiile catolice din Moldova In *Moldvai Magyarság*. 2002/6. – 2003/6.

Scrisoarea catolicilor din Cotnari către Sfinta Congregatie a propagandei. Arhivo Secretto Vaticano. Arm. I-XVIII. no. 1810.

Topografische general Beschreibung der im Jahre 1788 und 1789 von der Römisch... I-II. Wien, Kriegsarchiv

Tánczos Vilmos: Hányan vannak a moldvai csángók? In *Moldvai Magyarság*. 2002/3.

Ungureanu – Gh. Anghel – Gh. Botez Constantin: *Cronica Cotnarilor*, București, 1971.

Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban 1868. Marosvásárhely, 1870.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Tartalomjegyzék – Cuprins

Halász Péter:

Codex Gazdalaciensis	5
Északi csángók	17
Szabófalva	19
Románvásár	27
Husztváros	37
Kotnár	46
<i>Márkosfalva</i>	56
Ploszkucény	61
Déli sz-elő csángók	69
Bogdánfalva (Váleszaka)	71
Trunk	77
Diószén	82
Székelyes csángók	89
A Szeret mentén	91
Bákó	91
Lészped	97
Lujzikalagor	106
Forrófalva	113
Klészse	119
Külsőrekecsin	126
Lábnik	135
Gajcsána-Magyarfalu	140
Szászkút	143
A Tázló mentén	149
Frumósza	149
Pusztina	155

Gajdár-Komán	160
Kisszolonc	166
Esztufuj	172
Szerbek	176
A Tatros mentén	181
Tatros	181
Diószeg	188
Gorzafalva	192
Onyest	201
Szalánc völgye	210
Újfalu	220
Szőlőhegy	225
Bahána	230
Szitás	234
Vizánta	237
Prála	243

Ceangăii nordici	251
Săbăoani	253
Roman	260
Huși	271
Cotnari	282
Butea	292
Ploscuteni	297
Ceangăii „săsăiți” sudici	305
Valea Seacă	307
Galbeni	313
Gioseni	319
Ceangăii secuiеști	325
Pe valea Siretului	327
Bacău	327

Lespezi	334
Luizi Călugăra	344
Fărăoani	350
Cleja	356
Fundul-Răcăciuni	363
Vladnic	373
Găiceana-Unguri (Arini)	379
Săscut	382
Pe valea Tazlăului	389
Frumoasa	389
Pustiana	395
Coman Gaidar	399
Gura Solonțului – Tărăța	415
Stufu	421
Florești–Sârbi	425
Pe valea Trotușului	421
Trotuș	421
Tuta	428
Oituz–Grozești	432
Onești	441
Slănic-Moldova	451
Satul Nou	460
Pârgărești (Tisești)	466
Bahna	472
Nicoarești	476
Vizantea Mănăstirească	479
Pralea	485
Halász Péter:	
Codex Gazdalaciensis	493
Könyvészet – Bibliografie	503

Kiadja a Hargita Kiadóhivatal
A kiadásért felel: Ferenczes István igazgató
Sorozatszerkesztő: Mirk Szidónia-Kata
Korrektor: Antal Orsolya
Készült a Pro-Print Rt. nyomdájában

Felelős vezető: Burus Endre igazgató
Műszaki szerkesztő: Simon Andrea

Hibaigazítás, kiegészítések

a) a magyar nyelvű szövegben

108. o. – az 1. bekezdés az 1. sortól a következőképpen egészül ki: *XVII–XVIII. századi okiratokban fordul elő: Bernardino Silvestri 1697. június 28-án megemlíti a bákói püspökség fiókegyházai közt. (Moldvai csángó-magyar okmánytár 752. o.)*
189. o. – utolsó sor: *ntén* helyett *szintén* a helyes
220. o. – a 2. és a 6. sorban: *Késna* helyett *Kósna* a helyes

b) a magyar szöveg lábjegyzeteiben

19. o. – 2. lábj. kieg.: *178. o.*
21. o. – 1. és 2. lábj. felcserélve
25. o. – 3. lábj.: *Uo.* helyett *Halász Péter: Szabófalva helynevei. In: Moldvai Magyarság 2002/3. 17. o.*
36. o. – 2. lábj. kieg.: *390. o.*
40. o. – 2. lábj.: *1750 után: In Binder* (erre vonatkozik az évszám és az oldalszám)
41. o. – 1. lábj.: *Nicolae Iorga* törlendő
42. o. – 2. lábj. kieg.: *354. o.*; 3. lábj.: oldalszám helyesen *436–437.*; 4. lábj.: helyesen *Moldvai csángó-magyar okmánytár I. 209. o.*
43. o. – az 1. lábj. helyett a 2. olvasandó, a 2. helyett a 3., a 3. helyett a 4., a 4. helyett a köv. old. 1. lábj.-e
44. o. – az 1. lábj. helyett a 2., a 2. helyett a 3., a 3. helyesen: *Iorga 1972, II., 195. o.*
45. o. – 1. lábj.: helyesen *Uo.*
46. o. – 1. lábj.: oldalszám helyesen: *III. o.*
49. o. – 3. lábj. kieg.: *II. 781. o.*
58. o. – 3. lábj. kieg.: *127. o.*
59. o. – 1. lábj.: helyesen *Mic dicționar enciclopedic, 1986.*
103. o. – 2. lábj.: helyesen *Moldvai Magyarság 1992. április, 1–2. o.*
109. o. – 1. lábj. kieg.: *105. o.*
120. o. – 3. lábj. kieg.: *105. o.*

123. o. – 2. l.áb.j.: *In Domokos 1987. 119.*
 134. o. – 1. l.áb.j. kieg.: *Halász Péter: Külsőrekecsin helynevei. In... stb.*
 143. o. – 1. l.áb.j. kieg.: *19. o.*
 144. o. – 4. l.áb.j.: helyesen *in Domokos 1987. 125. o.*
 146. o. – 1. l.áb.j. kieg.: *241. o. (In Lükő... törlendő)*
 167. o. – 6. l.áb.j. kieg.: *11. o.*
 193. o. – 5. l.áb.j.: oldalszám helyesen *714. o.*
 213. o. – 3. l.áb.j.: oldalszám helyesen *93. o.*
 247. o. – 2. l.áb.j. kieg.: *176. o.*

Corectări, adăugiri

a) în textul în limba română

- p. 256 – ultim aliniat: corect *În ziua de 23 aprilie 1831 a avut loc...;* și în loc de *au fugit și nu s-au mai întors...* corect *au crezut că aparțin regelui Ungariei și au cerut acordul lui de la recenziști.*
- p. 259 – rândul 5 din jos: în loc de *Mai Robu* corect *Mihai Robu*
- p. 263 – rândul 4 din jos: în loc de *Roma I.* corect *Roman I.*
- p. 314 – rândul 9: în loc de *în partea de sud a orașului* corect *la sud de oraș*
- p. 340 – rândul 5 din jos: în loc de *au reușit* corect *nu au reușit*
- p. 355 – rândul 17: în loc de *a declarat...* corect *majoritatea de limba maternă maghiară*
- p. 379 – penultimul aliniat rândul 2: în loc de *din Moldova* corect *din jud. Bacău*
- p. 416 – despre Florești, rândul 3 corect *la 33 km de Bacău*
- p. 449 – rândul 2: în loc de *în copilărie domnitorul a suferit un accident mortal* corect: *în amintirea unui accident mortal a unui copil...*
- p. 462 – de la rândul 2, începând cu *secolul al XVIII-lea...* până la sfârșitul aliniatului se va șterge
- p. 470 – ultimul rând: lipsesc câteva litere, corect *nu au reușit să vadă. Se zice că a fost turnat*
- p. 479 – ultim aliniat rândul 1: corect *mi s-au stabilit*

- p. 485 – ultim aliniat rândul 4: mai bine *de unde ar provine denumirea localității, cel puțin așa scrie în monografia comunei*
- b) în notele de subsol a textului românesc
- p. 258 – nota 3: *Recensământul din 1930. În Domokos 1987. p. 252.*
- p. 259 – nota 1: *In Lükő 1936 (2002)*
- p. 273 – nota 4, adăug.: p. 108.
- p. 287 – adăug. la nota 1: *sau vezi în Domokos 1987. p. 415.; la nota 2: p. 415–416; la nota 3: p. 447–448.*
- p. 291 – nota 1: *lorga 1972. 252.*
- p. 295 – nota 1: p. 127; nota 3 este eroare, trebuie ștersă
- p. 297 – nota 1: în loc de *Ibidem* corect *Mártinaş 1895. p. 90.*
- p. 308 – nota 1, adăug.: p. 375.
- p. 309 – nota 2, adăug.: *in Lükő 2002*
- p. 336 – nota 1: corect *Halász Péter: Lészped helynevei 1983*
- p. 337 – nota 5: 1870; nota 4 și 6: *Halász: 1983*
- p. 345 – nota 3, adăug.: p. 105.
- p. 351 – adăug. la nota 1: p. 375; la nota 5: p. 375.
- p. 352 – nota 3, adăug.: p. 36–37.
- p. 361 – nota 2, adăug.: p. 547.
- p. 363 – nota 1 eroare, se va șterge; la nota 2: *Racovișă 1895. p. 221.*
- p. 378 – nota 1: corect p. 18.
- p. 383 – adăug. la nota 2: p. 258; la nota 3: p. 125.
- p. 385 – nota 1, adăug.: p. 241.
- p. 387 – nota 2: în loc de 1972 corect 1986
- p. 396 – nota 2, adăug.: *În Moldvai csángó-magyar okmánytár 1989. p. 782.*
- p. 409 – nota 1: *Jerney János 1851. p. 209.*
- p. 422 – nota 2: în loc de 1851 corect 1541
- p. 423 – nota 3: în loc de 185 corect 1851
- p. 424 – nota 3, adăug.: p. 68.
- p. 443 – nota 3: corect p. 6.
- p. 444 – nota 1, adăug.: p. 105.

- p. 462 – nota 3 și p. 463 nota 1 trebuie schimbate între ele
p. 467 – nota 1: corect p. 17.
p. 473 – nota 3: *In Moldvai csángó-magyar okmánytár. I.*
229.; nota 4, adăug.: p. 106.
p. 491 – nota 3, adăug.: p. 165.

Könyvészet-kiegészítés – Adăugiri la bibliografie

- Atlas pentru istoria României.* Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983.
A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I-IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.
Bacău. Monografie. Județele patriei. Editura Sport-Turism, București, 1980.
Călători străini despre țările române I-V. Editura Științifică, București, 1969–1975. și VII–VIII. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980–1983.
Domokos Pál Péter (összeállította): „... édes hazámnak akartam szolgálni...” Szent István Társulat, Budapest, 1979.
Halász Péter: *Lészped helynevei.* Magyar névtani dolgozatok. Budapest, 1983.; uő: *Szabófalva helynevei*, uo. 2001; *Klézse helynevei*, uo., 2002; *Kiilsőrekecsin helynevei*, uo., 2002;
Mic Dicționar Enciclopedic. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
Moldvai Magyarság I-XV. évf. 1991–2005, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda.
Lükő Gábor: *Gyökereink.* In Társadalomlélektudományi Dolgozatok. Budapest, 1999. (Nem Gunda Béla a szerző – nu Gunda Béla e autorul.)
Sebestyén Ede: *A romániai magyarok élete.* Budapesti Hírlap, 1904.

BIBLIOTHECA
BIBLIOTHECA MOLDAVIENSIS